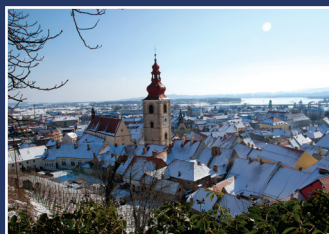

Spodnje Podravje pred izzivi trajnostnega razvoja

Urednika
Barbara Lampič
Dejan Rebernik

GeograFF
9

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta

GeograFF
9

Spodnje Podravje pred izzivi trajnostnega razvoja

Urednika

Barbara Lampič

Dejan Rebernik

Ljubljana 2018

GeograFF 9

Spodnje Podravje pred izzivi trajnostnega razvoja

Odgovorni urednik: Darko Ogrin

Urednika: Barbara Lampič, Dejan Rebernik

Recenzenta: Vladimir Klemenčič, Vladimir Korošec

Kartografa: Tanja Koželj, Miha Marolt

Fotografi: Aleš Gačnik, Irena Mrak, Irma Potočnik Slavič, Boštjan Rogelj

Angleški povzetek: Jean McCollister

Published by/Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani
(Ljubljana University Press, Faculty of Arts), zanjo Roman Kuhar, dean of the Faculty of Arts/
dekan Filozofske fakultete

Issued by/Izdal: Department of Geography/Oddelek za geografijo

Design and layout/Oblikovanje in prelom: Tiskarna Oman

First edition/Digital edition; Prva izdaja/e-izdaja

Publication is free of charge. /Publikacija je brezplačna.

Publication is available on /Publikacija je dostopna na: <https://e-knjige.ff.uni-lj.si>

DOI: 10.4312/9789610600329

Delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (priznanje avtorstva, deljenje pod istimi pogoji).

Katalogni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID=293651456

ISBN 978-961-06-0031-2 (epub)

ISBN 978-961-06-0032-9 (pdf)

Spodnje Podravje pred izzivi
trajnostnega razvoja

GeograFF
9

Kazalo

Predgovor	7
Identiteta Spodnjega Podravja	
<i>Jernej Zupančič</i>	9
Poselitev in razvoj prebivalstva	
<i>Dejan Rebernik</i>	22
Omrežje centralnih naselij in dnevna migracija	
<i>Irma Potočnik Slavič, Dejan Rebernik</i>	40
Razvojna problematika oskrbnih središč Ptuja in Ormoža	
<i>Mirko Pak</i>	59
Obmejni značaj Spodnjega Podravja	
<i>Jernej Zupančič</i>	76
Spremembe v kulturni pokrajini	
<i>Barbara Lampič</i>	88
Sedanjest in prihodnost kmetijstva	
<i>Barbara Lampič</i>	101
Turizem in njegovi razvojni potenciali	
<i>Irena Mrak</i>	136
Usmerjanje razvoja turizma in kulturne dediščine	
<i>Aleš Gačnik</i>	156
Podjetništvo in obrtno-poslovne cone	
<i>Irma Potočnik Slavič</i>	175
Izstopajoči okoljski problemi kot ovira »ekoregije«	
<i>Barbara Lampič, Metka Špes</i>	193
Spodnje Podravje na poti trajnostnega razvoja	
<i>Barbara Lampič, Metka Špes</i>	212
Povzetek vsebine	228
Summary	232
Seznam preglednic	236
Seznam slik	238
Stvarno kazalo	243

Predgovor

Geografi smo se z dvoletno raziskavo, katere rezultat je tudi pričujoča knjiga »Spodnje Podravje pred izzivi trajnostnega razvoja«, po petnajstih letih ponovno lotili poglobljene regionalnogeografske študije in analize območja občin Spodnjega Podravja. Monografsko delo, ki prikazuje najnovejše procese prostorske in družbene preobrazbe, vključuje izbrane rezultate aplikativnega raziskovalnega projekta »Značilnosti regionalnega razvoja in razvojni potenciali Spodnjega Podravja«, ki so ga izvedli sodelavci Oddelka za geografijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani skupaj s sodelavcem Znanstveno-raziskovalnega središča Bistra Ptuj med letoma 2008 in 2010. V knjigi so izsledki in rezultati raziskovalnega projekta predstavljeni v dvanajstih tematsko zaokroženih, toda v metodološkem in vsebinskem smislu povezanih in soodvisnih poglavjih, ki podajajo analizo stanja, razvojnih procesov in teženj ter predloge usmeritev nadaljnjega razvoja celotnega proučevanega območja.

Pobuda za aplikativno raziskavo je prišla s strani lokalnih skupnosti, z njo pa smo nadaljevali delo obsežne geografske raziskave iz sredine 90-ih let. V tem času sta celotna država in slovenska družba doživeli vrsto prostorskih, gospodarskih, socialnih, kulturnih in nenazadnje tudi okoljskih sprememb in preobrazb. Osrednji namen raziskave je bilo prepoznavanje in poglobljena analiza ključnih in dominantnih regionalnorazvojnih procesov in problemov ter določitev temeljnih usmeritev nadaljnjega regionalnega razvoja. Aplikativno naravnana raziskava je bila velika priložnost tako za stroko kot lokalne skupnosti in regijo kot celoto; gre za nove oblike sodelovanja, ko znanstveni pristopi in rezultati neposredno služijo in koristijo predvsem uporabniku. S projektom smo na novo proučili prostorske, okoljske, gospodarske in socialne razmere in procese na območju Spodnjega Podravja. Proučevano območje vključuje 19 občin, ki že sodelujejo na številnih področjih, med drugim so v sodelovanju z Znanstveno-raziskovalnim središčem Bistra Ptuj pripravili Območni regionalni razvojni program Spodnje Podravje za obdobje 2007 – 2013.

Območje Spodnjega Podravja je naravno in družbenogeografsko raznolika subpanonska pokrajina Ravnine ob Dravi, Slovenskih goric in Halož, ki je bila že v preteklosti ves čas na obrobju razvitejših pokrajin, z osamosvojitvijo Slovenije pa je postala še obmejno območje. O pomenu zmanjševanja regionalnih razlik v gospodarskem, družbenem in prebivalstvenem razvoju v Sloveniji govorimo že več desetletij. Kljub jasnim ciljem in usmeritvam slovenske in evropske regionalne politike, regionalnim spodbudam za skladnejši regionalni razvoj ter številnim programom in ukrepom na tem področju, se regionalne razvojne razlike v Sloveniji povečujejo. Tudi Spodnje Podravje kot del Podravske regije kljub določenim pozitivnim razvojnim trendom beleži zaostajanje za najrazvitejšimi slovenskimi regijami. Predstavlja 4,2 % slovenskega ozemlja, na katerem živi 85.000 prebivalcev (oziroma 4 % slovenskega prebivalstva). Številni kazalci gospodarskega in družbenega razvoja kažejo precej neugodno sliko: visoka stopnja brezposlenosti, nizke BDP na prebivalca, nizka stopnja izobrazbe, velika zemljiško-posestna razdrobljenost, industrijska proizvodnja z nizko dodano vrednostjo, številni okoljski problemi in velike notranje razlike v stopnji regionalnega razvoja. Od sredine 90-ih let 20. stoletja je na tem območju prišlo do vrste sprememb, povezanih tako z novonastalimi občinami, ki so vplivale na stopnjo centralnosti naselij, velikimi spremembami v slovenskem kmetijstvu (povezanih z vstopom Slovenije v EU in vplivom evropske kmetijske politike) in prestrukturiranjem industrije. Z uveljavitvijo schengenske meje s Hrvaško je v Spodnjem Podravju še bolj v ospredje stopila problematika obmejnih območij.

Pri proučevanju Spodnjega Podravja smo tako geografi združili vrsto različnih kvantitativnih in kvalitativnih metod. Izhodišče raziskovanja je pokrajinskoekološki metodološki pristop. Analize podatkovnih baz in na terenu pridobljenih podatkov so bile izvedene s pomočjo geografskih

informacijskih sistemov, pri čemer so bil izdelani številni novi podatkovni sloji. Prav posebno mesto je imelo v raziskavi obsežno terensko delo, s katerim je bila pridobljena vrsta podatkov, ki jih uradne statistike ne zbirajo. Tu so ključno vlogo odigrali študenti geografije, saj so pod mentorstvom profesorjev neposredno na terenu izvedli pet tematsko zaokroženih anket, v katero je bilo zajetih 131 aktivnih kmetij, 477 gospodinjstev izbranih podeželskih naselij, 65 gospodinjstev Ptuja, 234 lastnikov oziroma zaposlenih v lokalih Ptuja in Ormoža in 294 prebivalcev obmejnih naselij. Ti podatki in informacije predstavljajo posodobitev in nadgradnjo obstoječih podatkovnih baz, dodajajo nujno potrebno realno sliko o stopnji intenzitete in razširjenosti pojavov in procesov na izbranih območjih ter problemsko dopolnjujejo obstoječe kartografske prikaze. Le na ta način smo lahko zaznali najnovejše gospodarske, okoljske in socialne procese in njihove prostorske učinke. Rezultati anketiranja lokalnega prebivalstva kot nosilca nadaljnjega razvoja kažejo na odnos ljudi do bivalnega okolja in pokrajine v celoti. Na osnovi tega smo lažje izluščili temeljne razvojne možnosti in priložnosti posameznih delov proučevanega območja in Spodnjega Podravja kot celote. Želimo si, da bodo naše sintezne ugotovitve, zbrani kvantitativni podatki, njihovi slikovni prikazi in razvojne usmeritve v pomoč pri oblikovanju bodoče strategije regionalnega in prostorskega razvoja, pri izdelavi občinskih prostorskih in razvojnih dokumentov ter pri izvajanju programov razvoja podeželja in regijskih razvojnih projektov.

Hkrati pa za raziskovalce konkretno območje s konkretnimi problemi predstavlja hvaležen predmet proučevanja, omogoča razvoj in predvsem uporabo novih metodoloških pristopov v geografiji, s čimer se krepi tudi aplikativna vrednost stroke.

V knjigi so predstavljene naslednje ključne vsebine:

- Skupna identiteta pokrajine in njen pomen za uspešen regionalni razvoj.
- Demografski razvoj in razvoj poselitve s poudarkom na spreminjanju demografske strukture, prostorski in funkcijski preobrazbi naselij ter širjenju poselitvenih površin.
- Proučitev prostorskega vidika razvoja s poudarkom na spremembah v rabi tal kot odrazu širših gospodarskih, socialnih in okoljskih procesov.
- Obmejnost kot razvojna ovira in priložnost.
- Proučitev gospodarskega vidika razvoja s poudarkom na kmetijstvu, turizmu in podjetništvu, ki so ključnega pomena za uspešen in trajnostno naravnani regionalni razvoj Spodnjega Podravja.
- Proučitev stanja okolja, analiza okoljsko najbolj spornih dejavnosti ter predlog ukrepov za zmanjšanje negativnih okoljskih učinkov.

V zaključnem in hkrati sinteznem poglavju so ugotovljeni pojavi, stanje in procesi ovrednoteni z vidika možnosti za trajnostni regionalni razvoj. Ob tem so izpostavljeni primeri netrajnostnega preteklega razvoja, še zlasti pa premalo izkoriščeni potenciali regije za prihodnji skladnejši in trajnostno usmerjen prostorski razvoj.

Kakšna bo prihodnost Spodnjega Podravja, je odvisno od številnih dejavnikov, v veliki meri pa jo bodo oblikovali ljudje sami. Poznavanje številnih razvojnih prednosti in posebnosti, razumevanje naravnih zakonitosti in s tem povezanih določenih omejitev pri poseganju v prostor in naravno okolje, upoštevanje človeškega potenciala itd., bo prispevalo k približevanju Spodnjega Podravja k trajnostnemu modelu »ekoregije«.

*Urednika knjige:
Barbara Lampič in Dejan Rebernik*

Identiteta Spodnjega Podravja

Jernej Zupancič

Uvod k razumevanju pokrajinske (teritorialne) identitete

Ali sploh govorimo o pokrajini s pravim imenom? Spodnje Podravje je termin, ki se je uveljavil v geografiji in izraža potrebo po imenovanju območja, katerega glavna pokrajinska dominanta je reka Drava. A to ime ni povsem ustrezno, saj je izraz Podravje preširok, Spodnje Podravje pa preozek pojem, veljaven le v slovenskih okvirih. Izraz je tudi sorazmerno nov in potrebno bo še nekaj časa, da se uveljavi med domačini in v javnosti. Ob tem se mora soočiti z ostalimi regionalnimi oznakami, kot so Prlekija, Dravsko-Ptujsko polje, Ptujsko-Ormoška pokrajina, Haloze in druge. Raznolikost teh izrazov bi ne smela biti razlog zmede ne za domačina in ne za tujca; je le odraz barvitosti slovenskih pokrajin. Ime namreč daje prepoznavnost, identiteto.

Na oblikovanje in vzdrževanje **pokrajinske (teritorialne) identitete** pomembno vplivata dve skupini dejavnikov: prvega tvorijo elementi skupnega življenja, drugega pa fizičnogeografski okvir. Čeprav velja prepričanje, da so za oblikovanje teritorialnih identitet prvi veliko bolj vplivni, pokrajinskega okvira nikakor ne gre zanemariti. V Sloveniji imamo vrsto primerov, ko so fizičnogeografski elementi očitno prevladali. Tak primer so (Goriška) Brda, katerih naravne meje so med Furlansko ravnino in grebenom Sabotina. Določa jih torej geološka zgradba območja, katerega pokrajinski pejzaž (terasasta pokrajina vinogradov in sadovnjakov) je pogojena z določeno kamninsko podlago (fliš). Podobno je tudi s Krasom, nizko planoto med Vipavsko dolino in Tržaškim zalivom. Zanje je odločilna dinarska tektonska zgradba s prevlado karbonatnih kamnin, na katerih se je do popolnosti razvilo kraško površje in kraški (podzemski) vodni pretok. Podobno velja za Brkine, položene med zakraselo Matarsko podolje na jugu in reko Pivko na severu. Tudi Suho krajino zamejuje pretežno kraška morfologija površja in podzemlja z značilnimi elementi kraške hidrologije. Na vzhodu Slovenije se gričevnato Goričko jasno loči od ravnega Ravenskega in Dolinskega. A je prva v zavesti ljudi veliko bolj opazna kot pa drugi dve. Tudi pojem Slovenskih goric je geografsko (pokrajinsko) dokaj jasen: gričevnata pokrajina med Dravo in Muro. Podobno je z Dravskim in Ptujskim poljem, ki se nedvomno dovolj razlikujeta od bližnjega gričevnatega in hribovitega sosedstva, a jasne teritorialne identifikacije nista sprožila. Nasprotno pa so Haloze ne le geografsko, temveč tudi identitetno usidrane v zavesti lokalnega prebivalstva kot posebnost in so v tem primerljive s prej omenjenimi primeri na jugozahodnem delu Slovenije.

Fizičnogeografske značilnosti kot so na primer izoblikovanost površja, razpoložljivi prostor za kmetijsko obdelavo, razmerje med zemljiškimi kategorijami, prisotnost različnih hidroloških in geomorfoloških posebnosti in podobno, so v fazi prevlade kmečke družbe odločilno vplivale na prilagoditve, ki so jih ustvarjale generacije lokalnega prebivalstva. Naravnogeografske danosti so neredko botrovale oblikovanju parcelne razdelitve, kar se

Slika 1: Obravnavano območje Spodnjega Podravja.

odraža v velikosti, obliki in legi parcel. Tako je na primer značilno oblikovanje kulturnih teras, vinorodnih rebri ali pokrajin s sadovnjaki ter različne oblike melioracij, s čimer pride tudi do odločilnega preoblikovanja pokrajine in s tem njene prepoznavnosti. Zaradi tega človeškega vložka se je navezanost ljudi na pokrajino povečevala in utrjevala. Oblikovala se je identiteta pokrajine. Ker so bili zaradi dedovanja interesi po oblikovanju meddružinskih vezi zelo močni, je to sčasoma vodilo k prepletanju teritorialnih in sorodstvenih vezi. Lokalne skupnosti so zato oblikovale čvrste medsebojne vezi; to pa je eden od ključnih pogojev oblikovanja **lokalne identitete**. Lokalizmi so v slovenskem prostoru močni prav zaradi razpršene poselitve v obliki številnih majhnih naselij. Prebivalci se dobro poznajo med seboj in neredko to vodi tudi v moderni dobi do različnih oblik povezanosti in sodelovanja. Nedvomno vezi med prebivalci takih okolij predstavljajo tudi velik socialni kapital. Take skupnosti so zmožne premostiti prenekatere ovire in sprejeti številne izzive. Občutek sprejetosti, potrebnosti in domačnosti so tisti psihološki momenti, ki oblikujejo skupnost in kolektivno zavest; elemente, na katerih temelji lokalna identiteta. Podoben način življenja, izoblikovane vezi in vrednote so v več generacijah pripeljale tudi do širše medkrajevne povezanosti. Določale so jih bližina in skupni problemi, lahko rečemo tudi skupna (zgodovinska) usoda. Razgibanost slovenskih pokrajin je torej tvorila pomembno podlago za ustvarjanje tudi občutka povezanosti in skupnosti, ker je neposredno vodilo k regionalni identifikaciji. Ob pogostih političnih in upravnih razmejitvah se je število teritorialnih identitet postopoma povečevalo. Pokrajinske identitete vedno nastajajo in se spreminjajo, saj je identifikacija stalen proces.

Elementi teritorialnih identitet na območju Spodnjega Podravja

Spodnje Podravje zajema **tri glavne pokrajinske enote**: hriboviti predel Haloz na jugu, Ravnina ob Dravi v osrednjem delu in Slovenske gorice na severovzhodu. Ta trojnost ustvarja barvito pokrajinsko pasovitost in pestrost. **Haloze** predstavljajo geološki podaljšek alpskega gorskega loka, ki se v smeri od zahoda proti vzhodu stopnjasto zniжуje. Najvišje se vzpne v Boču (978 m). Vzhodne Haloze so le še do 350 m visoko razgibano gričevje, katerih prisojne rebri so dodobra izkoriščene za vinograde, osojne pa so ostale pod gozdom. V zahodnem delu je gozda veliko več, a ne le zaradi ekspozicije in strmih pobočij, temveč tudi zaradi kulturno-gospodarskih vplivov. Haloze so na severu jasno zamejene z morfološko (prehod v ravnino ob Dravinji in Dravi) ter hidrološko mejo (reki Dravinja in Drava), na jugu pa meja manj jasna. A o Halozah govorimo le na slovenski strani, čeprav ima južna polovica na hrvaški strani skoraj identične fizičnogeografske značilnosti. Pojem Haloz torej na jugu jasno in ostro razmejuje državna meja. Politična meja s Hrvaško je sicer stara, a v naravi komaj zaznavna. Prav na tem območju jo ceste najpogosteje prečkajo, kar bi moral biti dokaz enovitosti prostora. Zaradi razgibanega površja so se tod razvila manjša razložena le kmečka naselja z vinogradništvom kot nosilno gospodarsko panogo. Vinska trta zato označuje in simbolizira to območje v celoti in s tem na nek način nadomešča primanjkljaj upravnega središča. Haloze gravitirajo na sever k Ptuj. Vendar ta okoliščina ni pomembnejše zavrla oblikovanja lokalne identitete; nasprotno, celo okrepila jo je. Toda po drugi strani je bližina Haloz okrepila vinarski značaj Ptuja.

Druga pokrajinska enota je ravninski predel oziroma **Ravnina ob Dravi**, ki zajema osrednji del Spodnjega Podravja. Gre za nasute terase reke Drave, ki razmeroma na široko spremljajo ta vodotok. Večji razširitvi sta v zahodnem delu Dravsko polje na desnem in Ptujsko polje na levem bregu reke slednje vključuje še Ormoško dobrovo in Središko polje. Drava je vodnata reka, ki je v spodnjem, danes obmejnem delu, oblikovala številne meandre in slepe rokave. Ta pas je v povprečju širok nekaj sto metrov, zato tvori specifično ekološko enoto. Melioracije so rečno strugo umirile in usmerile k le enem toku, stari rokavi pa so sedaj napol suhi, nekateri pa tudi povsem spremenjeni v kmetijske

Slika 2:

Značilna kmečka hiša v Halozah. Tradicionalna arhitektura je poleg rabe zemljišč med najbolj vidnimi elementi kulturne pokrajine in zato njen ključni identifikator.

površine. Ravnina ob Dravi je intenzivno obdelan in gosto naseljen svet, le ponekod so se na revnejših kislih prsteh ohranili večji kompleksi ravnskiga gozda. V središču tega območja leži mesto Ptuj in sicer na spoju nizkih gričev, ki pripadajo še Slovenskim goricam, ter ravnine, na mestu, kjer je bil nekoč lagoden in lokalno lažje branljiv prehod čez reko. Ptuj je nedvomno regionalno središče tega območja, ne le zaradi svoje stare zgodovine (štejejo ga za »starost« slovenskih mest), temveč zaradi današnjih upravnih, izobraževalnih in poslovnih funkcij. Urbana identiteta starost slovenskih mest se prepleta z njegovo ruralno okolico; zlasti močno se navezuje na Haloze, kar obema povečuje prepoznavnost v slovenskem prostoru in širše. Mesto sodi med bolj dinamična slovenska regionalna središča in s tem tudi krepí skupno identiteto Spodnjega Podravja. Da se je oblikovala razmeroma čvrsta povezanost sosednjih podeželskih okolij z mestom Ptujem, gre zaslugi večdesetletnemu obstoju velike ptujske občine (1958 - 1993), ki je v fazi oblikovanja slovenskega policentrizma odločilno prispevala k vzpostavitvi gravitacijskih silnic. Ptuj pri tem skoraj ni imel konkurence, saj so kraji kot so Ormož, Kidričevo ali Majšperk odločno premajhni, da bi lahko prevzeli podobno vlogo.

Tretja pokrajinska enota so **Slovenske gorice**, do 350 m visoka gričevnata pokrajina med Dravo in Muro. Po fizičnogeografskih značilnostih je podobna vzhodnemu delu Haloz. Nizi zaobljenih gričev imajo značilno slemenitev v smeri severozahod-jugovzhod. Poselitev se je naslonila večinoma na slemena, na prisojnih južnih, jugovzhodnih in jugozahodnih pobočjih pa so se razvili vinogradi. Slovenske gorice so vinogradniška pokrajina; ta pokrajinski pejzaž najbolj izstopa in predstavlja simbolno sliko celotne pokrajine. Široke doline Ščavnice in Pesnice ter njunih pritokov kljub sorazmerni obsežnosti nimata večjega pomena za identiteto pokrajine. To ni naključje, saj je večina naselij v razglednih slemenskih legah. Naselja so zato bolj vidna in naslonjena na bližnje kmetijske površine, ki so večinoma pod vinogradi. Podobno kot v Halozah znotraj Slovenskih goric ni večjih lokalnih središč, celo centralna naselja so sorazmerno šibka. Edino središče je Lenart, ki pa leži v severnem delu in na območje, ki ga obravnavamo, praktično nima vpliva. Zato ima Ptuj vlogo regionalnega središča, ob še nekaterih centralnih krajih, kot so Središče ob Dravi, Ormož in Dornava. Vendar pa Slovenske gorice, markantne v svoji fizični pojavnosti, vendarle niso izoblikovale tudi svoje lastne regionalne identitete. Razloge gre iskati v pomanjkanju osrednjega središča, zaradi česar je regija centrifugalna in se naslanja navzven k središčem v sosedstvu: Ptuj, Ljutomer, Ormož, Radgoni in še posebej Maribor. Ostal pa je pokrajinski pojem, ki se navezuje na oblikovano kulturno pokrajino »goric« poleg Haloz je to izrazito vinogradniška pokrajina med Dravo in Muro. Na drugi strani pa govorimo o **Prlekiji**. Izraz izhaja iz povsem kulturnih (jezikovnih) logov in se torej navezuje na dialektološke značilnosti, čeprav njen zunanji pejzaž podobno kot Slovenske gorice ali Haloze določa predvsem pokrajinska izoblikovanost in gospodarska raba.

Ko govorimo o regionalnih/teritorialnih identitetah, moramo posebej izpostaviti štajersko identiteto. Zaradi svoje zgodovinske utemeljenosti, širine in geografske razsežnosti je ne moremo povsem enostavno vzporejati s prej omenjenimi pokrajinskimi enotami. Edina med omenjenimi identitetami se ponaša z dalj časa trajajočo administrativno zamejitvijo, kar je nesporno prispevalo k njeni uveljavitvi, trajnosti in prepoznavnosti. **Štajerska identiteta** je nedvomno močno usidrana v slovenskem prostoru. V 19. stoletju, času narodnega prebujanja in preraščanja slovenskega kulturnega gibanja v zrel politični program, so regionalne identitete igrale zanimivo vlogo. Po eni strani so bile povsem

običajen odsev za avstrijski del Habsburške monarhije značilnih in močno uveljavljenih deželnih identitet, po drugi pa so imele tudi asimilatorne implikacije. Položaj na južnem (slovenskem) Štajerskem je bil specifičen. Mesto Maribor je bilo sicer prizorišče živahnega slovenskega kulturnega in političnega delovanja, medtem ko je Ptuj deloval večidel pronemško (Cvirn, 1998). Vrh vsega so bili lastniki najboljših kmečkih (vinogradniških) posesti meščani iz Gradca. Zaostrene socialne razmere so viničarjem le skromno odmerjale socialne možnosti, kar je imelo tudi značaj narodnega in kulturnega pritiska. Kronisti tiste dobe zato pogosto omenjajo socialno-etnični konflikt med slovenstvom in nemštvom na Štajerskem (Cvirn, 1998). Odnos med mestom in podeželjem je zato odseval obe dimenziji odnosa. Ker pa v tedaj pretežno agrarni družbi navezanost na mesto ni bila nuja, temveč omejena na sporadične odnose, se tudi navezava na mesto tedaj ni močno razvila. Izjema je bil služnostni odnos med lastniki vinogradov (meščani) in vinogradniškim podeželjem (zlasti Halozami). Ta proces se je okrepil šele po drugi svetovni vojni z naglo industrializacijo in urbanizacijo. Tako moremo ugotoviti da je tesnejša povezanost Ptuja s svojim zaledjem novejšega datuma. Vendar vse to ni zaviralo ohranjanja štajerske regionalne (dejansko deželne) identitete, ki je tudi še danes močno usidrana.

Štajerska (izvorno deželna) identiteta ne predstavlja izhodišča problematizacije ostalih identitet, saj se z ostalimi bolj dopolnjuje in prepleta kot pa jim konkurira. Prisotna je razmeroma enakomerno povsod na območju nekdanje dežele Štajerske. Le v najbolj vzhodnih predelih se že prepleta z novejšo »pomursko« identiteto, ki se pričinja uveljavljati z obstojem statistične regije Pomurje. Vendar je težko reči, da si obe identiteti zares konkurirata. Bolj gre za določeno obliko prepletanja in sicer v odvisnosti od situacij, ko naj bi jih nosilci (lokalno prebivalstvo) uporabljali.

Uporabnost regionalnih identitet

Že samo dejstvo, da se regionalne/teritorialne identitete pojavljajo in spreminjajo sočasno z administrativnimi spremembami ter povzemajo ključne elemente prepoznavnosti, samo po sebi govori o njihovem pomenu. Potrebujemo jih tako v oblikovanju administrativnih enot (regionalizaciji) kakor tudi pri nekaterih gospodarskih panogah. Zato je vprašanje identitete pokrajine vse prej kot obrobno.

Uporabnost teritorialnih identitet je pogojena z njihovo zamejenostjo, uveljavljenostjo in prepoznavnostjo. Zato je izjemnega pomena ugotoviti obseg pojavljanja izbrane identitete, njeno trajnost (kjer igra tradicija zelo pomembno vlogo) in elemente, ki prebivalcem olajšujejo identifikacijo. Slednji so obenem pomemben element prepoznavnosti območja oziroma pokrajine, kar ima neposredno in posredno velik vpliv zlasti pri oblikovanju različnih projektov, akcij ali pa na področju turistične promocije. V tem smislu imajo elementi kulturne in zgodovinske dediščine ter naravnih vrednot posebno mesto, saj nastopajo v dveh povezanih vlogah: so privlačni elementi turističnih obiskov in obenem tudi identifikatorji pokrajine oziroma posameznih lokacij v njej. Povečan obisk na primer mestnih znamenitosti ustvarja tudi pri domačinih vtis pomembnosti in prepoznavnosti. Zato je potrebno sistematično delo pri prepoznavanju, urejanju in promociji tovrstnih zgodovinske in kulturne dediščine. Potrebno jim je iskati nove funkcije, skrbeti za modernost tradicije in uvajati inovacije. Sodobni turistični trendi

že zdavnaj več ne težijo zgolj k obisku posameznih točk; pomembna je pokrajinska celota. Vse to daje po drugi strani tudi vrsto priložnosti za obnavljanje teritorialne identitete.

V tem je potrebno videti pragmatičnost regionalne identifikacije, ki upošteva dane administrativne okvire in to tembolj, čimbolj stvarna je povezanost prebivalstva. Območja s tesnejšimi vezmi bodo lažje, hitreje in intenzivneje dosegla nove oblike regionalnih zavesti oziroma identitet. Toda to ni povsem avtomatično. Opisana predpostavka velja na podlagi sklepanja, empirično pa ne drži v vseh primerih. Tako bi za prleško identiteto težko sodili, da jo uveljavljajo stvarne oblike medčloveške povezanosti. A vendar je zaznavna in uveljavljena!

Posebej je treba preučiti tudi **elemente povezanosti** v območju Spodnjega Podravja. Tudi to je, podobno kot na primer Pomurje, relativno nov pojav in se navezuje na možnost, da bi z upravno reformo in uveljavljanjem »pokrajin« sčasoma ustvarili čvrste možnosti kolektivnega zavedanja v okviru dane teritorialne enote – pokrajine. Pri tem se srečujemo z dvema temeljnima dilemama:

- Ali pri uveljavljanju novih administrativno-teritorialnih enot (pokrajina, regija) izhajati iz že obstoječih identitet? Pri tem izhajamo iz predpostavke, da je obstoječa identiteta odraz določenih oblik skupne povezanosti in tradicije, kar predstavlja družbeno vezivo, ki ga je veliko lažje uporabiti kot mobilizacijski dejavnik. Glede na regionalno pripadnost ljudi pričakujemo od njih večjo angažiranost v zadevah »svoje« ali »domače« regije, večjo solidarnost in izražanje pripadnosti. Lažje je uveljavljati skupne projekte.
- Druga možnost pa je, da se pri uveljavljanju administrativno-teritorialnih enot ne ozira na upravno zgodovino, temveč izhaja iz potreb po oblikovanju teh enot. Pri tem se predvideva, da bo njihov obstoj zagotovil tudi postopno oblikovanje kolektivne identitete na podlagi skupnega življenja.

Nobenega zagotovila ni, da bo druga različica delovala, medtem ko za prvo lahko izkustveno trdimo, da je verjetnost precejšnja. Območja, ki jih poleg racionalnih vezi in gravitacije k določenim središčem družijo tudi stara skupna identiteta, imajo načeloma boljše možnosti pri uveljavljanju in bolj uspešnem delovanju skupne administrativne enote.

Upravna zgodovina in administrativna razdelitev območja Spodnjega Podravja

Za presojo primernosti in upravičenosti novih upravnih razdelitev je smiselno na kratko pogledati upravne izkušnje Spodnjega Podravja. Pretekle upravno-administrativne delitve so – zlasti tiste, ki so vztrajale dalj časa – dejansko že zasnovala določene oblike skupnega življenja in ustvarjale na ta teritorij navezano skupinsko identiteto. To velja predvsem za deželno pripadnost, za katero je bilo več stoletno vztrajanje dežele Štajerske odločilnega pomena. Drobna nihanja mejne črte ne predstavljajo ovire za identifikacijo, niti je ne spreminjajo. S tem seveda ni rečeno, da so zgodovinske izkušnje in tradicija administrativnega sobivanja dobre same po sebi. Veliko je odvisno tudi od drugih dejavnikov, zlasti različnih oblik kulturnega delovanja in izražanja.

Območje Spodnjega Podravja je do leta 1918 spadalo pod **avstrijsko »notranjo« deželo Štajersko**, ki je segala od grebena Vzhodnih Tur na severu do reke Save na jugu. Območje današnjega (slovenskega) Podravja (ozemlje med Halozami in Bočem na jugu ter zaledjem Gradca (danes Avstrija; tam je bila tudi deželna prestolnica) je torej predstavljalo osrednji del dežele. Dežela se je delila na »slovenski« južni in »nemški« severni del. To je bila tudi dežela, kjer je izraz »Slovenec« jasno opredeljeval narodno in jezikovno pripadnost, ločujoč jo od sicer zelo močne deželne, torej na teritorij vezane »štajerske« identitete (Zgodovina Slovencev, 1979). Današnje Spodnje Podravje z nekaterimi kraji na južni strani Boča (na primer Rogatec) je bilo samostojen politični okraj s sedežem na Ptujju. Mesto je imelo mestni status (avtonomno mesto) in s tem povezane privilegije (Grafenauer, 2000). Volilni okraji so bili rahlo drugačni; Ptujski je obsegal le ozemlje severno od Boča in še to ne povsem, saj so Stoperce še sodile pod sodni okraj Rogatec. Ormož je imel svoj sodni okraj, volilno pa je pripadal Ptujskemu okraju (Zgodovina Slovencev, 1979). Taka členitev je bila razmeroma stabilna, saj je trajala pol stoletja, od 1868 do konca monarhije leta 1918. Po razpadu Habsburške monarhije in oblikovanjem nove države SHS, pozneje kraljevine SHS in končno Kraljevine Jugoslavije se je spremenila tudi upravna shema. Medtem ko so se nižje upravne enote (občine) večidel zadržale v svojih okvirih, pa je na višjih ravneh administrativnega upravljanja prišlo do znatnih sprememb. Namesto dežel so se uveljavile »oblasti« (okrožja). Območje je skupaj s celotno takratno vzhodno polovico Slovenije spadalo pod Mariborsko oblast (okrožje). Leta 1929 so v Jugoslaviji uvedli banovine. Celotno takratno slovensko ozemlje v jugoslovanskem okviru je bilo tedaj združeno v **Dravsko banovino**, ki je bila razdeljena na okraje, ki so se po državnem (jugoslovanskem) zakonu v vsej državi imenovali srez. Robni deli so med obema vojnama nekajkrat spremenili pripadnost Dravski oziroma Savski (hrvaški) banovini (na primer Štrigova). V tridesetih letih 20. stoletja je prišlo do združevanja občin, ki pa so kljub temu zadržale precejšnjo razdrobljenost (Krajevni leksikon Dravske banovine, 1937). Ko so ta predel leta 1941 okupirali Nemci, so upravno razdelitev ukinili in uvedli neposredno vojaško upravo. Administrativna razdelitev je bila obnovljena po vojni. Toda tudi nova oblast je pričela z upravno reformo. Okraj Ptuj je večinoma zadržal svoj obseg; le del okrog Ormoža so razdelili med okraja Ptuj in Ljutomer. Mesto je izgubilo poseben mestni status (Grafenauer, 2000). Občine so se zadržale le krajši čas, saj so hiteli z upravno prenovo (Krajevni leksikon LRS, 1954). Nove priložnosti so se ponudile leta 1958 z novo upravni reformo. Tedaj so oblikovali **nove občine**, ki so zdržale naslednjega pol stoletja (Geografski atlas Slovenije, 1998). Ptuj je postal sedež ene največjih občin v Sloveniji, kar je ugodno vplivalo na razvoj mesta. Ptuj se je razvijal se je kot živahno regionalno središče, ne le kot sedež velike občine. Do ponovne reforme je prišlo po osamosvojitvi Slovenije in sicer leta 1995, ko so začele nastajati nove občine. Kljub številnim utemeljenim predlogom ni prišlo do velikega načrta spremembe upravnega sistema. Pričele so nastajati male občine in tudi na tem območju je bilo tako.

Območje Spodnjega Podravja ima za seboj razmeroma zgoščeno tradicijo sobivanja, kar nedvomno podpira iskanje primerno oblikovane administrativno-upravne enote. Poleg tega se je zaradi urbanizacije in suburbanizacije navezanost na Ptuj zadržala. Mesto sodi danes med pomembnejša in demografsko, gospodarsko in prostorsko živahna središča Slovenije in s tem izpolnjuje enega temeljnih pogojev oblikovanja administrativno-teritorialnih enot večjih od občin.

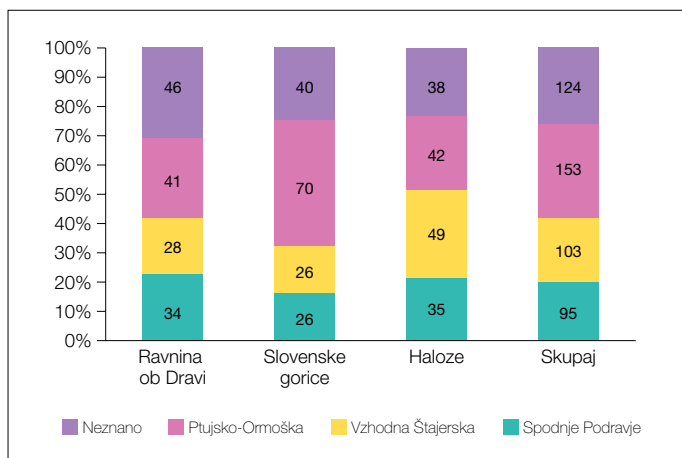
Pripravljenost za oblikovanje pokrajine Spodnje Podravje

Razprava o ustanovitvi pokrajin sodi v čas osamosvajanja Slovenije in prva leta takoj za tem. Kljub temu, da je bilo argumentiranih pobud o nujnosti ustanovitve pokrajin dovolj, je bilo žal premalo konsenza o tem, katere funkcije naj bi sploh zajemale. Zato je ostalo veliko državno-administrativnih opravičitev na ravni upravnih enot (stare občine), obenem pa so tudi nove občine, ne glede na velikost, nominalno pridobile veliko upravno moč. Toda male občine le s težavo love razvojni zaostanek, ki je posledica dolgoletnega perifernega položaja tega območja.

Pri proučevanju identitetnih pogojev in okoliščin z anketiranjem (Terensko delu, FF UL) v letih 2008 in 2009, ki so ga izvajali študentje geografije, je bilo zastavljeno tudi vprašanje, ali sogovorniki podpirajo oblikovanje posebne enote z obsegom nekdanjih (starih) občin Ormož in Ptuj ter pod kakšnim imenom.

Izkazalo se je, da prebivalci v prepričljivi večini (dve tretjini) na celotnem območju **podpirajo oblikovanje pokrajine**. Ta podpora je največja v predelu Slovenskih goric in najmanjša v najgostejše naseljenem in urbaniziranem območju s Ptujem in Ormožem vred, kjer je dosegla le dobro polovico vprašanih. Primerjava po starostni in izobrazbeni sestavi ni pokazala večjih odstopanj; očitno so torej stališča razmeroma trdno zasidrana pri različnih skupinah prebivalstva. To lahko ocenimo kot ugodno okoliščino, saj ni izrazitih nasprotnikov ideje o oblikovanju skupne pokrajine.

Toda ugotavljanje podpore za **poimenovanje pokrajine** kaže drugačno sliko. Nobena izmed ponujenih možnosti poimenovanja (Ptujsko-Ormoška pokrajina, Vzhodna Štajerska, Spodnje Podravje) ni dobila večinske podpore. Razlike med primerjanimi naravnimi območji so večje kot pri načelnem strinjanju, da bi posebno pokrajino na tem območju sploh ustanovili. Le v Slovenskih goricah močneje (skoraj 50 %) podpirajo ime Ptujsko-Ormoška pokrajina (torej na območju, ki gravitira k obema glavnima središčema tega območja), medtem ko je v ravninskem delu ta delež bistveno skromnejši (okrog četrtnine). Dobra petina vseh vprašanih na vprašanje ni odgovorila oziroma ni imela izdelanega stališča. Med temi so mladi precej pogostejši, kar kaže, da jih razprave o imenu in identiteti pokrajine morda manj

Slika 3:

Izkazano stališče prebivalcev glede imena pokrajine po pokrajinskih enotah.

zanimajo. Vendar je potrebno posvariti pred prenačljenim sklepanjem, češ da je mlajše prebivalstvo bolj pasivno. Identifikacija je namreč zapleten proces in v veliki meri odraža poleg avtonomnega stališča tudi neko »naučenost«. Tako lahko za mnoga stališča, ki jih zaradi pogoste omembe v javnosti mnogi sprejemajo nenaklonjeno, rečemo, da so medijski produkt ali pa vsaj posledica določenega »eho« učinka. Pri mlajšem prebivalstvu, ki si gradi predvsem lastno (osebno) identiteto, s katero lahko tekmuje v javnosti, je tako mnenje dejansko stranski učinek in manj predmet primarne identifikacije. Deloma je s starostno sestavo mogoče pojasnjevati večji odstotek zagovornikov imena »Ptujsko-Ormoška pokrajina«, saj je delež starejšega prebivalstva na območju Slovenskih goric nekoliko večji.

Zanimivo, da je najmanj podpore pri vseh treh dobilo poimenovanje »Spodnje Podravje«, ki je dobro uveljavljeno v novejši geografski literaturi, a v zavesti domačega prebivalstva očitno ni tako živo. Še (relativno) največjo podporo je dobilo to poimenovanje v ravninskem območju (približno petina), medtem ko se v Slovenskih goricah temu predlogu pritrjuje le 12 % anketirancev. V Halozah je ta odstotek nekoliko višji. Imenu »Vzhodna Štajerska« so najbolj pritrjevali v Halozah (dobra četrtina), drugod pa je dobil skromnejšo podporo. Še relativno največjo podporo ima torej predlog »Ptujsko-Ormoška pokrajina« – okrog tretjine. Vendar preseneča, da je to ime najbolj sprejemajo v Slovenskih goricah (44 %), najslabše pa v ravninskem delu Dravsko-Ptujskega polja (22 %), kjer sta obe regionalni središči Ptuj in Ormož (22 %). Skoraj tretjina jih na to vprašanje ni odgovorila. Če upoštevamo, da je ime pomembno za identiteto teritorialne enote, sprožajo ugotovljene razmere nekaj pomislekov in skrbi. Razdeljenost zaradi imena ni dobra popotnica. Toda po drugi strani imamo tudi primere, ko se je neznano ime (na primer Prekmurje) pozneje vendarle povsem uveljavilo.

Identitete Spodnjega Podravja

Poleg imena pokrajine smo proučevali tudi prisotnost skupne **identitete**. Uvodoma je treba opomniti, da je identitet več in lahko nastopajo istočasno. Vsak posameznik

Preglednica 1: Pogostost pojavljanja identitet v proučevanem območju.

Identiteta	Prva izbira	Druga izbira	Tretja izbira	Skupaj	Delež (%)
Slovenec	187	100	63	350	72
Štajerec	125	150	44	319	66
Prek	79	39	18	136	28
Krajevna*	45	28	50	123	25
Spodnji Podravec	1	10	16	27	6
Drugo	38	27	19	84	17
Ga ne zanima	8	2	1	11	2
Skupaj	483	356	211	487	100

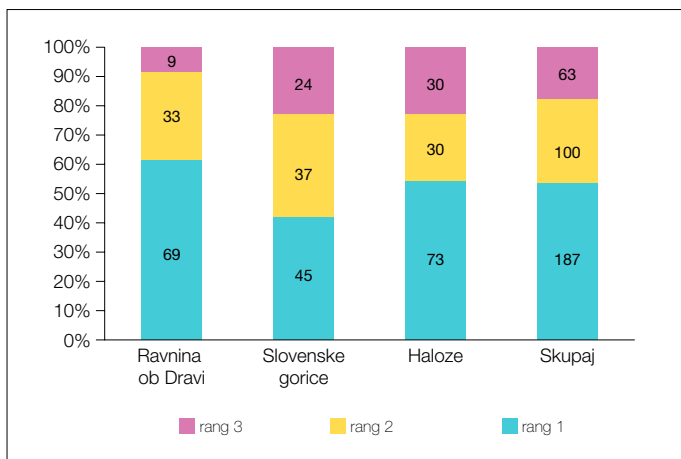
Vir: Terensko delo, FF UL, 2008, 2009.

Opomba: Krajevne identitete so praviloma vezane na naselje, kraj bivanja ali kvečjemu na skupino naselij, ki so funkcionalno povezane (npr. imajo skupno šolo, versko življenje ipd.)

se istoveti s skupnostjo, vezano bodisi na elemente skupnega življenja (kar je splošna poteza identifikacije) ali pa izrecno na določeno ozemlje. Oboje je navadno povezano, saj teritorialni okvir praviloma ustvarja tudi vrsto priložnosti za skupno življenje. Toda povsem samoumevno to ni; v narodno-jezikovno mešanih okoljih je skupni teritorij pogosto jedro oblikovanja sporov, na drugi strani pa je pripadnost nekemu jezikovno-kulturnemu krogu izhodišče združevanja oseb, ki živijo prostorsko razpršeno (na videz torej neteritorialno). Sogovorniki so se odločali med štirimi identitetami: narodno (slovenska), deželno (štajerska), regionalno (prleška) in lokalno identiteto. Vse so v tem okolju znane, nastopajo pa lahko hkrati in se ne izključujejo. Zato je bilo ključno vprašanje vrstnega reda oziroma izbire (rang) teh opredelitev.

Po pričakovanju je bila **narodna identiteta** (Slovenci) zanesljivo na prvem mestu, saj jo skupno omenja več kot dve tretjini sogovornikov. Temu se močno približa **deželna (regionalna) identiteta** (Štajerc). Toda glede na uradne statistične podatke se je za narodno pripadnost izrekel nizek delež sogovornikov. Regionalno, prleško identiteto je omenila le dobra četrtina sogovornikov, kar je zopet presenetljivo malo. Lokalno (krajevno) identiteto je omenila četrtina anketirancev. Za Spodnje Podravce se je ogrelo le zanemarljivo število anketirancev.

Toliko bolj zanimivo pa je razmerje med tremi najpogostejše pojavljajočimi se identitetami. Za slovensko pripadnost so se izrekli v vseh treh naravnogeografskih enotah najpogostejše kot prvo izbiro (rang 1). Tako razmerje je najbolj prepričljivo na Dravsko-Ptujskem polju (61 %), nekoliko manj (51 %) v Halozah in najmanj na območju Slovenskih goric (40 %).

Slika 4:

Rangiranje slovenske identitete po pokrajinskih enotah.

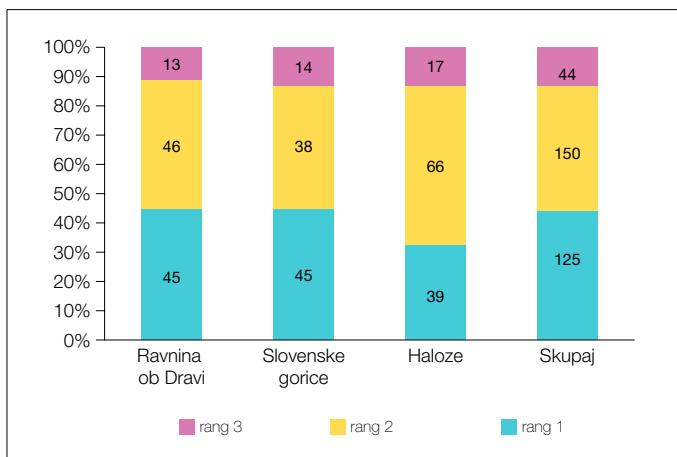
Vir: Terensko delo, FF UL, 2008, 2009.

Regionalna oziroma »deželna« štajerska identiteta je najpogostejše omenjena na drugem mestu (rang 2), najbolj prepričljivo v Halozah (56 %), v Slovenskih goricah in na Dravsko-ptujskem polju pa približno enako (okrog 40 %); v obeh območjih je bil zelo podoben tudi delež te identitete naveden na prvem mestu (rang 1).

Medtem ko so bile razlike med območji pri štajerski in slovenski identiteti razmeroma skromne, je pri prleški drugače. Le skromne 4 % anketirancev jo je podprlo kot prvo izbiro (rang 1) na območju Dravsko-Ptujskega polja, kot drugo izbiro (rang 2) pa dobrih 70 %.

Slika 5:

Rangiranje štajerske identitete po pokrajinskih enotah.

Vir: Terensko delo, FF UL, 2008, 2009.

Lokalne identitete anketiranci niso pogosto navajali, le četrtini se je zdela pomembna. Večinoma so jo omenjali na tretjem mestu (rang 3).

Podani pregled kaže precejšnjo razcepljenost. Načelna podpora »pokrajini«, ki jo je mogoče podpreti tudi na podlagi upravnozgodovinske tradicije, se začenja drobiti pri zelo neenotnem stališču glede imena take enote. Razlog temu so verjetno različni partikularizmi in pomanjkanje upravnih izkušenj. Obdobje ene generacije skoraj brez upravne hierarhije tukaj očitno pušča sledove. Ker pa so po rezultatih raziskave sodeč šibki tudi lokalizmi, je mogoče pričakovati sorazmerno enostavno implementacijo enote srednjega upravnega ranga in čimbolj nevtralnega imena.

Identiteta kot priložnost

Območje Spodnjega Podravja sestavljajo tri naravne enote: Haloze, Ravnina ob Dravi in Slovenske gorice. Prepoznavne so po svoji agrarni usmerjenosti, kjer igra vinogradništvo

Slika 6:

Klopotec je prepoznaven element in zato simbol vinorodnih slovenskih pokrajin.

izjemno pomembno gospodarsko vlogo. Po tej panogi je celotno območje tudi prepoznavno v slovenskem in širšem okolju. Elementi pokrajinske prepoznavnosti so obenem elementi njene identitete; zrcalijo ključne vsebine, po katerih jo lahko prepoznajo in se z njo identificirajo domačini. Identiteta nekega ozemlja ima velik pomen: olajšuje namreč prepoznavnost navzven in pomaga mobilizirati prebivalce pri projektih in akcijah ter bistveno olajšuje možnosti promocije (na primer za potrebe turizma).

Območje Spodnjega Podravja nima enotnih izhodišč glede regionalizacije. V preteklosti širša administrativna enota ni bila oblikovana; temu je bila še najbližja občina Ptuj, ki je v obdobju 1957 do 1995 obstajala kot sorazmerno velika enota. Zaradi velikosti je imela praktično regionalni značaj. Oblikovalo se je tudi regionalno središče Ptuj, ki je učinkovito prevzelo administrativne, izobraževalne, zaposlitvene in oskrbne funkcijo za ta del Slovenije. Ob vprašanju regionalizacije Slovenije se zato pojavlja izziv oblikovanja nove regije (pokrajine) na območju Spodnjega Podravja. Izkazalo se je, da prebivalci nimajo enotnega stališča glede imena te pokrajine, čeprav njeno oblikovanje večinoma podpirajo. Vprašanje imena pa je tudi vprašanje identitete.

Razmerja med identitetami, ki obstajajo na območju Spodnjega Podravja, niso povsem jasna in premočrtna. Večinoma ne gre za nasprotovanja in izključevanja, prej neko obliko komplementarnosti. V raziskavi so anketiranci dali prioriteto nacionalni (narodni), torej slovenski identiteti, takoj zatem pa regionalni (deželni) štajerski. Ostale, kot so na primer prleška ali haloška, so sicer navzoče, a bolj vezane na ožja območja. Nekoliko presenetljivo lokalne identitete niso zelo močne (nimajo prioritete), čeprav se, razumljivo, pojavljajo.

V bodočem razvoju bo potrebno dati pozornost tudi vprašanju pazljive izbire ključnih elementov regionalne (teritorialne) identitete. To območje ima sorazmerno visok identitetni potencial, saj ga vrsta elementov v kulturni pokrajini (na primer izoblikovana vinorodna območja), kulturna dediščina, elementi zgodovinskega razvoja in navsezadnje tudi naravne vrednote že sedaj učinkovito predstavljajo. Vendar pa je nadaljnji razvoj tega področja nujen, ker je identifikacija moderen proces, s katerim se morajo soočiti vsi vsakokratni nosilci. Elementov identitete tako ni mogoče zares ustvarjati na zalogo, temveč je potrebna stalna skrb in promocija. V tem smislu je potrebno opozoriti na še precej belih lis zlasti v zgodovinskem spominu in ohranjeni materialni dediščini. Poudariti je treba, da je »naše« (»domače«) vse, kar je nastalo na tem območju in ne zgolj tisto, kar je rezultat slovenske produktivnosti. To zahteva uvidevnost in toleranco do raznolikosti, ki jo je ustvarila zgodovina. Vse to ima k sreči tudi neposreden tržni učinek, saj je turizem (na primer) panoga, ki zahteva nenehno nove produkte. Praktično na istem pa temelji tudi identiteta.

Viri in literatura

- Cvirn, J., 1998. Nemci na Slovenskem 1848-1941, Nemci na Slovenskem 1941-1955. Ljubljana, ZIFF, str. 53-92.
- Geografski atlas Slovenije, 1998, Ljubljana, DZS, 360 str.
- Grafenauer, B., 2000. Lokalna samouprava na Slovenskem. Teritorialno-organizacijske strukture, Maribor, Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Maribor.
- Krajevni leksikon Dravske banovine. 1937. Ljubljana, Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine, 715 str.
- Krajevni leksikon LRS. 1954. Ljubljana, Uradni list LRS, 653 str.
- Melik, A., 1957. Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino, Slovenska matica Ljubljana
- Rebernik, D., Lampič, B., Mrak, I., Potočnik Slavič, I., Pak, M., Repe, B., Špes, M., Zupančič, J., Gačnik, A., 2010.

Značilnosti regionalnega razvoja in razvojni potenciali Spodnjega Podravja, aplikativni raziskovalni projekt, zaključno poročilo. Filozofska fakulteta, Znanstveno-raziskovalno središče Bistra, Ljubljana, 254 str.

- Terensko delo, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2008, 2009.
- Zgodovina Slovencev. 1979. Ljubljana, Cankarjeva založba, 964 str.
- Zupančič, J., 2003, Čezmejne dnevne delovne migracije v slovenskem obmejnem prostoru. Razprave in gradivo, Inštitut za narodnostna vprašanja, št. 43, Ljubljana, str. 68-111.

■ Poselitev in razvoj prebivalstva

Dejan Rebernik

Poselitev oziroma naselbinsko omrežje je eden izmed najbolj prepoznavnih in pomembnih pokrajinskih elementov, ki je tesno povezan z drugimi fizičnogeografskimi in družbenogeografskimi pokrajinskimi elementi. Značilnosti **poselitve** so tako med drugim odraz fizičnogeografskih dejavnikov, zgodovinskega razvoja in gospodarske usmeritve. V zadnjih desetletjih je naselbinsko omrežje pod vplivi deagrarizacije, industrializacije in urbanizacije doživelo velike spremembe, kar velja tudi za Slovenijo in Spodnje Podravje. Za Slovenijo je značilno, da so se glede na značilnosti poselitve in razvoja prebivalstva na podeželju v obdobju po drugi svetovni vojni oblikovala tri območja: območja koncentracije s trajnim naraščanjem števila prebivalstva, območja praznjenja s trajnim nazadovanjem števila prebivalstva in vmesna oziroma prehodna območja (Klemenčič, 1996). Marjan Ravbar ugotavlja, da je tudi Slovenija, podobno kot večina ostalih evropskih držav, v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja postopno prešla v postindustrijsko oziroma terciarno fazo urbanizacije, ki jo označuje stagnacija oziroma nazadovanje rasti prebivalstva v mestih ob sočasnem naraščanju števila prebivalstva v širšem obmestju. Proces koncentracije prebivalstva v mestih ob hkratni depopulaciji podeželja, ki je bil značilen za obdobje do sredine sedemdesetih let, se je tako preobrazil v urbanizacijo širših mestnih območij. Od osemdesetih let dalje je prebivalstvo najhitreje naraščalo v suburbaniziranih obmestnih naseljih. Na ta način sta se oblikovali dve območji poselitve: na eni strani zgoščena mestna in suburbanizirana območja s trendom naraščanja števila prebivalstva in na drugi strani redko in razpršeno poseljena podeželska območja s trendom stagnacije oziroma upadanja števila prebivalstva (Rebernik, 2008). Prebivalstvo od konca osemdesetih let upada tudi v mestnih središčih oziroma v ožjih mestnih območjih. V obdobju med letoma 1991 in 2002 se je število prebivalstva v mestih zmanjšalo v povprečju za 3 %, v obmestjih pa poraslo za 5 % (Ravbar, 2007). V zadnjih dveh desetletjih pa opazamo tudi določene spremembe v razvoju prebivalstva na podeželju. Po daljšem obdobju upadanja števila prebivalstva so podeželska naselja po letu 1991 zabeležila rahlo rast števila prebivalstva. Ravbar (2007) tako navaja, da se je med letoma 1961 in 1991 število prebivalstva v podeželskih naseljih v Sloveniji zmanjšalo za okoli 15 %, med letoma 1991 in 2002 pa je naraslo za 1,7 %. Trend se nadaljuje tudi po letu 2002. Ob tem je potrebno poudariti, da je naraščanje števila prebivalstva zajelo le tisti del podeželskih naselij, ki so relativno dobro dostopna iz večjih regionalnih središč.

Opisani procesi so v veliki meri značilni tudi za **Spodnje Podravje**. V primerjavi s Slovenijo v celoti so za Spodnje Podravje značilna zlasti nižja stopnja urbanizacije in relativno gosto poseljena podeželska območja. Če med mesta uvrstimo le naselji Ptuj in Ormož dosega stopnja urbanizacije v regiji 23,7 %. Kot ugotavlja Ravbar (Ravbar, 1996) je bila za Spodnje Podravje od nekdaj značilna razmeroma nizka stopnja urbanizacije. Pod vplivom industrializacije je v obdobju med letoma 1961 in 1981 mestno prebivalstvo naraščalo za okoli 2 do 3 % letno, medtem ko je skupno

število prebivalstva ves čas upadalo. Po letu 1981 opazamo umirjanje rasti mestnega prebivalstva in začetek hitrejšega naraščanja števila prebivalstva v obmestnih naseljih na Dravskem in Ptujem polju.

Za **Slovenske gorice** so značilna razložena naselja, ki se zlasti na slemenih raztezajo na večje razdalje. Naselja deloma odražajo pretekle socialnopolitne razmere in usmerjenost kmetijskih gospodarstev, deloma pa sodobne družbene procese, zlasti preseljevanje prebivalstva v neagrarne dejavnosti. Strnjena naselja se nahajajo le v dolinah. Na območju doline Pesnice so zaradi mokrotnih tal naselja na višjih terasah. Trend razvoja števila prebivalcev med letoma 1961 in 1991 je bil negativen zaradi odseljevanja v bližnja urbana središča in proti osrednji Sloveniji. Izjemo predstavljajo naselja, ki so v močnem gravitacijskem območju Ptuja, Maribora in Ormoža (Slovenija: pokrajine in ljudje, 2001). Gostota poselitve je na tem območju 109 preb. na km² (leta 2003).

Slika 7:

Razložena slemenska naselja so značilna za vinorodne Haloze in Slovenske gorice.

Ravnina ob Dravi je eno najgostejše poseljenih območij v Sloveniji. Gostota poselitve znaša 141 prebivalcev na km² (SURS, 2009). Na tem območju se nahajata tudi največji urbani središči Spodnjega Podravja - Ptuj in Ormož, ter pomembna gospodarska središča na primer Kidričevo. Če je bilo mesto Ptuj in njegovo širše zaledje še v devetdesetih letih prejšnjega stoletja izrazito območje koncentracije prebivalstva, se je v zadnjih letih ta težnja umirila. Vaška naselja tega območja so v času intenzivne suburbanizacije doživela bistveno preobrazbo značilnega subpanonskega tipa obcestnih vasi.

Tudi na območju **Haloz in Dravinjskih goric** prevladuje razložena poselitev. Večja naselja se nahajajo izključno v dolinah. V gozdnatih Halozah sta najpomembnejši naselji Breg in Žetale, v vinorodnih pa Podlehnik, Zgornji Leskovec, Cirkulane in Zavrč. Pomembnejše naselje na robu Dravinjskih goric je Majšperk (Slovenija: pokrajine in ljudje, 2001). Gostota poselitve je razmeroma redka, 54 preb. na km² (SURS, 2009). Demografski trendi so bili v obdobju od leta 1991 do 2002 izrazito negativni (glej sliko 9), izjeme so bila le večja centralna naselja ter naselja z boljšo prometno dostopnostjo, kar je delno posledica suburbanizacije in izrazitih dnevnih migracijskih tokov zaradi bližine Ptuja (Slovenija: pokrajine in ljudje, 2001).

Preglednica 2: Osnovne demografske značilnosti občin Spodnjega Podravja leta 2009.

■ Slovenske gorice ■ Ravčina ob Dravi ■ Haloze

Občina	Površina km²	Št. preb.	Moški	Ženske	Gostota poselitve
Cirkulane	32,07	2296	1144	1152	71,5
Majšperk	72,78	4113	2071	2042	56,5
Podlehnik	45,98	1884	939	945	40,9
Videm	79,99	5592	2848	2744	69,9
Zavrč	19,33	1529	795	734	79,1
Žetale	38,03	1337	705	632	35,2
Destrnik	34,35	2691	1347	1344	78,3
Juršinci	36,26	2331	1185	1146	64,3
Sveti Andraž v Slovenskih goricah	17,6	1210	607	603	68,8
Sveti Tomaž	38,09	2110	1034	1076	55,4
Trnovska vas	22,89	1311	664	647	57,3
Dornava	28,4	2945	1480	1465	103,7
Gorišnica	29,11	3991	1972	2019	137,1
Hajdina	21,82	3738	1851	1887	171,3
Kidričevo	71,5	6670	3229	3441	93,3
Markovci	29,84	3974	1948	2026	133,2
Ormož	141,56	12638	6263	6375	89,3
Ptuj	66,66	23741	11576	12165	356,2
Središče ob Dravi	32,74	2151	1057	1094	65,7
Spodnje Podravje	859	86.252	42.715	43.537	94,3
Podravska statistična regija	2.170	323.110	159.584	163.526	148,9
Slovenija	20.273	2.042.335	1.011.765	1.030.568	100,7

Vir: SURS, 2010.

Demografski razvoj

V obdobju med 1961 in 1991 se je število prebivalcev v Sloveniji povečalo za 23,5 %, v Podravju za 13,2 % in v Spodnjem Podravju za 4,1 %. Rast prebivalstva v proučevanem območju je bila kljub relativno visokemu naravnemu prirastku zaradi odseljevanja, zlasti v večja zaposlitvena središča izven regije (Maribor, Celje, Ljubljana) in deloma tudi v tujino, torej zelo nizka. V obdobju med letoma 1991 in 2008 se je število prebivalstva na proučevanem območju povečalo od 81.550 na 86.307 oziroma za 5,8 %, v Sloveniji pa za 3,3 %. Močno zaostajanje rasti prebivalstva za slovenskim povprečjem, ki je bilo značilno za obdobje 1961 do 1991, se je torej zaustavilo.

V šestdesetih letih 20. stoletja je bila rodnost v Spodnjem Podravju (18,4 ‰) še nad slovenskim povprečjem (17,9 ‰). V osemdesetih letih se je precej znižala (13,1 ‰) in padla pod slovensko povprečje (13,5 ‰). Med letoma 2000 in 2008 se je povprečna letna stopnja rodnosti v Sloveniji gibala med 8,7 ‰ in 10,8 ‰, povprečna letna stopnja smrtnosti med 9,1 ‰ in 9,7 ‰, tako da je bil naravni prirastek do leta 2006 negativen (med -1,1 ‰ in -0,3 ‰). V občinah Spodnjega Podravja je letna stopnja naravnega prirastka med letoma 1997 in 2008 po posameznih letih sicer precej nihala, toda v povprečju je bila v večini občin negativna in precej pod slovenskim povprečjem. Še posebno močno negativen naravni prirastek izkazujejo občine Podlehnik, Zavrč in Žetale v Halozah ter Juršinci, Sveti Andraž in Trnovska vas v Slovenskih goricah.

Skupni letni prirastek prebivalstva po občinah je rezultat seštevka naravnega in selitvenega prirastka. V večini občin Spodnjega Podravja je med letoma 1997 in 2008 zabeležen pozitiven skupni letni prirastek, kar kaže na relativno močan selitveni prirastek. Po pozitivnem selitvenem prirastku še posebno izstopajo občine Destrnik, Gorišnica, Videm in Zavrč. Edine občine, ki v celotnem obdobju izkazujejo negativni selitveni prirast so Ptuj, Ormož in Središče ob Dravi. Razlogi za opisani razvoj prebivalstva po občinah bodo predstavljeni v analizi razvoja prebivalstva po naseljih.

Preglednica 3: Skupni letni prirast v Sloveniji in v občinah Spodnjega Podravja na 1000 prebivalcev.

Občina	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Slovenija	-0,2	-1,7	0,5	1,1	1,0	0,3	0,6	0,7	2,9	3,5	7,7	10,9
Cirkulane	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	2,6	-4,4
Destrnik	2,4	4,2	1,6	0,4	10,6	11,3	10,7	1,9	14,0	6,4	8,2	-2,2
Dornava	1,1	-0,8	11,3	-4,1	0,0	-4,1	0,4	9,8	0,0	-0,7	1,1	5,8
Gorišnica	-3,4	2,5	3,7	10,3	10,7	5,4	3,9	1,3	-0,2	7,1	1,3	-0,3
Hajdina	n.p.	n.p.	4,9	-5,2	1,6	6,0	-1,9	-3,3	-0,3	6,5	9,6	-0,5
Juršinci	1,7	-3,4	-7,3	0,9	-3,4	0,4	-2,1	-1,7	1,7	0,0	8,1	1,7
Kidričevo	0,7	6,4	6,8	-3,5	4,2	0,0	-2,2	2,5	1,2	3,7	-2,2	3,8
Majšperk	-6,4	-4,0	7,3	2,4	0,5	-1,0	-2,4	-2,9	-2,2	-0,7	3,4	-5,4
Markovci	n.p.	n.p.	2,5	0,3	-2,5	8,3	6,0	0,2	0,0	-4,0	3,2	1,3
Ormož	-0,5	0,0	-0,5	0,4	-0,1	-1,4	-2,8	-1,1	-2,4	-1,0	-2,1	-25
Podlehnik	n.p.	n.p.	8,8	1,6	-2,6	10,4	-8,3	-6,7	8,3	5,6	-8,2	-6,2
Ptuj	0,8	1,9	-3,2	0,0	-1,0	-5,8	-3,6	-2,9	-2,7	-2,7	-1,4	4,7
Središče	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	-19	-35
Sv. Andraž	n.p.	n.p.	-4,0	6,3	9,4	2,3	-8,6	-10	-3,2	-13	-0,8	-2,5
Sv. Tomaž	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	1,4	-36
Trnov. vas	n.p.	n.p.	0,8	3,9	-19	14,2	-7,1	6,3	-1,6	14,8	13,8	9,1
Videm	-2,8	1,7	-1,4	-0,2	1,8	-0,2	1,1	-2,5	2,2	-3,6	10,4	15,1
Zavrč	-1,4	2,8	-8,3	8,3	4,8	2,7	-10	16,4	13,4	6,6	16,9	5,2
Žetale	n.p.	n.p.	-4,9	6,4	-2,8	-0,7	-7,0	1,4	-2,8	-5,7	1,4	-27

Vir: SURS, 2009.

Glede **starostne strukture prebivalstva** Spodnje Podravje ne odstopa od slovenskega povprečja. Zanimive so precejšnje razlike v deležu posameznih starostnih skupin prebivalstva po posameznih občinah. Indeks staranja je tako od 77 v občini Zavrč do 153 v občini Središče ob Dravi. Podpovprečen indeks staranja imajo občine, ki jih je v zadnjih dveh desetletjih zajelo intenzivno priseljevanje mlajšega prebivalstva (suburbanizacija). Nadpovprečen indeks staranja pa je značilen zlasti za večja centralna naselja (Ptuj, Ormož, Središče ob Dravi, Kidričevo, Majšperk, Markovci in druga) ter območja podeželskih občin, v katerih ni prišlo do priseljevanja. Ugotovimo lahko, da regija v celoti ni demografsko ogrožena in da je staranje prebivalstva enako intenzivno kot v Sloveniji v celoti.

Preglednica 4: Indeks staranja v Sloveniji in po občinah Spodnjega Podravja (2008).

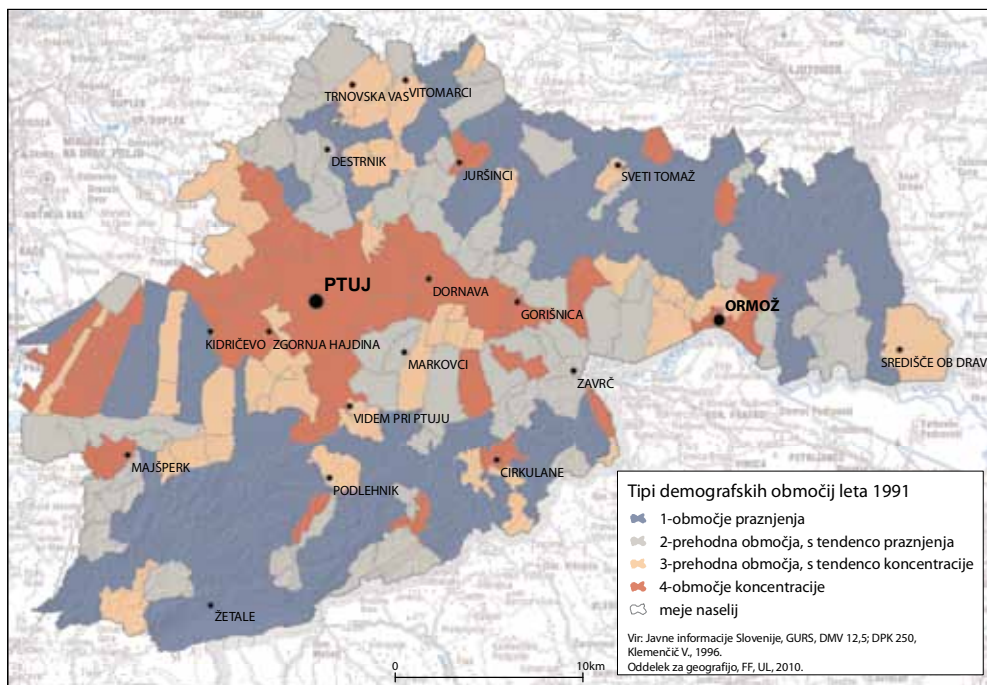
Občina	Indeks staranja*	Občina	Indeks staranja*
Slovenija	117	Podlehnik	136
Cirkulane	124	Ptuj	132
Destrnik	90	Središče ob Dravi	153
Dornava	91	Sveti Andraž	87
Gorišnica	98	Sveti Tomaž	105
Hajdina	117	Trnovska vas	84
Juršinci	93	Videm	111
Kidričevo	128	Zavrč	77
Majšperk	123	Žetale	133
Markovci	123	Spodnje Podravje	118
Ormož	121		

Vir: SURS, 2009.

* indeks staranja: Razmerje med deležem prebivalstva nad 65 letom starosti in deležem prebivalstva do 15 leta starosti

Razvoj prebivalstva po posameznih naseljih označujejo procesi, ki so značilni tudi za večino ostalih podeželskih območij v Sloveniji. Klemenčič (1996) tako ugotavlja, da je v obdobju med 1961 in 1991 poteka proces praznjenja podeželja in zgoščevanje prebivalstva v urbanih in suburbaniziranih območjih. Osnovna značilnost demografskih procesov obravnavanega območja v tem obdobju je še vedno močna prevlada območij deagrarizacije, zlasti v hribovitih in gričevnatih predelih Halož in Slovenskih goric (Klemenčič, 1996). Za ta območja je tako značilno zmanjševanje števila prebivalstva (v obdobju 1961 do 1991 za več kot 30 %), nadpovprečen delež kmečkega prebivalstva (nad 20 %), ostarelost in negativen naravni prirastek (tudi do 20 %). Obsežna območja depopulacije so tako posledica upadanja zaposlovanja v kmetijstvu, opuščanja obdelovalnih površin in slabe dostopnosti do delovnih mest v agrarnih dejavnostih. Delovna mesta v industriji in storitvenih dejavnostih so skoncentrirana v maloštevilnih večjih zaposlitvenih središčih v regiji (Ptuj, Kidričevo, Ormož) in v sosednjih regijah (Maribor, Slovenska Bistrica, Ljutomer in druga). Zaradi nizke mobilnosti prebivalstva je za šestdeseta in sedemdeseta leta značilno odseljevanje prebivalstva v zaposlitvena središča, zlasti v Maribor in na Ptuj. Posledice vseh navedenih negativnih demografskih

Slika 8: Tipi demografskih območij v Spodjem Podravju leta 1991.

procesov se kažejo v krčenju kmetijskih, zlasti obdelovalni površin, in v ozelenjevanju, ponekod pa že tudi v ogozdovanju (Klemenčič, 1996). Po analizi Klemenčiča je območje koncentracije prebivalstva med letoma 1961 in 1991 obsegalo okoli 20 % ozemlja s 45 % prebivalstva, prehodno območje s tendenco koncentracije okoli 13 % površja in prebivalstva, prehodno območje s tendenco praznjenja okoli 25 % ozemlja in 18 % prebivalstva ter območje praznjenja okoli 40 % ozemlja in 22 % prebivalstva. Območja koncentracije so bila omejena na Ptuj s širšim suburbaniziranim območjem (pas od Kidričevega do Gorišnice), Ormož in posamezna naselja na Dravskem polju. Območja praznjenja so obsegala večino Haloz in Slovenskih goric, z izjemo posameznih lokalnih oskrbnih središč na podeželju (na primer Majšperk - Breg, Podlehnik, Cirkulane, Destrnik - Janežovski Vrh, Juršinci in Sveti Tomaž).

V obdobju po letu 1991 je v Spodnjem Podravju, podobno kot v drugih delih Slovenije, prišlo do precejšnjih sprememb v demografskem razvoju. Na osnovi podatkov o razvoju števila prebivalstva med leti 1991, 2002 in 2008 smo določili **4 tipe demografskih območij**. Med območja koncentracije smo uvrstili naselja, ki beležijo rast prebivalstva v celotnem obdobju med leti 1991 – 2002 – 2008 (indeks nad 110). Med prehodna območja s tendenco koncentracije smo uvrstili naselja, ki so doživela stagnacijo števila prebivalstva v obdobju 1991 do 2008 (indeks med 90 in 110) in rast po letu 2002 (indeks nad 100). Med prehodna območja s tendenco praznjenja smo uvrstili naselja, ki so doživela stagnacijo števila prebivalstva v obdobju 1991 do 2008 (indeks 90 do 110) in upad po letu 2002 (indeks pod 100). Med območja praznjenja pa smo uvrstili naselja, ki v celotnem obdobju 1991 – 2002 – 2008 beležijo upad števila prebivalstva (indeks pod 90).

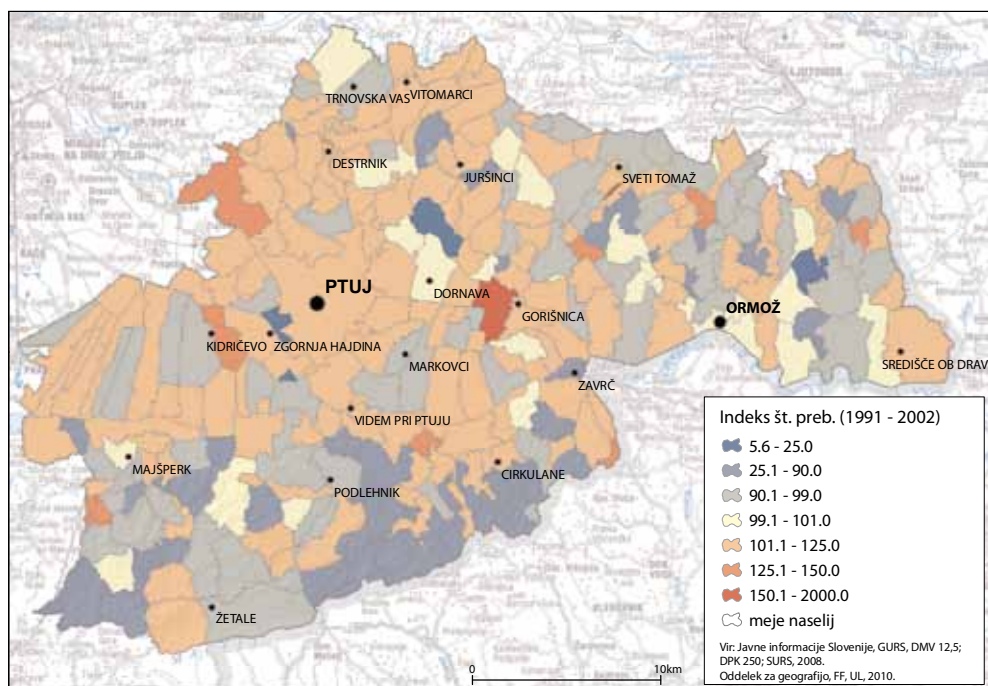
Iz kart je razvidno, da se je **območje praznjenja** oziroma nazadovanja števila prebivalstva skrčilo. Obsega le še del območja Haloz in Slovenskih goric, predvsem manjša, najbolj razpršeno poseljena in prometno najslabše dostopna naselja. V Halozah se v območja praznjenja tako uvrščajo predvsem naselja v zahodnih, Gozdnatih Halozah, v občinah Majšperk in Žetale. V vzhodnih, Vinorodnih Halozah je le manjši del naselij uvrščen v območje praznjenja, večinoma gre za obmejna naselja v občinah Cirkulane, Podlehnik in Videm. V obdobju med letoma 1991 do 2002 je prebivalstvo v Halozah upadalo v 46 naseljih, v obdobju med letoma 2002 in 2008 pa le še v 25 naselij. Podobno stanje je tudi v Slovenskih goricah. V območja praznjenja se uvrščajo majhna in prometno slabše dostopna naselja. Za razliko od Haloz pa tu ni prišlo do večjih sprememb v gibanju števila prebivalstva med obdobjema 1991 do 2002 in 2002 do 2008. Še zlasti v zadnjem obdobju, med letoma 2002 in 2008 je zaznati naraščanje števila prebivalstva v številnih naseljih v Halozah in Slovenskih goricah (prehodna območja s tendenco koncentracije). Gre predvsem za lokalna oskrbna središča in nova občinska središča (Žetale, Podlehnik, Zavrč in druga).

Na Ptujskem in Dravskem polju večina naselij še nadalje beleži zmerno naraščanje števila prebivalstva. V obdobju 1991 do 2002 je bilo naraščanje prebivalstva najintenzivnejše v naseljih v širšem obmestju Ptuja, pa tudi v mestih Ptuj in Ormož ter večjih urbaniziranih naseljih (Kidričevo, Središče). Iz kartografskih ponazoritev je razvidno, da se v **območja koncentracije** prebivalstva uvrščajo (sub)urbanizirana naselja v širšem zaledju Ptuja. Še zlasti izstopajo naselja v Slovenskih goricah severno od Ptuja (Mestni Vrh, Grajena, Krčevina pri Vurbergu, Kicar) ter naselja na Ptujskem polju med Ptujem, Dornavo in Gorišnico (Podvinci, Spuhlja, Moškanjci, Markovci, Pobrežje in druga), v katerih poteka intenzivna suburbanizacija. Med območja koncentracije se uvrščajo tudi posamezna občinska in lokalna oskrbna središča (skupaj s sosednjimi naselji), na primer Majšperk, Cirkulane in Zavrč v Halozah ter Destrnik, Janežovski Vrh, Sveti Tomaž in druga. To dokazuje, da so se tudi v Halozah in Slovenskih goricah oblikovala manjša lokalna območja koncentracije prebivalstva v naseljih, ki so bolj prometno dostopna in ki nudijo boljšo dostopnost do centralnih dejavnosti. Območja praznjenja obsegajo najmanjša, najmanj dostopna naselja in obmejna naselja v Halozah in Slovenskih goricah. Obe mesti se uvrščata med prehodna naselja s tendenco praznjenja.

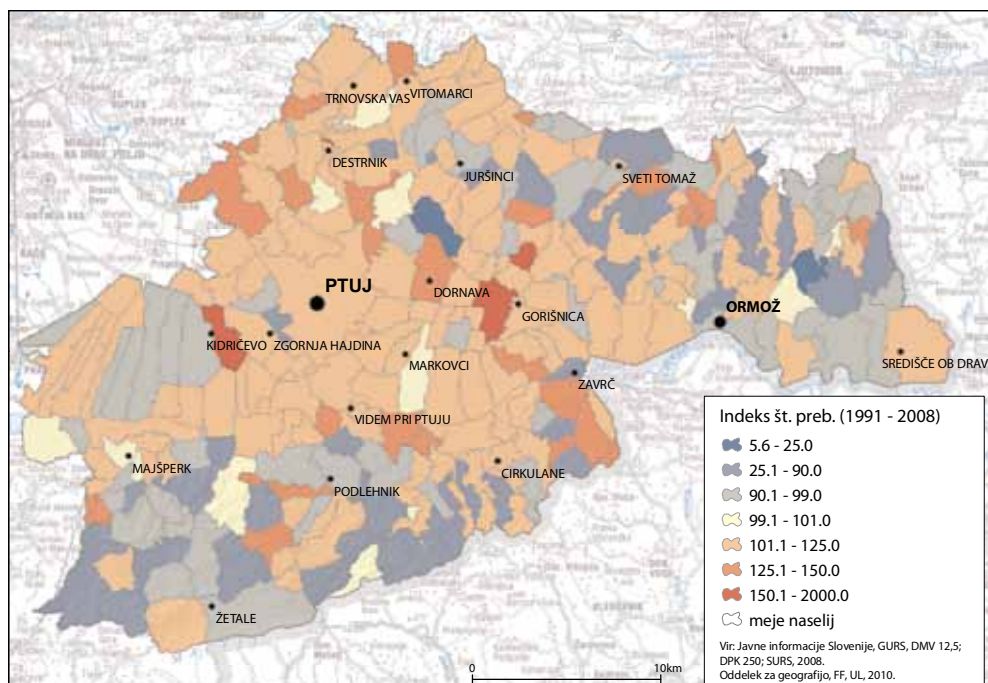
Demografski razvoj podeželskih naselij v Spodnjem Podravju je po letu 1991, še zlasti pa po letu 2002 doživel precejšnje spremembe. Zaustavitev demografskega praznjenja v velikem delu podeželja Spodnjega Podravja lahko pripišemo različnim dejavnikom. Izpostavimo lahko zlasti naslednje:

- večja mobilnost prebivalstva kot posledica izboljšane cestnega omrežja in višjega števila osebnih avtomobilov,
- večja mobilnost prebivalstvu omogoča dnevne migracije do delovnih mest, oskrbe in storitev v zaposlitvena in oskrbna središča v regiji (Ptuj, Ormož, Kidričevo in druga) in izven regije (Maribor, Ljutomer, Slovenska Bistrica in druga),
- krepitev vloge posameznih lokalnih oskrbnih središč, ki nudijo tudi določeno število delovnih mest (na primer Majšperk, Središče, Zavrč, Gorišnica in druga),
- izboljšana splošna infrastruktura kot rezultat krepitev lokalne samouprave (nastanek novih občin),

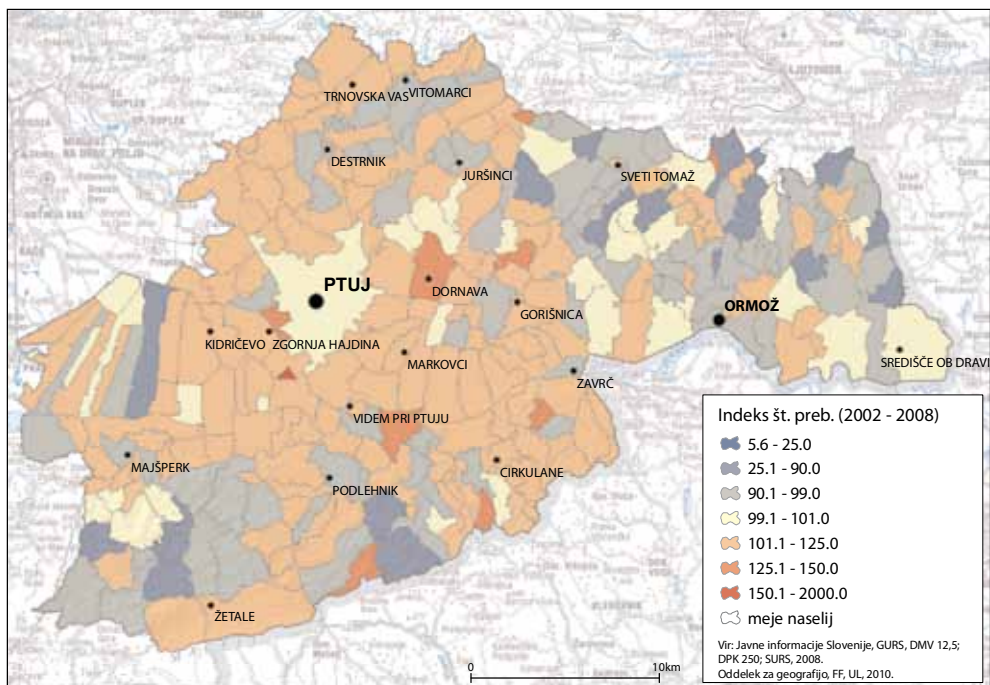
Slika 9: Razvoj števila prebivalstva po naseljih med letoma 1991 in 2002.

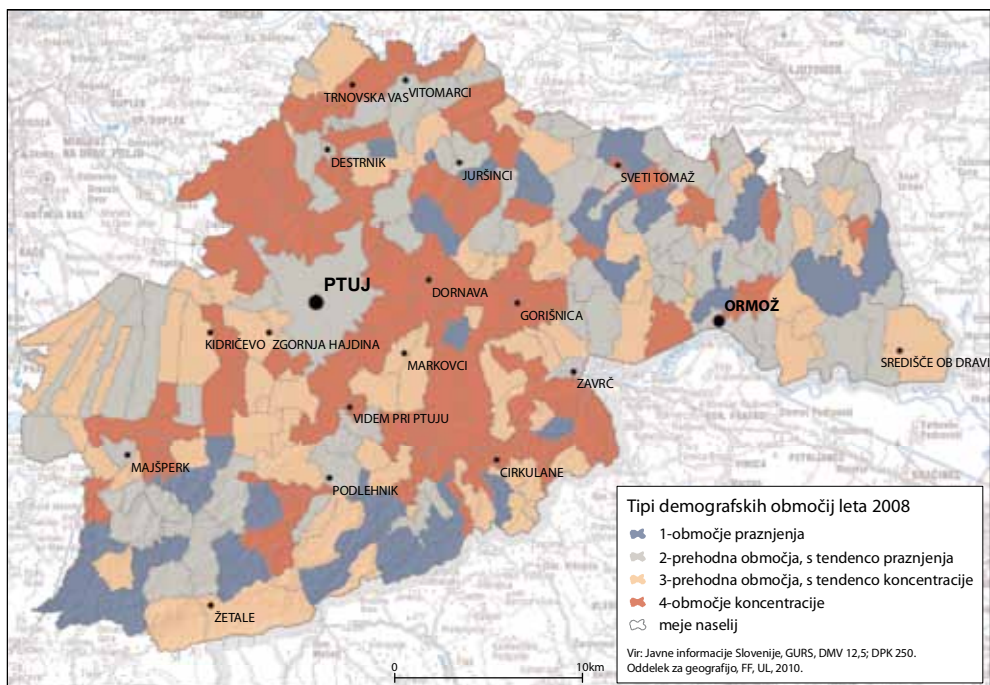
Slika 10: Razvoj števila prebivalstva po naseljih med letoma 1991 in 2008.

Slika 11: Razvoj števila prebivalstva po naseljih med letoma 2002 in 2008.

Slika 12: Tipi demografskih območij v Spodnjem Podravju leta 2008.

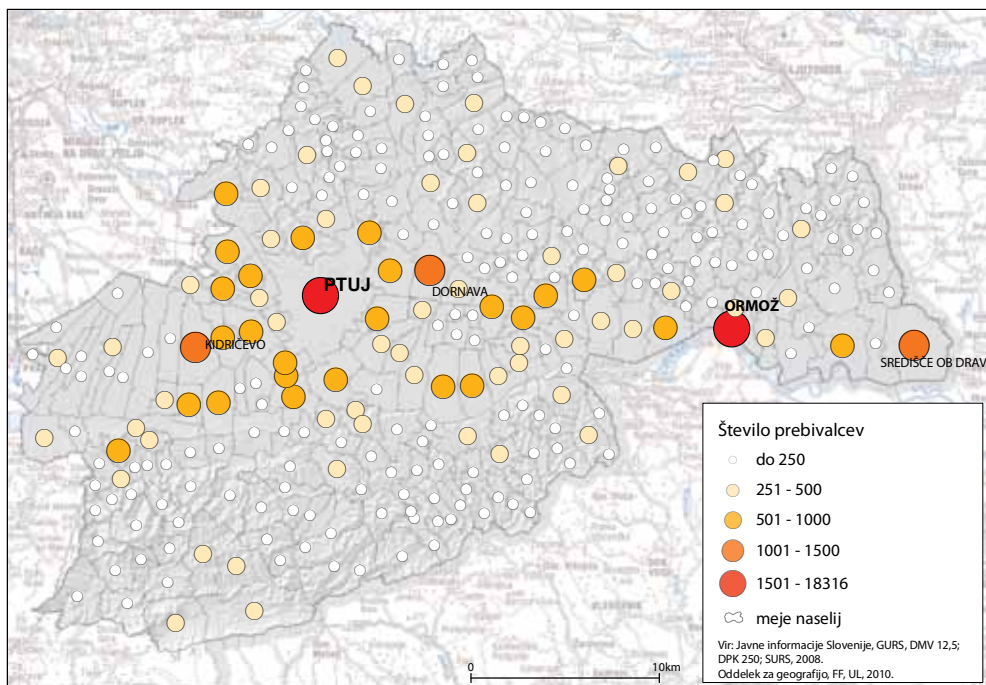
- relativno ugodna starostna struktura in nadpovprečni naravni prirastek v nekaterih podeželskih naseljih,
- razseljevanje prebivalstva iz urbanih in suburbaniziranih območij na podeželje.

Poselitev in prostorski razvoj naselij

Naselbinski sistem Spodnjega Podravja sestavlja 288 naselij v 19 občinah, v katerih prebiva okoli 86.000 prebivalcev. Več kot 1000 prebivalcev imata samo dve mesti (Ptuj in Ormož) in nekatera lokalna oskrbna središča (Kidričevo, Dornava in Središče ob Dravi). Več kot 500 prebivalcev imajo še nekatera druga lokalna oskrbna oziroma občinska središča (na primer Zgornja Hajdina, Gorišnica, Majšperk) in večja podeželska in urbanizirana podeželska naselja na Dravskem in Ptujskem polju. Nad 500 prebivalcev ima 30 oziroma dobrih 10 % vseh naselij. Nad 200 prebivalcev ima 117 oziroma 40 % naselij. Prevladujejo torej zelo majhna naselja z manj kot 100 prebivalci. Ob tem je značilno, da so vsa naselja z več kot 500 prebivalci in tudi večina naselij z več kot 200 prebivalci locirana na ravninskem delu pokrajine (Ravnina ob Dravi). V gričevnatih Halozah in Slovenskih goricah pa po drugi strani močno prevladujejo naselja z manj kot 100 prebivalci (slika 13). Ravbar (Ravbar, 1996) je v svoji razpravi na osnovi demografskih, gospodarskih in morfoloških kriterijev ločil: mesta in močno urbanizirana ali zgoštevna območja, urbanizirana območja, podeželska območja in nazadujoča podeželska območja. V naši raziskavi smo naselja glede na značilnosti urbanizacije razdelili na mesta, urbanizirana naselja, aktivna podeželska naselja in podeželska naselja. Med **mesta** smo uvrstili naselja z več kot 2000 prebivalci, presežkom delovnih mest nad številom delovno aktivnega prebivalstva in centralnimi dejavnostmi regionalnega pomena. V to skupino sta se uvrstili naselji Ptuj in Ormož. Med **urbanizirana naselja** smo uvrstili naselja, ki izpolnjujejo naslednje pogoje: več kot 250 prebivalcev, naraščanje števila prebivalstva v obdobju 1991 – 2008 in lega v sklenjenem območju zgoščene poselitve. Med **aktivna podeželska naselja** smo uvrstili podeželska naselja z več kot 100 prebivalci in naraščanjem števila prebivalstva v obdobju 1991 – 2008. Med **podeželska naselja** smo uvrstili ostala naselja.

Gostota poselitve za celotno Spodnje Podravje znaša 105 preb./km², kar je nekoliko nad slovenskim povprečjem. Gostota poselitve je pričakovano najvišja v občini Ptuj (355 preb./km²). Nadpovprečna gostota poselitve je značilna še za občine na Ptujskem (okoli 125 preb./km²) in Dravskem polju (okoli 110 preb./km²). V Halozah dosega gostota poselitve med 34,8 preb./km² v občini Žetale in 78,6 preb./km² v občini Zavrč oziroma okoli 65 preb./km² v celotnih Halozah. V Slovenskih goricah je gostota poselitve v večini občin med 60 in 80 preb./km². V Spodnjem Podravju se ja tako oblikoval pas zgoštevne prebivalstva v osrednjem delu Ptujskega polja, zlasti ob glavni prometnici Ptuj – Ormož – Središče in na južnem obrobju Dravskega polja, v nizu vasi med Pragerskim in Lancovo vasjo. Še posebno izstopa pas zgoštevne poselitve ob glavni prometni osi na Dravskem in Ptujskem polju, v naseljih med Kidričevim in Središčem ob Dravi. V teh naseljih gostota poselitve praviloma presega 105 preb./km². V večini naselij v Halozah in Slovenskih goricah pa je gostota poselitve pod 50 preb./km², izjema so nekatera lokalna oskrbna oziroma občinska središča (Majšperk – Breg, Podlehnik, Cirkulane, Zavrč, Destrnik, Juršinci in Sveti Tomaž).

Slika 13: Število prebivalcev po naseljih Spodnjega Podravja 2008.

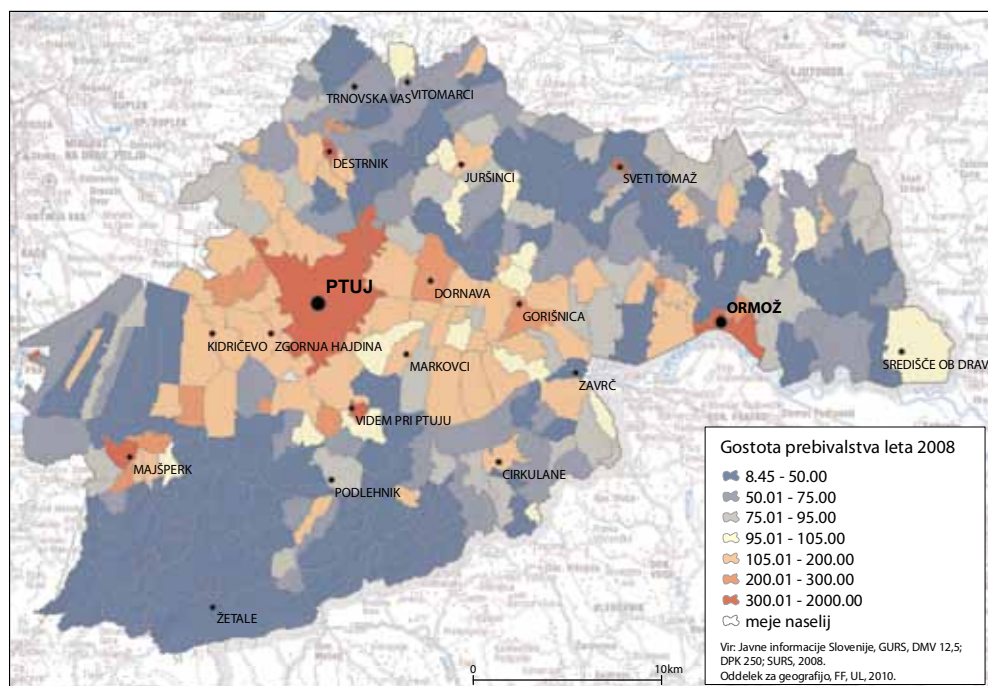

Najgostejše poseljeno je območje Ravnine ob Dravi, v povprečju tu živi 143,7 preb./km². Največja gostota prebivalstva je v občini Ptuj (356,2 preb./km²), najmanjša pa v občini Središče ob Dravi (65,7 preb./km²). Na območju Slovenskih goric je povprečna gostota prebivalstva 64,8 preb./km²; največ v občini Destrnik (78,3 preb./km²), najmanj pa v občini Sv. Tomaž (55,4 preb./km²). V Halozah je gostota prebivalstva najnižja, in sicer v povprečju 58,9 preb./km², največja je v vzhodnih Halozah, v občini Zavrč (79,1 preb./km²) in najmanjša na zahodu, v občini Žetale (35,2 preb./km²).

Analiza prostorskega razvoja in preobrazbe naselij temelji na podatkih Geodetske uprave Republike Slovenije o novo zgrajenih stavbah po letu 2003 in podatkih o spremembi rabe tal iz nezazidane v zazidano po letu 2000. Ti podatki nam omogočajo določitev števila in lokacije novogradenj po naseljih v najnovjšem obdobju. Poleg ugotavljanja aktualnih procesov suburbanizacije in prostorske preobrazbe naselij neposredno na terenu, smo se proučevanja lotili tudi s pomočjo analiz prostorskih podatkov s pomočjo geografskih informacijskih sistemov in razpoložljivih prostorskih baz za proučevano območje Spodnjega Podravja. Pridobili in uporabili smo naslednje podatkovne baze:

- Kataster stavb v vektorski obliki za leti 2003 in 2009 (Geodetska uprava RS).
- Točkovna vektorska evidenca hišnih števil za leti 2003 in 2009 (Geodetska uprava RS).
- Tabelarične podatke o popisu prebivalcev po naseljih za leta 1981, 1991 in 2002 ter podatke o ocenjenemu številu za leti 2007 in 2008 (SURs).

Slika 14: Gostota prebivalstva po naseljih leta 2008.

- Osnovni in agregirani podatki rabe tal in pokrovnosti Ministrstva za kmetijstvo gozdarstvo in prehrano za leti 2000 in 2008 (Ministrstvo za kmetijstvo gozdarstvo in prehrano).
- Različni sloji podatkov Registra prostorskih enot za območje regije Spodnje Podravje (občine in naselja, Geodetska uprava RS).

V naslednjem koraku smo se lotili prostorskih analiz omenjenih podatkovnih slojev v geografskih informacijskih sistemih. Izračunali smo nove prostorske sloje:

- Lokacije in površine, kjer se je spremenila raba tal med leti 2000 in 2008 za celotno regijo, po občinah in po naseljih.
- Lokacije in površine, kjer so se med leti 2003 in 2009 zgradile nove stavbe za celotno regijo, po občinah in po naseljih.
- Različne gostote stavb za leti 2003 in 2009, katerih primerjava je pokazala območja z najbolj intenzivno dinamiko gradnje.

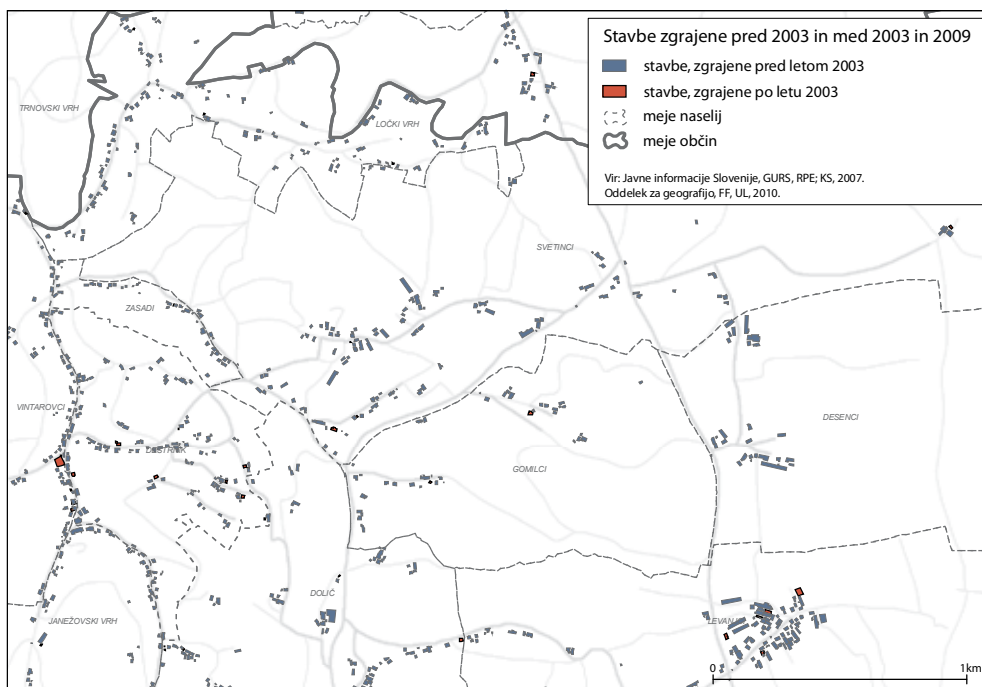
Analiza prostorskega razvoja naselij je temeljila predvsem na podatkih o številu in lokaciji novozgrajenih stavb med letoma 2003 in 2009 po naseljih in podatkih o lokaciji in površinah novih pozidanih površin po letu 2000. V nadaljevanju je prikazana analiza prostorskega razvoja naselij na primeru dela občine Destrnik. Slika 15 prikazuje novozgrajene stavbe med letoma 2003 in 2009, na osnovi česar je mogoče določiti območja in prostorski vzorec širitve naselij. Slika 16 pa prikazuje površine, kjer po

letu 2000 beležimo spremembo rabe tal oziroma pokrovnosti v kategorijo pozidane površine.

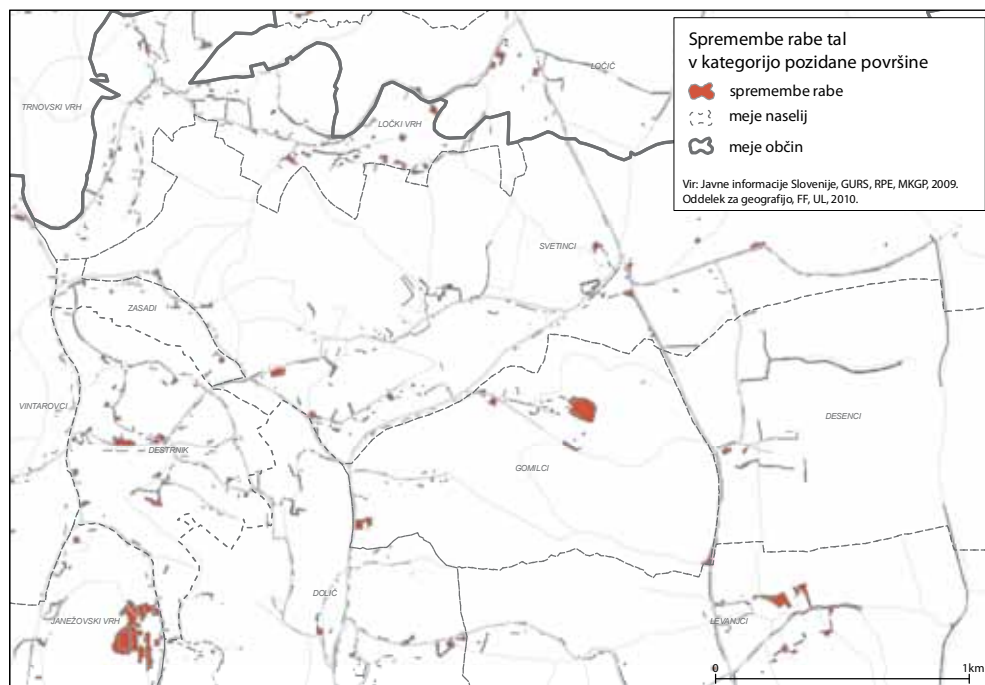
Za Spodnje Podravje sta torej značilna **dva osnovna vzorca poselitve**: strnjena poselitve v obliki večjih sklenjenih vasi na Dravskem in Ptujskem polju in v dolini Pesnice ter tradicionalna razpršena poselitve v obliki razloženih (slemenskih) naselij v gričevnatih Halozah in Slovenskih goricah. Za Dravsko in Ptujsko polje so značilne obcestne vasi z nizom stanovanjskih zgradb in kmečkih gospodarskih poslopij ob glavni prometnici in zemljiško parcelacijo v progah. V Halozah in Slovenskih goricah prevladujejo razložena naselja, ki najpogosteje ležijo na slemenih (značilna poselitve za vinorodne gričevnate pokrajine). Hiše so med seboj oddaljene med okoli 30 do 100 m, značilna je zemljiška parcelacija v celkih in grudah. Nekaj je tudi gručastih vasi s sklenjeno poselitvijo, na primer Cirkulane, Žetale in Stoperce v Halozah ter Destrniki, Juršinci, Sveti Tomaž in Miklavž v Slovenskih goricah. Takšen tradicionalen poselitveni vzorec podeželja je posledica fizičnogeografskih razmer (zlasti izoblikovanost površja in obseg rodovitnih kmetijskih površin) in prevladujoče kmetijske usmeritve v vinogradništvo in dopolnilno polikulturno kmetijstvo. Ob tem je potrebno poudariti, da se ta tradicionalni vzorec poselitve v osnovnih potezah ohranja kljub pospešeni deagrarizaciji in urbanizaciji podeželja.

Naselja na Dravskem in Ptujskem polju so praviloma relativno velika (med 200 in 1000 prebivalci). Tradicionalna poselitve je sklenjena in obcestna. Obcestne vasi so bile sprva enovrstne, kasneje pa so poselili tudi nasprotno stran ceste. Takšna naselja so značilna za Dravsko polje v občinah Kidričevo in Hajdina ter Ptujsko polje

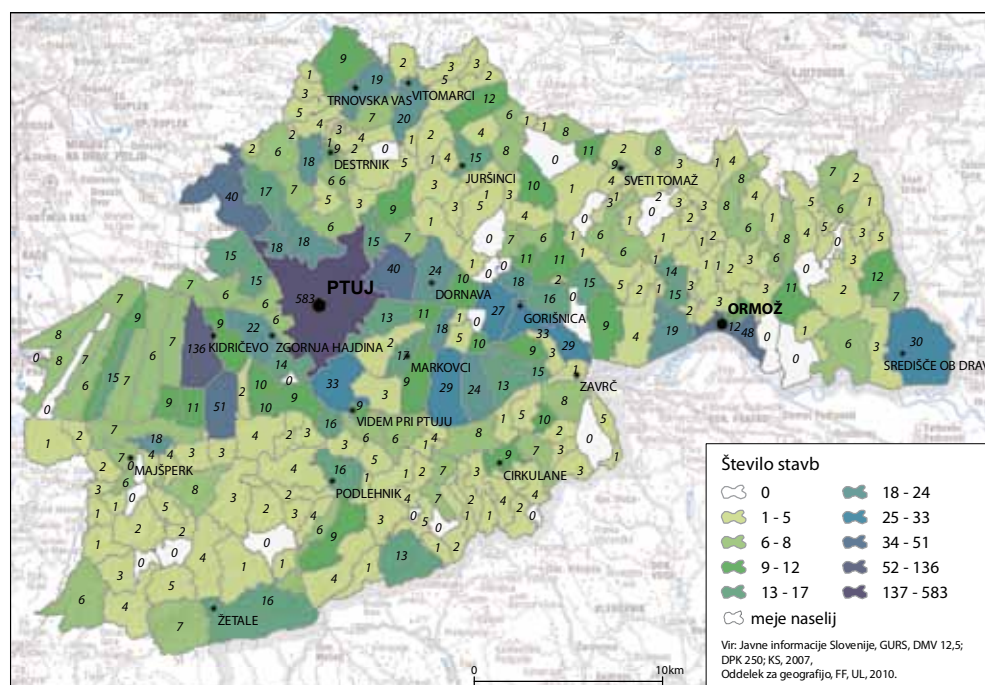
Slika 15: Stavbe zgrajene pred letom 2003 ter med letoma 2003 in 2009 v delu občine Destrniki.

Slika 16: Površine, kjer po letu 2000 beležimo spremembo rabe tal v kategorijo pozidane površine v delu občine Destrnik

Slika 17: Število stavb zgrajenih med letoma 2003 in 2009.

Slika 18:

Posledica tradicionalne razložene poselitve so visoki stroški izgradnje komunalne, prometne in ostale infrastrukture.

v občinah Markovci, Dornava, Gorišnica ter delu občine Ormož in Središče ob Dravi. Za Dravsko polje so značilne velike vasi z nekaj sto prebivalci, ki so nastale predvsem ob ježah teras ali ob meji mokrotnega in sušnega sveta. Večina naselij v nižinskem delu Spodnjega Podravja je v zadnjih 40 letih doživela intenziven prebivalstveni in prostorski razvoj, še zlasti naselja v širšem urbaniziranem obmestju Ptuja in Ormoža. Strnjena poselitve se v tem delu Spodnjega Podravja ohranja, tako da ne prihaja do pojava razpršene gradnje. Naselja na Dravskem in Ptujskem polju obkrožajo najboljše kmetijske površine, tako da širitev naselij na njih ni možna. Širitev naselij je mogoča z zaokrožanjem območja naselja oziroma z zgoščevanjem. Občine morajo v teh naseljih z novimi občinskimi prostorskimi načrti zagotoviti zadosten obseg zazidljivih stavbnih zemljišč za stanovanjsko in nestanovanjsko gradnjo znotraj strnjenih območij naselij, s prostorskim zaokroževanjem naselij in le izjemoma s širitvijo naselij na manj kvalitetna kmetijska zemljišča.

Glavni problem pri prostorskem razvoju naselij so pritiski občanov in investorjev za spremembo namembnosti zemljišč iz kmetijskih v stanovanjsko. Občutno je zlasti pomanjkanje komunalno opremljenih zazidljivih zemljišč. Občine pripravljajo nove občinske prostorske načrte kot enovit akt. Izvajajo analizo pobud občanov in analizo sprejemljivosti posegov na kmetijska zemljišča. V občinah na Dravskem in Ptujskem polju torej ni večjih problemov z razpršeno gradnjo, naselja na Dravskem polju so strnjena, okoli naselij so kmetijska zemljišča 1. kategorije, ki niso zazidljiva. Občine spreminjajo namembnost zemljišč iz kmetijskih ali gozdnih v stanovanjska na robu naselij – zaokroževanje in smiselno zaokroževanje naselij. Iz analize novozgrajenih stavb in sprememb v rabi tal je razvidno, da so nove pozidane površine (po letu 2000) locirane na robu ali znotraj naselij. V okviru naselij je več območij komunalno neopremljenih stavbnih zemljišč. Lastniki zemljišč niso zainteresirani za stanovanjsko gradnjo ali prodajo zemljišč. Ker zemljišča niso komunalno opremljena in ker za njih niso izdelani izvedbeni prostorski akti, občina lastnike ne more razlastiti. To zavira »notranji razvoj« naselij. Občine vidijo rešitev v izdelavi podrobnih prostorskih občinskih načrtov za ta območja in v pridobitvi sredstev za komunalno opremljanje nezazidanih stavbnih zemljišč. Velik problem pa povzroča tudi močno preoblikovana socialna in funkcijska zgradba strnjenih

naselij, kar ovira oziroma onemogoča razvoj kmetijske dejavnosti (predvsem živinoreje) znotraj naselij.

V urbaniziranih naseljih v širšem obmestju Ptuja, kjer je pritisk po novih zazidljivih površinah večji, je v zadnjih desetletjih prišlo do odmika od tradicionalne obcestne pozidave. Novogradnje, pretežno enodružinske stanovanjske hiše, so locirane na treh značilnih lokacijah: znotraj tradicionalnih vaških naselij, v obliki obcestne zazidave na robu vaških naselij ali v obliki ločenih delov naselja s prevladujočim pravokotnim uličnim omrežjem. Ob tem je potrebno poudariti, da stanovanjska in nestanovanjska gradnja ostaja sklenjena in da ni prišlo do nastanka območij razpršene gradnje. Izjema so naselja na jugozahodnem obrobju Slovenskih goric, v neposrednem zaledju mesta Ptuj, na primer Kicar, Mestni Vrh, Grajena in Krčevina pri Ptuj. V teh naseljih je prisotna razpršena gradnja enodružinskih stanovanjskih hiš. Gre za območje z zelo atraktivnim bivalnim okoljem v neposredni bližini Ptuja, zato predlagamo, da se pristopi k načrtni sanaciji območij razpršene gradnje. Ta naj poteka v obliki zgoščevanja stanovanjskih območij ter ureditve komunalne in prometne infrastrukture.

Na gričevnatih in hribovitih območjih **Haloz in Slovenskih goric** je značilna tradicionalna razpršena poselitev, zlasti v obliki razloženih (slemenskih) naselij. Prvotna poselitev je bila v Halozah omejena na dolinske pleistocenske terase. Danes značilna in prevladujoča slemenska razložena poselitev je rezultat kasnejše kolonizacije v 18. in 19. stoletju. V hribovitom svetu Gozdnatih Haloz se je razvilo precej zaselkov, najti pa je tudi prave samotne kmetije. Tudi vzhodne Slovenske gorice so območje razloženih naselij, ki so še posebno značilna za vinorodna slemena, ki se raztezajo na večje razdalje. Strnjen značaj imajo le cerkvena naselja, bodisi na slemenih ali v dolinah. Strnjene vasi, največkrat obcestne, so značilne za Središko polje. Posledica izjemno razpršene avtohtone in tradicionalne poselitve na območju Haloz in Slovenskih goric so zelo visoki stroški izgradnje in vzdrževanja komunalne, prometne, telekomunikacijske in energetske infrastrukture za občine. Po določilih Zakona o prostorskem načrtovanju (Ur.l. RS, št. 33/2007) in Pravilnika o vsebini, obliki in načinu priprave občinskega prostorskega načrta ter pogojih za določitev območij razpršene gradnje in območij za razvoj in širitev naselij (Ur.l. RS, št. 99/2007) so občine v strateškem delu občinskega prostorskega načrta dolžne določiti območja tradicionalne (avtohtone) razpršene poselitve, ki je opredeljena kot poselitev z nizko gostoto v obliki avtohtonega poselitenega vzorca v krajini. Kot območja razpršene poselitve se opredelijo tudi pojavi samotnih kmetij, zaselkov, razdrobljenih, razpršenih, raztresenih, razpostavljenih in razloženih naselij ter drugih oblik strnjenih manjših naselij, ki jih pretežno tvorijo objekti, zgrajeni pred letom 1967. Na osnovi podane definicije lahko velik del občin Majšperk, Žetale, Podlehnik, Cirkulane in Zavrč ter del občine Videm v Halozah ter velik del občin Destrnik, Trnovska vas, Sveti Andraž, Juršinci, Sveti Tomaž in del občin Ptuj, Ormož in Središče v Slovenskih goricah opredelimo kot območje avtohtone razpršene poselitve. Razpršena gradnja pa je opredeljena kot novejša razpršena gradnja (praviloma po letu 1967), ki pomeni izrazito neracionalno rabo prostora. Nadaljnja gradnja na teh območjih ni dovoljena, razen v primeru njihove sanacije. Notranji razvoj naselij, ki pomeni zlasti zapolnjevanje in zgoščanje oziroma intenzivnejšo rabo ekstenzivno izrabljenih ali praznih zemljišč, ima prednost pred širjenjem naselij. V primeru naselij v Halozah in Slovenskih goricah je izredno težavno ločevati med območji avtohtone razpršene poselitve in novejše

razpršene gradnje. Menimo, da določila Zakona o prostorskem načrtovanju in navodila podzakonskih aktov niso dovolj jasna in natančna. V občinah imajo zato velike težave pri določevanju območij avtohtone razpršene poselitve, območij razpršene gradnje in območij sanacije razpršene gradnje. Novejša stanovanjska in nestanovanjska gradnja v teh naseljih je nadaljevala tradicionalni poselitveni vzorec, tako da ni prišlo do večjih zgostitev poselitve v obliki večjih sklenjenih in strnjenih naselij. Izjema so nekatera občinska in lokalna oskrbna središča. Glede na značilnosti poselitve bi bilo v teh območjih smiselno vsaj del poselitve usmerjati v večja oziroma centralna naselja v obliki strnjene gradnje, kar bi prebivalstvu omogočalo boljšo dostopnost do oskrbe in storitev ter znižalo stroške izgradnje in vzdrževanja infrastrukture. Zaradi specifičnega vzorca poselitve, ki je v veliki meri odraz izoblikovanosti površja, mikroklimatskih razmer, kmetijske usmeritve in parcelacije, tradicije in poteka prometnega omrežja, pa je povsem nerealno pričakovati, da se bo nova poselitev v celoti usmerjala v sklenjeno pozidana naselja. Zaradi ohranjanja kulturne pokrajine in preprečevanja odseljevanja lokalnega prebivalstva, je ob upoštevanju interesov prebivalstva (lastništvo zemljišča, značilna parcelacija, tradicija, bližina kmetijskih površin in drugo) in strokovnih meril (ohranjanje značilnega poselitvenega vzorca in kulturne pokrajine), v teh območjih potrebno dopustiti določene oblike razložene poselitve. Poselitev naj se usmerja ob obstoječe prometnice in komunalno infrastrukturo. Za nadaljnji prostorski razvoj naselij v občinah Halozah in Slovenskih goricah predlagamo naslednje temeljne usmeritve, ki naj se smiselno upoštevajo pri pripravi občinskih prostorskih načrtov:

- Usmerjenje dela poselitve v večja centralna naselja v obliki sklenjene poselitve in zaokrožanja naselij. V tem smislu je potrebno smiselno določiti območja za stanovanjsko gradnjo v občinskih središčih in ostalih centralnih naseljih v občini. Občina naj za območja za stanovanjsko gradnjo izdela podrobne občinske prostorske načrte. Zemljišča je potrebno komunalno opremiti in urediti prometno infrastrukturo, kar naj bo ene izmed prioriteten investicijskih usmeritev občin. Opremljanje stavbnih zemljišč naj se načrtuje skladno s potrebami po komunalno opremljenih komunalnih zemljiščih v posamezni občini. S ponudbo komunalno opremljenih zemljišč na ustreznih lokacijah bodo občine najbolj učinkovito usmerjale prostorski razvoj naselij.
- Usmerjenje dela poselitve v manjša podeželska razložena naselja, s čimer se ohranja poselitev podeželja, prepreči depopulacija, opuščanje kmetijska in zaraščanje kulturne pokrajine. V okviru razloženih naselij naj se območja za stanovanjsko gradnjo določi na osnovi realne ocene potrebnih površin glede na demografska gibanja v posameznih naseljih. Prednost naj ima obnova nenaseljenih stanovanjskih zgradb oziroma nadomestna gradnja v primeru opuščanih in nenaseljenih kmetij. Izjemoma se lahko v naseljih z značilno razloženo poselitvijo določi območja za stanovanjsko gradnjo, toda izključno na zemljiščih ob obstoječih prometnicah. V razloženih naseljih v Halozah in Slovenskih goricah torej predlagamo določitev območij za stanovanjsko gradnjo v obliki pasov ob glavni prometnici v naselju, kjer že poteka izgrajena komunalna infrastruktura. Občine lahko tudi izkoristijo zakonsko predvideno možnost sanacije območij razpršene gradnje, ki obsega ureditev prometne in komunalne infrastrukture in zgostitev obstoječe razpršene gradnje.

Viri in literatura

- Bole, D., Petek, F., Ravbar, M., Repolusk, P., Topole, M., 2007. Spremembe pozidanih zemljišč v slovenskih podeželskih naseljih. Georitem 5, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana, 148 str.
- Drozg, V., 1995. Morfologija vaških naselij v Sloveniji. Geographica Slovenica 27, Inštitut za geografijo, Ljubljana, 183 str.
- Geodetska uprava Republike Slovenije. Kataster stavb, 2007.
- Jakoš, A., 1996. Demografski potenciali Spodnjega Podravja z vidika projekcij prebivalstva. Spodnje Podravje s Prlekijo: možnosti regionalnega in prostorskega razvoja. Zveza geografskih društev Slovenije, str. 213-220.
- Klemenčič, M. M., Lampič, B., Potočnik Slavič, I., 2008. Življenjska (ne)moč obrobnihi podeželskih območij v Sloveniji. GeograFF 3, Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 149 str.
- Klemenčič, V., 1996. Tendence demografske preobrazbe v Spodnjem Podravju in vzhodnih Slovenskih gorica v zadnjih treh desetletjih. Spodnje Podravje s Prlekijo: možnosti regionalnega in prostorskega razvoja. Zveza geografskih društev Slovenije, str. 201-212.
- Klemenčič, V., 2005. Poskus opredelitve sodobnih problemov razvoja kulturne pokrajine slovenskega podeželja. Dela 24, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, str. 171 – 184.
- Krajevni leksikon Slovenije, 1995. Ljubljana, DZS, 638 str.
- Pravilnik o vsebini, obliki in načinu priprave občinskega prostorskega načrta ter pogojih za določitev območij razpršene gradnje in območij za razvoj in širitev naselij, Ur. l. RS, št. 99/2007.
- Ravbar, M., 1995. Zasnova poselitve v Sloveniji, Inštitut za geografijo, Ljubljana, 152 str.
- Ravbar, M., 1996. Urbanizacija Spodnjega Podravja s Prlekijo ter vrednotenje suburbanizacijskih pojavov v obmestju Ptuja. Spodnje Podravje s Prlekijo: možnosti regionalnega in prostorskega razvoja. Zveza geografskih društev Slovenije, str. 169-182.
- Ravbar, M., 1997. Slovenska mesta in obmestja v preobrazbi. Geografski zbornik 37, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana, str. 65-109.
- Rebernik, D., 2008. Urbana geografija – Geografske značilnosti mest in urbanizacije v svetu. Razprave, Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 294 str.
- Rebernik, D., Lampič, B., Mrak, I., Potočnik Slavič, I., Pak, M., Repe, B., Špes, M., Zupančič, J., Gačnik, A., 2010. Značilnosti regionalnega razvoja in razvojni potenciali Spodnjega Podravja, aplikativni raziskovalni projekt, zaključno poročilo. Filozofska fakulteta, Znanstveno-raziskovalno središče Bistra, Ljubljana, 254 str.
- Statistični urad Republike Slovenije, 2010. Podatki o številu prebivalstva. URL: www.surs.si (citirano 13.4.2010)
- Terensko delo, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2009.
- Topole, M., Bole, D., Petek, F., Repolusk, P., 2006. Prostorske in funkcijske spremembe pozidanih zemljišč v izbranih slovenskih podeželskih naseljih po letu 1991. Geografski zbornik 46, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana, str. 189-249.
- Zakon o prostorskem načrtovanju, 2007. ZPNačrt, Ur. l. RS, št. 33/2007.

Omrežje centralnih naselij in dnevna migracija

Irma Potočnik Slavič, Dejan Rebernik

Ustrezna prostorska razporeditev, opremljenost in dostopnost centralnih naselij je ključnega pomena za zagotavljanje uspešnega in enakomerne regionalnega razvoja. V Spodnjem Podravju ima omrežje centralnih naselij določene specifične značilnosti, ki so odraz fizičnogeografskih, zgodovinskih, upravnih in ekonomskih dejavnikov. Vlogo osrednjega regionalnega središča ima mesto Ptuj, v vzhodnem delu Spodnjega Podravja pa Ormož. Hkrati na območje Spodnjega Podravja segajo tudi vplivna območja sosednjih regionalnih središč, zlasti Maribora, v manjši meri pa tudi Slovenske Bistrice in Ljutomera. Večina centralnih naselij lokalnega pomena leži v osrednjem ravninskem delu Spodnjega Podravja, medtem ko je v Halozah in Slovenskih goricah dostopnost do centralnih dejavnosti mnogo slabša. Po ustanovitvi novih občin pa je tudi v Halozah in Slovenskih goricah prišlo do krepitve lokalnih oskrbnih in zaposlitvenih središč.

Naselja in njihovo vlogo v regionalnem razvoju obravnavamo predvsem z vidika njihovih centralnih funkcij: središčna ali centralna naselja so tista naselja, ki imajo različne storitvene dejavnosti oziroma tako imenovane centralne funkcije, zaradi katerih imajo vlogo središča za določeno vplivno ali gravitacijsko območje. Pri razvrščanju naselij v določeno hierarhično stopnjo centralnosti je upoštevana njihova opremljenost s storitvenimi dejavnostmi. Centralna naselja so vsa tista naselja, ki imajo različne storitvene dejavnosti, zaradi katerih igrajo vlogo središča za določeno območje. Centralna naselja so jedra gospodarskega, socialnega in kulturnega življenja, ki naj bi zagotavljala enakovredne življenjske pogoje v vseh območjih. Razporeditev naselij v prostoru, njihova funkcija in še posebno vloga v omrežju naselij, so pomembne prvine regionalne strukture. Prostorska razporeditev, dostopnost in opremljenost centralnih naselij močno vplivata na kvaliteto bivalnega okolja ter na gospodarske potencialne posameznih regij. V centralnih naseljih ljudje zadovoljujejo številne potrebe (stanovanje, zaposlitev, izobraževanje, oskrba, zdravstveno varstvo, storitve in prostočasne dejavnosti). Za sodobno življenje je nujen ustrezen dostop do centralnih dejavnosti.

Še zlasti centralne dejavnosti nižje stopnje z vsakodnevno oziroma pogosto uporabo morajo prebivalstvu biti dostopne na kratki oddaljenosti. **Lokalna oskrbna središča** nižje ravni zagotavljajo osnovno oskrbo prebivalstva. Med temi naselji so velike razlike v opremljenosti in velikosti gravitacijskega območja. Bolje opremljena lokalna oskrbna središča zaposlujejo tudi nekaj svojega in okoliškega prebivalstva ter tako zaustavijo del dnevne migracije. So nosilci razvoja, še zlasti ekonomsko šibkejših podeželskih območij (Benkovič, 2006). Politika prostorskega in regionalnega razvoja mora zato podpirati razvoj centralnih naselij nižjih stopenj oziroma lokalnih oskrbnih središč kot pomembnih nosilcev razvoja podeželja in dejavnika preprečevanja depopulacije demografsko ogroženih območij. Izredno velik pomen za doseganje ciljev uravnoteženega

regionalnega razvoja imajo tudi centralna naselja višjih stopenj, v Sloveniji predvsem **regionalna središča 3. in 4. stopnje** oziroma t.i. mezo in mikro regionalna središča. Ta središča so nosilci gospodarskega razvoja posameznih slovenskih regij in so ključnega pomena za njihov uspešen gospodarski in socialni razvoj. Ena izmed temeljnih usmeritev na področju regionalnega razvoja Slovenije je tako ravno krepitev regionalnih središč kot ključnih nosilcev razvoja posameznih regij. V Spodnjem Podravju ima pri tem veliko vlogo zlasti mesto Ptuj, v manjši meri tudi Ormož.

Slika 19:

Ptuj je osrednje regionalno središče Spodnjega Podravja.

V Sloveniji je bilo izdelanih več raziskav omrežja centralnih naselij. Že konec šestdesetih let je izšlo delo Igorja Vrišerja (1968) o omrežju centralnih naselij v Jugoslaviji, tri leta kasneje pa študija, posvečena omrežju centralnih naselij v Sloveniji (Kokole, 1971). Podobna študija je bila ponovljena še konec osemdesetih let (Vrišer 1988, Vrišer 1990), najnovejša pa v letu 1999 (Cigale, 2002). V letu 2005 je bila izdelana doktorska disertacija Monike Benkovič Kraševca (Benkovič, 2006), ki proučuje centralna naselja 1. in 2. stopnje. Poleg raziskav za območje celotne Slovenije so bile izdelane tudi raziskave o centralnih naseljih za posamezne slovenske regije, med njimi tudi raziskave Angelce Rus o funkcijsko-gravitacijskih območjih v Spodnjem Podravju s Prlekijo (Rus, 1996).

V raziskavi o centralnih naseljih v Sloveniji iz leta 1999 so avtorji ločili makroregionalna (Ljubljana in Maribor), mezo regionalna (13 središč, med njimi Ptuj) in mikroregionalna središča (62 središč, med njimi Ormož). Analiza sistema centralnih naselij v Sloveniji je izpostavila izrazito prevladujočo vlogo Ljubljane kot enega od obeh makroregionalnih središč, neenakomerno velikost, opremljenost in vpliv mezo regionalnih središč ter razmeroma gosto omrežje zelo različnih mikroregionalnih središč. Ob nadaljevanju dosedanjih trendov se bodo še naprej krepila številna manjša središča na eni in Ljubljana na drugi strani, slabela pa bo vloga šibkejših mezo regionalnih in mikroregionalnih središč. V primeru spontanega razvoja bo prišlo do nadaljnje krepitve Ljubljane na račun drugih centrov, v primeru bolj policentričnega razvoja pa bo prisotna večja krepitev središč na nižjih nivojih.

Med okoli 6000 slovenskimi naselji lahko le za 490 naselij govorimo o naseljih, ki imajo vlogo središč (centralnih naselij). Razmeščanje dejavnosti v lokalna središča ima tako

pomembno vlogo pri ohranjanju poselitve in velik vpliv na življenje podeželskega prebivalstva. Na drugi strani pa se zaradi vse večje mobilnosti prebivalstva vloga centralnih naselij najnižjih stopenj (ki imajo le osnovne funkcije: osnovno šolo, trgovino z živili in gostinski objekt) vztrajno zmanjšuje. Oblikovanje omrežja centralnih krajev je živ proces in se bo v bodoče še hitreje spreminjalo. Naraščanje urbanizacije in suburbanizacije ter izboljšanje prometnih povezav bosta pospešila širjenje posameznih dejavnosti iz mest na suburbana območja in krepitev tamkajšnjih središč, ki bodo le del širših mestnih območij. Zato v bodoče postaja vse bolj aktualno preučevanje procesov in pojavov na širših mestnih območjih in ne več izolirano na nivoju mest/naselij. Vsekakor pa je bodoči razvoj odvisen od usmerjanja oziroma načrtovanja razvoja na nacionalni, regionalni in najnižji lokalni ravni (Cigale, 2002).

Največ sprememb je doživelo omrežje centralnih naselij na mikroregionalni ravni, saj se je zaradi krepitev številnih manjših središč njihovo omrežje zgostilo, pa tudi drobitev občin in spreminjanje njihovih meja imajo določen vpliv na omrežje centralnih naselij na nižjih hierarhičnih ravneh. Največje spremembe se kažejo v naseljih, ki so po reformi lokalne samouprave postala sedeži novih občin. Nova občinska središča praviloma pridobivajo na pomenu lokalnih oskrbnih in zaposlitvenih središč, ki zadovoljujejo potrebe prebivalstva širšega zaledja. Ta vidik je še posebej pomemben za območje Spodnjega Podravja, kjer je število občin naraslo iz dveh pred letom 1994 na današnjih 19. Prav proučitev omrežja naselij najnižje stopnje centralnosti je v primeru trajnostnega razvoja določene regije ključno, saj predstavlja ogrodje poselitvenega sistema na podeželju. Dejstvo je, da se največje spremembe (dinamika) dogajajo ravno med centralnimi naselji najnižjih stopenj, medtem ko preobrazba centralnih naselij na višjih ravneh poteka predvsem v kvalitativnem smislu (Benkovič, 2006). Mreža naselij z ustrežno stopnjo centralnosti oziroma ustreznimi funkcijami ima za podeželje oziroma posamezna območja ključen pomen, ki se kaže v naslednjih funkcijah (Benkovič, 2006):

- bivalni kot osnovni,
- ohranjanju poselitve in kulturne pokrajine,
- oskrbi prebivalstva,
- zaposlovanju prebivalstva,
- ohranjanju družbenega življenja,
- upravni vlogi naselij.

Omrežje centralnih naselij v Spodnjem Podravju

V **Spodnjem Podravju** smo na osnovi dosedanjih raziskav, terenskega dela in pregleda podatkovnih baz, izločili 35 centralnih naselij različnih stopenj. Osnova za določanje centralnih naselij v Spodnjem Podravju so bile do sedaj opravljene raziskave, zlasti raziskava Igorja Vrišerja (1988, 1998), Angelce Rus (1996) in Monike Benkovič (2005). Rezultate omenjenih raziskav smo prilagodili in dopolnili z novjšimi podatki o opremljenosti s centralnimi in ostalimi gospodarskimi dejavnostmi ter številom delovnih mest. Raziskava je bila dopolnjena še s terenskim delom (anketiranje, kartiranje), s čimer smo želeli ugotoviti predvsem najnovejše trende in spremembe v vlogi ter vplivnih

območjih posameznih centralnih naselij. Rezultati terenskega dela so predstavljeni v drugem delu poglavja. Poglavitni kriterij, ki smo ga uporabili za uvrstitev naselij med centralna naselja različnih stopenj, je bila njihova opremljenost s centralnimi dejavnostmi. V Spodnjem Podravju, smo v skladu z metodologijo Igorja Vrišerja, določili naselja od 1. do vključno 4. stopnje: manjša lokalna oskrbna središča oziroma centralna naselja 1. stopnje, večja lokalna oskrbna središča oziroma centralna naselja 2. stopnje, manjša regionalna središča oziroma centralna naselja 3. stopnje in večja regionalna središča 4. stopnje. Manjše regionalno središče 3. stopnje v Spodnjem Podravju je Ormož, večje regionalno središče 4. stopnje pa Ptuj. Po raziskavi Cigaleta (2002) se Ormož uvršča med mikroregionalna, Ptuj pa med mezoregionalna središča. Vsa ostala centralna naselja se uvrščajo med lokalna oskrbna središča 1. in 2. stopnje. Za Spodnje Podravje je značilno, da se v nekaterih občinah nekaj bližnjih naselij dopolnjuje in skupaj sestavlja centralno naselje.

Med **centralna naselja 1. stopnje** oziroma manjša lokalna oskrbna središča smo uvrstili naselja, ki imajo vsaj popolno ali nepopolno osnovno šolo, trgovino z živili in gostinski lokal. Centralna naselja 1. stopnje prebivalstvu nudijo najosnovnejše centralne dejavnosti. Posebno velikega pomena je osnovna šola, ki ima v manjših občinah pogosto tudi funkcijo kulturnega središča. Gravitacijska območja takšnih središč so razumljivo majhna. V večini centralnih naselij 1. stopnje je prisotna še kakšna druga centralna dejavnost, ki pa ne zadošča za uvrstitev v 2. stopnjo. V občinah Destrnik, Dornava, Hajdina, Markovci, Podlehnik, Sveti Andraž, Sveti Tomaž in Trnovska vas so občinska središča centralna naselja 1. stopnje. Naselja Destrnik (skupaj z naselji Janežovski Vrh in Vintarovci), Spodnja in Zgornja Hajdina, Dornava in Markovci so sicer relativno velika (imajo več kot 500 prebivalcev), toda slabo opremljena s centralnimi dejavnostmi. To je predvsem posledica dejstva, da so občine Destrnik, Hajdina, Dornava in Markovci blizu mesta Ptuj, tako da so prebivalcem dobro dostopne centralne dejavnosti na Ptuj. Občine Sveti Andraž, Sveti Tomaž in Trnovska vas v Slovenskih goricah ter občina Podlehnik v Halozah so prav tako relativno slabo opremljene s centralnimi dejavnostmi. Zaradi večje oddaljenosti do Ptuja, velike razpršenosti poselitve v številnih majhnih naseljih in relativno slabih prometnih povezav je dostopnost do osnovnih centralnih dejavnosti v teh občinah slaba. Med centralna naselja 1. stopnje so se uvrstila tudi nekatera lokalna oskrbna središča v občinah

Slika 20:

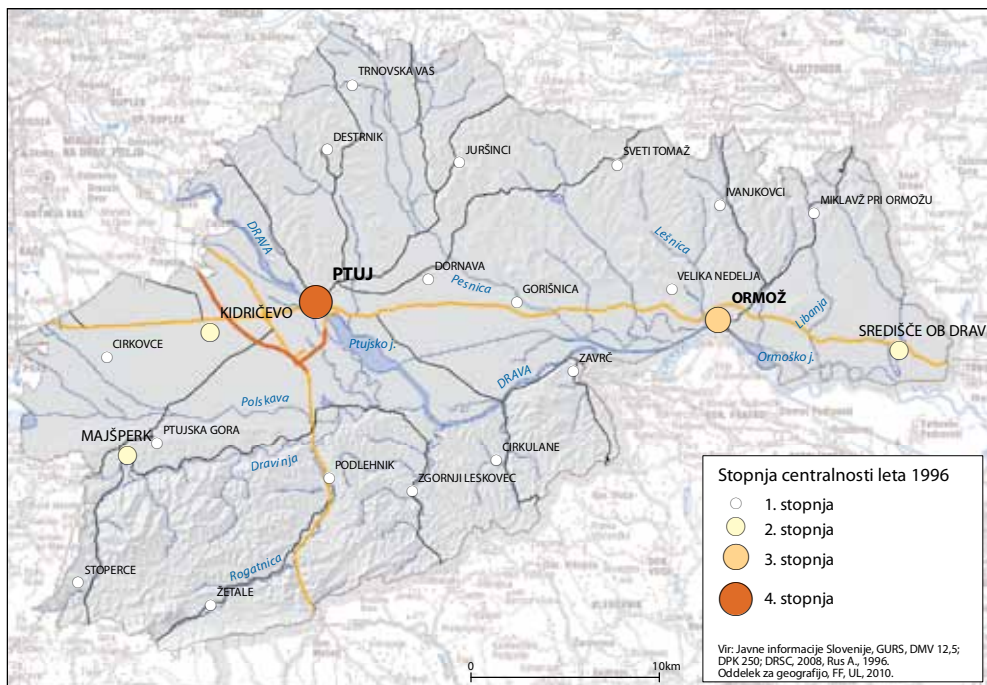
Nova občinska središča so okrepila svojo vlogo lokalnih oskrbnih središč.

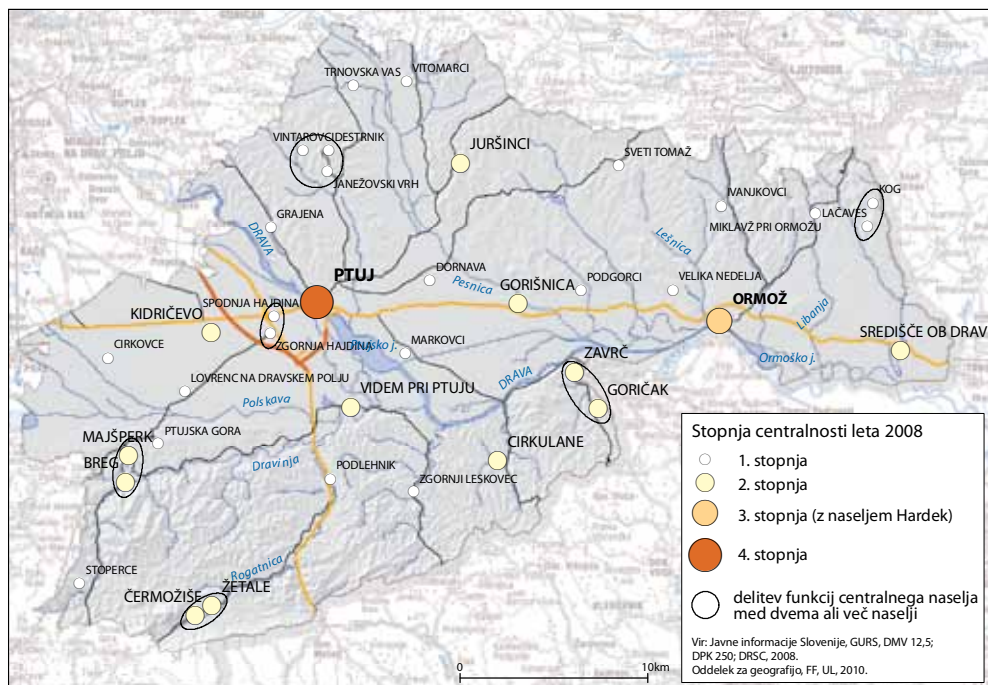
Kidričevo (Cirkovce, Lovrenc na Dravskem polju), Majšperk (Ptujška gora, Stoperce) in Ormož (Kog – Lačaves, Miklavž pri Ormožu, Podgorci, Velika Nedelja in Ivanjkovci).

Med **centralna naselja 2. stopnje** oziroma večja lokalna oskrbna središča smo uvrstili naselja, ki imajo popolno osnovno šolo, trgovino z živili in gostinski lokal, zdravstveno ustanovo (zdravstveni dom ali zasebno zdravstvena ambulanto), pošto in enoto banke. Centralna naselja 2. stopnje imajo ponavadi tudi več ostalih specializiranih trgovin in storitev. Vsa naselja 2. stopnje so hkrati tudi občinska središča: Cirkulane, Gorišnica, Juršinci, Kidričevo, Majšperk-Breg, Središče, Videm pri Ptuj in Zavrč (skupaj z naseljem Goričak) in Žetale (skupaj z naseljem Čermožišče). Večja lokalna oskrbna prebivalcem nudijo osnovne oskrbne in storitvene dejavnosti za vsakodnevno in občasno uporabo. Imajo zelo pomembno vlogo pri oskrbi prebivalstva, zlasti v redkeje poseljenih in manj razvitih območjih. To še zlasti velja za centralna naselja 2. stopnje in občinska središča Žetale, Cirkulane in Zavrč v Halozah in Juršince v Slovenskih goricah. Naselja Cirkulane, Juršinci, Zavrč in Žetale so sicer nekoliko slabše opremljena s centralnimi dejavnostmi kot ostala naselja (manjše število trgovin, nimajo enote banke), toda zaradi njihove pomembne vloge lokalnih oskrbnih in storitvenih središč za širše podeželsko zaledje smo jih kljub temu uvrstili med centralna naselja 2. stopnje. Gre za majhna naselja (imajo med 200 in 400 prebivalci), ki pa imajo velika vplivna območja in so zelo pomembna za zagotavljanje zadovoljive dostopnosti z osnovnimi centralnimi dejavnostmi na redko in izredno razpršeno poseljenem območju Haloz. Tudi naselje Videm pri Ptuj, ki leži na severnem obrobju Haloz, ima pomembno vlogo kot oskrbno središče za severni del Haloz.

Slika 21: Centralna naselja v Spodnjem Podravju leta 1996.

Slika 22: Centralna naselja v Spodnjem Podravju leta 2008.

Podobno kot drugod v Sloveniji je z ustanovitvijo novih občin na območju Spodnjega Podravja prišlo do določenih sprememb v vlogi in opremljenosti posameznih oskrbnih središč. Po reformi lokalne samouprave leta 1994 je bilo na območju nekdanjih občin Ptuj in Ormož sprva ustanovljeno 10 novih občin (Destrnik – Trnovska vas, Dornava, Gorišnica, Juršinci, Kidričevo, Majšperk, Ormož, Ptuj in Videm). Do leta 2007 (v letih 1997, 2002, 2005) je z nadaljnjo delitvijo nastalo 19 občin. Samo štiri občine imajo več kot 4000 prebivalcev (Ptuj, Ormož, Kidričevo in Videm), pet občin pa ima manj kot 2000 prebivalcev (Podlehnik, Sveti Andraž, Trnovska vas, Zavrč in Žetale). Predvsem je opazna okrepitev centralnih naselij 1. in 2. stopnje, ki so s položajem občinskega središča pridobila na pomenu tudi kot lokalna oskrbna središča. To je ugodno vplivalo na dostopnost do storitev in oskrbo za prebivalstvo določenih območij v regiji. Analiza centralnih naselij je pokazala, da so nekatera majhna občinska središča relativno dobro opremljena z osnovnimi centralnimi dejavnostmi (na primer Žetale, Zavrč, Juršinci, Cirkulane). Ocenjujemo, da je povečano število občin, kljub določenim slabostim, ugodno vplivalo na prostorsko razporeditev in dostopnost centralnih dejavnosti ter splošni razvoj infrastrukture v regiji. Po drugi strani se je z izgradnjo velikih nakupovalnih središč okrepila vloga največjih centralnih naselij v regiji, zlasti Ptuja in Ormoža.

Pregled opremljenosti in prostorske razporeditve centralnih naselij v Spodnjem Podravju je pokazal, da so oskrbne in storitvene dejavnosti dobro dostopne prebivalstvu v osrednjem, gostejem poseljenem nižinskem delu regije na Dravskem in Pujskem polju. Najslabša dostopnost oziroma največja oddaljenost velikega dela prebivalstva od centralnih naselij je značilna za Haloze. Majhno število prebivalstva, izjemno razpršena

in relativno redka poselitve, relativno slabe prometne povezave in dolge razdalje med posameznimi naselji so poglavitni razlogi za takšno stanje. Ker je velik, zlasti starejši del prebivalstva tudi slabše mobilen, to predstavlja precejšen razvojni problem. V takšnih območjih so se kot učinkovita rešitev izkazali sistemi mobilne oskrbe. Dostopnost do centralnih naselij je nekoliko boljša v Slovenskih goricah, kar je posledica večjih naselij ter gostejše in bolj strnjene poselitve.

Preglednica 5: Značilnosti centralnih naselij v Spodnjem Podravju po občinah.

Občina	Centralno naselje	Stopnja centralnosti	Število prebivalcev			Indeks gibanja št. prebivalstva	
			1961	1991	2008	1961/91	1991/08
Cirkulane	Cirkulane	2. stopnja	244	353	412	145	119
Destrnik	Destrnik	1. stopnja	209	185	188	88	101
	Janežovski vrh		239	217	237	91	109
	Vintarovci*		365	358	366	98	102
Dornava	Dornava	1. stopnja	1030	999	1280	97	128
Gorišnica	Gorišnica	2. stopnja	570	685	780	120	113
Hajdina	Spodnja Hajdina	1. stopnja	726	728	804	141	110
	Zgornja Hajdina*		549	818	831	149	102
Jurišinci	Jurišinci	2. stopnja	270	347	315	128	91
Kidričevo	Kidričevo	2. stopnja	1975	1481	1294	75	87
	Cirkovce	1. stopnja	335	388	404	116	104
	Lovrenc na Dravskem polju	1. stopnja	550	635	652	115	102
Majšperk	Majšperk	2. stopnja	322	336	312	104	93
	Breg*		324	672	654	207	97
	Ptujska gora	1. stopnja	187	317	371	169	117
	Stoperce	1. stopnja	361	251	206	69	82
Markovci	Markovci	1. stopnja	506	492	462	97	93
Ormož	Ormož**	3. stopnja	1368	2206	2088	161	95
	Kog,	1. stopnja	403	265	240	65	90
	Lačaves*		181	106	134	58	126
	Miklavž pri Ormožu	1. stopnja	330	260	238	79	91
	Podgorci	1. stopnja	420	504	517	120	102
	Velika Nedelja	1. stopnja	319	284	290	89	102
	Ivanjkovci	1. stopnja	244	296	265	121	90
Podlehnik	Podlehnik	1. stopnja	402	430	393	107	91
Ptuj	Ptuj	4. stopnja	7392	16.768	18.316	226	109
	Grajena	1. stopnja	159	310	334	195	107
Središče	Središče	2. stopnja	1176	1156	1130	98	98

Občina	Centralno naselje	Stopnja centralnosti	Število prebivalcev			Indeks gibanja št. prebivalstva	
			1961	1991	2008	1961/91	1991/08
Sveti Andraž	Vitomarci	1. stopnja	337	341	322	101	95
Sveti Tomaž	Sveti Tomaž	1. stopnja	169	254	280	150	110
Trnovska vas	Trnovska vas	1. stopnja	294	343	365	117	106
Videm	Videm pri Ptuj	2. stopnja	203	454	475	224	105
	Zgornji Leskovec	1. stopnja	138	143	151	104	106
Zavrč	Zavrč,	2. stopnja	170	163	181	96	111
	Goričak*		125	94	79	75	85
Žetale	Žetale,	2. stopnja	604	456	397	75	87
	Čermožiše*		425	303	293	71	97

Vir: Krajevni leksikon Slovenije, 1995, SURS, Popis prebivalstva, 2002, SURS, 2009.

* delitev funkcij centralnega naselja med dvema ali več naselji

** skupaj z naseljem Hardek

Gospodarska vloga centralnih naselij v Spodnjem Podravju

Centralna naselja imajo tudi pomembno vlogo **gospodarskih** oziroma zaposlitvenih središč. V celotnem Spodnjem Podravju je bilo v letu 2008 36.610 delovno aktivnega prebivalstva in 29.330 delovnih mest (skupaj s samozaposlenimi, med katerimi prevladujejo kmetje in samostojni podjetniki). To kaže na določen primanjkljaj delovnih mest glede na število aktivnega prebivalstva. Del prebivalcev Spodnjega Podravja torej dnevno migrira v zaposlitvena središča izven regije, zlasti v Maribor, v manjši meri pa tudi v Slovensko Bistrico, Slovenske Konjice, Ljutomer, Celje in Ljubljano. Tudi znotraj Spodnjega Podravja potekajo intenzivne dnevne delovne migracije, saj je velik del delovnih mest skoncentriran v treh zaposlitvenih središčih: Ptuj, Ormož in Kidričevo. V občini Ptuj je tako okoli 13.000, v občini Ormož 4500 in v občini Kidričevo 4000 delovnih mest. V omenjenih treh občinah je torej okoli 77 % vseh delovnih mest v Spodnjem Podravju. Če izločimo kmete je ta delež še nekoliko višji, okoli 80 %. Nad 500 delovnih mest imajo samo še občine Dornava, Gorišnica, Majšperk in Markovci. Samo občini Ptuj in Kidričevo izkazujeta presežek števila aktivnega prebivalstva nad številom delovnih mest.

V vseh podeželskih občinah v regiji je značilen velik presežek števila delovno aktivnega prebivalstva nad številom delovnih mest. V večini podeželskih občin je tako delež aktivnega prebivalstva, katerih delovno mesto je v občini prebivališča zelo nizek, v povprečju med 10 % in 20 %. V teh občinah je torej delež dnevnih migrantov (v druge občine) zelo visok, v povprečju med 80 % in 90 %. Delež aktivnega prebivalstva, ki je zaposlen v občini svojega prebivališča v občinah Ptuj in Ormož presega 50 %, v občini Kidričevo pa 35 %. Tudi v teh občinah torej relativno velik delež delovno aktivnega prebivalstva dela izven občine prebivališča, v veliki meri tudi izven Spodnjega Podravja.

To potrjuje velik pomen dnevnih migracij aktivnega prebivalstva v zaposlitvena središča izven regije.

Preglednica 6: Delovno aktivno prebivalstvo po kraju dela in bivanja po občinah (2008).

Občina	Število delovnih mest	Zaposlene osebe po kraju dela	Samozaposlene osebe po kraju dela	Kmetije	Delovno aktivno preb. po kraju prebivališča	Razmerje med št. delovnih mest in št. aktivnega preb.
Skupaj	29.330	24.266	5064	3134	36.610	80
Cirkulane	353	190	163	129	935	37
Destrnik	356	170	187	144	1158	30
Dornava	843	669	175	115	1159	72
Gorišnica	813	583	231	144	1634	49
Hajdina	797	610	187	90	1633	48
Jurišinci	342	137	205	176	973	35
Kidričevo	4026	3673	354	202	2840	141
Majšperk	723	495	227	145	1662	43
Markovci	795	506	289	184	1746	45
Ormož	4595	3805	790	588	5463	84
Podlehnik	532	384	147	110	844	63
Ptuj	13.035	12.015	1019	235	10.031	130
Središče	439	318	121	81	903	48
Sveti Andraž	152	30	122	111	487	31
Sveti Tomaž	285	64	221	199	927	33
Trnovska vas	180	73	107	90	543	33
Videm	660	336	323	229	2494	26
Zavrč	215	130	85	72	620	34
Žetale	189	78	111	90	558	33

Vir: SURS, 2009.

Dejavnostno strukturo prebivalstva v podeželskih naseljih Spodnjega Podravja je proučeval Vladimir Korošec (2005). V svoji analizi je ugotovil, da je za velik del podeželskih naselij, še zlasti v manjših naseljih v Halozah, Slovenskih goricah in na Ravnini ob Dravi, še vedno značilen visok delež (nad 20 %) kmečkega prebivalstva. Visok delež kmečkega prebivalstva imajo torej naselja, kjer se je zaradi ugodnih pogojev ohranila močna kmetijska pridelava (velja zlasti za Ravnino ob Dravi) in v naseljih, ki so najbolj oddaljena od zaposlitvenih središč (velja zlasti za Haloze). Visok delež zaposlenih v industriji (nad 40 %) je značilen za podeželska naselja v bližini Kidričevega, Majšperka in Središča ob Dravi. Močan vpliv na dejavnostno strukturo prebivalstva v sosednjih naseljih ima Majšperk, ki v tamkajšnji industriji zaposluje pretežno nekvalificirano delovno silo iz osrednjega dela Haloz. Visok delež zaposlenih v storitvenih dejavnostih (nad 55 %) pa je značilen za

naselja v širšem gravitacijskem zaledju Ptuja in Ormoža in za nekatera centralna naselja (Cirkovce, Dornava, Gorišnica, Zgornja Hajdina, Videm pri Ptuj, Markovci in Grajena) (Korošec, 2005).

Preglednica 7: Delovno aktivno prebivalstvo in medobčinski delovni migranti (2008).

Občina	Delovno akt. preb. (brez kmetov) po občini prebivališča	Delovno akt. preb. (brez kmetov) po občini delovnega mesta	Delovno akt. preb. (brez kmetov), katerih delovno mesto je v občini prebivališča	Medobčinski delovni migranti po občini prebivališča	Medobčinski delovni migranti po občini delovnega mesta	Delež delovno akt. preb. (brez kmetov), katerih delovno mesto je v občini prebivališča
Skupaj	33.148	26.200	11.143	22.005	14.731	
Cirkulane	818	223	119	699	91	14,5
Destrnik	1016	222	99	917	122	9,7
Dornava	1050	750	246	804	501	23,4
Gorišnica	1491	685	305	1186	369	20,5
Hajdina	1538	715	232	1306	471	15,1
Juršinci	793	170	93	700	76	11,7
Kidričevo	2595	3733	901	1694	2817	34,7
Majšperk	1507	590	286	1221	299	19,0
Markovci	1559	611	306	1253	300	19,6
Ormož	4855	4003	2543	2312	1427	52,4
Podlehnik	743	423	116	627	298	15,6
Ptuj	9509	12.791	5219	4290	7359	54,9
Središče	825	352	173	652	176	21,0
Sveti Andraž	719	84	65	654	19	9,0
Sveti Tomaž	369	43	29	340	14	7,9
Trnovska vas	463	98	41	422	56	8,9
Videm	2265	458	267	1998	191	11,8
Zavrč	561	146	44	517	102	7,8
Žetale	472	103	59	413	43	12,5

Vir: SURS, 2009.

Kljub upadanju števila zaposlenih ima med gospodarskimi panogami posebno pomembno vlogo **industrija**. Po 2. svetovni vojni je bilo Spodnje Podravje popolnoma neindustrializirano. V obdobju do leta 1989 je število zaposlenih v industriji hitro naraščalo, saj je leta 1948 industrija zaposlovala le okoli 1200, leta 1989 pa že okoli 11.000 delavcev. Na osnovi lokacijskih dejavnikov (kmetijska proizvodnja, nahajališča glin, gramoza in peska, električna energija iz HE Zlatoličje in Formin, razpoložljiva

delovna sila, industrijska politika policentričnega razvoja) so se razvile zlasti barvna metalurgija ter živilska, kovinska in tekstilna industrija. V naslednjih letih, v obdobju gospodarske tranzicije in prestrukturiranja industrije, se je število zaposlenih v industriji postopoma zmanjševalo. Industrija je imela ob prehodu na tržno gospodarstvo in ob izgubi jugoslovanskega trga velike finančne težave. Med vzroki za slabo poslovanje so podjetja največji pomen pripisovala izgubi trga, zastarelosti proizvodnih sredstev, nekonkurenčnosti proizvodov na tujem trgu, prešibkemu vlaganju v marketing in izobraževanje delavcev, skromnim investicijam v modernizacijo proizvodnje in prepočasnemu uvajanju novih proizvodnih tehnik in tehnologij (Slavec, 1996). V letu 1996 je tako število zaposlenih v industriji doseglo okoli 9500, v letu 2009 pa okoli 7000. Velika večina industrijskih delavcev je zaposlena v nekaj največjih industrijskih podjetjih v regiji, poleg njih pa je v zadnjih letih nastalo še večje število majhnih podjetij z manj kot 50 zaposlenimi. Nosilci gospodarskega razvoja regije so torej velika industrijska podjetja, ki so locirana le v štirih naseljih: Ptuj, Kidričevo, Ormož in Breg. Industrijsko podjetje z največjim številom zaposlenih v regiji (1400) ostaja **Perutnina Ptuj**. Sledita dve podjetji, ki sta bili ustanovljeni s tujim kapitalom: **Carrera Optyl** (proizvodnja očal) z okoli 1300 in **Boxmark Leather** (proizvodnja prevlek za avtomobilске sedeže) z okoli 1200 zaposlenimi. Ustanovitev teh dveh podjetij je v precejšnji meri nadomestila izgubljena industrijska delovna mesta (Tovarna sladkorja Ormož, Talum - tovarna aluminija Kidričevo) in je izrednega pomena za gospodarstvo regije. Ob tem je potrebno poudariti, da gre za delovno intenzivno industrijsko proizvodnjo z relativno majhno dodano vrednostjo na zaposlenega. Podjetja so izrazito izvozno usmerjena, zlasti tista, ustanovljena s tujim kapitalom, zato so zelo odvisna od razmer in povpraševanja na svetovnem oziroma evropskem trgu. Ta podjetja proizvodno in s tem število zaposlenih prilagajajo razmeram na trgu, kar predstavlja za zaposlene in celotno regijo veliko negotovost. Odvisnost gospodarstva od majhnega števila velikih industrijskih podjetij pomeni veliko gospodarsko in socialno ranljivost celotne regije. Velika izguba delovnih mest je bila zabeležena v največjih industrijskih podjetjih v regiji, ki so močno zmanjšala število zaposlenih (Talum, Perutnina Ptuj, Agis) oziroma so bila ukinjena (Tovarna sladkorja Ormož). Podjetje **Talum** je v letu 2009 zaposlovalo okoli 1000 delavcev, skupaj s hčerinskimi podjetji okoli 1200. Med industrijska podjetja z več kot 100 zaposlenimi se uvrščajo še:

- MTD (proizvodnja kovinskih izdelkov), Breg, občina Majšperk, 260 zaposlenih,
- AGIS (proizvodnja avtomobilске opreme), Ptuj, 260 zaposlenih,
- TEHCENTER (proizvodnja kovinskih izdelkov), Ptuj, 180 zaposlenih,
- Jeruzalem Ormož (vinarstvo), Ormož, 145 zaposlenih,
- SILKEM (proizvodnja zeolitov), Kidričevo, 129 zaposlenih,
- Ptujske pekarnice in slaščičarne, Ptuj, 100 zaposlenih.

Za Spodnje Podravje je značilno, da je industrija močno prostorsko skoncentrirana v štirih industrijskih središčih: Ptuj z okoli 2000, Ormož z okoli 1700, Kidričevo z okoli 1500 in Majšperk-Breg z okoli 400 zaposlenimi. Manjša industrijska podjetja so locirana le še v naseljih Dornava, Gorišnica in Videm pri Ptuj. Po letu 2000 se je obseg industrijskih dejavnosti močno zmanjšal v naselju Majšperk-Breg, kar je dodatno ogrozilo socialni in ekonomski položaj zahodnih Haloz.

V regiji in posameznih občinah vidijo ravno v pomanjkanju in zmanjševanju delovnih mest v industriji enega izmed poglavitnih razvojnih problemov. Še večji problem predstavlja nizka dodana vrednost in tehnološka zaostalost industrijske proizvodne, kar je na sploh značilno za obrobne in gospodarsko manj razvite regije. V Spodnjem Podravju bi bilo torej nujno zagotoviti pogoje za privabljanje investicij v industrijsko proizvodno visoke tehnologije z višjo dodano vrednostjo.

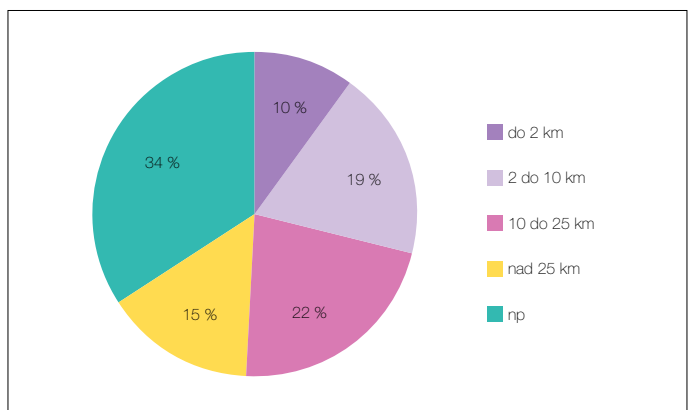
Analiza tokov dnevne migracije in oskrbne vloge podeželskih centralnih naselij

Analizo omrežja podeželskih centralnih naselij smo dopolnili z analizo tokov dnevne migracije in oskrbne vloge podeželskih centralnih naselij na osnovi **anketiranja prebivalstva v izbranih podeželskih naseljih**. Z anketo smo želeli proučiti poglavitne tokove dnevne migracije zaradi zaposlovanja in šolanja ter vlogo in vplivna območja posameznih centralnih naselij na področju oskrbe in storitev. V izbranih desetih naseljih Spodnjega Podravja (Grabe, Obrež, Markovci, Mihovce, Žetale, Podlehnik, Gorenjski Vrh, Kog, Destrnik, Vintarovci, Miklavž pri Ormožu) smo izvedli **anketo gospodinjstev na podeželju**, ki je enakomerno zajela gospodinjstva na podeželju vseh treh pokrajinskih enot (Ravnina ob Dravi, Haloze in Slovenske gorice, skupaj 477 anket oziroma evidentiranih 1480 prebivalcev). Skupno število anket in njihova enakomerna geografska razporejenost nam omogočata oblikovanje verodostojnih in reprezentativnih zaključkov. Anketa se je osredotočala na: (1) **temeljne demografske poteze** preučevanega območja, (2) lokacije in vzroke za obstoječe načine opravljanja **oskrbno-storitvenih dejavnosti** (nakupi, storitve javnega značaja, socialno-zdravstvena oskrba, (3) t.i. **mnenjska vprašanja**, povezana z značilnostmi preživljanja prostega časa, problemi in razvojnimi možnostmi na podeželju, kot jih vidi lokalno prebivalstvo.

V dobi izrazite mobilnosti se zdi, da **dnevne selitve** prebivalstva niso izjemno pomemben kazalec prostorskih razmer. To deloma drži, če ostajamo pri razmerju prebivalcev, ki ostajajo doma, in tistih, ki se dnevno vozijo drugam. A če k temu dodamo prostorski vzorec selitev (razpršenost/zgoščenost ciljnih krajev, njihova oddaljenost) in izobrazbeno/

Slika 23:

Oddaljenost med krajem bivanja in zaposlitve (izbrana naselja Spodnjega Podravja).

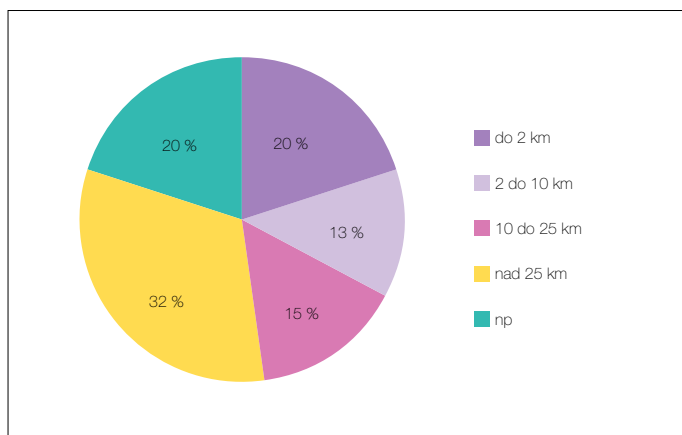

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

kvalifikacijsko sestavo vozačev, se pokažejo prednosti ali slabosti posameznih območij. V ospredju zanimanja naše raziskave so bile dnevne selitve zaposlenega prebivalstva, ker so neposredno povezane z eksistenčno sliko obravnavanega območja. Dnevne selitve pokažejo smer »razlivanja« vozačev v večja zaposlitvena središča, kar je še posebno pomembno pri delovni migraciji. Nizka kvalifikacijska sestava aktivnega prebivalstva pogosto usmerja delavce z določenega območja pretežno v eno zaposlitveno središče in celo v eno podjetje. V primeru, da to podjetje zaide v gospodarske težave, se povečuje možnost socialne krize območja.

Z anketiranjem smo evidentirali 788 zaposlenih v podjetjih, 40 kmetov in 25 nezaposlenih. 172 delovno aktivnih prebivalcev preučevanega območja je bilo **zaposlenih v kraju bivanja** - večinoma kot kmetje, gospodinje, samostojni podjetniki ali zaposleni v podjetjih centralnih naselij, in sicer največ v Kogu (35), Podlehniku (34) in Žetalah (29). 681 delovno aktivnih pa je bilo **zaposlenih v 44 krajih izven kraja bivanja**: na Ptuj (213 evidentiranih prebivalcev), v Ormožu (101), Mariboru (82), Kidričevem (34), Ljutomeru (32), Središču ob Dravi (25), Ljubljani (17), Rogatcu (10), Majšperku (8), Rogaški Slatini (6), v preostalih naseljih so večinoma zaposleni do trije prebivalci iz proučevanih naselij (Cirkovce, Dornava, Hoče, Lenart, Markovci, Turnišče, Zagorje ob Savi, Zavrč itd.), ali pa so zaposleni v tujini (18). Izpostaviti je smiselno **haloški tip** dnevnih selitev (Klemenčič, Lampič, Potočnik Slavič, 2008), ki je usmerjen k izrazitim zaposlitvenim središčem (na primer Ptuj) in k nekaj manjšim zaposlitvenim središčem na robu Haloz.

Dobra petina zaposlenih je od kraja zaposlitve oddaljena 10 do 25 km, slaba petina 2 do 10 km, 15 % pa več kot 25 km. Dnevno za pot na in z delovnega mesta tretjina zaposlenih porabi do 15 minut, 17 % jih porabi 15 do 30 minut, vsak deseti pa 30 do 60 minut. Na delovno mesto se več kot polovica zaposlenih vozi z osebnim avtomobilom, kar je posledica razpršene poselitve, več majhnih zaposlitvenih središč in nedostopnosti javnega prometa (3 % evidentiranih prebivalcev za dostop do delovnega mesta uporablja avtobus ali vlak) do krajev zaposlitve. Večinoma so dnevni migranti z načinom prevoza zadovoljni, moti jih gneča na cesti, ponekod neurejenost cest in vremenske neprilike.

Slika 24:

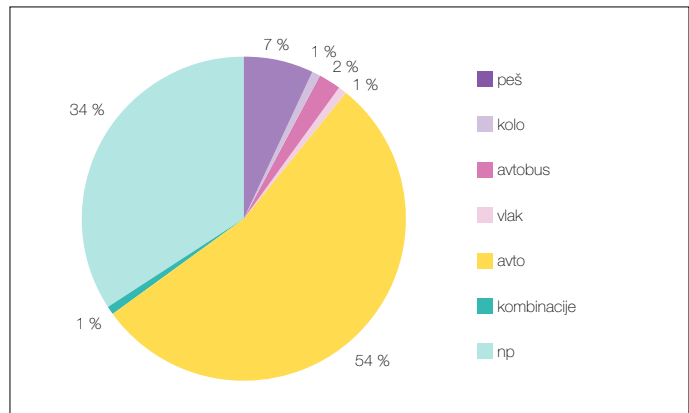
Oddaljenost med krajem bivanja in šolanja (izbrana naselja Spodnjega Podravja).

Vzporedno s tem smo bili pozorni na **selitve šolajočih** otrok/dijakov/študentov. Tu se je potrdilo spoznanje, da je osnovnošolska mreža sorazmerno ugodna, posebno ker občine dobro skrbijo za prevoze otrok v šolo (8 % šolajočih dnevno uporablja šolski avtobus).

Od 288 šolajočih jih v kraju bivanja osnovno šolo obiskuje 52, preostali se večinoma vozijo na matične osnovne šole (v Cirkovcah, Ljutomeru, Miklavžu itd.). Večji problemi so pri dijakih (tudi tu, tako kot pri dnevnih delovnih migrantih, petino odgovorov lahko kategoriziramo kot »ni podatka«), ki obiskujejo srednje in strokovne šole, saj mora tretjina dnevno migrirati več kot 25 km ali pa zaradi velike oddaljenosti od doma živeti v dijaških domovih. To je začetek odtujevanja domačemu okolju in s tem nevarnosti praznjenja.

Slika 25:

*Način potovanja
na delovno mesto v
preučevanih naseljih
Spodnjega Podravja.*

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

Srednje, višje in visoke šole izven kraja bivanja obiskuje 83 šolajočih v Mariboru, 60 na Ptuj in 22 v Ljubljani. 30 % šolajočih porabi za prevoz v šolo do 15 minut, slaba petina pa več kot eno uro. Večinoma potujejo z avtomobilom (37 %), se v šolo odpravijo peš (14 %) ali z javnim prevozom (vlak in avtobus skupaj 15 % šolajočih).

Prostorski vzorec dnevnih selitev delovne sile je za vsako območje drugačen, a vendar med njimi najdemo skupne poteze, prihaja pa tudi do nekaterih podobnosti in razlik v selitvah zaposlenih in šolajočih. Več šolajočih kot zaposlenih se zaradi (zaenkrat še) obstoječe goste mreže podružničnih in matičnih osnovnih šol dnevno seli do 2 km. Zaradi hierarhičnega sistema srednjega in višjega/visokega šolstva, ki je zgoščeno v centralnih naseljih višje stopnje (večinoma regionalna središča), pa se več šolajočih kot zaposlenih dnevno (tedensko) seli več kot 25 km, za kar porabijo seveda tudi ustrezno več časa (več kot 30 oziroma 60 minut dnevno). Zaradi bližine tudi več učencev hodi v šolo peš (kot zaposlenih na delo) oziroma šolajoči pogosteje uporabljajo razpoložljiva sredstva javnega prometa, ki jih po mnenju šolajočih hromijo slabe in redke povezave.

V zadnjih dvajsetih letih je **omrežje centralnih naselij na mikroregionalni ravni** (predstavlja ogrodje poselitvenega sistema na podeželju) doživelo precejšnje kakovostne in kvantitativne spremembe. Zaradi okrepitve številnih manjših središč se je njihovo omrežje zgostilo, pa tudi drobitev občin in spreminjanje njihovih meja je imelo določen vpliv na omrežje centralnih naselij na nižjih hierarhičnih ravneh. Največje spremembe

se kažejo v naseljih, ki so po reformi lokalne samouprave postala sedeži novih občin (na primer Žetale, Podlehnik, Destrnik-Trnovska). Nova občinska središča praviloma postajajo pomembnejša lokalna oskrbna in zaposlitvena središča, ki zadovoljujejo potrebe prebivalstva širšega zaledja.

V anketi gospodinjstev na podeželju Spodnjega Podravja nas je zanimalo, kje in zakaj anketirani prebivalci podeželskih naselij **opravljajo nakupe** živil in mešanega blaga, obutve in oblačil, pohištva in tehničnega blaga. Želeli smo ugotoviti, ali se pri tovrstnih storitvah ravna samo po tržnih načelih (nižja oziroma dostopnejša cena, večja in boljša ponudba blaga) ali pa ima pomembno vlogo tudi dostopnost do teh storitev v bližnjih centralnih naseljih. Zanimalo nas je tudi, kje **opravljajo javne storitve**: kam hodijo na pošto, banko, knjižnico, gledališče in kino, kateri vrtec obiskujejo otroci. Anketirano prebivalstvo smo povpraševali po razpoložljivosti socialne in zdravstvene oskrbe (splošni zdravnik, zdravnik specialist, patronaža).

Tovrstne analize smo se lotili, ker:

- so nekatera naselja nižje stopnje centralnosti po vzpostavitvi nove upravno-administrativne razdelitve kot središča novoustanovljenih občin pridobila precej novih dejavnosti in je tako posledično območje postalo bolj privlačno za (domače, doseljeno) lokalno prebivalstvo;
- nas zanima, če se v takšnem majhnem (lokalnem) gospodarskem okolju uspejo obdržati samo javno sofinancirane ustanove, ali je mogoče preživetje majhnih trgovin in storitev manjšega obsega;
- smo želeli ugotoviti, če je lokalno prebivalstvo zadovoljno s ponudbo storitev na podeželju;
- predvidevamo, da so se z uvedbo velikih nakupovalnih središč predvsem v bližini (delovnih) mest spremenili nakupovalni vzorci prostorsko mobilnega lokalnega prebivalstva;
- se zavedamo dejstva, da velik del prebivalstva zaradi procesa staranja postaja čedalje manj mobilni in da je dostopnost nekaterih temeljnih storitev ključnega pomena zlasti za mlajše prebivalstvo, posledično pa za vitalnost lokalne skupnosti;
- smo želeli ugotoviti, če občine razmišljajo ali delujejo v smeri vzpostavitve mobilnih oskrbnih sistemov.

Za vsako preučevano naselje smo tako na podlagi pogostosti odgovorov oblikovali **»shemo prostorskih nakupovalnih in oskrbovalnih vzorcev«**. Rezultati ankete so prikazani na delno agregirani ravni, kar omogoča primerjavo med različnimi pokrajinskimi enotami (Ravnina ob Dravi, Slovenske gorice in Haloze); nekateri podatki so zaradi podrobnejše osvetlitve problematike analizirani tudi na ravni naselij.

Preučevanje gravitacijskega zaledja pri **nakupu živil in mešanega blaga** je pokazalo, da imajo na anketiranem podeželskem območju Spodnjega Podravja še vedno veliko vlogo centralna naselja nižje stopnje, ki so številčnejša v ravninskem delu (Ravnina ob Dravi) oziroma so hkrati večinoma tudi občinska središča (Žetale, Podlehnik in druga). Običajno so tri naselja najnižje stopnje centralnosti predstavljala prvi oskrbovalni krog. Sledila so jim naselja druge stopnje centralnosti (predvsem Ljutomer, slabše opremljena središča 2.

stopnje oziroma več manjših središč na obrobju Haloz), nato večja središča tretje stopnje centralnosti (Ormož, Kidričevo in večja središča na obrobju Haloz), medtem ko sta najvišji stopnji centralnosti vedno predstavljala Ptuj in Maribor. To »pravilnost« smo zasledili tudi pri nakupih drugih izdelkov in opravljanju storitev.

Preglednica 8: Seznam centralnih naselij kjer so anketirana gospodinjstva opravljala svoje nakupe oziroma storitve.

Centralno naselje	Ravnina ob Dravi	Slovenske gorice	Haloze
Prvo centralno naselje	Središče ob Dravi, Cirkovce, Markovci	Destrnik, Kog, Miklavž pri Ormožu	Podlehnik, Žetale, Zavrch
Drugo centralno naselje	Ljutomer, Apače	Ljutomer	Cirkulane, Tržec, Rogatec
Tretje centralno naselje	Ormož, Kidričevo	Ormož	Markovci, Videm, Rogaška Slatina
Četrto centralno naselje	Ptuj	Ptuj	Ptuj
Peto centralno naselje	Maribor	Maribor	Maribor

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

Anketirani prebivalci Ravnine ob Dravi se v pretežni meri oskrbujejo v bližnjih centralnih naseljih (Središče ob Dravi, Cirkovce, Markovci), podobno tudi prebivalci Žetal in Podlehnik. Razpršena poselitev Slovenskih goric (verjetno bi podobne odgovore dobili tudi v Halozah, če bi preučevali manjša naselja) pa je običajno vezana na oskrbovanje v več bližnje dostopnih središčih. Večina prebivalcev Obreža in Grab se oskrbuje v Ormožu, ki smo mu zaradi razpoložljivih storitev in načela hierarhičnosti določili tretjo stopnjo. V Slovenskih goricah je pomembno nakupovalno središče tudi Ljutomer. Medtem ko prebivalci Haloz nekaj nakupov živil opravljajo v manjših središčih (Tržec, Cirkulane, Rogatec), večino nakupov opravijo v naseljih, kjer so zaposleni in nakupe opravijo ob poti na delovno mesto (večinoma na Ptuj) – podobno kot tudi prebivalci drugih dveh pokrajinskih enot. Zato je ravno v Halozah najbolj očitno, da pri nakupu živil in mešanega blaga prebivalci kombinirajo več krajev (sorodni pristop je značilen tudi za Slovenske gorice in mnogo manj na Dravskem in Ptujskem polju). Za nakup živil v prvem centralnem naselju se odločajo, ker je storitev dostopna peš oziroma, ker je najbližja. V drugo centralno naselje pa se odpravijo po nakupih, ker nudi večjo izbiro ter privlačne cene, ker je dobro dostopno ali je storitev blizu oziroma na poti na delovno mesto.

Ker določenih nakupov v centralnih naseljih nižje stopnje ni mogoče opraviti, se po nakupih izdelkov, ki jih običajno ne kupujemo vsakodnevno (obleka in obutev, pohištvo in tehnično blago) odpravljamo v centralna naselja višje stopnje, ki imajo običajno pestrejšo ponudbo, primernejše cene in so dostopna z osebnim prevozom. Tako pri **nakupu obleke in obutve** najbližja centralna naselja nimajo velike vloge, ampak njihovo vlogo prevzemata drugo in tretje centralno naselje (Slovenske gorice), delno je to značilno tudi za Ravnino ob Dravi. Največ tovrstnih nakupov opravijo na Ptuj, opaznejša je vloga Maribora, pogostejši so tudi nakupi izven regije (Celje, Ljubljana, avstrijska mesta). Haloze s ponudbo tovrstnih izdelkov ne razpolagajo, zato je anketirano prebivalstvo izrazito usmerjeno k nakupom izven območja bivanja. Pri nakupu oblačil in

obutve je odločilnega pomena velika izbira, ugodne cene, da je storitev blizu oziroma da je dostopna ob poti na delovno mesto.

Pri **nakupu pohištva** se večina evidentiranih gospodinjstev odloča za nakup v enem kraju, ki nudi primerno izbiro in ugodne cene, izjemno pomembna je tudi bližina storitve, visoka kakovost ali da storitev drugje ni na voljo. Vidna je odsotnost središča prve stopnje, manjša vloga centralnega naselja druge in tretje stopnje (Ljutomera in Ormoža). Po drugi strani pa izstopa vloga Ptuja, vidna je okrepljena vloga Maribora in odločitev za nakup v Celju, Ljubljani in Avstriji.

338 gospodinjstev (od anketiranih 477) **poštne storitve** opravlja v kraju bivanja (Destrnik, Kog, Markovci, Miklavž, Podlehnik, Žetale), ker je storitev najbližja in jo lahko opravijo peš. Preostalih 139 gospodinjstev pa poštne storitve opravlja v naselju, v katerem je storitev razpoložljiva in prostorsko dostopna, na poti na delovno mesto ali je dostopna z javnim prometom: v Središču ob Dravi (49 gospodinjstev), na Ptuju (29), Cirkovcah (24), Ormožu (10) .

Slika 26:

*Ptujska Gora – primer
manjšega lokalnega
oskrbnega središča oziroma
centralnega naselja 1.
stopnje.*

V kraju bivanja opravlja **bančne storitve** le 12 gospodinjstev (2,5 %) , ker je storitev najbližja. Drugače pa večina anketiranih (249 ali 52 % vseh gospodinjstev) opravi bančne storitve v drugem kraju zaradi bližine razpoložljivih storitev, zato ker je kraj na poti na delovno mesto (13 %), ker storitev v kraju bivanja ni na voljo (12 %). Tako jih največ opravi bančne storitve v na Ptuju (51 % vseh anketiranih gospodinjstev), v Ormožu (23 %), Središču ob Dravi (7 %), Ljutomeru (5 %), oziroma v manjši meri še v 14 drugih krajih (Maribor, Kidričevo, Videm).

Anketirani prebivalci Spodnjega Podravja **lekarniške storitve** večinoma opravljajo na Ptuju in Ormožu, majhna je vloga Ljutomera, Središča ob Dravi in Kidričevega. Tudi razlogi za takšen prostorski vzorec so skoraj identični tistim pri poštinih in bančnih storitvah: največjo vlogo imata bližina kraja bivanja in kraja zaposlitve. **Kino** je anketiranim prebivalcem na voljo le izven kraja bivanja, najpogosteje obiskujejo kino v krajih, ki so najbližji njihovim bivališčem, imajo privlačno in kakovostno ponudbo; največ (27 % ali člani 127 gospodinjstev) obiskuje kino na Ptuju, 24 % v Mariboru, manjše število v Ormožu in Ljutomeru. Največ članov anketiranih gospodinjstev obiskuje **gledališče**

na Ptuj (31 %), Mariboru (19 %), očitno manj v Ormožu, kjer so le občasne gledališke predstave v Kulturnem domu Ormož (6 %); razlogi (nerazpoložljivost v domačem kraju, izbira najbližjega gledališča, pestra in kakovostna ponudba) so enako razporejeni kot v primeru obiskovalcev kina. **Knjižnice** so anketiranim na voljo v kraju bivanja le v nekaterih naseljih (Destrniki, Kog, Markovci, Mihovce, Miklavž, Podlehnik, Žetale), obiskujejo jih člani 58 gospodinjstev. Izven kraja bivanja pa jih obiskuje 333 gospodinjstev (največ na Ptuj – 39 % gospodinjstev, v Ormožu – 21 % ter še v osmih naseljih – Mariboru, Ljutomeru, Cirkovcah), ker knjižnice v domačem kraju ni oziroma ima manjši nabor gradiva.

Koristniki **vrtec** izjemno cenijo bližino le-teh, ker so vrtci dostopni peš, zato vrtec v kraju bivanja obiskujejo otroci iz 128 gospodinjstev: po približno okrog 30 otrok iz gospodinjstev, vključenih v analizo, obiskuje vrtec v Markovcih, Miklavžu, Kogu, Destrniku, manj v Podlehniku. Izven kraja bivanja največ otrok obiskuje vrtec na Ptuj (40 gospodinjstev – večinoma ob poti na delovno mesto) in Središču ob Dravi, v drugih naseljih (Cirkovce, Rogatec, Zavrč večinoma manj kot 5).

Splošnega zdravnika v kraju bivanja obiskuje 159 gospodinjstev: v Podlehniku (55), Markovcih (37), Žetalah (33), Destrniku (33); razlog je predvsem v bližini (petina odgovorov). Anketiranci obiskujejo splošnega zdravnika izven kraja bivanja (v 21 naseljih), če v kraju bivanja te storitve ni na voljo, ali pa se odločijo za tovrstni obisk na podlagi kakovosti oziroma izberejo zdravnika, ki ima ordinacijo ob poti na delovno mesto: najpogosteje v Ormožu (26 % anketiranih), na Ptuj (20 %), redkeje v Središču ob Dravi, Majšperku in Ljutomeru. Podobni motivi vodijo anketirance tudi pri obisku **zdravnika specialista** izven kraja bivanja. Le-tega najpogosteje obiščejo na Ptuj (53 % vseh gospodinjstev) in v Mariboru (23 % anketiranih gospodinjstev). Storitve **patronaže** (večinoma gre za obiske na domu), ki je na voljo je v kraju bivanja (Destrniki, Gorenjski Vrh, Grabe, Kog, Markovci, Miklavž, Obrež, Podlehnik, Žetale) je deležnih 96 gospodinjstev. Anketiranci se predvsem zaradi bližine in kakovostnih storitev poslužujejo patronažnih služb tudi na Ptuj (111 gospodinjstev) in Ormožu (56), manj v drugih krajih (Maribor, Ormož, Ljutomer).

Sedanja oskrba je v podeželskih naseljih proučevanega območja večinoma veliko boljša kot pred ustanovitvijo občin. Večinoma so v občinskih središčih na voljo osnovne oskrbne dejavnosti, medtem ko so storitve, ki jih potrebujemo občasno, javne storitve višjega reda (srednje šole) ali specializirane storitve (zdravnik specialist, specializirani nakupi in drugo) na voljo v večjih središčih. Obstoječi oskrbni sistem tako od prebivalcev na območjih z razpršeno poselitvijo (Slovenske gorice, Haloze) zahteva dnevno migracijo, za kar večinoma uporabljajo osebni avtomobil. Ob tem je potrebno opozoriti na problem neurejenega, neučinkovitega in nekonkurenčnega javnega prevoza. Ker se prebivalstvo proučevanega območja hitro stara, postaja manj mobilno, obstoječi sistem, zlasti javna oskrba (vrtci, šole, lekarne in drugo), pa je finančno zahteven, je potrebno intenzivno razmišljati o razvoju razvejanih (prostorsko ter glede oblik mobilnosti in dejavnosti) mobilnih oskrbnih sistemov.

Viri in literatura

- Benkovič Krašovec, M., 2006. Centralna naselja na podeželju v Sloveniji, Geografski obzornik 53, št. 3, Zveza geografskih društev Slovenije, Ljubljana, str. 10-18.
- Cigale, D., 2002. Centralna naselja v Sloveniji in njihova vplivna območja v letu 1999. Geografski vestnik 74-1, Zveza geografskih društev Slovenije, Ljubljana, str. 43-56.

- Klemenčič, M. M., Lampič, B., Potočnik Slavič, I. 2008. Življenjska (ne)moč obrobnih podeželskih območij v Sloveniji. GeograFF 3, Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 149 str.
- Kokole, V., 1971. Centralni kraji v SR Sloveniji, Problemi njihovega omrežja in njihovih gravitacijskih območij. Geografski zbornik 12, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana, str. 5-133.
- Krajevni leksikon Slovenije, 1995. Ljubljana, DZS, 638 str.
- Napast Stanislav, 2008 (ustni vir).
- Rebernik, D., Lampič, B., Mrak, I., Potočnik Slavič, I., Pak, M., Repe, B., Špes, M., Zupančič, J., Gačnik, A., 2010. Značilnosti regionalnega razvoja in razvojni potenciali Spodnjega Podravja, aplikativni raziskovalni projekt, zaključno poročilo. Filozofska fakulteta, Znanstveno-raziskovalno središče Bistra, Ljubljana, 254 str.
- Rus, A., 1996. Funkcijsko-gravitacijska območja v Spodnjem Podravju s Prlekijo, Spodnje Podravje s Prlekijo: možnosti regionalnega in prostorskega razvoja. Zveza geografskih društev Slovenije, str. 269-283.
- Statistični urad Republike Slovenije, 2010. Podatki o številu prebivalstva. URL: www.surs.si (citirano 13.4.2010)
- Terensko delo, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2009.
- Vrišer, I., 1988. Centralna naselja v SR Sloveniji leta 1987. Geografski zbornik 28, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana, str. 123-151.
- Vrišer, I., 1998. Središčna (centralna) naselja. Geografski atlas Slovenije, Ljubljana, DZS, str. 308-309.

Razvojna problematika oskrbnih središč Ptuja in Ormoža

Mirko Pak

Regionalni središči Ptuj in Ormož

Centralna naselja so generator in hkrati rezultat regionalnega razvoja, kar v celoti velja tudi za obe vodilni regionalni središči Ptuj in Ormož v Spodnjem Podravju. Na njun prostorski, gospodarski, funkcijski in socialni razvoj je vplivala vrsta dejavnikov, med katerimi izstopajo naslednji:

- položaj regije na obrobju slovenske razvojne osi,
- obmejni položaj ob razvojno zaostalem obmejnem sosedstvu in ob podobno slabo razvitem širšem nacionalnem in prekomejnem območju vzhodno in severno od tod,
- bližina gospodarskega makroregionalnega središča Maribora, ki je s svojim močnim, deloma tudi prevladujočim vplivom segal globoko v vplivno območje obeh središč,
- prevladujoča gospodarska usmeritev v kmetijstvo, ki se je marsikje ohranila še do danes,
- vseskozi šibka industrializacija,
- z naravnim okoljem, logističnimi in drugimi dejavniki pogojene velike notranje regionalno razvojne razlike med in znotraj štirih temeljnih območij (Dravsko in Ptujsko polje, Slovenske gorice in Haloze),
- specifična, še v znatni meri tradicionalna socialna zgradba ter demografski potencial in drugo.

Vpliv naštetih in še številnih drugih dejavnikov v razvoju obeh centralnih naselij se je ohranil vse do danes. To velja tudi za obdobje po letu 1991, ko so z novimi razvojnimi pogoji in iz tega izhajajočimi razvojnimi procesi, v ospredju razvoja centralnih naselij prostorska širitev mest in urbanizacija mestnega obrobja z izrazito terciarizacijo in s funkcijskim prestrukturiranjem mestnega prostora. Podobno kot drugod se tudi v razvoju naših mest uveljavlja polifunkcijska ali mešana zgradba ob hkratni skrajni koncentraciji, zlasti storitvenih dejavnosti na obsežnejših razpoložljivih praznih površinah, še posebej na mestnem obrobju v najožji suburbanini. In medtem ko so si v preteklosti v mestnem razvoju, posamezni razvojni dejavniki, kot so suburbanizacija, reurbanizacija in drugi sledili, ali so nekateri avtorji govorili kar o urbanizacijskih ciklih, smo danes priče njihove hkratnosti. Ob tem postaja raba mestnega prostora vedno bolj mešana, kar še posebej velja za terciarno in stanovanjsko funkcijo. Spreminjajo pa se tudi sama socialna zgradba mest ter oblika in značaj dela ter bivanja. Takšen razvoj mest je v prvi vrsti pripisati dominantnemu vplivu kapitala pri odločanju o rabi mestnega prostora. Vse to velja seveda tudi za Ptuj in Ormož, obe centralni naselji, oziroma mesti v Spodnjem

Podravju. Začetke takšnih razvojnih tendenc so sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja zaznali že sodelavci raziskovalnega Projekta o možnostih regionalnega in prostorskega razvoja Spodnjega Podravja sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja in jih izpostavili v ustreznih poglavjih monografije »Spodnje Podravje s Prekijo, možnosti regionalnega in prostorskega razvoja« (1996).

Ptuj je bil v vseh dosedanjih raziskavah centralnih naselij v Sloveniji uvrščen v 4. stopnjo centralnosti oziroma med mezoregionalna središča z vplivnim območjem z okoli 65.000 prebivalci. V vplivno območje Ptuja so bile uvrščene vse občine Spodnjega Podravja. V občinah Ormož in Središče ob Dravi se prepletajo vplivna območja Ptuja, Maribora in Murske Sobote, v občinah Trnovska vas in Sveti Andraž v Slovenskih goricah ter v občini Starše na Dravskem polju pa vplivni območji Ptuja in Maribora. Ob tem je potrebno poudariti, da za določene centralne dejavnosti celotno območje Spodnjega Podravja gravitira v Maribor. Kljub dejstvu, da ima Maribor mnogo več prebivalcev in širši nabor centralnih dejavnosti kot Ptuj, se je Ptuj na omenjenem vplivnem območju uveljavil kot prevladujoče regionalno središče. Njegova vloga regionalnega središča celotnega Spodnjega Podravja je izrazita zlasti na področju šolstva (6 osnovnih šol, Šolski center Ptuj, Gimnazija Ptuj, Regijsko višješolsko in visokošolsko središče Ptuj, Ljudska univerza Ptuj), zdravstva (Splošna bolnišnica dr. Jožeta Potrča Ptuj, Zdravstveni dom Ptuj, Lekarne Ptuj, Veterinarska bolnica Ptuj), kulture (Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Mestno gledališče Ptuj, Knjižnica Ivana Potrča) in javne uprave (Mestna občina Ptuj, Upravna enota Ptuj, Okrožno sodišče Ptuj, Center za socialno delo, Zavod za zaposlovanje). S prostorsko koncentracijo trgovine in razvojem nakupovalnih središč se je okrepila tudi vloga Ptuja kot oskrbnega središča; kot turistično središče pa ima Ptuj tudi razvito turistično in gostinsko ponudbo.

Ormož je mikroregionalno središče oziroma centralno naselje 3. stopnje. Vplivno območje Ormoža je bilo v raziskavi Cigaleta (Cigale, 2002) omejeno na »nekdanjo« občino Ormož oziroma današnje občine Ormož, Središče in Sveti Tomaž. Vplivni območji Ptuja in Ormoža se v prostoru seveda dopolnjujeta in prepletata. V vzhodnem delu Spodnjega Podravja je zaznati tudi šibak vpliv Murske Sobote in Ljutomera. Ormož ima pomembno vlogo na področju šolstva (več osnovnih šol, Gimnazija Ormož, Ljudska univerza Ormož), primarne zdravstvene oskrbe (Zdravstveni dom Ormož, Bolnišnica Ormož), kulture (Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Knjižnica Ormož) in javne uprave (Upravna enota Ormož, Zavod za zdravstveno zavarovanje – izpostava Ormož, Zavod za zaposlovanje – izpostava Ormož). Podobno kot v primeru Ptuja se je v zadnjem desetletju z razvojem nakupovalnega središča okrepila vloga Ormoža kot oskrbnega središča za vzhodni del Spodnjega Podravja.

Obe urbani središči Spodnjega Podravja sta še dolgo po drugi svetovni vojni predstavljali centralni naselji pretežno kmetijske regije, ekonomsko močnejšega Dravskega polja na zahodu in šibkejšega Ptujkega polja, Slovenskih goric ter še posebej Haloz na vzhodu.

Industrijska proizvodnja je že tradicionalno slonela predvsem na lokalnih surovinah, ob katerih sta se razvila oba kmetijska kombinata ter novejša mesno predelovalna dejavnost na Ptuj in tovarna sladkorja v Ormožu. V težnji po močnejši industrializaciji se je Ptuj oprl na industrijo aluminija v Kidričevem, prav tako pa je nekaj industrije pridobil Ormož. V pretežno delovno intenzivni industriji ter v kmetijski pridelavi in predelavi so prevladovala manj zahtevna delovna mesta, za nizko in ne kvalificirano delovno silo.

Znaten višek te, pa tudi višje kvalificirane delovne sile Spodnjega Podravja, slednje zlasti z Dravskega polja, se je zaposloval v bližnjem Mariboru. V znatnem številu pa se je tja tudi selil. Ptuj med svojimi razvojnimi potenciali vedno bolj izpostavlja turizem in razvija svojo turistično infrastrukturo. Podobno velja tudi za druge centralne funkcije: kulturo, šolstvo, raziskovalno dejavnost in drugo. Ormož je večino svoje prekomejne funkcije žal izgubil. Obe centralni naselji pa svoje razvojne potenciale realno gradita tudi na izboljšani prometni infrastrukturi, ki regijo približuje slovenski razvojni osi in širšemu evropskemu prostoru.

Nakazanim razvojnim dejavnikom Ptuja in Ormoža se je po letu 1991 pridružil na splošno pospešen razvoj terciarnih dejavnosti, tudi njihova koncentracija v obeh največjih centralnih naseljih Spodnjega Podravja, njihove strukturne in kvalitativne spremembe ter s tem povezane lokacijske spremembe in še posebej nove koncentracije. Na splošno to pomeni ekonomsko in prostorsko pogojene spremembe v rabi in v strukturi urbanega prostora ter v spremenjenih odnosih med posameznimi mestnimi predeli, še posebej med središčem in obrobjem. In ker imajo različni razvojni dejavniki posebne potrebe po prostorskem, funkcijskem in socialnem razvoju mesta, sam razvoj mesta in njegovo načrtovanje temu tudi sledita.

Ptuj svojo centralno funkcijo v regiji nedvomno krepi ter jo predvsem s turistično in kulturno funkcijo tudi prostorsko širi. V najnovejšem razvoju mesta se vse navedeno neposredno manifestira v naslednjih razvojnih spremembah:

- Ob mestnem središču na vzhodnem robu starega mestnega jedra med Slovenskim trgom in železnico na vzhodu (Osojnikovo ulico), se oskrbne in druge terciarne dejavnosti množijo v predelu vzhodno od železnice ob Ormoški cesti, s posebej močno koncentracijo trgovine in tudi drugih storitev v novih nakupovalnih središčih.
- Takšen razvoj predela ob Ormoški cesti je omogočila vrsta dejavnikov: propad starih proizvodnih in drugih obratov, ki skupaj z redko pozidavo daje na voljo ustrezne površine za nove dejavnosti, za prometno infrastrukturo in površine za mirujoči promet; dober dostop iz mestnega središča in iz regije; lega v neposredni bližini

Slika 27:

Srednjeveško jedro Ptuja z dominantnim gradom na grajskem hribu je najstarejše slovensko mesto z bogato zgodovinsko dediščino.

mestnega središča; gradnja velikih nakupovalnih središč s koncentracijo raznovrstnih dejavnosti.

- Ob že obstoječi trgovini se storitveni in gostinski obrati množijo tudi v zahodnem delu mestnega jedra z najstarejšo pozidavo, z močno oteženo prometno dostopnostjo ter z drugimi razvojnimi, še posebej prostorskimi problemi.
- Ob tradicionalnem funkcionalnem mestnem središču se oblikujeta še dve središči, vzhodno od tod ob Ormoški cesti, ter s turistično funkcijo pogojeno v srednjem in zahodnem delu starega mestnega jedra.

Na Ptuj so se tako oblikovale in okrepile tri središčne lokacije oziroma območja koncentracije centralnih dejavnosti:

- A. Zgostitev v **zahodnem delu starega mestnega jedra** je pogojena tudi z naraščajočim turističnim prometom. Ta turistično izredno privlačen mestni predel funkcionalno nekako dopolnjuje preostala dva mestna središčna predela s poudarjeno prisotnostjo regijskim in tudi siceršnjim obiskovalcem mesta namenjenih dejavnosti, njegovih kulturnih znamenitosti in turističnih prireditev. Primerjava rezultatov kartiranja v tem delu starega mestnega jedra leta 1995 in leta 2009 kaže predvsem na strukturne spremembe v prid vedno večje multifunkcionalnosti, povečanja števila gostinskih in s turizmom povezanih dejavnosti, specializirane trgovine in tudi nekaterih storitvenih dejavnosti (Pak, 1996).
- B. Osrednje funkcijsko mešano središče na **vzhodnem delu starega mestnega jedra** z upravno in drugimi javnimi funkcijami za zadovoljevanje potreb mesta in regije.
- C. Novo in strukturno prav tako mešano območje obratov trgovskih, storitvenih, proizvodnih, gostinskih in drugih obratov ob **Ormoški cesti**, z nakupovalnimi središči, namenjenimi zadovoljevanju potreb mesta in regije, ki se zaradi razpoložljivega prostora, ugodne prometne dostopnosti ter primernih površin za mirujoči promet ter drugih dejavnikov, najhitreje razvija in tudi prostorsko širi.

Znatno kvantitativni in kvalitativni razvoj oskrbne infrastrukture na Ptuj je torej njegovo funkcijo regijskega oskrbovalnega središča okrepil. Ob tem se je pokazala soodvisnost oskrbne infrastrukture z razvojem regije in mesta.

Tudi v **Ormožu** se je centralnost naselja manifestirala z infrastrukturno opremljenostjo in razvojem mestnega središča skladno z njegovim obrobim in obmejnimi položajem, velikostjo ter gospodarskim potencialom regije in odnosom do Ptuja. Oskrbno funkcijo je opravljalo izključno mestno središče s težiščem ob glavni prometnici. Novo nakupovalno središče, ki se je zadnja leta oblikovalo z izgradnjo supermarketov na vzhodnem obrobju mesta v Hardeku, je težišče oskrbe iz mestnega središča prestavilo v veliki meri na njegovo vzhodno obrobje. Ob tem ostaja odprto vprašanje razvoja in funkcije mestnega središča, katerega razvoj je odvisen od razvojnih gibanj regije in mesta samega.

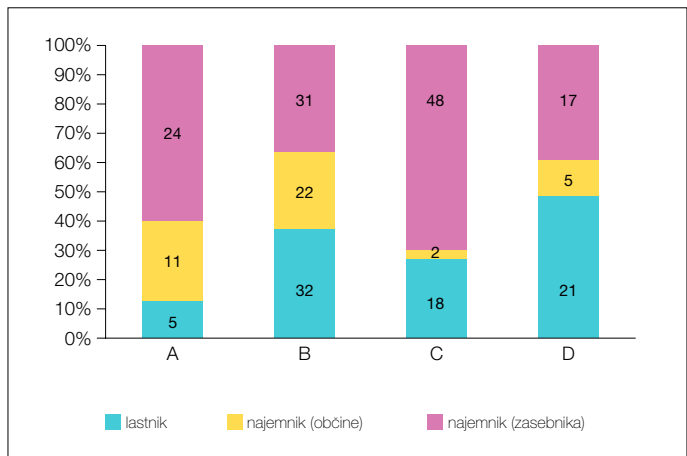
Oskrbno-storitvena območja na Ptuj in v Ormožu

Temeljni namen raziskave je bil opredeliti stanje ter razvojne pogoje in tendence oskrbne funkcije v obeh mestnih središčih Spodnjega Podravja in s tem tudi možnosti

razvoja obeh mestnih središč. Zaradi specifične zgradbe Ptuja, ki mu je staro mestno jedro vseskozi pomenilo tudi mestno središče, je bila posebna pozornost posvečena tudi problematiki revitalizacije starega mestnega jedra. Raziskava se je oprla na **anketiranje oskrbnih obratov in gospodinjstev**, ki so ga v letu 2009 izvedli študenti geografije na Oddelku za geografijo na Filozofski fakulteti na Univerzi v Ljubljani. Anketiranje oskrbnih obratov je potekalo v treh predelih središča Ptuja in v središču Ormoža, anketiranje gospodinjstev pa v srednjeveškem mestnem jedru Ptuja. Na Ptujju je bilo v zahodnem delu starega mestnega jedra med Cafovo ulico na zahodu, Aškerčevo ulico na vzhodu, Grajskim hribom na severu in Dravo na jugu (v nadaljevanju imenovano »staro mestno jedro«) anketiranih 40 oskrbnih obratov; v predelu med Aškerčevo ulico in železnico na vzhodu ter Grajskim hribom, Srbskim trgom in Trstenjakovo ulico na severu (v nadaljevanju imenovano »mestno središče«) je bilo opravljenih 85 anket in v širšem pasu ob Ormoški cesti, v nadaljnjem imenovano »predel ob Ormoški cesti«) 66 anket oskrbnih obratov. V starem mestnem jedru je bilo dodatno anketiranih še 65 gospodinjstev. V Ormožu pa je bilo v širšem pasu ob Ptujski cesti, Kerenčičevem trgu in ob Vrazovi ulici opravljenih 43 anket. Poudariti velja, da prostorsko vseh anketiranih oskrbnih obratov na karti nismo prikazali zaradi pomanjkljive natančne prostorske umestitve.

Slika 28:

Lastništvo anketiranih oskrbnih obratov na območju Ptuja in Ormoža.

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009

Pri anketiranju oskrbnih obratov so bile dejavnosti uvrščene v naslednjih pet skupin: trgovinske dejavnosti, gostinske in turistične dejavnosti, proizvodno-predelovalne dejavnosti, gradbeništvo ter storitvene dejavnosti.

Ker število opravljenih anket odseva tudi dejansko zastopanosti posameznih skupin dejavnosti, so številčno v ospredju trgovske dejavnosti, sledijo storitvene in gostinske dejavnosti, z mnogo manjšim številom pa še proizvodno-predelovalne in dejavnosti s področja gradbeništva. Opisana struktura je v vseh štirih središčnih predelih podobna.

Na razvoj mestnega središča Ptuja so ob različnih splošnih vplivali tudi specifični dejavniki; od strukture pozidave, prometne dostopnosti, razpoložljivega prostora, pa vse do splošnega razmaha potrošnje v zadnjem desetletju. Medtem ko se je vse do

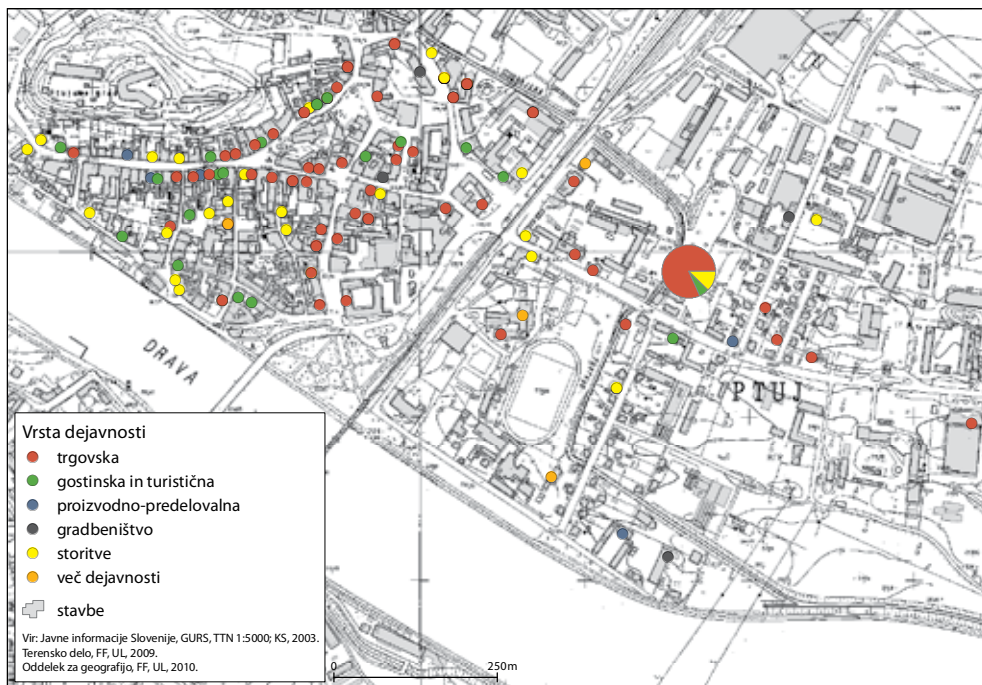
Preglednica 9: Zastopanost anketiranih dejavnosti na Ptuju in Ormožu.

Območje	Trgovska	Gostinska, turistična	Proizvodna	Gradbeništvo	Storitve	Več dejavnosti	Skupaj
A - staro mestno jedro	13	12	3	0	11	1	40
B - mestno središče	58	12	1	2	12	0	85
C - Ptuj - ob Ormoški cesti	41	6	2	2	12	3	66
D - Ormož	21	5	1	2	13	1	43
Skupaj	133	35	7	6	48	5	234

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009

devetdesetih let prejšnjega stoletja krepila oskrbna funkcija in infrastruktura v vzhodnem delu širšega mestnega središča in je »staro mestno jedro« zahodno od tod nazadovalo, se je proces v devetdesetih letih spreminjal. Ob na splošno hitrejšem razvoju oskrbnih dejavnosti in ob novih lokacijskih dejavnikih (prostor, prometni položaj in drugo) ter ob naraščanju potrošnje, pa tudi spreminjanju potrošniških navad prebivalstva, se je na Ptuju potreba po hitrejšem prilagajanju oskrbne infrastrukture potrebam lastnega prebivalstva in rastočim potrebam regijskega prebivalstva pokazala v razvoju posameznih predelov,

Slika 29: Dejavnosti anketiranih oskrbnih obratov na območju Ptuja.

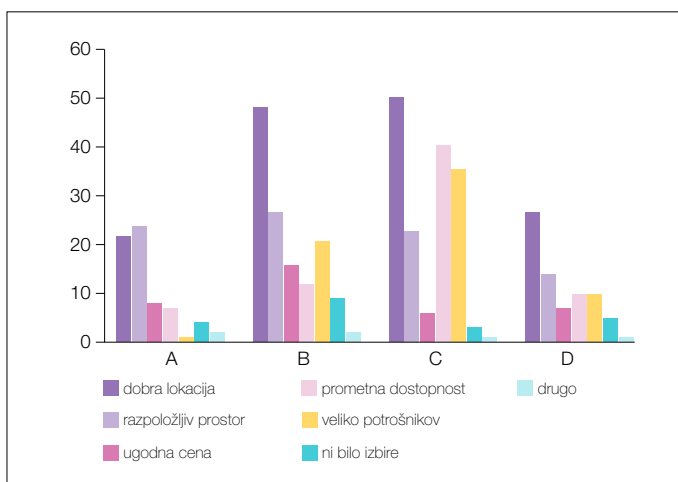

še posebej starega mestnega jedra. Okrepljene so regijske funkcije mesta in njegova turistična usmeritev, kar je odraz prehoda iz regijskega središča agrarne podeželske regije v center močno suburbaniziranega območja.

Posledica je bila širitev oskrbnega središča na obrobje mesta z inovacijo trgovskih središč, dveh supermarketov in hipermarketa Qulandia ob Ormoški cesti. Glede na hiter razvoj in druge pozitivne razvojne dejavnike, med katerimi izstopata prostor in dostopnost, ponekod pa tudi bližina mestnega središča, se v tem predelu posledično hitro razvija oskrbna infrastruktura in raste število potrošnikov. Zato je to tudi najbolj zaželeno lokacija znatnega dela oskrbne infrastrukture v mestnem središču, na kar kažejo tudi odgovori anketiranih lastnikov oziroma zaposlenih.

Slika 30:

Odločilni dejavniki za izbor lokacije dejavnosti v treh predelih Ptuja in v Ormožu.

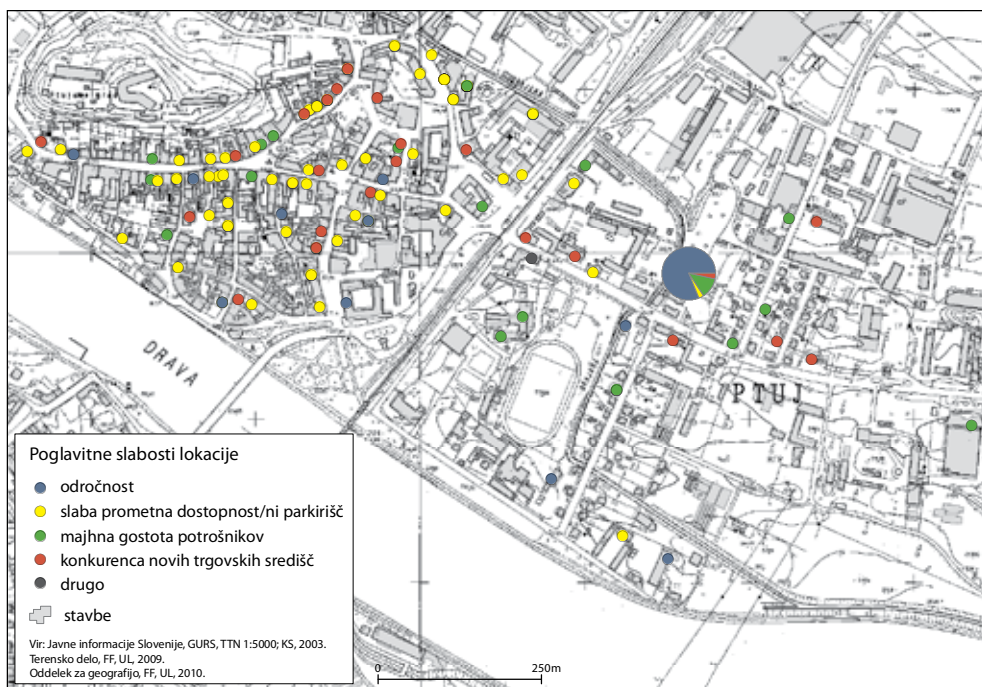

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009

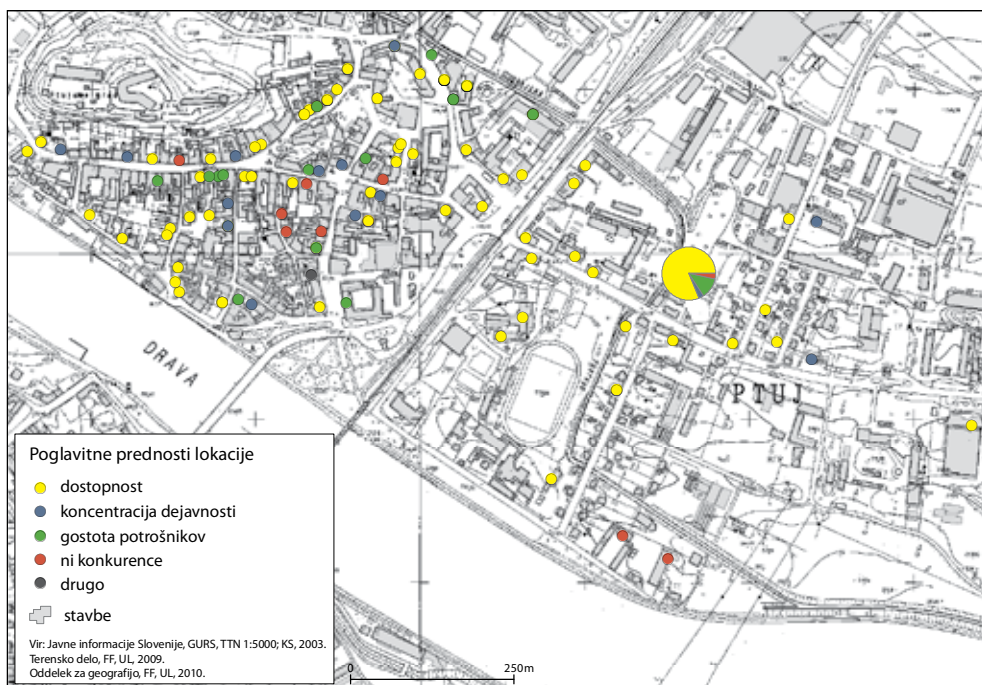
Prevladujoče **lokacijske slabosti** mestnega središča so slaba dostopnost, mirujoči promet (problemi povezani s parkiranjem) in konkurenca novih trgovskih središč. Najgostejši promet, ko prebivalci mesta in občine zadovoljujejo v središču mesta še svoje potrebe po drugih storitvenih dejavnostih (uprava, poslovno-intelektualne in javne storitve), je v mestnem središču v dopoldanskem času. Pod vplivom turističnega prometa in z nadpovprečno gostoto gostinskih obratov, pa je časovno najbolj uravnotežen promet potrošnikov v starem mestnem jedru, kjer k temu znaten delež prispeva tudi preživljanje prostega časa domačega prebivalstva.

Nekdaj enotno oskrbno mestno središče kaže vse močnejšo dvojnost. Svojo središčno funkcijo, strukturo, obseg in promet je v glavnem ohranil osrednji del mestnega središča ob Mestnem trgu med Aškerčevo in Bezjakovo ulico na zahodu, Srbskim trgom na severu in Dravsko ulico na jugu. Staro srednjeveško mestno jedro med Grajskim hribom in Dravo, pa z revitalizacijo, krepitvijo njegovega turističnega pomena in prometa, pa s specialnimi trgovinami, gostinskimi obrati, turistično infrastrukturo in storitvami, sicer počasneje postaja poseben dopolnilni del oskrbnega središča Ptuja.

Slika 31: Poglavitne slabosti lokacije dejavnosti po mnenju anketirancev.

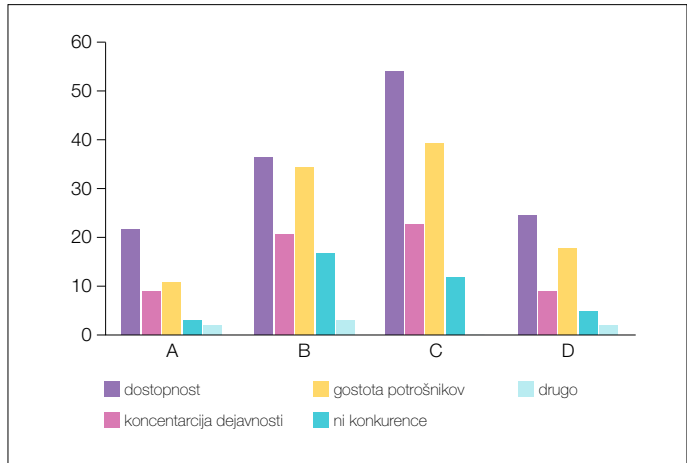

Slika 32: Prednost lokacije oskrbne dejavnosti po mnenju lastnika.

Slika 33:

Poglavitne prednosti
lokacije po mnenju
lastnika.

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009

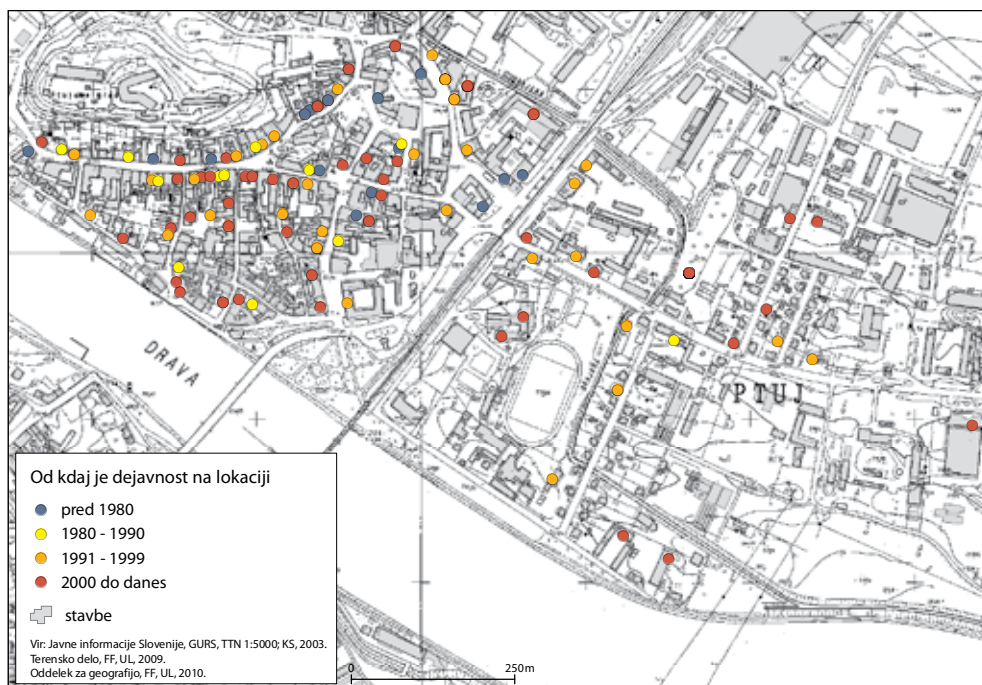
Staro mestno jedro

Opremljenost starega mestnega jedra z obrati oskrbnih dejavnosti je posledica dolgoletne stagnacije in nazadovanja tega predela, obenem pa tudi najnovejših razvojnih tendenc. Oskrbni obrati so ta del mesta zapuščali in se osredotočali v mestnem središču. Lokacijski pogoji zanj tukaj niso bili več primerljivi z onimi v mestnem središču zaradi samega značaja njegove pozidave, vedno bolj problematične dostopnosti, zaradi koncentracije obratov v sosednjem območju in s tem krepitve sosednjega dela središča z mnogo boljšimi prostorskimi razvojnimi pogoji na sploh. Tukaj deluje več kot trideset let le dobra desetina anketiranih obratov, ena petina se jih je tukaj namestila v naslednjih desetih letih in podobno število med letoma 1990 in 2000. To kaže na dokaj skladen razvoj, ki se je po letu 2000 znatno okrepil, ko je zaživela več kot polovica anketiranih obratov.

S takšnim razvojem je povezano prestrukturiranje, saj med najnovejšimi obrati enakovredno prevladujejo trgovine, gostinski obrati in storitve, med trgovinskimi obrati pa izstopajo prodajalne tekstila in obutve, ki so deloma tudi specializirane. Podobno kot drugod so tudi ptujsko staro mestno jedro zapustili obrati za vsakodnevno oskrbo, kar zlasti starejšemu prebivalstvu, kljub bližini mestnega središča, otežuje oskrbovanje. Med storitvenimi dejavnostmi izstopajo osebne storitve (frizer, kozmetika in drugo) ter poslovno intelektualne storitve, ki so poleg gostinskih in turističnih dejavnosti tudi najbolj zainteresirane za to lokacijo glede na to, da se njihova dejavnost lahko primerno širi v nadstropja in v notranje dele stavb. Takšen razvoj vodi k nadaljnjemu povečanju števila obratov in h krepitvi dejavnosti za dolgoročno in srednjeročno oskrbo.

Središčni položaj tega mestnega predela, ki na vzhodu praktično prehaja v osnovno oskrbno središče mesta, kot tudi majhne razdalje, ki jih potrošnik mora premagati, poleg drugih dejavnikov usmerjajo njegov nadaljnji funkcijski razvoj. To potrjuje dejstvo, da gre v tem primeru za enakovredno prepletanje več vodilnih dejavnikov, kar omogoča ugodna lokacija ter specifični razpoložljivi prostor, ki je tukaj, seveda ob primerni prenovi, še vedno na voljo. To velja za vse tri najštevilnejše oskrbne obrate: trgovine, gostinske lokale in storitvene dejavnosti.

Slika 34: Prisotnost oskrbnega obrata na obstoječi lokaciji.

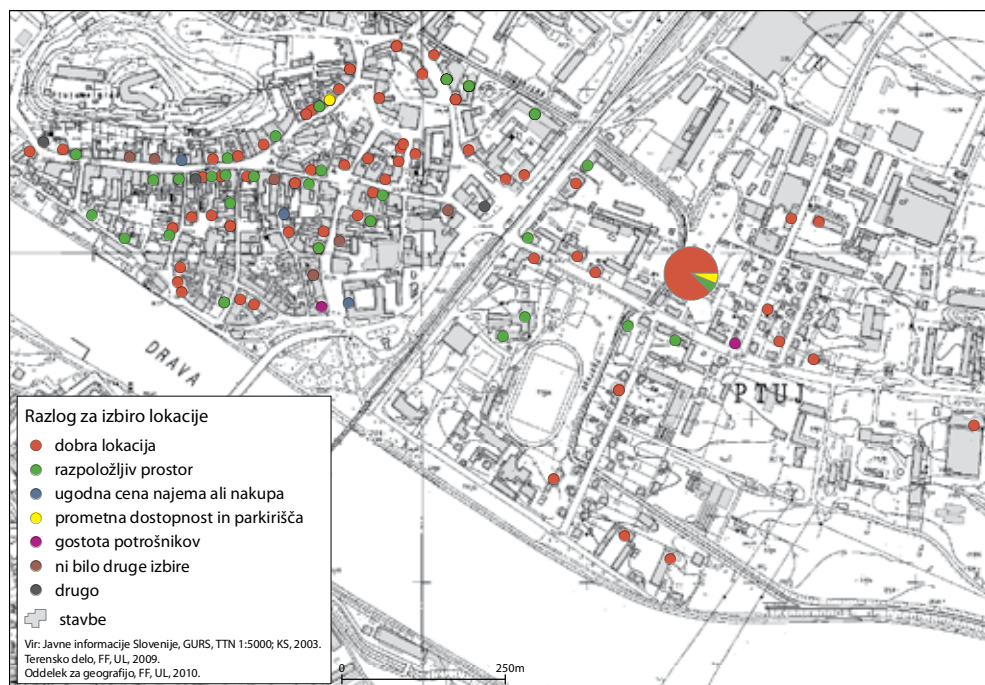
Delovanje oziroma **uspešnost poslovanja** je najbolj odvisno od prometne dostopnosti in razpoložljivega prostora za mirujoči promet, kar je polovico anketiranih postavilo na prvo mesto. Bodoča prenova mestnega jedra pa predvideva ukinitve mirujočega prometa v tem območju (ADHOC, 2007). In čeprav so razdalje skrajno kratke, drugi lokacijski dejavniki niso v ospredju. Med zaviralnimi dejavniki pa v tem predelu izstopajo otežen dostop, pomanjkanje parkirišč in skromna gostota potrošnikov, kar je splošna značilnost podobnih predelov v starih jedrih večine evropskih mest. S prestavljanjem dela oskrbne infrastrukture in s tem tudi prometa potrošnikov v nakupovalna središča na mestnem

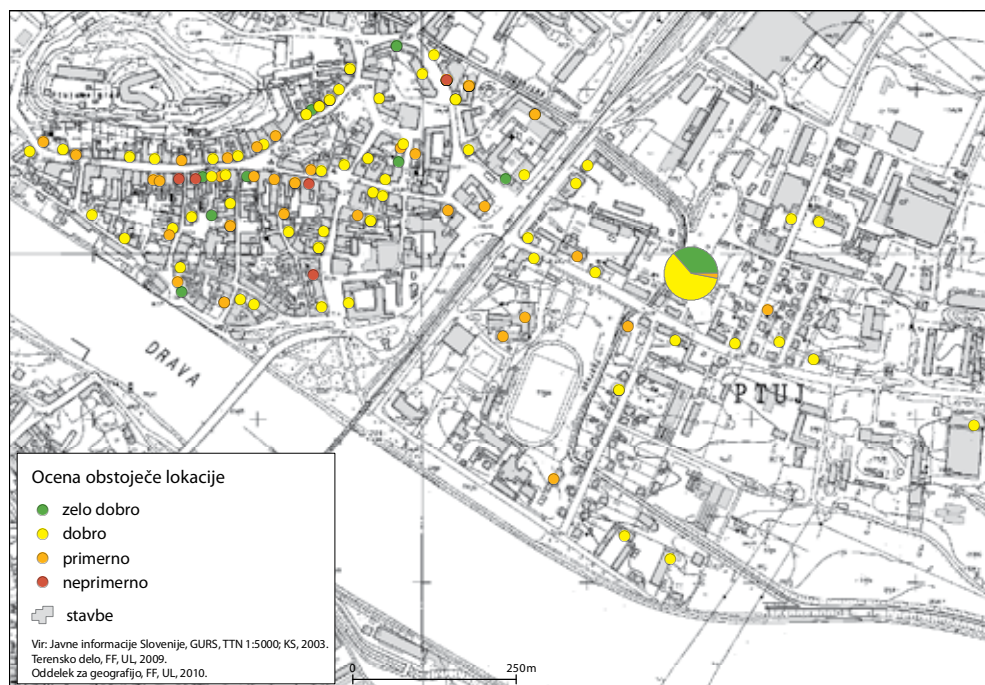
Slika 35:

Enonadstropne hiše ob slovenskem trgu zaključujejo staro mestno jedro.

Slika 36: Razlogi za izbor lokacije po mnenju lastnikov.

Slika 37: Ocena lokacije oskrbne dejavnosti (lastniki).

obrobju se je obisk mestnega jedra zmanjšal, tudi zaradi pomanjkanja funkcionalnega in logističnega prostora, močno omejena pa je tudi njegova prilagodljivost razvojnim spremembam. Zaradi obrobnega položaja tega oskrbnega središča z dokaj skromnim prometom potrošnikov je omejen tudi obseg potrošnje. Ob tem kaže izpostaviti tudi spremembo lastništva zgradb v starem mestnem jedru po denacionalizacijskih postopkih, kar je spremenilo položaj najemnikov in ponudnikov storitev.

Ob podobnih, ali celo enakih razvojnih zakonitostih, doživlja oskrbna infrastruktura v starih jedrih evropskih mest različen razvoj. V nekaterih mestnih jedrih turistični promet sicer pritegne zadostno število potrošnikov, kar tej infrastrukturi omogoča normalno preživetje in s tem tudi najnujnejši razvoj. Številna mestna jedra pa se spopadajo z velikimi težavami. Med takšna spadata tudi mariborski Lent in Gornji trg na obrobju srednjeveškega jedra v Ljubljani. Ugodnejši razvoj storitvenih dejavnosti v starem mestnem jedru Ptuja bo, ob nadaljnjem razvoju oskrbnih dejavnosti ob Ormoški cesti, odvisen tudi od povečanja turističnega prometa, ki ga predvideva tudi študija o revitalizaciji mestnega jedra Ptuja (ADHOC, 2007). V starem mestnem jedru je pričakovana tudi močnejša povezanost oziroma soodvisnost lastnikov stavb z dejavnostmi v njih kar pomeni tudi nove možnosti za nov način bivanja. Znana je nekdanja »dvoriščna industrija« na Dunaju. Lahko kaj podobnega pričakujemo v starem jedru Ptuja?

Sama ocena lokacije s strani lastnikov oskrbnih dejavnosti, ki je seveda močno subjektivna, je na splošno ugodna. Takšen je odgovor skoraj polovice anketiranih. Skupaj z oceno primerno je takšnih skoraj 80 % in od teh 15 % z oceno zelo dobro.

Nadaljnji razvoj oskrbnega središča v starem mestnem jedru Ptuja se v prvi vrsti veže na izboljšanje dostopnosti, saj ta pogoj več kot tretjina anketiranih postavlja na prvo mesto. To velja praktično za vse dejavnosti, še posebej pa za trgovino in gostinstvo. Temu sledita trženje in ureditev okolja, ki prednjačita pri storitvah. Kot pomemben dejavnik pa je bila izpostavljena še zgostitev oskrbnih obratov, ki bi v ta mestni predel pritegnila večji obisk potencialnih potrošnikov.

Tudi v starem mestnem jedru je razvoj oskrbne infrastrukture odvisen od velikosti in ekonomske moči vplivnega območja mesta. **Turistična funkcija** ima nedvomno najobsežnejše vplivno območje, ki sega daleč preko državnih meja. Večji pretok turistov, predvsem tudi iz večjih urbanih središč in okrepljen promet domačega prebivalstva ob povečani izrabi njegovega prostega časa v tem mestnem predelu, bi prispevalo k hitrejšemu razvoju oskrbne infrastrukture.

Mestno središče Ptuja

Tradicionalno oskrbno središče Ptuja ob Mestnem trgu je v novejšem času okrepilo svojo funkcijo z novimi obrati, zlasti na njegovem vzhodnem obrobju. Primerjava kartiranja dejavnosti 2009 z letom 1995 (Pak, 1996) kaže na povečanje števila, strukturne spremembe in prostorsko širitev oskrbnih dejavnosti v že tradicionalnem oskrbnem središču mesta. To je nedvomno posledica splošnega pospešenega razvoja oskrbnih dejavnosti, ki pa je povezan tudi s krepitvijo centralne funkcije mesta kot regijskega središča. Nedvomno pa se v tem zrcalijo tudi spremenjeni odnosi z Mariborom in s krepitvijo ptujskega oskrbnega vpliva proti vzhodu.

Sicer pa na živahen razvoj tega oskrbnega središča kaže tudi to, da skoraj polovica anketiranih obratov deluje šele od leta 2000 in da je med anketiranimi več kot tri četrte prav trgovin, za katere je bila tukaj že tradicionalno optimalna lokacija. Ta izhaja tudi iz tradicionalne koncentracije večjega števila centralnih funkcij, ob trgovini še storitev, uprave, turizma, kulture, pa tudi logističnega križišča na nekoliko širšem območju. Ob tem pa se osebne in poslovno-intelektualne storitve, ki sodijo skupaj s trgovino v skupino najbolj ekspanzivnih dejavnosti, naseljujejo tudi v staro mestno jedro neposredni bližini zahodno od tod. Takšen razvoj potrjujejo tudi ugotovitve, da je bila kar za 63 % vseh anketiranih obratov lokacija na splošno zelo ugodna, da je bil za namestitev trgovine pomemben tudi sam razpoložljivi funkcionalni prostor in da drugih primernih lokacij v mestu ni bilo na voljo. Ob teh neposrednih lokacijskih dejavnikih sta izstopala še sama koncentracija potrošnikov in logistični pogoji. Funkcioniranje teh dejavnosti pa je tudi v tem predelu vedno bolj odvisno od dostopnosti, gostote obiskovalcev (potencialnih potrošnikov), konkurence je vedno več na obrobju in v drugih mestnih predelih. Vedno bolj pereče pa je pomanjkanje parkirišč, kar otežuje dostopnost.

Leta 2009 so anketirane trgovine v središču Ptuja to lokacijo ocenile za pretežno dobro, še bolj pa so jo ocenile storitvene dejavnosti in gostinstvo. Logistični problemi skupaj s parkiranjem so ta čas največji problem. Ob tem je poleg prometne problematike v ospredju potreba po učinkovitejšem trženju in promociji z novimi vsebinami. Središče mesta je na Ptujju še vedno nesporno najboljša lokacija za večino dejavnosti (trgovinske, gostinske, storitvene in druge). Nesporno pa gre za njihovo soodvisnost z razvojem ne le osrednjega mestnega, temveč vseh treh oskrbnih predelov na Ptujju. Da bo v tem razvojnem procesu turizem eden od zelo pomembnih segmentov kažejo že dosednji razvojni procesi.

V ptujskem središču še vedno močno prednjači oskrba domačega mestnega prebivalstva, ki ga dopolnjuje skoraj izključno oskrba regijskega in med temi še posebej suburbanega prebivalstva. Oskrba prebivalstva iz širšega slovenskega prostora je skromna, še bolj pa prebivalstva iz tujine, ki so večinoma turisti. Izpostavljeno pa je seveda vprašanje ustrezne ponudbe oziroma konkurenčne kakovosti ponudbe, predvsem trgovine in storitev. To vprašanje je še posebej aktualno zaradi rastoče trgovinske ponudbe na mestnem obrobju, kjer splošna vrednost lokacijskih dejavnikov raste hitreje kot v samem mestnem središču. Rast prometa v trgovini in posledično vse druge kvalitativne spremembe govorijo namreč v prid mestnemu obrobju.

Predel ob Ormoški cesti na Ptujju

Prehod iz socialističnega v kapitalistično gospodarstvo je najbolj prizadel industrijo in s tem industrijska predmestja, ki so v slabih dvajsetih letih povsem spremenila svojo gospodarsko strukturo in funkcijo, rabo in vrednost prostora ter podobo in funkcijo v okviru mestnega organizma. Industrijske in spremljajoče stanovanjske površine so se močno skrčile. Spremenila se je raba prostora z močno ali celo absolutno prevlado terciarne rabe in zaradi obsežnih prostih površin tudi z oskrbnimi središči. Lep tovrstni primer je predmestje Tezno v Mariboru. Podoben razvoj pa doživlja tudi širši predel ob Ormoški cesti na Ptujju, kjer je veliko proizvodnih dejavnosti prenehalo poslovati. Sproščene in doslej prazne površine zasedajo različne nove dejavnosti, od specializiranih

proizvodnih do oskrbnih in storitvenih. To kaže na prestavljanje dejavnosti iz mestnega središča, vedno bolj pa tudi za njegovo širjenje proti vzhodu. Skoraj 70 % vseh anketiranih v tem predelu je bilo trgovin in skoraj 80 % teh posluje tukaj šele zadnjih 20 let, od tega več kot polovica zadnjih 10 let. Skoraj vsi novi obrati so v zasebni lasti ali najeti od zasebnih lastnikov.

Razvojne prednosti oskrbnega središča ob Ormoški cesti so dobra prometna dostopnost ter razpoložljive funkcionalne in parkirne površine, bližina mestnega središča ter z vsem tem povezano obsežno gravitacijsko zaledje. Izgradnja obvoznice in novega dravskega mostu sta to lokacijo še obogatila in njegovo gravitacijsko območje razširila. Zato je ta predel za večino dejavnosti najbolj privlačna lokacija, tudi za večji del trgovine in storitev. Najvišjo oceno med vsemi obravnavanimi predeli pa je ta predel dosegel tudi po splošni vrednosti lokacije. Zaradi same funkcijske strukture tega predela, njegove mikrolokacije, razpoložljivega prostora in drugih specifičnih lokacijskih dejavnikov, je pričakovati tudi prednosti in posebnosti v njegovem nadaljnjem razvoju. Med razvojnimi dejavniki izstopajo oglaševanje, skupna propaganda in druge akcije, ki bi pritegnile več mestnih, obmestnih in regijskih potrošnikov. Gostota potrošnikov je v dopoldanskem času ob delovnikih, ko jih je v ostalih dveh središčnih predelih mesta največ, tukaj najmanjša ter najvišja ob popoldnevih in ob sobotah. K temu znaten delež prispevajo tri velika nakupovalna središča, ki poleg mestnega prebivalstva v znatnejši meri priteguje tudi prebivalstvo obmestnih in drugih naselij regije. Več kot polovica anketiranih obratov je srednje zadovoljnih in le nekaj manj jih je zelo zadovoljnih z obiskom potrošnikov.

Oskrbo območje ob Ormoški cesti se bistveno razlikuje od ostalih dveh v starem mestnem jedru že po svojem značaju, po večji funkcijski pestrosti in po drugačnih razvojnih pogojih, tendencah in procesih. Ima pa ta oskrbni predel, ki ga lahko zaradi njegovega položaja in funkcije označimo kar za mestnega in predmestnega hkrati, najboljše pogoje za nadaljnji razvoj in se najhitreje razvija ter širi svoje vplivno območje.

Slika 38:

Ob Ormoški cesti na vzhodnem robu mesta se je številnim novim trgovskim obratom pridružilo veliko Intersparovo nakupovalno središče.

Oskrbno središče Ormoža

Raziskava središča Ormoža je že pred petnajstimi leti nakazala glavne razvojne dejavnike in procese, ki so v veliki meri vplivali na današnje stanje in razvoj oskrbnega središča mesta, ob glavni mestni prometni osi ob Ptujski cesti, Kerencičevem trgu in ob Vrazovi cesti. Tukaj je nameščena večina vseh dejavnosti, podobno kot v drugih podobno velikih mestih (Pak, 1996). Tradicionalno mestno oskrbno središče je premoglo domala vse oskrbne funkcije za mesto in okolico, kjer je bilo njegovo vplivno območje na jugu omejeno z državno mejo, ki je bila eden od pomembnejših dejavnikov v razvoju mestnega središča. Podobno so na razvoj vplivali deindustrializacija in še posebej razvoj novega nakupovalnega središča na robu mesta, ki je velik del vsakodnevnice, pa tudi srednjeročne oskrbe, tudi s pomočjo prometne preureditve, usmerila iz mestnega središča v novo obrobno oskrbno središče na Hardeku.

Selitev določene oskrbne infrastrukture na obrobje mesta je skupaj z drugimi procesi, ki spremljajo prestrukturiranje gospodarstva in rabe prostora, v zadnjih letih temeljito spremenila oskrbno infrastrukturo mestnega središča. Več kot tri četrtine dejavnosti deluje šele od leta 1990, slaba polovica vseh pa šele od leta 2000. Tolikšne spremembe in pa nekaj nezasedenih lokalov kaže na splošnem razvoju prilagojen razvoj središča z njegovo oskrbno in tudi za vedno številnejšo storitveno funkcijo.

Za številne oskrbne dejavnosti je mestno središče še vedno privlačno zaradi koncentracije oskrbe na dokaj majhnem prostoru. Kot ugodni lokacijski dejavniki so posebej izpostavljeni prometna dostopnost, koncentracija potrošnikov in funkcionalni prostor. Zaradi selitev iz mestnega središča pa obrati za vsakodnevno oskrbo nimajo težav s konkurenco, čeprav trgovina v mestnem središču na splošno kar močno čuti posledice razvoja velikega oskrbnega središča na mestnem obrobju. V vsakem primeru pa je bila prometna dostopnost s parkirnimi površinami izmed vseh lokacijskih dejavnikov posebej izpostavljena tudi kod negativni razvojni dejavnik.

Tako pa podobno kot v treh oskrbnih središčih na Ptuj, skoraj polovica vprašanih lokacijo ocenjuje za dobro, z oceno primerno pa obe skupaj presežeta kar 80 %. Razlik med vrstami dejavnosti skoraj ni. Na skladen razvoj mestnega oskrbnega središča vpliva vrsta med seboj zelo soodvisnih dejavnikov. Funkcijsko močno mešano mestno središče, tudi s stanovanjsko funkcijo, se v resnici zelo počasi razvija, v odvisnosti od velikosti in ekonomske moči mesta in regije, vpliva ptujске oskrbne infrastrukture, prekomejnega oskrbovanja ter prometne odprtosti. Večjega vpliva drugih razvojnih dejavnikov v bližnji prihodnosti ni pričakovati. Glede na to in na krepitev trgovinske funkcije v Hardeku, se mestno oskrbno središče usmerja v večjo specializacijo trgovine ter v hitrejši razvoj nekaterih storitvenih dejavnosti, predvsem osebnih storitev in poslovno-intelektualnih storitev. Na razvoj oskrbne funkcije v mestnem središču in tudi nakupovalnega središča na njegovem vzhodnem obrobju, pa bodo v bodoče nedvomno vplivali pričakovani okrepljeni prekomejni tokovi in s tem povezan in pričakovan okrepljen turistični promet iz tujine.

Sklepne ugotovitve

V obeh regionalnih središčih Spodnjega Podravja, na Ptuj in v Ormožu, je razvoj njunih oskrbnih središč sledil splošnemu gospodarskemu razvoju obeh mest in njunih vplivnih

območij. Medtem ko sta bili še nekaj desetletij nazaj opredeljeni za središči pretežno podeželske agrarne pokrajine, zadnjih dvajset let sledita dinamičnemu gospodarskemu, urbanizacijskemu, socialnemu in strukturnemu razvoju, ki se odseva v razvoju njihovih oskrbnih središč in seveda možnostih bodočega razvoja. Glede na prepletanje razvojnih dejavnikov in procesov kažejo rezultati anketiranja dejavnosti naslednje:

- razvojne razlike med Ptujem in Ormožem in njunima ožjima vplivnima območjema se odražajo v hitrejšem in bolj dinamičnem razvoju oskrbne funkcije na Ptuju kakor v Ormožu, pri čemer se večja razlika v infrastrukturni opremljenosti obeh mest;
- pod vplivom notranjih dejavnikov (razvoj gospodarstva mesta in vplivnega območja z vsemi strukturnimi, prostorskimi in socialnimi spremembami, gradbeno strukturo mesta in drugo) in zunanjih dejavnikov (splošni in prometni položaj, odnos do Maribora in drugih manjših sosednjih središč, turistično gospodarstvo in drugo) se v času splošnega dinamičnega razvoja mestnega in obmestnega prostora razvijajo stara in oblikujejo nova oskrbna središča v odvisnosti od številnih lokacijskih dejavnikov (prometnih, prostorskih, socialnih, ekoloških);
- na Ptuju je ob funkcionalno in strukturno ustrežnejšem vzhodnem delu starega mestnega središča, njegov zahodni del nazadoval, kar vpliva na najnovejše razvojne trende in prizadevanja, povezana z njegovo revitalizacijo. Povečan splošni pritisk na intenzivnejšo rabo mestnega prostora in s tem povezano prevrednotenje starega mestnega jedra, odpira temu predelu znatne razvojne možnosti na sploh, še posebej pa v okviru oskrbne funkcije. Prav v tem primeru se kaže potreba po kompleksni prenovi stavb, dejavnosti, funkcij in socialne zgradbe;
- ne glede na razvojno dinamiko obrobne oskrbne predela vzhodno od železniške proge ob Ormoški cesti, se oskrbna funkcija tradicionalnega mestnega središča na Ptuju ohranja, povezano seveda z razvojnimi posegi in strukturnim prilagajanjem potrebam in zahtevam potrošnikov. V vsakem primeru bodo tukaj tudi v bodoče oskrbo dopolnjevale storitvene, upravne in druge funkcije ob močnejšem razvojnem vplivu drugih oskrbnih predelov v mestu samem in na njegovem obrobju, oziroma v ožjem območju njegovega suburbaniziranega obmestja;
- dostopnost in razpoložljivi funkcionalni prostor kot prva razvojna dejavnika širšega območja ob Ormoški cesti na vzhodnem obrobju Ptuja bosta še nadalje vplivala na njegovo notranjo rast in prostorsko širitev. Razvoj tega oskrbnega predela je najtesneje povezan z razvojem širše regije;
- nekdanje enotno oskrbno središče Ptuja, ki je bilo obenem mestno središče v najširšem pomenu, se s splošno ekspanzijo in s tem povezanim razvojem oskrbne funkcije tudi prostorsko širi. Prisotno je ponovno oživljanje oskrbnih dejavnosti in njihova močnejša specializacija v preostalem delu starega jedra mesta, kar je povezano tudi s krepitvijo turistične funkcije mesta samega. Na vzhodnem obrobju Ptuja pa se veliko bolj dinamično razvija bolj mnogofunkcionalni oskrbni predel. Oblikujejo se trije bolj ali manj razpoznavni oskrbni predeli, ki se v znatni meri medsebojno dopolnjujejo;
- deindustrializacija, nastanek novega oskrbnega središča na mestnem obrobju in državna meja so najbolj prizadeli mestno središče Ormoža - tradicionalno oskrbno središče. Razvojni trendi kažejo na določeno prestrukturiranje oskrbne funkcije

v mestnem središču, ki pa bo po vsej verjetnosti ostala v glavnem v funkciji zadovoljevanja različnih potreb domačega prebivalstva. Nedvomno pa bo razvoj infrastrukture mestnega središča Ormoža v veliki meri odvisen od njegovega gospodarskega položaja pa tudi od razvoja oskrbne infrastrukture na Ptuju in v lokalnih središčih vzhodnega dela Spodnjega Podravja.

Viri in literatura

- ADHOC, 2007. Interdisciplinarna analiza ptujskega mestnega središča, študija, Ptuj.
- Cigale, D., 2002: Centralna naselja v Sloveniji in njihova vplivna območja v letu 1999. Geografski vestnik 74-1, Zveza geografskih društev Slovenije, Ljubljana, str. 43-56.
- Pak, M, 1996, Elementi funkcijske zgradbe Ptuja, Ljutomera in Ormoža. Spodnje Podravje s Prlekijo: možnosti regionalnega in prostorskega razvoja. Zveza geografskih društev Slovenije, Ljubljana, str. 239 - 246.
- Rebernik, D., Lampič, B., Mrak, I., Potočnik Slavič, I., Pak, M., Repe, B., Špes, M., Zupančič, J., Gačnik, A., 2010. Značilnosti regionalnega razvoja in razvojni potenciali Spodnjega Podravja, aplikativni raziskovalni projekt, zaključno poročilo. Filozofska fakulteta, Znanstveno-raziskovalno središče Bistra, Ljubljana, 254 str.
- Terensko delo, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2009.

■ Obmejni značaj Spodnjega Podravja

Jernej Zupančič

Politična meja kot geografski dejavnik

V zoženem delu severovzhodne Slovenije je **mejnost** ena od odločujočih lastnosti. Na prvi pogled se zdijo politične meje v sicer odprti pokrajini tujek, ki po nepotrebnem zapleta življenje prebivalstvu. Vendar so politične meje le odsev prebivalstvene pestrosti in stičnosti območja na zahodnem robu Panonske nižine, kjer se naš slovenski svet srečuje in prepleta z avstrijskim (nemškim), madžarskim in hrvaškim. So spremljajoče dejstvo oblikovanja narodov in njihovega organiziranja v želeno obliko neodvisne države, s čimer so nastale prepoznavne evropske nacije. Politične meje v tem delu Slovenije poudarjajo njeno pokrajinsko raznolikost. Politične meje so povsem enakovreden družbeni element vsake (mejne) pokrajine. Meje so tudi dejavnik, ki ustvarja vrsto okoliščin in posredno vpliva na izoblikovanje kulturne pokrajine. Zato je obmejni značaj Spodnjega Podravja posreden in neposreden. Neposredno to območje meji na sosednjo Hrvaško v dolžini 80 km; zajema torej 12 % meje z našo južno sosedo, kar znaša 6 % celotne kopenske meje Republike Slovenije. Razumljivo, da so zaradi neposredne mejne lege učinki v pokrajini najbolj očitni. Posredno pa ima določen vpliv tudi bližina meje z Avstrijo in nekaj manj tudi z Madžarsko; oboje poudarja prehodni značaj pokrajine med Dravo in Muro.

Okrog 80 km dolga **mejna črta** med Slovenijo in Hrvaško na območju Spodnjega Podravja poteka po treh pokrajinskih enotah: Maclju in Halozah na zahodu, ob in po toku reke Drave v osrednjem delu ter prek Slovenskih goric na vzhodu. Macelj in Haloze se dvigujeta relativno visoko nad Dravsko ravnino in sta s tem izraziti morfološki meji. Toda le v manjšem delu (okrog 9 %) poteka mejna črta neposredno po grebenu; drugod prečka razgibano površje goric, na gosto posejano z vinogradi in kmečkimi domovi. Tako je potek meje v naravi komaj opazen. Ta del zajema malodane polovico (44 %) vse meje. V srednjem, najnižjem delu sledi potek mejne črte reki Dravi. Vendar poteka le manjši del zares neposredno po vodnem toku; večinoma vijuga bodisi po starih meandrih ali pa prečka obrečna zemljišča skoraj premočrtno. Skupaj obsega dobro četrtino meje (26 %) Spodnjega Podravja. Reka Drava je zaradi počasnega meandrastega toka poleti in velikih viškov spomladi in jeseni skozi stoletja oblikovala številne okljuke, rečne otoke, jezercer in širši močvirni pas. Ta tudi več kot kilometer širok obrečni pas prerašča vrbov in jelšev gozd. Ta svet je težje prehodni in gospodarsko težko izkoristljiv, obenem pa v gosto naseljenih in intenzivno obdelanih Ravnini ob Dravi ustvarja barviti pokrajinski kontrast. S tem se krepi vizualni učinek mejnosti reke Drave, ki zaradi spreminjanje rečnega toka in oblikovanja meandrov, rečnih jezercer in obrečnega močvirja na opazovalca kot prepričljiva ovira. Njena mejnost je torej vidna in prepoznavna. Vendar pa mejna črta deluje sedaj večinoma ne poteka po sredini reke oziroma po rečnem strženu, temveč po nekdanjem toku reke. To je tudi jasen dokaz, kako nagle so lahko geomorfološke spremembe. Poleg tega je v obliko rečnega toka posegal tudi človek. Zaradi izgradnje dovodnega in odvodnega kanala za hidroelektrarno v Forminu se je pretok vode v naravni strugi Drave zmanjšal, s tem se je

spremenila tudi oblika rečne struge in obrečni prostor. Obseg peščin in rečnih otokov se je precej povečal, kar le še dodatno deluje kot prepričljiva ovira (in torej meja) v naravi. Oba kanala predstavljata nov element v pokrajini, kakor sta novi tudi umetni akumulaciji pri Ptujju in Ormožu. Mejna črta poteka od Dubrave Križovljanske med staro strugo Drave in kanalom za HE Formin, nato nekaj kilometrov po njem vse do Ormoža in nazadnje vijuga približno po sredini Ormoškega akumulacijskega jezera do njegovega ustja. Očitno je bil potek katastrske meje nekoliko spremenjen, a le na nekaterih mestih. To se lepo vidi iz izravnane mejne črte, prilagojene bodisi oblikovanemu rečnemu toku (po kanalu za HE Formin) ali pa predhodnemu prečenju polotoka med kanalom in staro strugo Drave.

Slika 39:

Izgradnja kanala HE Formin je pretok vode v naravni strugi zmanjšala ter odločilno vplivala na obliko rečne struge in obrečni prostor.

Vzhodno od Ormoža dobi potek mejne črte zopet značilno obrečno podobo, saj se vijugavo pne po starih mrtvicah, ki so nekoč očitno predstavljale rečni stržen, a je potem reka našla svoj današnji tok več sto metrov južneje od tod. Ta del meje je očitno najbolj odljuden, saj ga ne prečka nobena prometnica. Vzhodno od Središča ob Dravi poteka meja okrog 3 km (blizu 4 % mejne črte v Spodnjem Podravju) po nižinskem gozdu. Pri Godenincih zavije proti severu in spremlja skoraj ves čas vodni tok potokov Zelena in Šantavec. Ta del meje zajema okrog 14 km meje (17 %). Razgibani značaj vinorodnih goric z izrazito razpršeno poselitvijo na slemenih ne daje veliko možnosti, da bi bila politična meja, ki se skriva v dolinici obeh potokov, kaj dosti vidna v pokrajini. Nasprotno, mokrotno dno teh dolin je poraslo z gozdom in ustvarja vtis enotnosti tega prostora. Poleg tega so v Slovenskih goricah pokrajinsko dominantne pač vinorodne rebri in naseljena slemena, nižji deli pa so skriti očem.

Nastanek meje

Državna meja v Spodnjem Podravju je primer **stare meje**. Oblikovati se je pričela v zrelem fevdalizmu med 12. in 14. stoletjem in je rezultat rivalstva med nemškimi in madžarskimi fevdalci. V grobem je ta obris meje v glavnem ostal, čeprav je bilo drobnih sprememb pozneje še precej (Zgodovina Slovencev, 1979). Tako sodi tudi v evropskem merilu ta del slovenske politične meje med izvirno zelo stare. V drobnem je njen potek določila zamejitev, ki je nastala kot posledica uvedbe zemljiškega katastra. Prvi je nastal upravnimi

reformami Marije Terezije, ki je zaradi obdavčenja pričela z zemljiškimi odmerami. Nekaj desetletij pozneje je avstrijski cesar Jožef II. predpisal nove izmere, v 19. stoletju pa je bil s patenti Franca I. uveden nov. t.i. franciscejski kataster, ki je skupaj z reambulacijo iz leta 1867 ostal v veljavi vse do danes. Uvedba katastrov je odločilno vplivala na oblikovanje točne mejne črte, ki se je prilagodila predvsem lastniški sestavi posesti, deloma pa tudi naravnim oviram. To je pomembno zlasti zaradi mejne črte na Dravi, saj so jo prilagodili sredini reke (središčnici) oziroma rečnemu strženu. Reka je bila tedaj predvsem ovira, gotovo tudi zato, ker so jo obsežni meandri, jezerca in močvirja izdatno razširili. Tako je tudi na starih kartah vidna kot izrazita ločnica (Rajšp, Kološa, 2000). Pri tem je treba imeti pred očmi dejstvo, da se je izmera vršila v času enotne države – Habsburške monarhije in ni bilo potrebe po izravnavi mejne črte. Zato je ta potekala prilagojeno predvsem parcelnim mejam in manj naravnim oviram. Vendar zemljiška izmera ni potekala niti enotno niti istočasno. Kraji pod ogrsko krono (ki pa je bila v okviru avstrijskega cesarstva) so imeli nekoliko drugačno zemljiško razdelitev in tudi način dedovanja, pa tudi izmera je bila narejena nekoliko pozneje. Meja je posredno prispevala k veliko bolj značilnim razlikam v izrabi zemlje in s tem oblikam kulturne pokrajine. Po ogrskem dednem pravu se je zemljišče enakovredno delilo na vse dediče, kar je prispevalo k večji zemljiški razdrobljenosti kot v deželah v avstrijskem delu podonavske monarhije, kjer so bili medgeneracijski prenosi lastništva vezani večinoma le na enega dediča.

Lastniška struktura zemljišč se je pričela spreminjati od srede 19. stoletja dalje po odpravi tlačanstva. Čezmejne poroke so zaradi dedovanja zemljišč privedle do pojava dvolastništva. Meja med slovenskimi in hrvaškimi deželami je bila sicer le administrativna, vendar je imela zaradi razlik v upravljanju med ogrskim in avstrijskim delom precejšen vpliv na življenje. Po prvi svetovni vojni sta obe območji pristali v enotni državi – Kraljevini SHS, poznejši Jugoslaviji. Razdelitev najprej na okrožja (oblasti) in leta 1929 na banovine je povzročila nekaj sprememb v poteku meje, a ne na tem območju. Pri usklajevanju katastrov obeh držav in pri prepisih je na zemljevidih in v naravi prihajalo do napak in podvojenih evidenc, kar še sedaj predstavlja glavnino razhajanj med državama. Drugi vir napak pa izhaja iz novejših interpretacij mejne črte, kar se nanaša predvsem na mejo po vodotokih. Po drugi svetovni vojni so za mejo vzeli stare administrativne meje (med banovinami), vendar ne povsem dosledno. Slovensko-hrvaška meja je doživela še nekaj sprememb, posebej na območju Istre, Pokolpja in pri Štrigovi, na območju Spodnjega Podravja pa ne (Celarc, 2002). Meja med republikama je imela zaradi statusa socialističnih republik kot politično-teritorialnih enot povsem jasno političen značaj. Republike so tedaj imele povsem izgrajen upravno-administrativni aparat in politično elito, ki ga je vodila. Življenje v skupni državi je olajševalo stike med prebivalci na obeh straneh meje na skoraj vseh področjih. Najbolj se je to uresničevalo na področju dela in oskrbe, medtem ko je bila pri izobraževanju, financah, zdravstvenem in socialnem varstvu in drugih elementih terciarne družbene infrastrukture navezana večidel na domačo republiko oziroma občine, ki so imele že zaradi svoje velikosti realno upravno in gospodarsko moč ter politični vpliv. Ker meje v praksi večinoma niso čutili, je tudi niso zaznavali: za percepcijo večine prebivalstva meje preprosto ni bilo!

Ko sta se Slovenija in Hrvaška 25. junija 1991 osamosvojili, je vzpostavitev meje delovala kot svojevrsten šok. Analize tistega časa kažejo na nepripravljenost tako lokalnega prebivalstva, ki mejnega režima ni bilo navajeno, kakor tudi državnih institucij, ki so bile do specifičnih mejnih problemov preveč indiferentne in niso izoblikovale strategije

upravljanja z obmejnimi območji, čeprav je bil ta problem izpostavljen kot ena izmed ključnih šibkih točk (mehki trebuh) geopolitičnega položaja mlade države (Klemenčič, Genorio, 1992). Verjetno je k temu precej vplival razvoj tako Slovenije, ki se je pričela po osamosvojitvi naglo obračati k članstvu v EU, kakor razvoj konfliktov na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini, kar je distance med lokalnim prebivalstvom na obeh straneh meje krepko povečalo. Mejni režim se je spričo tega od leta do leta spreminjal in doživel z vstopom Slovenije v EU povsem nove razmere: meja je dobila značaj zunanje meje Evropske unije. Postala je bolj nadzorovana in z obsežno mejno infrastrukturo. Žal pa tudi za to priložnost država ni izdelala posebne strategije prostorskega razvoja, čeprav bi glede na pretežno periferni značaj večine obmejnega območja vzdolž »schengenske« meje potrebovali prav to.

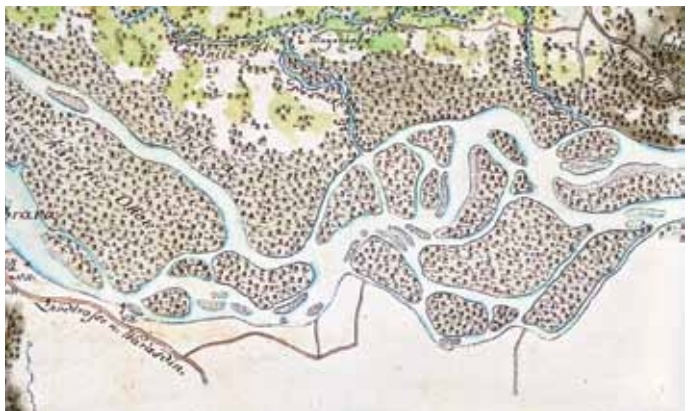
Današnja funkcija meje

Meja s Hrvaško na območju Spodnjega Podravja je primer politične meje, ki je zrasla iz katastrske in je zato pozneje tako v svojem poteku kakor pri oblikovanju mejni infrastrukturi vnesla številne spremembe. Mejna črta se le v grobem naslanja na dovolj vidne vedute v pokrajini, v drobnem pa predstavlja niz praktičnih kompromisov, ki so morali služiti lokalnemu prebivalstvu. Meja je zato zanimiv primer spreminjanja mejnih funkcij in sprotne prilagajanja mejne infrastrukture. Zato se ne smemo čuditi, če je vzpostavitev razmeroma strogega »schengenskega« mejnega režima vzbudilo več negativnih kakor pozitivnih asociacij. Ob tem se rado pozablja tudi na nekatere prednosti, ki jih meja prinese. Meja je torej lahko tudi inovacija v pokrajini.

Skoraj 80 km dolgo mejno črto prečkajo trije mednarodni, en državni in 2 lokalna (maloobmejna) **mejna prehoda**; poleg tega moramo upoštevati še en železniški mednarodni mejni prehod. Skupaj torej en mejni prehod na 16 km mejne črte, kar je povsem primerljivo z gostoto mednarodnih in državnih mejnih prehodov čez slovensko-avstrijsko mejo (mejni prehod na 15 km meje), manj kot z Italijo (en prehod na 13 km mejne črte), a gosteje kot z Madžarsko (en mejni prehod na 21 km mejne črte) in celotno slovensko-hrvaško mejo (en prehod na 25 km mejne črte). V luči te primerjave je mejni

Slika 40:

Stare karte so dober dokaz, kako hitre so lahko geomorfološke spremembe. Izsek kaže kartografski prikaz iz obdobja 1563 do 1787.

Vir: Rajšp, V., Kološa, V., 2000.

sektor v Spodnjem Podravju dokaj prehodni. Zdaleč najbolj prehodna točka je mejni prehod Gruškovje, saj nanj odpade več kot tri četrtine čezmejnega potniškega in še več tovarnega prometa. Ta tako imenovana Pyrnska prometnica ima zaradi povezave Gradca v Avstriji in navezave na južno Nemčijo z Zagrebško aglomeracijo na Hrvaškem izrazito tranzitni značaj. V poletni turistični sezoni se tod vijejo kolone turistov iz Srednje Evrope na svoji poti proti obalam Jugovzhodne Evrope. Predstavlja veliko prometno, okoljsko in zaradi koriščenja površin tudi prostorsko obremenitev pokrajine, medtem ko je razpoložljivih storitvenih dejavnosti vzdolž te prometnice premalo. Ostali mejni prehodi so manj frekventni in služijo večidel potrebam prebivalstva na obeh straneh meje.

Slovensko-hrvaška meja je na sektorju Spodnjega Podravja torej razmeroma gosti prehodni. Ta vtis se s pregledom lokalnih prehodov in predvsem cest in poti, ki prečkajo mejno črto, še utrdi. V povprečju mejno črto prečka na skoraj vsak kilometer, kar je dejansko zelo gosta mreža, povsem primerljiva s prometno mrežo na enotnem, gosti naseljenem območju. Tolikšna gostota je odraz predhodne povezanosti tega območja in obenem priložnost za čezmejno sodelovanje na lokalni ravni. Vendar je gostota prehodov zelo neenakomerno razporejena vzdolž meje. Medtem ko greben Macolja prečka ena sama prometnica – prej omenjena Pyrnska cesta, je območje Haloz na gosti preprejeno s prometnicami. Kar 52-krat prečkajo mejno črto, oziroma v povprečju na vsakih 650 m! Ob tem je treba navesti tudi zanimivo podrobnost, da več kot polovica (54 %) dolžine mejne črte dejansko poteka po cestah ali v njihovi neposredni bližini. Situacija, ko politične meje potekajo po povezovališčih (kar seveda prometnice so), zelo zgovorno pričajo o starih povezavah med obema območjema. Na območju Drave je cest, ki prečkajo državno mejo, občutno manj: povprečno si sledijo na 1,8 km. Nekoliko gostejša je prehodnost meje na območju Slovenskih goric (na okrog 1,2 km), vzdolž meje pa ni prometnic. Meja poteka tam po majhnih vodotokih in po mokrotnem, v precejšnji meri z gozdom poraslem zemljišču, ki so ga služnostne poti večidel le dosegle zaradi koriščenja lesa.

Obmejnost in čezmejni odnosi

Specifične **težave obmejnega območja** Spodnjega Podravja izhajajo predvsem iz dveh postavk: objektivnih okoliščin, ki jih vnaša uvedba schengenskega režima ter percepcije prebivalstva. Ko je omenjena črta meja na Dravi leta 1991 postala meddržavna in mednarodna, se je najprej zaostriло vprašanje samega poteka mejne črte. To je prizadelo predvsem lastnike zemljišč, ki živijo na drugi strani meje in so do svoje posesti težje dostopali. Še bolj moteč je bil transport dobrin, saj je bil podvržen stalnemu policijskemu in carinskemu nadzoru. Tako so bile nekatere skupine prebivalstva bolj prizadete; meja je nanje vplivala stvarno, ne le psihološko. Že na začetku je mogoče oceniti, da so bili z vzpostavitvijo mejne infrastrukture verjetno bolj na udaru prebivalci sosednje Hrvaške, saj jih je bilo precej zaposlenih v Sloveniji in veliko manj obratno. Mnogi izmed njih so imeli ob delu tudi druge oblike povezav, od bančnih in zavarovalniških vlog pa vse do različnih oblik oskrbe. Raziskave so že v preteklosti potrdile, da so se različne oblike čezmejne povezanosti večinoma seštevale, zato je bila čezmejno »aktivnejša« skupina prebivalstva veliko bolj občutljiva za nastale spremembe, medtem ko je opazen del prebivalstva ostal indiferenten (Jesih, Zupančič, 2008). Terenska anketiranje lokalnega prebivalstva

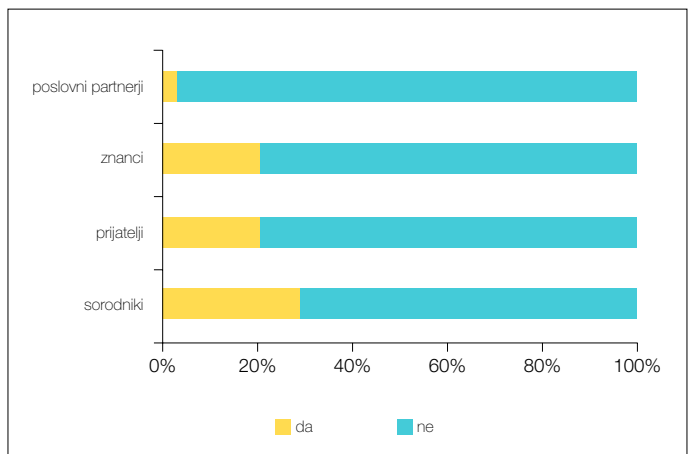
ob meji, ki je potekalo leta 2008 je potrdilo, da je bilo tako tudi v Spodnjem Podravju. Po drugi strani pa je gospodarski primanjkljaj, ki je nastal vsaj deloma kot posledica novih stanj po vzpostavitvi meje, vzpodbudil iskanje dela in drugih možnosti v Avstriji. Obmejno območje je zato postalo izrazito tranzitno, v čemer se izraža njegova drugotna obmejna narava. Teh iskalcev zaposlitve v Avstriji, ki so prečkali slovensko-hrvaško mejo, je bilo v najbolj intenzivnem obdobju na prelomu tisočletja več sto (Zupančič, 2003). Ob tem velja omeniti, da se je ob minevanju industrijske paradigme družbenega in gospodarskega razvoja v robnih območjih držav tudi drugod po Evropi pojavil problem gospodarskega vakuum: stare dejavnosti so usihale ali povsem zamrle (in med temi velja na prvem mestu izpostaviti prav industrijo, ki je v delovno intenzivnih panogah zaposlovala precejšnje število ljudi), nove pa se še niso vzpostavile. Obmejna območja so tako kljub odpiranju meja in propagiranih prednostih čezmejnega sodelovanja tonile v bolj ali manj izrazito perifernost. Slovensko-hrvaški obmejni prostor je imel za to še posebej opazne predispozicije, saj je bil v preteklosti zelo navezan prav na industrijo in le v manjši meri na storitvene dejavnosti. A slednje kljub velikim naporom občin niso dosegle pomembnejšega oživljanja obmejnih območij (Repolusk, 2005).

Po drugi strani pa je obmejnost postala predmet javnega zanimanja ne le lokalnega prebivalstva, temveč tudi širše. Vključevanje v EU je vnašalo v dimenzijo obmejnosti novo, pozitivno noto, obenem pa izpostavljalo nekatere tipične probleme obmejnih območij. Vsaj deloma je treba zato upoštevati, da so nekateri problemi, s katerimi se srečujemo pri terenskem proučevanju, tudi odraz splošnega razmišljanja in v resnici nekoliko naučeni. Proučevanje čezmejnih odnosov zajema ugotavljanje realnih stikov, informiranost in poznavanje sosednjih območij ter percepcijo prednosti in slabosti (problemov), ki nastopajo kot posledica obmejne lege in vzpostavljenega mejnega režima. V letu 2008 je bilo opravljeno obsežnejše terensko delo in sicer anketiranje prebivalstva (294 oseb) na območju med Ptujem in Ormožem.

Izkazalo se je, da igrajo pri **intenzivnosti čezmejnih stikov** odločilno vlogo različne oblike osebne, sorodstvene povezanosti ali pa daljše delovne izkušnje. Ker je sorodstvene prepletenosti zaradi mešanih porok vzdolž meje precej (Zupančič, 1996), je bilo pričakovati tudi sorazmerno visok delež tistih, ki še sedaj ohranjajo različne stike oziroma

Slika 41:

*Vzpostavljene osebne
vezi anketirancev s
Hrvaško.*

Vir: Terensko delo, FF UL, 2008.

so čezmejno aktivni. Teh, ki imajo relativno stalne stike z območji na drugi (hrvaški) strani meje je bilo okrog petine. To so prebivalci, ki imajo na Hrvaškem sorodnike, kar je izhodišče tudi za večino drugih stikov: prijateljske vezi, znanstva in poznanstva zaradi delovno-poslovnih odnosov. Primeri, ko bi imeli na primer prijateljske vezi brez sorodstvene podlage, je zelo malo.

Trajnejše osebne vezi vzpodbujajo druge oblike čezmejnih stikov, na primer nakupe na Hrvaškem. Prebivalci, ki nimajo nobenih trajnejših stikov na Hrvaškem, se med nakupovalci znajdejo redkeje. Zelo redki se oskrbujejo na Hrvaškem mesečno ali pogosteje. K temu verjetno prispeva oddaljenost hrvaških regionalnih središč in zadostna ponudba v domačih središčih, predvsem na Ptuju. Verjetno se na to navezuje tudi relativno skromna obiskanost različnih gospodarskih, zabavnih, kulturnih in športnih prireditev, v katerih prav tako sodeluje večinoma ista skupina prebivalstva: tisti torej, ki imajo že izoblikovane relativno trajne vezi z območji in ljudmi na drugi strani meje. Od tega močno odstopajo obiski Hrvaške zaradi turističnih nagibov, predvsem koriščenja letnega dopusta. Toda v tem obmejno območje na Hrvaškem skoraj ne predstavlja omembe vrednega motiva, saj so cilji dopustnikov predvsem na oddaljeni dalmatinskih in istrskih obalah. Obmejna lega na ta motiv verjetno skoraj ne vpliva. Toda iskanje informacij o sosednji državi (kot bo pojasnjeno kasneje) je zaradi privlačnosti jadranske obale mnogo pogostejši.

Še najmanj je Hrvaška privlačna za potencialne iskalce zaposlitve. Razlike v pričakovanem dohodku ne odtehtajo drugih morebitnih prednosti; če le-te sploh obstajajo. Vendar pa v bodoči perspektivi tudi teh možnosti ne kaže izključiti. Nekateri so navedli delovno navezanost na območja onstran državne meje. V anketi so odgovorili, da bi bili pripravljeni delati v sosednji državi, če bi se za to pokazale (ugodne) prilike. Skupno število interesentov pa je majhno.

Nasprotno pa je iskalcev zaposlitve iz Hrvaške v Sloveniji precej več. Približno četrtnina anketiranih ima v svojem ožjem delovnem okolju tudi delavce iz sosednje države. Ta delež se celo povečuje, kar je povsem skladno z ugotovitvami raziskav o čezmejnih dnevniških delovnih selitvah, kjer je ta predel kaže značilno tranzitni značaj. Delavci iz Hrvaške odhajajo dnevno ali tedensko na delo predvsem proti avstrijski Štajerski (Zupančič, 2003). Zanje predstavlja naš proučevani predel predvsem tranzitno območje, saj tudi iz te regije odhajajo na delo v Avstrijo. Vendar se nekateri zaposlujejo tudi v Sloveniji.

Posebno pozornost v raziskavi je bila namenjena tudi vprašanju **poznavanja sosednje države**. V anketi smo ugotavljali, kako dobro lokalno prebivalstvo pozna Hrvaško in kje išče informacije o njej. Zanimanje zanjo je bistveno večje kot pa je obseg trenutnih stikov in različnih oblik sodelovanja. Razumljivo, da najbolj zanimivo in poznano prav oddaljeno jadransko območje, ker je cilj večine daljših turističnih potovanj oziroma koriščenja dopusta. Toda polovica anketiranih je že navedla prav obmejno območje na hrvaški strani kot cilj izletov. To kaže bodisi na pretekle izkušnje še iz časa skupne jugoslovanske federacije, saj je v tej skupini mlajših sorazmerno malo. Med moškimi in ženskami ni posebnih razlik, kakor tudi ne (morda nekoliko presenetljivo) tudi ne glede na izobrazbeno sestavo. Manj kot desetine anketirancev sosednja država sploh ne zanima. V tej kategoriji se pojavljajo osebe različnih starosti in dokončane izobrazbe, tako da ni mogoče oblikovati kakega posebnega zaključka. Gre torej za sporadične pojave, ki se ne vežejo na neko specifično skupino obmejnega prebivalstva.

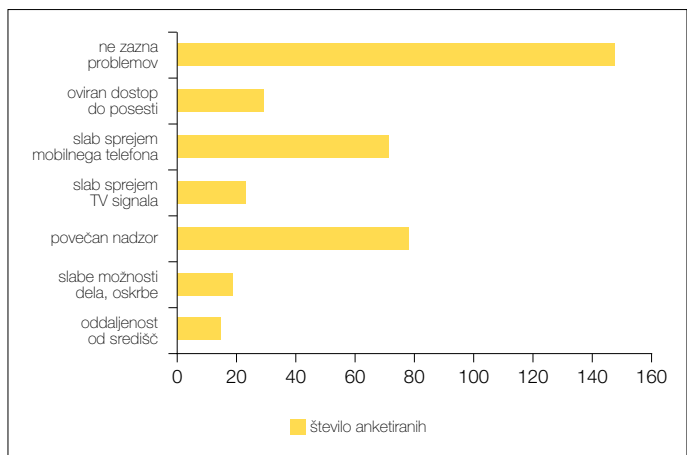
Za poznavanje sosednje države in predvsem obmejnih območij imajo izjemen vpliv mediji. Spremljanje medijev je zato značilen indikator določenega zanimanja za ljudi, kraje in dogodke na drugi strani meje ter obenem pot, ki vodi k aktivnejšim oblikam čezmejnega sodelovanja. Potencial sodelovanja lahko v veliki meri naslonimo prav na poznavanje in spremljanje medijev o tem. Hrvaške medije spremlja približno polovica sogovornikov, kar ustreza prejšnjim navedbam glede zanimanja oziroma poznavanja sosednje države. Nekaj manj (tretjina) pridobiva informacije tudi prek svetovnega spleta. Glede na veliko zanimanje za hrvaško jadransko obalo kot cilj daljših turističnih potovanj je to tudi povsem pričakovano. To je očitno tudi najbolj pogost vir spoznanj o sosednji državi. Zelo pomembni pa so tudi mediji in osebni stiki. V različnih šolskih stopnjah pridobljeno znanje je tudi pomembno, čeprav so ga kot vir informacij (znanj) anketiranci omenjali redkeje, le v okrog četrtini primerov.

Hrvaški jezik obvlada tri četrtine vprašanih, ne glede na izobrazbo in spol. Vendar uporabljajo hrvaščino pri stikih s prebivalci sosednjega območja nekoliko redkeje. Pogostejše jo uporabljajo moški (dve tretjini) kot ženske (polovica). Namesto hrvaščine uporabljajo večinoma slovenščino. Pri mlajših sogovornikih se že javlja tudi angleščina kot jezikovni medij sporazumevanja. Vendar je to sedaj še redek pojav.

Poseben tematski sklop proučevanja obmejnosti je ugotavljanje **problemov, priložnosti in ovir** na tem območju. Med težavami so anketiranci najpogostejše navajali **povečan (zlasti policijski) nadzor**, ki poleg neposredne mejne črte in prometnic zajema celotno obmejno območje. Če je to povsem sprejemljivo na ožjih območjih mejnih prehodov, pa je v percepciji lokalnega prebivalstva manj prijetno drugod, kjer mejne infrastrukture ni. Lokalno prebivalstvo to občuti kot neke vrste nadzor in dodatno breme, čeprav ga nihče ni izrecno omenjal kot veliko ali celo nepremostljivo težavo. Drugi razlog je perifernost, ki v tem primeru ni nujno vezana zgolj na obmejno lego, temveč predstavlja rezultanto dolgoletnega gospodarskega slabenja območja še v času, ko je bila med Hrvaško in Slovenijo le republiška meja, ki vojaško, policijsko in carinsko ni bila nadzirana. Periferni značaj območja je najprej zaznaven kot socialna, gospodarska in prostorska kategorija. Vendar je treba pri tej presoji upoštevati tudi širšo strateško dimenzijo, ki izhaja iz

Slika 42:

Težave, ki jih navajajo anketiranci v zvezi z obmejno lego.

Vir: Terensko delo, FF UL, 2008.

opredeljenih funkcij proučevanega ozemlja. Spodnje Podravje je robni predel Slovenije, ki pa leži blizu vzhodno-zahodnega kraka slovenskega avtocestnega križa in prek katerega poteka znana Pyrnska cesta. Konkurenčni okvir predstavlja sicer bolj oddaljeni Gradec (Graz) v Avstriji in hrvaški Varaždin.

Druga težava, ki je za obmejne in periferne predele zelo značilna, je področje **medijske oskrbe**. Signal nacionalne televizije je na tem območju pogosto slab, tako da so prebivalci prikrajšani za kakovost, rednost in obseg različnih programov. Z razvojem kabelskih in internetnih povezav se ta težava lahko močno omili ali povsem odpravi. Vendar so prav taka obmejna območja neredko prikrajšana prav za te vidike tehnične infrastrukture. Drugi problem so omrežja mobilne telefonije, kjer so območja interferenc za uporabnike lahko tudi draga. Obe težavi so omenjali tudi anketiranci.

Problem, ki je bil tudi že medijsko večkrat osvetljen, je problem **dvolastnikov**. Ti imajo posesti na obeh straneh državne meje. Na tem območju so to predvsem vinogradniške parcele, nekaj pa je tudi njiv in travnikov, predvsem na območju ob Dravi (Belec, 1992). Vzpostavitev »schengenskega« nadzora na mejni črti je zahtevala na tem področju zmanjšanje števila prehodov. Kot je bilo pojasnjeno prej, je mreža čezmejnih poti izredno gosta. Tam, kjer prometnice potekajo neposredno po meji ali ob njej, lahko to predstavlja izdaten zaplet. Nekatere od poti, ki so jih nekoč uporabljali za doseg parcel, so sedaj zaprte in jih ni mogoče uporabljati kot transportne poti za individualne potrebe. Tako je pri Zavrču in tudi na sektorju meje od Ormoža proti Ljutomeru. Nekateri sogovorniki so opozorili tudi na probleme lovskih meja, ki večinoma izhajajo iz neurejenih oziroma neusklajenih evidenc katastrov obeh držav. Čeprav s tem problemom večina prebivalstva ni ne seznanjena in še manj vanj dejavno vključena, ni enostaven. Sestavlja del tegob, ki jih mora prenašati lokalno prebivalstvo obmejnih območij.

Povsem ločeno poglavje predstavlja ugotavljanje **možnosti razvoja čezmejnih stikov in sodelovanja**. Pri tem gre predvsem za percepcijo prebivalstva do različnih oblik čezmejnega sodelovanja. Na območjih že uveljavljenega čezmejnega sodelovanja le-to narekujejo potrebe in tudi določena tradicija tega početja, kot na primer na območju slovensko-italijanske meje na Primorskem. Po izkušnjah čezmejno aktivnih območij (na primer na Goriškem ob slovensko-italijanski meji) je obseg raznovrstnih osebnih stikov na eni ter terciarizacija gospodarstva pomembno prispevala k večjemu razvojnemu vzgonu čezmejnega sodelovanja, ne da bi za te dejavnosti dobili kakršnokoli spodbudo od zunaj. V omenjenem primeru je izjemno pomemben in verjetno tudi ključen dejavnik številčna, samozavestna in dobro organizirana slovenska manjšina.

Tega tukaj ni: prebivalci so bili navajeni na enoten, nenadzorovan prostor in sorazmerno majhne medsebojne razlike. Čezmejno gospodarsko sodelovanje v Spodnjem Podravju nima tradicije; na obeh straneh meje ni pomembnejših gospodarskih subjektov, regijska središča pa tudi niso razvila čezmejnih funkcij, razen oskrbe. Sedaj pa se razlike med območjema povečujejo, dodatne nove okoliščine pa tvorijo mejni režimi, ki so projekcija želja in standardov EU, Slovenija pa jih mora uresničevati. Zato nič ne čudi, če je tretjina vprašanih odklonila možnost čezmejnega sodelovanja; menijo da preprosto ni potrebno. Glede na splošno (javno) razširjeno tezo o nujnosti čezmejnega sodelovanja in povezovanja je to dokaj visok odstotek, ki kaže na pasivnost prebivalstva v tem pogledu. Razloge je mogoče iskati v razmeroma ostareli prebivalstveni sestavi ter pomanjkanju širših podjetniških iniciativ.

Preglednica 10: Področja možnega sodelovanja s Hrvaško.

Področje sodelovanja	Dosežena stopnja izobrazbe					
	OŠ	Poklicna	Srednja	Višja	Visoka	Skupaj
Čezmejni projekti	2	10	37	12	20	81
Gospodarsko sodelovanje	12	24	79	17	27	159
Raba infrastrukture	6	11	29	8	10	64
Zaposlovanje	9	9	30	7	10	65
Oskrba	7	8	24	5	3	47
Kulturno sodelovanje	10	16	47	10	26	109
Društveno sodelovanje	9	15	33	10	20	87
Drugo	0	4	3	0	0	7
Ni potrebe po sodelovanju	11	14	23	1	14	103
Število v kategoriji	33	60	128	28	44	294

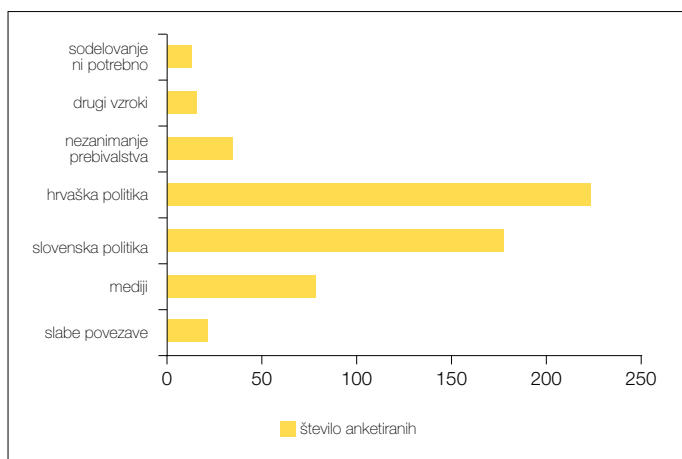
Vir: Terensko delo, FF UL, 2008.

Območje je dolgo zadržalo znaten delež kmečkega in polkmečkega prebivalstva in se v procesu modernizacije naslonilo na zaposlovanje v industriji in proizvodnih dejavnostih, medtem ko se je delež kmetijstva zmanjševal nominalno. Dejansko so mnogi zadržali obdelavo kmečke posesti in pri tem celo povečevali tržno usmerjenost. Sadjarstvo, vinogradništvo, pridelava sladkorne pese, buč in bučnega olja ter mestoma tudi žit in nekaterih okopavin so zadrževale pogoje sorazmerne samozadostnosti. Iskanje čezmejnih iniciativ je bilo šibko, saj druga stran, ki je bila v socialnoekonomskem pogledu sorodna, ni ponujala inovacij. Brez teh pa je tudi zagon čezmejnega sodelovanja omejen na le nekatere segmente. Tako lahko vidimo, da je k čezmejni oskrbi in vsakršnim stikom usmerjena le petina prebivalstva. Ostali imajo sicer precej idej in načelnega pristanka (čezmejno sodelovanje kot neobvezujoča možnost), vendar je verjetnost sodelovanja realno manjša. Kot pomemben dejavnik vzpodbujanja k različnim oblikam čezmejnega sodelovanja sodi zlasti dosežena stopnja izobrazbe. Pričakovano kažejo pri tem prebivalci z višjo in visoko izobrazbo večji interes. Okrog polovice jih predlaga oziroma vidi možnosti čezmejnega sodelovanja. Kot najbolj perspektivne so prepoznali možnosti gospodarskega, kulturnega in društvenega sodelovanja, nato pa projektne dela. Še najmanj so se ozirali na možnosti skupnega ali povezanega dela na področju urejanja komunalnih zadev in infrastrukture, čeprav je že ureditev rečnih brežin, varstvo pred poplavami in regulacija pretokov zaradi zagotavljanja hidoenergetskih zalog med pomembnimi nacionalnimi, ne le regionalnimi prioritetami.

Naposled velja opozoriti še na ovire, ki jih anketiranci prepoznavajo kot težavo zaradi različnih postopkov na meji in v obmejnem pasu vidijo kot oviralni ali preprečevalni dejavnik. Pregled skoraj ne more mimo očitno prepoznanih negativnih vplivov **nacionalnih politik**. Pri tem so bolj kritični do hrvaške in nekaj manj do slovenske politike. Na tem območju so bili zapleti razmeroma redki. Toda Razkrižje in meja na Muri nista daleč. Pri tem velja opozoriti na bojazen domačinov, da bi utegnile komisije poseči

po argumentu kompenzacije in morebitno popuščanje Hrvaške na morju nadoknaditi s kopenskimi sektorji. Mednje logično sodi tudi odsek na reki Dravi, kjer je razkorak med katastrskimi evidencami, sedanjim potekom rečne struge in robnih rokavov (tudi že mrtvih ali celo suhih) in posestno zasedenostjo prevelik, da bi ne sprožal v sedanjem stanju duha vsaj nekoliko dvomov in bojazni. Ob preložitvi dialoga na mednarodno arbitražo je tak pomislek še posebej upravičen, saj po prepričanju domačinov že obe državni komisiji nista posvetili življenjskosti teh za državno raven drobnih problemov dovolj pozornosti. To sicer ne drži, a dvom malega človeka ostaja. Prav tako velja opozoriti na pomanjkljivo prometno oziroma tehnično infrastrukturo. Vendar se sogovorniki verjetno v prvem odzivu (pri anketiranju, ki ni vnaprej napovedano, ampak naključno) premalo osredotočajo na dejstvo, da je prav pomanjkljiva infrastruktura lahko razlog za pospešeno iskanje skupnih interesov in združevanje moči. Vprašanje pa je, ali se take razmere v našem območju zares manifestirajo kot primerne za reševanje problemov na obeh straneh meje hkrati.

Analiza rezultatov ankete ni pokazala večjih odstopanj po spolu in izobrazbi, zato lahko z veliko verjetnostjo ocenimo, da so navedena stališča zelo realen odraz stanja v celotni populaciji. To velja podčrtati tembolj, ker so tudi razlike med vrstami navedenih težav in problemov zelo očitne.

Slika 43:

*Poglavitne ovire pri
sodelovanju s Hrvaško.*

Vir: Terensko delo, FF UL, 2008.

Živeti z mejo

Spodnje Podravje je zanimiv primer slovenske obmejne pokrajine, za katero je značilna pestrost različnih pojavnih oblik obmejnosti. Skoraj 80 km dolga mejna črta je precej vijugava tako na kopnem kot ob vodotokih. Čeprav je osnovna linija meje stara več stoletij, saj so glavne konture te meje nastale že v visokem srednjem veku, je točna mejna črta nastajala zelo postopoma in se večinoma izoblikovala po uveljavitvi franciscejskega katastra in modificirala s poznejšimi reambulacijami. Zaradi neusklajenosti in pomanjkanja sprotne koordinacije med hrvaškimi in slovenskimi geodetskimi službami je prišlo do razlik v katastrskih evidencah, ki danes predstavljajo predmet mejnih sporov med državama. Potek mejne črte je zelo zanimiv zaradi očitnih razlik med posameznimi

sektorji meje. V Halozah poteka dobra polovica mejne črte ob lokalnih cestah in poteh, veliko pa jih tudi prečka mejno črto. Ob **Dravi** je del meje izravnani, del pa odraža stari tok reke Drave izpred 200 let. V Slovenskih goricah mejna črta spremlja tok dveh potokov; poti jo večinoma dosegajo, a ne prečkajo. Državna meja v Spodnjem Podravju je prehodna gosteje kot v ostalih delih slovensko-hrvaške meje, vendar je večina prehodov le preprostih poti.

Mejna infrastruktura kaže na dobre možnosti čezmejnega sodelovanja, ki pa realno ni izkoriščeno. Čeprav je delež tistih, ki imajo na drugi strani meje svoje prijatelje in sogovornike opazen, pa so interesi po sodelovanju razmeroma skromni. Tretjina sogovornikov je menila, da tudi ni potrebno. Tako so v ospredju poleg delovnih, osebnih in turističnih stikov tudi perspektive kulturnega in gospodarskega sodelovanja, medtem ko o koriščenju lokalne infrastrukture še ni govora. Verjetno je to treba pripisati ne le pasivnosti celotnega obmejnega prostora, temveč tudi preskromnim spodbudam z državne ravni, saj območje tako zunanjo motivacijo pač potrebuje.

Viri in literatura

- Belec, B., 1992. Nekaj značilnosti zemljiškoposestne in zaposlitvene povezanosti med republikama Slovenijo in Hrvaško v obmejnih območjih severovzhodne Slovenije. *Geographica Slovenica* 23, Ljubljana, Inštitut za geografijo, str. 363-373.
- Celarc, B., 2002. Slovenija in njene meje, Visoka policijsko-varnostna šola, Ljubljana.
- Jesih, B., Zupančič, J., 2008. Slovensko-avstrijska meja in čezmejno sodelovanje. Na obrobju ali v osredju? Slovenska obmejna območja pred izzivi evropskega povezovanja (ur. Bufon M.). Koper, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, str. 209-246.
- Klemenčič, V., Genorio, R., 1992. Nova država Slovenija in njena funkcija v združenih Evropi, Okrogla miza o geopolitičnem položaju Slovenije, zbornik, Ljubljana, str. 43-63.
- Rajšp, V., Kološa, V., 2000. Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787, 6. zvezek, sekcija 197 in 198, Ljubljana, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU.
- Rebernik, D., Lampič, B., Mrak, I., Potočnik Slavič, I., Pak, M., Repe, B., Špes, M., Zupančič, J., Gačnik, A., 2010. Značilnosti regionalnega razvoja in razvojni potenciali Spodnjega Podravja, aplikativni raziskovalni projekt, zaključno poročilo. Filozofska fakulteta, Znanstveno-raziskovalno središče Bistra, Ljubljana, 254 str.
- Repolusk, P., 2005. Nekatere socialnogeografske značilnosti slovensko-hrvaških čezmejnih stikov, Slovenija po letu 2004 (ur. Bufon M.). Koper, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Terensko delo, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2009.
- Zgodovina Slovencev. 1979. Ljubljana, Cankarjeva založba, 964 str.
- Zupančič, J., 1996. Vloga narodnostne sestave prebivalstva v sodobnih socialno-gospodarskih in političnih procesih, Spodnje Podravje s Prlekijo: možnosti regionalnega in prostorskega razvoja. *Zveza geografskih društev Slovenije*, str. 221-227.
- Zupančič, J., 2003. Čezmejne dnevne delovne migracije v slovenskem obmejnem prostoru. *Razprave in gradivo*, Inštitut za narodnostna vprašanja, št. 43, Ljubljana, str. 68-111.

Spremembe v kulturni pokrajini

Barbara Lampič

V zadnjem desetletju smo v velikem delu Slovenije priče hitrim in prostorsko obsežnim spremembam rabe zemljišč, ki so posledica številnih procesov in novih teženj v prostorskem razvoju. Žal pa lahko že ob razmeroma hitrem pregledu oziroma analizi ugotovimo, da so številni procesi v prostoru slabo načrtovani in nenadzorovani, razvoj posameznih dejavnosti medsebojno neusklajen, posledice v prostoru pa marsikje izrazito negativne in povsem v nasprotju z načeli trajnostnih priporočil razvoja.

Raba tal je ena tistih prvin, ki najbolj prepoznavno zaznamuje pokrajino. V njej se kažejo zapletena razmerja med fizičnimi in družbeno-gospodarskimi dejavniki. Odločujoči dejavniki, ki oblikujejo potencial za kmetijsko rabo tal, so na ravnini drugačni od tistih na gričevju ali hribovitem svetu. Razlike v reliefu, v kamninski zgradbi in z njo povezane različne vodne značilnosti, mikroklimi idr. so povzročile tudi razlike v poteku pedogeneze in posledično vplivale na kakovost prsti, posredno pa seveda tudi na rabo tal. Raznolika pokrajinska raba in velika pestrost prsti so navkljub majhnosti karakteristične za slovenski prostor (Suhadolc et al., 2010).

S pokrajinsko rabo povezano pa je v zadnjem času tudi vse bolj aktualno in zdi se da že pereče vprašanje ohranjanja ustreznega **obsega** in **kakovosti kmetijskih zemljišč** z vidika **sposobnosti samooskrbe**. Slovenija je po deležu kmetijskih obdelovalnih zemljišč skoraj na repu med državami EU. Obdelovalnih kmetijskih površin imamo le še 8,8 %, ostalih kmetijskih zemljišč pa še 24,3 %. Od leta 1991 do leta 2008 se je površina kmetijskih zemljišč v uporabi zmanjšala za dobrih 12 % (68.870 ha), samo v obdobju od leta 2002 do 2007 pa smo zaradi urbanizacije (trajno) zgubili skoraj 20.000 ha oziroma kar 7 ha kmetijskih zemljišč na dan. Tako imamo v Sloveniji danes le še 2545 m² kmetijskih zemljišč in komaj 884 m² obdelovalnih zemljišč na prebivalca. Pravilno lahko vrednotimo te številke ob dejstvu, da je za zagotavljanje samooskrbe potrebnih kar 2500 do 3000 m² obdelovalnih površin na vsakega prebivalca. (Suhadolc et al., 2010)

Kakšne pa so razmere na Spodnjem Podravju? Tudi tu, tako kot v večjem delu Slovenije, veljavna zakonodaja s področja razvoja in urejanja prostora ni uspela usmerjati prostorskega razvoja po načelih trajnosti. Marsikje je prišlo do slabo pretehtanih in hitrih posegov v in izven območij naselij. Pritiski na kmetijska zemljišča kot osnovni vir za pridelovanje hrane so najbolj intenzivni na Ravnini ob Dravi.

Če primerjamo stopnjo zagotavljanja samooskrbe Spodnjega Podravja s slovenskimi razmerami pa je slika kljub vsemu izrazito pozitivna. Obseg obdelovalnih zemljišč na prebivalca Spodnjega Podravja je skoraj za štirikrat večji kot na prebivalca Slovenije in tudi presega površino, ki je potrebna za zagotavljanje samooskrbe.

Tako Spodnje Podravje z vidika zagotavljanja boljše stopnje samooskrbnosti predstavlja nacionalno pomembno in posebej vredno regijo, kar bi morali upoštevati tako pri oblikovanju nacionalnih kot regionalnih politik, razvojnih ukrepov in usmeritev.

Preglednica 11: Obdelovalna in kmetijska zemljišča na prebivalca v Sloveniji in na Spodnjem Podravju leta 2009.

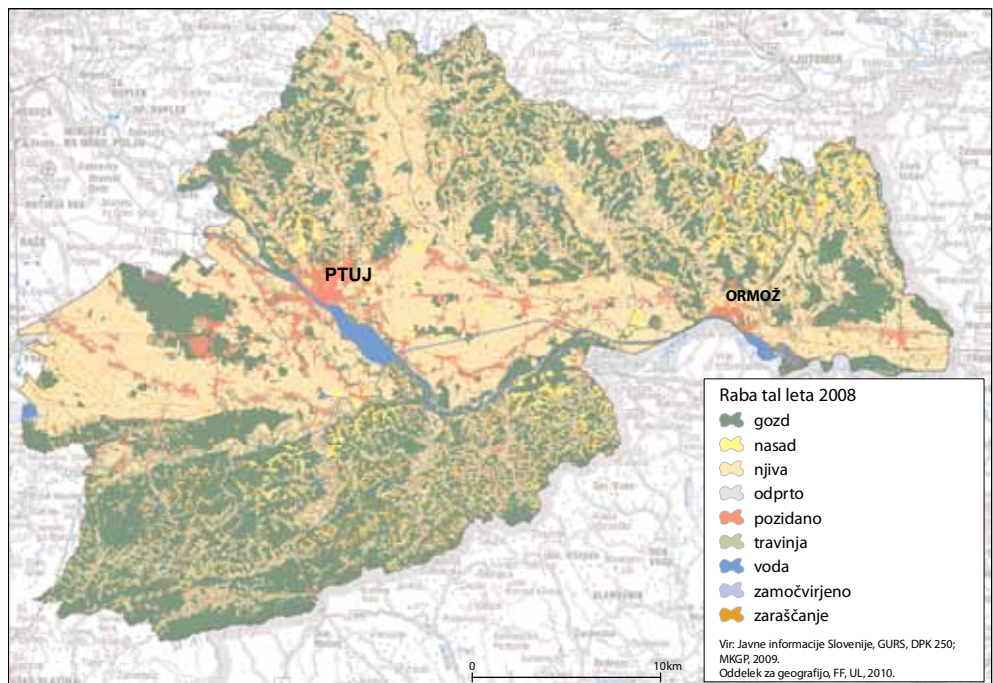
Območje	Obdelovalna zemljišča na prebivalca (m ²)	Kmetijska zemljišča na prebivalca (m ²)
Slovenija	884	2545
Spodnje Podravje	3708	5416

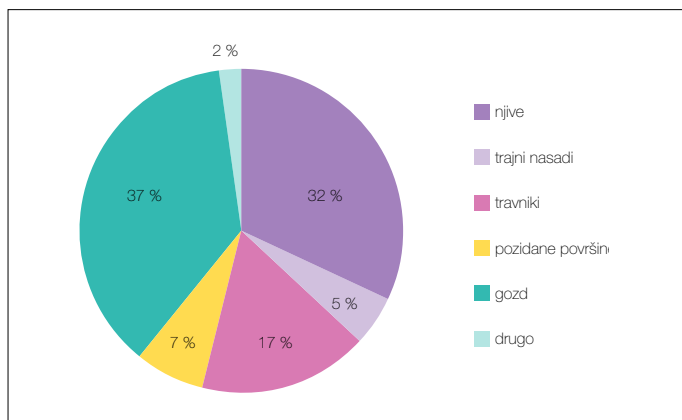
Vir: SURS, 2010; MKGP, 2009.

Raba in sprememba rabe zemljišč - odraz dinamičnih sprememb v prostoru

Pokrajinsko raznolikost na območju Spodnjega Podravja poudarjajo predvsem velike razlike med večinoma obdelanimi prisojnimi, južnimi, jugovzhodnimi in jugozahodnimi pobočji ter osojnimi pobočji, pretežno poraslimi z gozdom. Da govorimo o izrazito »kmetijski regiji«, kaže že struktura rabe zemljišč. Gozda je na celotnem območju Spodnjega Podravja malo, komaj 35 %, kar je glede na dejstvo, da je to prevladujoča kategorija v Sloveniji, izrazito podpovprečno. Pokrajini pečat kmetijske regije dajejo njive skupaj s trajnimi nasadi, ki zavzemajo 37 %, travniki pa »komaj« 17 %. Pozidanih površin (skupaj z območji infrastrukture) je že 7,3 % površin (MKGP, 2008).

Slika 44: Raba tal na območju Spodnjega Podravja leta 2008.

Vir: MKGP, 2009.

Slika 45:

Struktura rabe kmetijskih zemljišč Spodnjega Podravja.

Slika rabe tal je še mnogo bolj pestra po pokrajinskih enotah Spodnjega Podravja oziroma po značilnih pridelovalnih območjih, kjer se odražajo vsi specifični naravnogeografski dejavniki, ki odločujoče vplivajo na prevladujočo rabo.

Ravnina ob Dravi izrazito izstopa po deležu njiv, ki zavzemajo skoraj 60 %, najmanj njiv pa je pričakovano v Halozah (5,9 %), kjer velike strmine otežujejo intenzivno kmetijsko rabo. Gozda je v Spodnjem Podravju v primerjavi s slovenskimi razmerami malo, vendar je pomembna njegova razporeditev. V Halozah je gozdov kar 57 %, poraščajo pa predvsem višja območja. V Slovenskih goricah gozdovi obsegajo 35,8 %, na najbolj poseljeni in intenzivno kmetijski Ravnini ob Dravi pa komaj 18 %. V gričevnatem svetu Haloz in Slovenskih goric so zaradi razgibanega reliefa kmetijske površine majhne, gospodarsko bolj pomembni pa so intenzivni vinogradi in sadovnjaki, ki na območju Slovenskih goric obsegajo 8 % in v Halozah 6,6 % površin.

Izpostaviti velja še nadpovprečno nizek delež travinja v vseh treh pridelovalnih območjih. Travniki na območju Dravske ravnine obsegajo skromnih 7 %, večji pa je njihov delež v Halozah (25,3 %) in Slovenskih goricah (18,9 %). Delež travinja je glede na razvito živinorejo zelo skromen, kar je posledica velikega deleža krmnih rastlin na njivah.

Slika 46:

Vinogradniška pokrajina zaznamuje večji del Spodnjega Podravja in daje regiji značilno prostorsko identiteto.

Ravnina ob Dravi (Dravsko in Ptujsko polje) je območje največje zgostitve prebivalstva, gospodarske in prometne infrastrukture v Spodnjem Podravju, zato je tu pozidanih kar 10,8 % površin.

Preglednica 12: Pregled rabe tal po pokrajinskih enotah Spodnjega Podravja leta 2008.

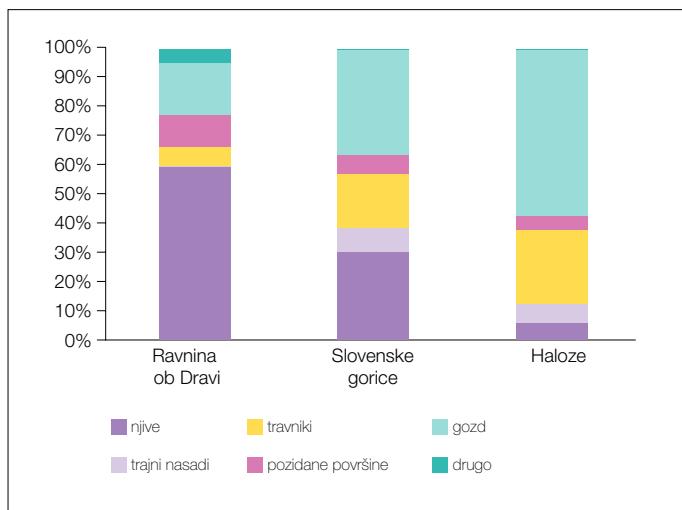
Raba tal	Ravnina ob Dravi (ha)	Delež (%)	Slovenske gorice (ha)	Delež (%)	Haloze (ha)	Delež (%)
Gozd	4740,5	18,0	12.199,6	35,8	14.571,3	57,1
Vinogradi in sadovnjaki	78,7	0,3	2730,2	8,0	1695,2	6,6
Njive	15.608,2	59,4	10.364,6	30,4	1508,9	5,9
Travinje	1820,4	6,9	6452,5	18,9	6452,8	25,3
Pozidano	2829,8	10,8	2226,1	6,5	1214,0	4,8
Drugo	1186,9	4,5	130,0	0,4	89,0	0,3
Skupaj	26.264,5	100	34.103,0	100	25.531,2	100

Vir: MKGP, 2009.

Na ravnini določajo rabo tal predvsem pedogeografske in hidrogeografske razmere. Na holocenskih ravninah v Spodnjem Podravju prevladujejo obrečne in oglejene prsti. Te ravnice so zaradi manj ugodnih pedoloških razmer in zaradi poplav primernejše za travnike in pašnike. Drava je na obeh straneh široko nasula prod in pesek, ki sta matična podlaga karbonatnim obrečnim prstem. Te se razprostirajo v bližini reke, plitve so primerne za loge, srednje globoke in globoke prsti pa so zelo primerne za kmetijstvo. Na ilovnatih in peščeno-prodnatih usedlinah so nastale oglejene prsti, ki so vlažnejše in primerne za travinje. Travniki prevladujejo tudi na oglejenih prsteh ob reki Dravinji in ob levih pritokih Drave (Grajena, Rogoznica, Pesnica) ter na meljasti in glinasti ilovici nanosov Ščavnice (naravno so se tukaj razraščali mokri travniki, sestoji črne in sive jelše). (Lovrenčak, 1996)

Nad holocenskimi ravninami rek se dvigajo bolj ali manj izrazite pleistocenske terase. Na terasah ob Dravi, ki so iz proda in peska, so nastale distrične rjave prsti in distrični ranker, ki nudijo dokaj ugodne razmere za poljedelstvo (Vovk, 1996). Vendar je to območje s stališča varstva okolja konfliktno, saj se kot eno največjih virov pitne vode izključuje tako z intenzivnim poljedelstvom kot z vse močnejšim pritiskom širitve drugih dejavnosti (in posledično pozidave površin). Na terasi v širši okolici Dornave so se na pleistocenski ilovici razvile evtrične rjave prsti, na obrobju proti dolinama Pesnice in Rogoznice pa so globoko oglejene. Tudi te prsti so primerne za poljedelstvo in travnike. Na skrajnem vzhodnem delu Dravske ravnine se širi terasa Ormoške Dobrave, ki je debelo prekrita s pleistocensko ilovico. Tod so nastali psevdogleji (Lovrenčak, 1996). Ker so razmere dokaj neugodne za rast kulturnih rastlin, jih v veliki večini porašča gozd. Gozd prevladuje tudi na kislih in slabo rodovitnih prsteh v srednjem, gozdnatem delu Dravskega polja.

Gričevnata območja so zaradi specifičnih naravnogeografskih razmer primerna za drugačno rabo tal. Razen pedogeografskih dejavnikov je pomemben še relief (vpliva tudi na pedogenezo), ki bistveno modificira mikroklimatske razmere in ustvarja specifično topoklimo. Gričevnata območja je zaradi večjih naklonov manj primerno za intenzivno poljedelstvo. Na večjih naklonih z južno ekspozicijo in večjo relativno višino

Slika 47:

Prikaz strukture rabe tal po pokrajinskih enotah Spodnjega Podravja.

Vir: MKGP, 2009.

so območja, ki so primerna zlasti za vinogradništvo in sadjarstvo (Vovk, 1996). Severne ekspozicije so primerne za travnike in pašnike, strmejšje lege pa poračajo gozdovi. Južne ekspozicije v zadnjih desetletjih postajajo vse bolj zanimive tudi za poselitev kljub dejstvu, da so pobočja zaradi manj ugodnih geomehanskih lastnosti (zemeljski usadi, plazovi) za gradnjo manj primerna. Prvotna poselitev terciarnega gričevja je bila skoraj izključno usmerjena na slemena, kjer je podlaga za gradnjo stabilnejša. V osrednjem delu terciarnih Haloz prevladujejo karbonatne rendzine in evtrične rjave prsti na laporju in lapornatih kamninah, kjer je mogoče gojiti vinsko trto. Sadno drevje uspeva na evtričnih rjavih prsteh in če so te prsti na položnem površju, so kmetje na njih uredili tudi njive. Na robnem delu Haloz (zlasti na jugozahodu) so bolj zastopane nekarbonatne kamnine (kremenov peščenjak, konglomerat). Te zaradi kisle reakcije prsti, drugih kemičnih in fizikalnih lastnosti prsti ter razgibanega gričevnatega reliefa pretežno porača gozd. V osrednjem delu Slovenskih goric so se na nekarbonatnih kamninah razvile distrične rjave prsti in psevdogleji. Na obeh tipih so na položnem površju prevladujoče njive, na distričnih rjavih prsteh ter na najbolj strmih zemljiščih pa vinska trta in sadno drevje. V vzhodnem, pretežno lapornatem delu Slovenskih goric, prevladujejo evtrične rjave prsti, ki so zelo ugodne za rast vinske trte. (Lovrenčak, 1996)

Analiza sprememb kmetijske rabe zemljišč

V nadaljevanju smo posebno pozornost namenili predvsem aktualnim spremembam rabe kmetijskih zemljišč. Izhajali smo iz dejstva, pa so kmetijska zemljišča neobnovljiv naravni vir, njihova ustrezna (trajnostna!) raba pa povečuje okoljsko, prostorsko in estetsko vrednost prostora. **Spremembe rabe kmetijskih zemljišč** so prisotne v pretežnem delu Slovenije, najbolj izrazito pa se kažejo v:

- Negospodarni ter okoljsko in prostorsko netrajnostni rabi prostora in posledično degradaciji ter trajni izgubi tega naravnega vira. Prostorski razvoj gre v smeri

intenzivne pozidave kvalitetnih kmetijskih zemljišč.

- Zaraščanju kmetijskih zemljišč. Proces je najbolj intenziven na manj kakovostnih kmetijskih zemljiščih.
- Degradaciji podobe kulturne pokrajine. Za Slovenijo značilna pestrost rabe prostora (preplet njivske in travniške rabe ter gozda) se z zaraščanjem in intenzivno pozidavo izgublja. Govorimo lahko o izgubljanju značilne prostorske identitete.

Slika 48:

*Primer obnove vinogradov
v Slovenskih goricah
(Jeruzalem).*

Prevladujoče procese spreminjanja rabe tal kot so npr. pozidava, zaraščanje, ozelenjevanje idr. je mogoče zaznati v pokrajini brez podrobnih analiz, ustrezno pa te procese lahko ovrednotimo le s pomočjo relevantnih prostorskih podatkov. Glede na težnje v prostorskem razvoju smo se osredotočili na tiste spremembe, ki so prostorsko najbolj obsežne in vsebinsko relevantne – gre za izgubo ali degradacijo kmetijskih zemljišč ter ekstenzifikacijo oziroma opuščanje kmetijske rabe, kar se odraža v spremembah kmetijskih kategorij v (1) kategorijo **pozidana zemljišča**, v (2) kategorijo **gozd** (ter sorodne kategorije kot so gozd in ostale poraščene površine, kmetijsko zemljišče poraslo z gozdnim drevjem) ter v (3) kategorijo **zemljišča v zaraščanju** (ter mešana raba zemljišč). Namenoma smo ločeno obravnavali spremembe rabe v gozd od tistih sprememb, ki vodijo »le« v zemljišča v zaraščanju. Glede vzpostavitve prvotne kmetijske rabe je namreč veliko več možnosti, da ponovno usposobimo za kmetijsko rabo površine, ki se šele zaraščajo. Vse navedene spremembe označujejo že prej omenjeni procesi, katerih kratko strnjeno definicijo podajamo v nadaljevanju.

Pozidava; proces širjenja obsega pozidanih zemljišč kot posledica urbanizacije. Na eni strani gre za prostorsko širitev mest (npr. Ptuja), po drugi strani pa se podeželska naselja funkcijsko in prostorsko postopoma spreminjajo in dobivajo vse bolj mestni značaj. Celoten pokrajinski videz se spremeni, poveča se gostota zazidave in obseg prometne infrastrukture (Kladnik, 1999). Z vidika prsti predstavlja pozidava nepovraten proces in dokončno uničenje tega naravnega vira.

Zaraščanje; proces spreminjanja kmetijskih zemljišč v grmičevje in gozd. Pogosto je povezano z neugodnimi demografskimi razmerami in opuščanje obdelave predvsem manj kakovostnih in slabše dostopnih kmetijskih zemljišč (Kladnik, 1999). Z vidika prsti

kot dela okolja zaraščanje ne predstavlja degradacije. Glede na spremembe rabe in strukturo zemljišč v slovenskem prostoru ga ocenjujemo kot izrazito negativno težnjo prostorskega razvoja. Učinki tega procesa se kažejo v propadanju kulturne pokrajine in siromašnju pestrih habitatov, ki so nastali z značilnim prepletanjem kmetijske in gozdne rabe. Pri naši analizi smo opredelitev zaraščanja nekoliko prilagodili. Zaradi pomembno visokega deleža kmetijskih zemljišč v zaraščanju smo ločeno analizirali spremembe kmetijskih kategorij rabe tal v kategorijo kmetijska zemljišča v zaraščanju. Spreminjanje kmetijskih kategorij rabe v gozd pa smo poimenovali **ogozdovanje** (kar je po definiciji sinonim za zaraščanje).

Neposredna primerjava po posameznih kategorijah rabe tal med letoma 2000 in 2008 še ne odraža dejanskih sprememb in procesov, ki oblikujejo današnjo podobo kulturne pokrajine celotne regije. Upoštevati je potrebno tudi nekatere metodološke spremembe pri zajemu podatkov na strani MKGP, zato prihaja npr. pri kategoriji rabe pozidane površine celo do zmanjšanja obsega, čeprav smo bili v zadnjem desetletju priče obsežni graditvi objektov in prometne infrastrukture v regiji. Prav zaradi tega je za interpretacijo pojavov spremembe rabe predvsem kmetijskih kategorij zemljišč potrebna bolj poglobljena analiza.

Indeks spremembe rabe zemljišč za obdobje med leti 2000 in 2008 kaže na povečanje površin gozdov, v manjšem obsegu tudi travinja ter zmanjšanje obsega njiv in vinogradov.

Preglednica 13: Sprememba rabe tal v Spodnjem Podravju med letoma 2000 in 2008.

Raba tal	2000 (ha)	2000 (%)	2008 (ha)	2008 (%)	Indeks spremembe rabe
Gozd	27.627,7	32,2	29.882,1	34,8	108,2
Zaraščanje	1838,4	2,1	1629,3	1,9	88,6
Vinogradi in sadovnjaki	5027,9	5,9	4743,9	5,5	94,4
Travinje	14.454,2	16,8	14.725,7	17,1	101,9
Njive	28.889,4	33,6	27.241,8	31,7	94,3
Odprt prostor	37,8	0,0	17,4	0,0	46,0
Pozidane površine	6525,7	7,6	6270,0	7,3	96,1
Voda, zamočvirjeno	1482,6	1,7	1388,6	1,6	93,7
Skupaj	85.884	100	85.899	100	-

Vir: MKGP, 2009.

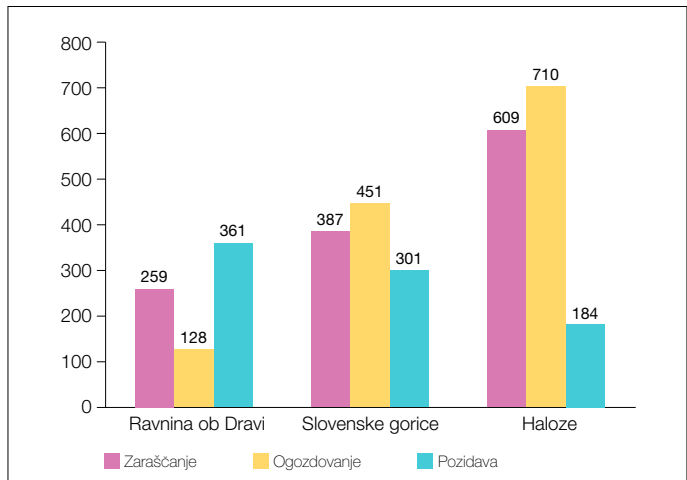
Tudi spremembe po posameznih značilnih pridelovalnih območjih moramo obravnavati z določeno mero kritičnosti zaradi metodoloških prilagoditev in posledično določenih odstopanj »napak« pri izračunih. Vendar moramo dobljene rezultate vrednotiti na nivoju celotne regije oziroma posameznega pridelovalnega območja, kjer pa se te napake zabrišejo.

Skupne površine kmetijskih zemljišč, kjer je v omenjenem obdobju prišlo do sprememb rabe, znaša 3390 ha (od skupaj skoraj 86.000 ha površja). Največ kmetijskih površin je bilo podvrženih **ogozdovanju**, torej so se kmetijske kategorije rabe spremenile v gozd. To je

posledica slabših pogojev za kmetovanje, le deloma tudi opuščanja kmetijstva na manj ugodnih legah, demografskih teženj (npr. staranja prebivalstva) ipd.

Slika 49:

*Spremembe rabe (v ha)
po pokrajinskih enotah
Spodnjega Podravja med
leti 2000 in 2008.*

Vir: MKGP, 2009.

V povezavi z napredovanjem površine gozda in zemljišč v zaraščanju velja izpostaviti t.i. **območja z omejenimi dejavniki za kmetijstvo** (OMD). Na celotnem območju Spodnjega Podravja se pojavljajo hribovita območja in območja s posebnimi naravnimi omejitvami. Hribovita območja pokrivajo 24.222 ha (28,2 %) in obsegajo območje celotnih Haloz ter še del Slovenskih goric. Območja s t.i. posebnimi naravnimi omejitvami za kmetijstvo prevladujejo in skupaj obsegajo 33.947 ha (območje Slovenskih in Dravinjskih goric), kar predstavlja skoraj 40 %. (MKGP, 2009)

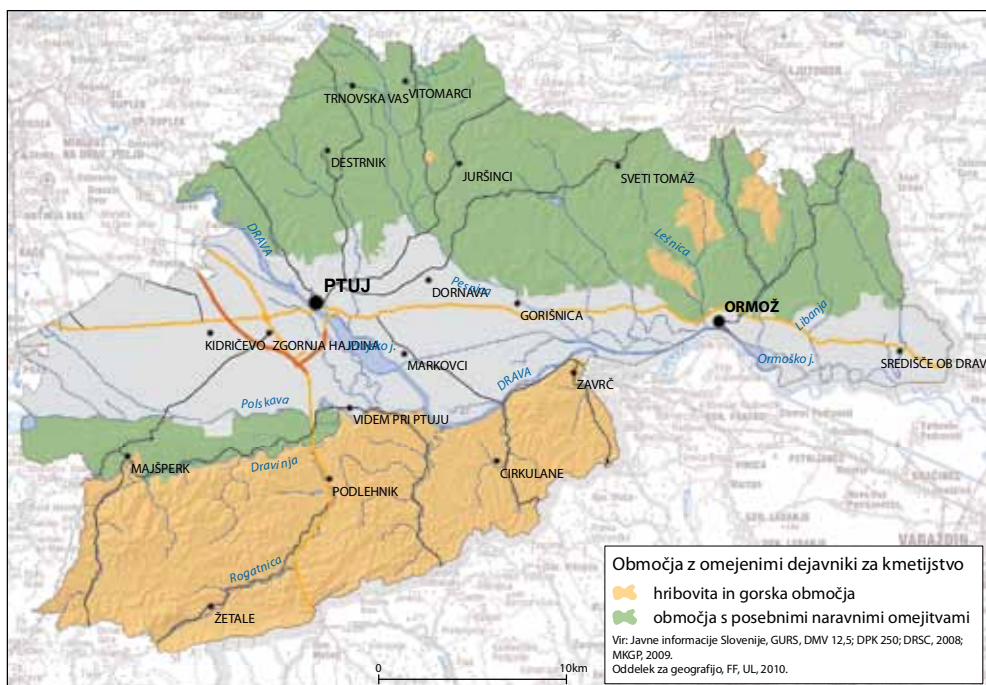
Oznaka naravnih razmer za kmetijstvo v Sloveniji je v splošnem neugodna. Najpogostejše se izpostavlja razmeroma majhen delež kmetijskih zemljišč od skupnih površin in neugoden relief, kar vse vpliva na manjšo kmetijsko proizvodno sposobnost, ožji izbor kultur in s tem manjšo prilagodljivost tržnim razmeram ter nasploh dražjo pridelavo. Posledično je manj ugodna tudi velikostna struktura kmetij, kar vpliva na manjšo storilnost in razmeroma velik delež mešanih kmetij.

Po zastopanosti območij (in obsegu izplačil) za OMD je jasno izražen njihov pomen predvsem za vzdrževanje kmetijske rabe in kulturne pokrajine, ker pa so razmere za kmetijstvo specifične in prevladujejo ekstenzivnejše oblike pridelave, je poudarjena tudi njihova vloga za spodbujanje sonaravnih oblik kmetijstva.

Podrobnejši pregled posameznih težavnostnih območij pridelave pokaže njihove temeljne značilnosti in predvsem fizičnogeografske dejavnike, ki bistveno vplivajo na oteženo kmetijsko pridelavo in manjšo količino pridelka.

Za **hribovita in gorska območja**, kamor se uvršča celotno območje Haloz in del Slovenskih goric je značilna omejenost možnosti uporabe kmetijskih zemljišč, za njihovo obdelavo pa je potrebna uporaba prilagojene, praviloma dražje mehanizacije. Za določitev teh območij se upošteva kriterija nadmorska višina in nagib, saj so na nižji nadmorski višini preveč

Slika 50: Območja z omejenimi dejavniki za kmetijstvo (OMD) v Spodnjem Podravju.

strmi nagibi enako omejujoči kot omejene možnosti na višjih nadmorskih višinah. Zaradi višje nadmorske višine je krajša tudi vegetacijska doba, kar bistveno vpliva na možnost izbire kulturnih rastlin. Med hribovska in gorska območja se uvrščajo vsa območja, kjer je povprečna nadmorska višina najmanj 700 m ali povprečen nagib najmanj 20 % oziroma istočasno povprečna nadmorska višina najmanj 500 m in povprečni nagib najmanj 15 % (za preračun se uporablja DMR 25 x 25 m). Hribovska in gorska območja so med OMD v Sloveniji prevladujoča in pokrivajo dobrih 72 %, v Spodnjem Podravju pa je teh območij manj, le 28 %.

Na **območjih s posebnimi omejitvami**, ki so geografsko zaokrožena območja (Slovenske in Dravinjske gorice), je potrebno nadaljevati s kmetijsko dejavnostjo kot glavnim elementom ohranjanja kulturne pokrajine zaradi različnih vzrokov; ohranjanja okolja, vzdrževanja podeželja in varstva ter razvoja turističnega potenciala območja. Skupaj ta območja predstavljajo 10 % celotne površine Slovenije, v Spodnjem Podravju pa je teh območij kar 40 %. Kriteriji za njihovo opredelitev so zelo različni, bistveno pa je, da je zaradi specifičnih naravnih omejitev kmetijska pridelava močno otežena. Posebne naravne omejitve so v Sloveniji zelo heterogene: erozija na območju gričevja v osrednji in vzhodni Sloveniji (Goričko, Slovenske gorice, Dravinjska gorice), pogoste poplave (poplavno območje ob reki Krki), močna burja (Vipavska dolina), bogastvo habitatov (Ljubljansko barje), specifična kraška območja (Kras, Dolenjsko podolje). (Klemenčič, Lampič, Potočnik Slavič, 2008)

Med t.i. **druga območja z omejenimi dejavniki** sodijo tista območja, ki jim grozi opuščanje rabe zemljišč, za njihovo prihodnost (živost podeželja in kulturno pokrajino)

pa je spodbujanje kmetijske dejavnosti nujno. Gre za homogena pridelovalna območja, ki pa morajo izpolnjevati štiri kriterije in sicer:

- slabo produktivnost tal; prevladujoč obseg slabše produktivnih tal, slabše kategorije predstavljajo najmanj 78 %,
- nizek katastrski dohodek zaradi slabšega ekonomskega učinka kmetijstva,
- delež zaposlenih v kmetijstvu dosega najmanj 14 %,
- demografski kriterij; gostota prebivalstva nižja od 50 prebivalcev na km² ali letna stopnja rasti prebivalstva nižja od 0,5 %.

Med druga območja z omejenimi dejavniki se v Sloveniji uvrščata območje Suhe in Bele krajine in predstavljajo 4 % celotne površine, na območju Spodnjega Podravja pa tega tipa OMD ni.

Območja z omejenimi dejavniki za kmetijstvo so bila določena s Programom razvoja podeželja za obdobje 2004 – 2006 in dopolnjena s Programom za obdobje 2007 – 2013. Kmetom (lastnikom zemljišč na območjih OMD) so tako dodeljene dodatne finančne spodbude (izravnalna plačila) za ohranjanje kmetovanja na pridelovalno bolj zahtevnih območjih in so namenjena kritju dodatnih stroškov, ki nastajajo pri obdelovanju zemlje zaradi težjih naravnih danosti, ki neugodno vplivajo na kmetovanje in izrazito poddržijo pridelavo. S tem ukrepom podpore se ohranja kmetovanje na območjih, kar bi bilo sicer v danih razmerah mnogo težje, ponekod pa povsem nemogoče.

Tudi **zaraščanje** v Spodnjem Podravju je posledica velikega deleža območji z omejenimi dejavniki za kmetijstvo. Gre za območja njiv, trajnih nasadov in travnikov, kjer v zadnjih letih zaradi vse slabšega obdelovanja napreduje grmovje in se postopoma zaraščajo. Največji obseg teh območjih je po pričakovanju v Halozah.

Kljub temu, da je obseg sprememb zaradi **pozidave** absolutno gledano najmanjši (846 ha), pa gre za nepovratne spremembe v rabi prostora in zato za dokončno izgubo kmetijskih zemljišč in prsti (kot neobnovljivega naravnega vira). Konflikt interesov kmetijstva in urbanega razvoja je najbolj prisoten na Ravnini ob Dravi in manj na pridelovalnih območjih Haloz (in Dravinjskih goric) ter Slovenskih goric. Pomemben dejavnik pozidave je gostota poselitve in infrastrukture, ki je na pridelovalnem območju Ravnina ob Dravi največja. Tu je v obravnavanem obdobju potekala tudi gradnja večjega infrastrukturnega projekta južne obvoznice Ptuja.

Preglednica 14: Obravnavane spremembe kmetijske rabe tal (v ha) v Spodnjem Podravju v obdobju od leta 2000 do 2008.

Sprememba kmetijske rabe tal	Ravnina ob Dravi	Slovenske gorice	Haloze	Skupaj
Zaraščanje	259,4	386,8	609,4	1255,6
Ogozdovanje	128,1	451,0	709,5	1288,6
Pozidava	360,7	301,0	184,1	845,8
Skupaj	748,2	1138,8	1503,0	3390,0

Vir: MKGP, 2009.

V nadaljevanju smo opravili tudi podrobno analizo sprememb rabe in sicer po posameznih kategorijah kmetijske rabe. Največjemu obsegu sprememb je bila podvržena kmetijska kategorija travniki. Kar 24,8 % vseh obravnavanih sprememb predstavlja zaraščanje, 29,5 % pa ogozdovanje travnikov. Kmetijski kategoriji, ki sta bili pozidani v največjem obsegu, sta travniki in njive. Pozidava njiv in vrtov predstavlja 10,5 % obravnavanih sprememb rabe tal, pozidava travnikov pa 10,1 % (MKGP, 2009).

Preglednica 15: Obravnavane spremembe kmetijske rabe tal v Spodnjem Podravju po pridelovalnih območjih in posameznih kategorijah rabe tal.

Sprememba kmetijske rabe tal	Ravnina ob Dravi	Slovenske gorice	Haloze	Skupaj
Zaraščanje intenzivnih in ekstenzivnih sadovnjakov	3,9	24,7	26,6	55,3
Zaraščanje trajnih, ekstenzivnih in intenzivnih travnikov	124,4	221,2	494,5	840,1
Zaraščanje hmeljišč in ostalih trajnih nasadov	0,6	0,0	0,0	0,6
Zaraščanje njiv in vrtov	130,4	124,7	26,6	281,8
Zaraščanje vinogradov	0,1	16,1	61,6	77,8
Zaraščanje trstičja	0,1	0,0	0,0	0,1
Ogozdovanje intenzivnih in ekstenzivnih sadovnjakov	1,2	34,6	33,7	69,6
Ogozdovanje trajnih, ekstenzivnih in intenzivnih travnikov	89,0	280,4	630,1	999,5
Ogozdovanje hmeljišč in ostalih trajnih nasadov	2,1	0,0	0,0	2,1
Ogozdovanje njiv in vrtov	35,7	116,1	20,0	171,8
Ogozdovanje vinogradov	0,1	19,8	25,7	45,7
Ogozdovanje trstičja	0,0	0,0	0,0	0,0
Pozidava intenzivnih in ekstenzivnih sadovnjakov	18,1	36,7	13,8	68,7
Pozidava trajnih, ekstenzivnih in intenzivnih travnikov	123,6	111,3	107,9	342,8
Pozidava hmeljišč in ostalih trajnih nasadov	0,1	0,0	0,0	0,1
Pozidava njiv in vrtov	217,8	106,7	31,5	355,9
Pozidava vinogradov	1,1	46,2	31,0	78,3
Skupaj	748,2	1138,7	1503,0	3390,0

Vir: MKGP, 2009.

Po naših analizah se kaže, da je bilo v zadnjih osmih letih spremembam kmetijske rabe podvrženega 2,8 % območja Ravnine ob Dravi, 3,3 % območja Slovenskih goric in kar 5,9 % Haloz. Po posameznih pridelovalnih območjih smo ovrednotili obseg in strukturo sprememb ter izpostavili glavne značilnosti:

Ravnina ob Dravi; Največ kmetijskih zemljišč je bilo pozidanih (360,70 ha) in trajno izgubljenih. Pozidava tako predstavlja kar 48 % proučevanih sprememb kmetijske rabe. Največ je bilo pozidanih njiv in vrtov ter travnikov. Sledi zaraščanje, ki predstavlja 34,7 % sprememb. Najbolj so se zaraščali njive in vrtovi, kar je za pridelovalno najugodnejše območje regije presenetljivo, vendar gre lahko v manjšem obsegu za opuščanje kmetijske rabe. Ogozdovanje je na tem pridelovalnem območju manj intenzivno in predstavlja le 17 % sprememb. Večinoma so bili ogozdeni travniki (MKGP, 2009).

Slovenske gorice; Od vseh obravnavanih sprememb kmetijske rabe tal na območju Slovenskih goric je bilo najintenzivnejše ogozdovanje. To je predstavljalo 39,6 % vseh sprememb. Najbolj so bili ogozdovanju podvrženi travniki. Zaraščanje obsega 34 % sprememb kmetijske rabe, v največji meri so bili temu procesu podvrženi travniki. Pozidava predstavlja 26,4 % sprememb, najbolj se je širila na območja travnikov (MKGP, 2009).

Haloze; Območja spreminjanja kmetijske rabe v Halozah in Dravinjskih goricah je najbolj obsežno, skupaj predstavlja kar 1503,1 ha. Največ kmetijskih zemljišč je bilo podvrženih ogozdovanju, ki je obsegalo 47,2 %, travniki pa so tista zemljiška kategorija z največjim obsegom sprememb (41,9 % sprememb na tem območju). 40,5 % sprememb kmetijske rabe tal predstavlja zaraščanje, kateremu so bili najbolj podvrženi travniki. Pozidava kmetijskih zemljišč obsega 12,2 % sprememb kmetijske rabe, med katerimi je bilo največ pozidanih travnikov (MKGP, 2009).

Podrobna analiza sprememb v rabi zemljišč in ustrezne interpretacije rezultatov so ključne za bodoče načrtovanje prostorskega in gospodarskega razvoja regije. Najbolj pereče je hitro napredovanje pozidave kmetijskih zemljišč, ki je najobsežnejše na za kmetijsko dejavnost najugodnejši Ravnini ob Dravi. Na drugi strani so Haloze z Dravinjskimi goricami še naprej podvržene hitremu napredovanju gozda, saj je tu obseg sprememb kmetijskih zemljišč v kategorije zemljišč v zaraščanju in gozdna zemljišča daleč največji. Skupen evidentiran obseg za kmetijstvo »izgubljenih« zemljišč jv zadnjih osmih letih na celotnem območju Spodnjega Podravja 3390 ha, kar predstavlja 3,9 % celotnega preučevanega območja.

Viri in literatura

- Kladnik, D., 1999. Leksikon geografije podeželja. Inštitut za geografijo, Ljubljana, 318 str.
- Kladnik, D., Ravbar, M., 2003. Členitev slovenskega podeželja. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana, 196 str.
- Klemenčič, M. M., Lampič, B., Potočnik Slavič, I. 2008. Življenjska (ne)moč obrobnihih podeželskih območij v Sloveniji. GeograFF 3, Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 149 str.
- Lovrenčak, F., 1996. Pedogeografska regionalizacija Spodnjega Podravja s Prlekijo. V: Spodnje Podravje s Prlekijo – možnosti regionalnega in prostorskega razvoja. 17. zborovanje slovenskih geografov, Ptuj, 21. – 23. oktober 1996. Ljubljana, Zveza geografskih društev Slovenije, str. 37- 42.
- Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Dejanska raba tal. URL: <http://rkg.gov.si/GERK/> (citirano 15.5.2009).
- Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Program razvoja podeželja 2007 – 2013. http://www.mkgp.gov.si/si/delovna_podrocja/program_razvoja_podezelja_2007_2013/ (citirano 2.4.2010).
- Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 2009. Evidenca dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč, Podatkovne zbirke za leto 2008.
- Občinski program varstva okolja za mestno občino Ptuj – stanje okolja, 2007. http://www.ptuj.si/_pdf/okolja_%20za_javno_razgrnitev.pdf (citirano 26.11.2008)

- Rebernik, D., Lampič, B., Mrak, I., Potočnik Slavič, I., Pak, M., Repe, B., Špes, M., Zupančič, J., Gačnik, A., 2010. Značilnosti regionalnega razvoja in razvojni potenciali Spodnjega Podravja, aplikativni raziskovalni projekt, zaključno poročilo. Filozofska fakulteta, Znanstveno-raziskovalno središče Bistra, Ljubljana, 254 str.
- Skupna kmetijska politika proti letu 2020: odzivi na prihodnje izzive povezane s hrano, naravnimi viri in ozemljem. 2010. Sporočilo komisije Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij. COM (2010). 672 konč.
- Suhadolc, M., Sušnik, A., Lobnik, F., Kajfež Bogataj, L., Gregorčič, G., Bergant, K., 2010. Izzivi Slovenije na področju suš in degradacije tal: uresničevanje ciljev Konvencije ZN o boju proti degradaciji - dezertifikaciji tal (UNCCD), Agencija RS Slovenije za okolje. 76 str. <http://www.svo-rs.si/web/portal.nsf/dokumentiweb/95DC9A258D542D63C1257758005109FC?OpenDocument> (citirano 13.12.2010).
- Terensko delo, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2009.
- Vovk, A., 1996. Pedološka podlaga kot osnova za kmetijsko rabo tal. V: Spodnje Podravje s Prlekijo – možnosti regionalnega in prostorskega razvoja. 17. zborovanje slovenskih geografov, Ptuj, 21. – 23. oktober 1996. Ljubljana, Zveza geografskih društev Slovenije, str. 23- 35.
- Vrščaj, B., 2007. Urbanizacija tal v Sloveniji. V: Strategija varovanja tal v Sloveniji (zbornik referatov). Pedološko društvo Slovenije, Ljubljana, str. 263-280.

Sedanost in prihodnost kmetijstva

Barbara Lampič

Če smo zadnje desetletje večkrat bili priče zapostavljenosti kmetijstva kot gospodarske dejavnosti ter kot najpomembnejšega dejavnika oblikovanja kulturne pokrajine, pa mu trenutne razmere (npr. nestabilnost prehranskih trgov) na področju različnih politik pripisujejo povsem drugačno mesto in poudarjajo njegovo družbenogospodarsko vlogo pri doseganju trajnostnega razvoja. Spodnje Podravje zaznamuje kmetijska dejavnost, kar se kaže najprej v podobi kulturne pokrajine z visokim deležem kmetijskih zemljišč, v nadpovprečnem deležu kmetov in v razviti živilski industriji s sedežem nekaterih najbolj prepoznanih obratov kot sta npr. Perutnina Ptuj d.d. ali Ptujška klet. Prepoznavanje nove vloge kmetijstva v povezavi z razumevanjem aktualnih procesov na podeželju je tako za bodočnost Spodnjega Podravja odločujočega pomena.

Nova vloga kmetijstva v družbi

Navkljub zmanjševanju gospodarskega pomena kmetijstvo v državah EU in Sloveniji (1,1 % BDP, 8,4 % zaposlenega aktivnega prebivalstva) ohranja svoje prostorske in socialne razsežnosti, hrana pa ostaja strateška dobrina. Sedanji evropski model kmetijstva temelji na razumevanju njegove **večnamenskosti**. Poleg gospodarske (strogo pridelovalne) se kmetijstvu vse bolj pripisujejo tudi druge družbeno pomembne funkcije, ki jih tržni mehanizmi danes še ne uravnavajo. Med njimi lahko izpostavimo številne pozitivne vplive kmetijstva na okolje (ohranjanje biodiverzitete, številne ekosistemske funkcije idr.), vplive na socialno ravnovesje, na podobo kulturne pokrajine, na ohranjanje naravnih vrednot in kulturne dediščine (Klemenčič, Lampič, Potočnik Slavič, 2008).

Žal pa velja poudariti, da je tako termin večnamensko (multifunkcionalno) kmetijstvo kot tudi trajnostno kmetijstvo prepogosto le birokratska fraza v številnih evropskih, nacionalnih in regionalnih strateških in izvedbenih dokumentih s področja kmetijstva in razvoja podeželja. Implementacija vsebine prepogosto izostane oziroma je le delno izvedena.

Usmeritev skupne evropske politike želi v prihodnje slediti predvsem trem strateškim ciljem;

1. Ohraniti **potencial za proizvodnjo hrane** in tako evropskim državam zagotoviti dolgoročno varnost pri preskrbi s hrano ter hkrati prispevati k naraščajočemu svetovnemu povpraševanju po hrani.
2. Podpirati vse tiste podeželske skupnosti, kmete, ki evropskim državljanom zagotavljajo kakovost in raznolikost hrane, ki je pridelana trajnostno in v skladu z zahtevami EU glede okolja, vode, zdravja in dobrega počutja živali, zdravja rastlin

in seveda javnega zdravja prebivalcev. Upravljanje naravnih virov s kmetovanjem je ključno za ohranitev podeželske pokrajine, pomemben način za ohranitev biotske raznovrstnosti idr.

3. Ohraniti vitalnost podeželskih skupnosti, za katere je kmetovanje pomembna gospodarska dejavnost, ki ustvarja lokalna delovna mesta. Močno zmanjšanje lokalne proizvodnje bi vplivalo na značilne podobe kulturnih pokrajin, zožilo bi izbiro hrane potrošnikov ter povečalo emisije toplogrednih plinov.
(Skupna kmetijska politika proti letu 2020, 2010)

Za uresničevanje gospodarske, okoljske, socialne in prostorske vloge kmetijstva in njegovega trajnostnega razvoja imamo v slovenskem **Zakonu o kmetijstvu** (2008) opredeljene naslednje cilje kmetijske politike:

- **stabilna pridelava varne in kakovostne hrane**, ki pa je tako po količini (visoka stopnja samooskrbe) kot tudi cenovno dostopna,
- **ohranjanje rodovitnosti** kmetijskih zemljišč,
- ustrezno **varovanje kmetijskih zemljišč** pred onesnaženji, neracionalno rabo ter **ohranjanje in izboljšanje naravnih virov** (prsti, vode) za pridelavo hrane,
- uresničevanje načel varstva okolja in ohranjanja narave ter genskih in drugih virov,
- **povečevanje konkurenčne sposobnosti kmetijstva**,
- **zagotavljanje primerne dohodkovne ravni** kmetijskim gospodarstvom,
- **ohranjanje poseljenosti in obdelanosti** kmetijskih zemljišč.

Slika 51:

Pogled s Haloz na kmetijsko in poselitveno najbolj primeren ravninski del Spodnjega Podravja.

Doseganje navedenih kompleksnih ciljev je spodbujano s številnimi ukrepi in politikami, vendar so njihovi učinki večkrat težko sledljivi, merljivi in slabo nadzorovani. Preglednost je slaba tako na nacionalni kot tudi regionalni ravni, zato je zgolj regionalno spodbujanje in usmerjanje razvoja kmetijstva skoraj neizvedljivo, številni konflikti v prostoru pa so neprepoznani oziroma pogosto tudi napačno interpretirani.

Tako je npr. konvencionalno kmetijstvo, ki zlasti na rodovitnih prodnih ravninah zaradi svoje razširjenosti, predvsem pa intenzivnosti, predstavlja pomemben vir okoljskega obremenjevanja. Le-to je bilo neprepoznano in kot okoljski problem povsem zapostavljeno do 90-ih let prejšnjega stoletja. Konflikt med snovno in energetsko potratnim kmetijstvom in okoljem/vodo je že desetletja prisoten tudi na območju Spodnjega Podravja.

Izhodišče za celovito analizo so značilna pridelovalna območja Spodnjega Podravja in anketiranje kmetij

Detajlna regionalizacija Spodnjega Podravja je bila izvedena že v času obsežnega raziskovanja v 90-ih letih. Za potrebe obstoječe raziskave tako nismo šli več v nadaljnjo prostorsko členitev obravnavanega območja – za naše potrebe smo združevali obstoječe pokrajinskoekološke tipe na homogena območja predvsem z vidika kmetijske pridelave.

Pokrajinske enote Spodnjega Podravja so opredeljene na podlagi tistih naravnih dejavnikov, ki odločilno vplivajo tudi na pridelovalne pogoje. Upoštevani naravni dejavniki so geološka zgradba, relief, prsti, podnebje in hidrološke razmere. Celotno območje Spodnjega Podravja je bilo na podlagi analize teh dejavnikov obravnavano po treh (pridelovalnih) območjih: Haloze (z Dravinjskimi goricami na jugu), Ravnina ob Dravi v osrednjem delu in Slovenske gorice na severu. Te enote so naravnogeografsko notranje razmeroma homogene z značilnimi pogoji pridelave ter pridelovalnim potencialom. Istočasno nam je takšna delitev omogočala lažjo analizo in interpretacijo temeljnih regionalnih razlik ter procesov ne le pri obravnavanju kmetijstva ampak tudi širši analizi procesov na podeželju in razvoju posameznih dejavnosti.

Preglednica 16: Površina posameznih pridelovalnih območij Spodnjega Podravja (v ha).

Pridelovalno območje	Površina (ha)
Ravnina ob Dravi	26.264
Slovenske gorice	34.103
Haloze (z Dravinjskimi goricami)	25.531
Skupaj	85.898

Vir: MKGP, 2008.

Med vsemi dejavnostmi ravno kmetijstvo najbolj zaznamujejo naravne razmere; tako je prevladujoča usmeritev odvisna od naravnih pogojev, hkrati pa so lahko neugodne, celo uničujoče naravne razmere oziroma pojavi kot npr. suše, poplave ali toča v posameznih letih odločilne za posamezno kmetijo oziroma pridelavo celotne regije.

Za nadaljnjo usmerjanje kmetijstva pa ostaja najpomembnejša vloga človeka – kmetov, zato smo poseben poudarek dali ravno raziskavi na terenu – **anketiranju kmetov** celotnega območja Spodnjega Podravja. Obstoječim dostopnim podatkovnim bazam smo tako dodali neprecenljive informacije iz »prve roke«, opredelili razmere v kmetijstvu regije na osnovi podatkov po kmetijah (demografski, socialni, okoljski vidik), opredelili

dejanske probleme, s katerimi se soočajo kmetje kot nosilci kmetijske gospodarske dejavnosti, iskali njihove vizije za razvoj kmetije in območja idr.

Podeželski prostor v Spodnjem Podravju po navedbah ORP Spodnje Podravje (2006) kljub vlaganjem v razvoj še vedno zaostaja, v prvi vrsti zaradi nekonkurenčnosti in premajhne okoljske uspešnosti kmetijstva in gozdarstva. V nadaljevanju ORP Spodnjega Podravja med strukturnimi problemi regije izpostavlja prekomerno razdrobljeno lastniško strukturo kmetijskih zemljišč, visoke stroške obdelave, neustrezno posestno sestavo, visok delež mešanih kmečkih gospodarstev, stagnacijo kmečkega prebivalstva, ponekod pomanjkljivo načrtovano prostorsko zasnovo vaških naselij (ki ne sledi njihovemu širjenju in razvoju), opuščanje obdelovanja in posledično zaraščenost pokrajine, pomanjkljivo in predvsem premalo raznovrstno gospodarsko infrastrukturo in z njo povezano pomanjkanje kakovostnih delovnih mest izven kmetijstva, pomanjkljivo prometno povezanost (predvsem v Halozah) in stihijski razvoj podeželskih naselij.

Večine izpostavljenih problemov smo se lotili tudi v obstoječi raziskavi, ki iz različnih perspektiv obravnava podeželje in razvoj kmetijstva, v nadaljevanju pa smo posebno pozornost namenili:

- Obsegu in (tudi lastniški) strukturi kmetijskih zemljišč in neustrezni posestni sestavi;
- Demografski sliki na kmetijah; številu in strukturi kmečkega prebivalstva, vitalnosti podeželskih naselij in vitalnosti kmečkih gospodarstev, gospodarjem na kmetijah;
- Strukturi kmečkih gospodinjstev (vzroki za visok delež mešanih kmečkih gospodarstev, premajhen dohodek iz kmetijske dejavnosti idr.);
- Opuščanju obdelovanja in posledično zaraščanju;
- Konfliktu interesov na območju kmetijskih zemljišč;
- Možnosti za povečanje diverzifikacije gospodarskih dejavnosti na podeželju, posledično pa tudi večje diverzifikacije dohodka na kmetijah.

Z **anketiranjem kmetij** smo želeli pridobiti tiste informacije, ki jih uradne statistike ne zbirajo, so pa ključne predvsem za načrtovanje prihodnjega razvoja dejavnosti in regije. Anketo je na koncu sestavljalo 19 vprašanj razdeljenih v posamezne vsebinske sklope;

- Prvi del ankete je bil osredotočen na pridobivanje informacij o osnovnih značilnostih kmetije kot so pridelovalna usmeritev kmetije, njena velikost, struktura in lastništvo kmetijskih zemljišč itd.;
- Sledil je sklop vprašanj, s pomočjo katerih smo dobili vpogled v obseg in strukturo intenzivnosti kmetijske pridelave (količina in vrsta uporabljenih mineralnih gnojil sredstev za varstvo rastlin, porabi energentov na kmetiji, idr.;
- Zadnji del vprašalnika je bil namenjen pridobivanju informacij o prihodnosti in perspektivnosti kmetij ter prihodnosti obravnavanega območja, kot ga vidijo kmetje sami. Vprašalnik smo zaključili z evidentiranjem družbenogeografske značilnosti gospodinjstva, kar nam je omogočilo opredelitev stopnje vitalnosti in določitev socioekonomskega tipa kmetij na obravnavanem območju.

Pri izboru kmetij smo izhajali iz podatkov Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano o velikosti kmetij. Med vsemi kmetijskimi gospodarstvi, ki imajo na obravnavanem območju registrirano kmetijsko dejavnost (pridobljen KMG MID), smo izločili kmetije večje od 2 ha. Takih je na območju Spodnjega Podravja 7061. Po oceni kmetijske svetovalne službe je na območju enote Ptuj in Ormož okrog 5000 kmetij (ki oddajajo vloge za subvencije), od teh pa je 20 do 30 % aktivnih, živih kmetij. V tej skupini kmetij smo iskali naše vzorčne kmetije, upoštevali pa smo tudi njihovo zastopanost po pridelovalnih območjih. (Rebernik et al., 2010)

Preglednica 17: Izvedene ankete po značilnih pridelovalnih območjih.

Pridelovalno območje	Število anketiranih kmetij	Delež (%)
Ravnina ob Dravi	65	49,6
Slovenske gorice	32	24,4
Haloze	34	26,0
Skupaj	131	100

Vir: Terensko delo, FF, UL, 2009.

Današnje razmere v kmetijstvu - velikost kmetij in pridelovalna usmeritev

Kmetijstvo je, kot večina gospodarskih dejavnosti, bilo v preteklosti, najbolj pa v zadnjih 20-ih letih, podvrženo številnim spremembam. Predvsem so živi procesi spreminjanja rabe zemljišč in v prostoru je nemogoče prikazati povsem aktualno stanje.

Hitro se spreminja tudi število in velikost kmetijskih gospodarstev. Po zadnjem popisu (leta 2000) je imela Slovenija še preko 86.000 kmetijskih gospodarstev, območje Spodnjega Podravja (vseh 19 občin) pa je imelo še 7061 kmetij. Seveda se je število kmetij do danes pomembno zmanjšalo, dejanski podatek pa se dnevno spreminja. (SURS, Popis kmetijskih gospodarstev, 2000)

Za poglobljene analize in napovedi bodočega razvoja dejavnosti ter predvsem oblikovanje ukrepov za usmerjanje in spodbujanje kmetijstva, so izjemno pomembni tudi podatki o usmeritvi kmetij, starosti in izobrazbi gospodarja, urejenost nasledstva na kmetiji idr. Del teh informacij spremlja in vodi MKGP, veliko podatkov pa se zbira le ob popisih kmetijskih gospodarstev. Za razliko od števila kmetij so spremembe na področju pridelovalnih usmeritev kmetij manjše.

Zaradi omenjene dinamike sprememb smo posebno težo v raziskavi namenili prav neposrednemu pridobivanju informacij na terenu. V vzorec je zajetih 131 kmetij celotne regije, kar po grobih ocenah predstavlja slabo petino danes delujočih kmetij. Na osnovi pridobljenih podatkov pa želimo podati predvsem tiste strukturne značilnosti kmetijstva, ki jih je sicer nemogoče pridobiti iz uradnih podatkovnih baz.

Velikost in število kmetij

Po podatkih Kmetijskega popisa leta 2000 je bilo na območju Spodnjega Podravja evidentiranih 7061 kmetij, od tega kar 2244 manjših od 2 ha. Slika se je do danes bistveno spremenila.

Povprečna velikost slovenskega kmetijskega gospodarstva je leta 2007 znašala 6,5 ha, kar je 3,1 % več kot v letu 2005 in 15,5 % več kot leta 2000. V ORP Spodnje Podravje (2006) navajajo, da je povprečna velikost kmetijskih gospodarstev v Spodnji Podravski regiji 4,7 ha, torej precej pod slovenskim povprečjem (Ocena stanja v kmetijstvu v letu 2007).

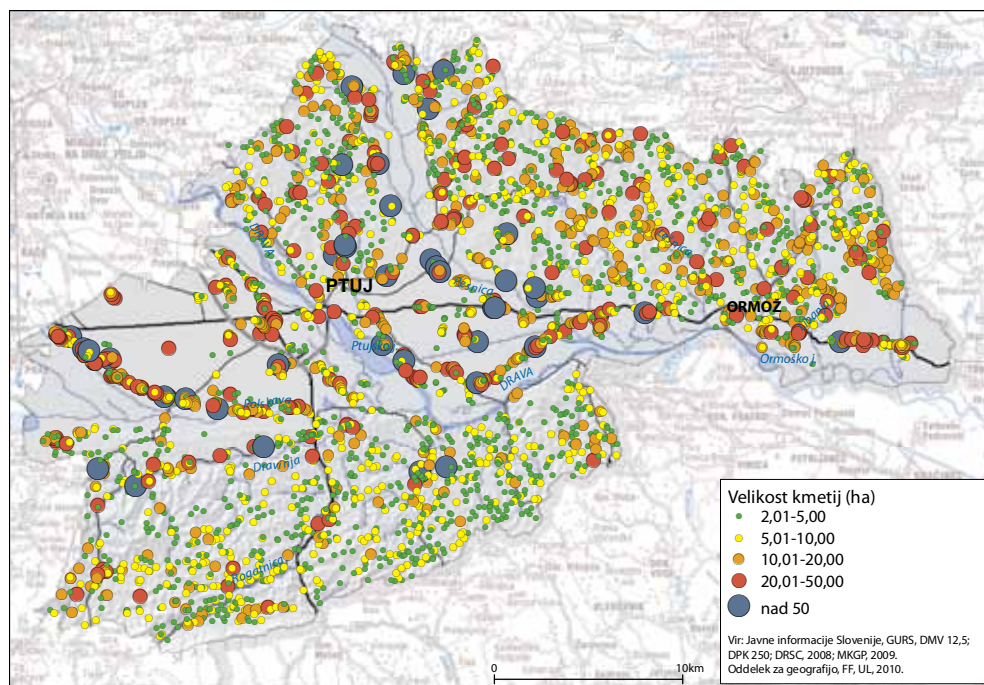
Preglednica 18: Velikostna struktura kmetij Spodnjega Podravja leta 2000.

Občina	Skupaj	do 2 ha	2,01 do 5 ha	5,01 do 10 ha	10,01 ha in več
Destrnik	317	116	120	48	33
Dornava	241	69	99	55	18
Gorišnica	612	219	236	116	41
Juršinci	308	89	134	51	34
Kidričevo	487	106	134	133	114
Majšperk	398	99	147	109	43
Ormož	1979	670	664	423	222
Ptuj	582	243	211	84	44
Videm	567	158	215	159	35
Zavrč	138	44	63	22	9
Hajdina	228	63	88	48	29
Markovci	381	158	143	51	29
Podlehnik	240	71	114	42	13
Sveti Andraž v Slovenskih goricah	170	42	72	36	20
Trnovska vas	174	44	65	39	26
Žetale	239	53	91	80	15
Spodnje Podravje	7061	2244	2596	1496	725
Podravska regija	14.770	4450	5464	3140	1716
Slovenija	86.320	22.997	30.380	22.053	10.890

Vir: SURS, Popis kmetijskih gospodarstev 2000.

V nadaljevanju navajamo podatke o velikostni strukturi vseh kmetijskih gospodarstev v registru MKGP po pridelovalnih območjih. Namenoma smo izločili kmetije manjše od 2 ha skupne površine. Med preostalimi izrazito prevladujejo majhne kmetije (od 2 do 5 ha) na območju Haloz ter večje kmetije (nad 20 ha) na Ravnini ob Dravi. Velike kmetije z več kot 20 ha kmetijskih zemljišč so značilne tudi za del Slovenskih goric (npr. Pesniško dolino).

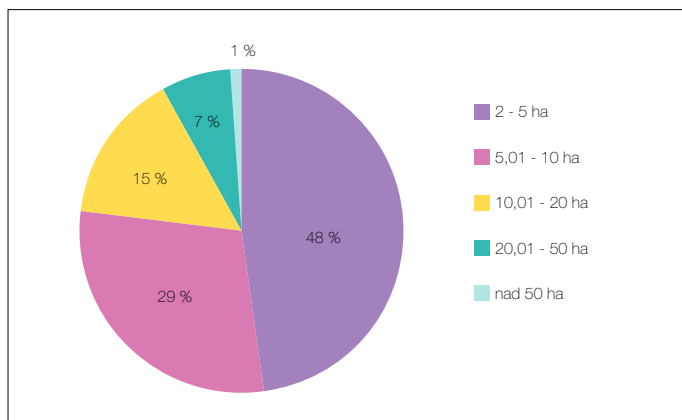
Slika 52: Velikost in razporeditev kmetij Spodnjega Podravja leta 2007.

Preglednica 19: Kmetijska gospodarstva po velikostnih razredih kmetijskih zemljišč v uporabi leta 2007.

Pridelovalno območje	Ravnina ob Dravi	Slovenske gorice	Haloze	Skupaj
2 - 5 ha	522	843	568	1933
Delež (%)	27,0	43,6	29,4	100
5,01 - 10 ha	396	448	316	1160
Delež (%)	34,1	38,6	27,2	100
10,01 - 20 ha	243	257	78	578
Delež (%)	42,0	44,5	13,5	100
20,01 - 50 ha	127	105	27	259
Delež (%)	49,0	40,5	10,4	100
nad 50 ha	22	14	5	41
Delež (%)	53,7	34,1	12,2	100
Skupaj	1310	1667	994	3971

Vir: SURS, 2007.

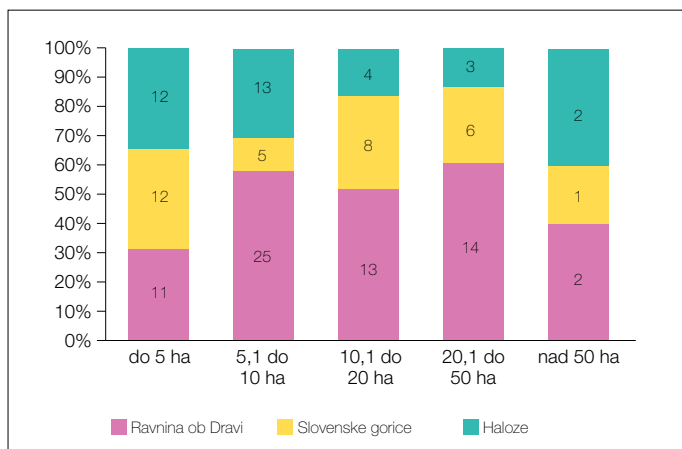
Vir: SURS, 2007.

Slika 53:

Struktura kmetijskih gospodarstev Spodnjega Podravja po velikosti kmetijskih zemljišč.

Glede na težnje v razvoju kmetijstva celotnega območja je podobno kot drugod po Sloveniji opazno izboljševanje **velikostne strukture kmetij**, kar je posledica zmanjševanja števila manjših kmetij ob hkratnem povečanju števila gospodarstev v velikostnih razredih nad 20 ha kmetijske zemlje. Zmanjševanje števila kmetijskih gospodarstev lahko pripišemo tako zaostrovanju gospodarskih razmer (Ocena stanja v kmetijstvu v letu 2007) kot tudi drugim strukturnim spremembam v kmetijstvu.

Terenski rezultati kažejo nekoliko drugačno sliko, poudariti pa velja, da smo pri izboru kmetij za anketiranje izbirali le med naključno izbranimi kmetijami večjimi od 2 ha. Zato so predvsem rezultati o obsegu obdelovalnih kmetijskih zemljišč nekoliko precenjeni (zaradi večje povprečne velikosti kmetij), vendar večinoma razložljivi in pomembno dopolnjujejo statistične informacije o kmetijstvu v regiji. Povprečna anketirana kmetija v Spodnjem Podravju je bila tako velika kar 10,7 ha, če pa bi upoštevali še najeta obdelovalna zemljišča anketiranih pa celo 15,4 ha. Vendar pa zemljišč ne najemajo vse kmetije. Razliko v povprečni velikosti gre pripisati trinajstim velikim kmetijam (nad 20 ha

Slika 54:

Anketirane kmetije posameznih pridelovalnih območjih po velikosti posesti.

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

zemljišč) in njihovemu načrtnemu najemanju večjih površin kmetijskih zemljišč. Kljub temu je še vedno skoraj tretjina (28 %) vzorčnih kmetij v Spodnjem Podravju manjših od povprečno velike kmetije v Sloveniji (6,5 ha).

Skupno so imele anketirane kmetije v lasti 1762 ha zemljišč, od tega 1402 ha obdelovalnih kmetijskih zemljišč. Prevladujejo srednje velika gospodarstva, med katerimi predstavljajo največji delež (33 %) kmetije v velikosti od 5 do 10 ha. Le 5 od 131 analiziranih kmetij je imelo v lasti več kot 50 ha, kar 26 % pa je majhnih kmetij, z do 5 ha zemljišč. Skupen obseg kmetijskih zemljišč (lastnih in najetih) znaša na anketiranih kmetijah v regiji skoraj 2014 ha.

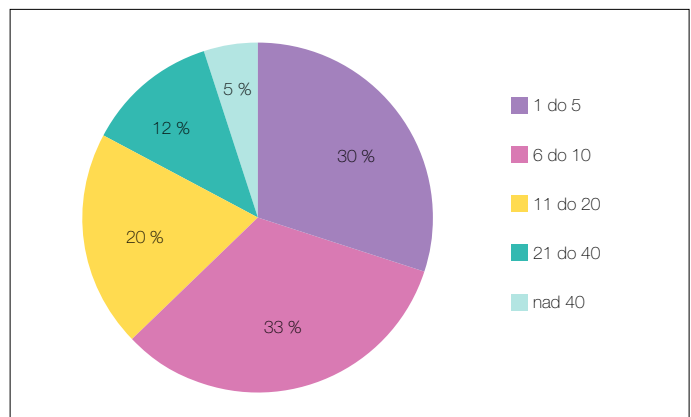
V strukturi rabe zemljišč na anketiranih kmetijah Spodnjega Podravja izrazito prevladujejo njive (62 %), delež travinja je komaj 21 %, gozda pa slabih 15 %. Nizek evidentiran delež gozda lahko pripišemo tudi manj natančnemu podajanju informacij anketirancev, saj je bila osrednja pozornost namenjena kmetijski rabi in smo tako morda nekoliko zanemarili druge vrste rabe. Še enkrat pa velja izpostaviti večja kmetijska gospodarstva. V kategoriji od 20 do 50 ha smo jih evidentirali kar 23 (17,6 %), od tega se jih kar 14 nahaja na Ravnini ob Dravi, kjer dobri naravni pogoji omogočajo lažjo obdelavo in visok hektarski donos. Nad 50 ha obdelovalnih površin pa imata po dve kmetiji na Ravnini ob Dravi in v Halozah ter ena v Slovenskih goricah. Med vsemi gotovo izstopa kmetija v Halozah s 151 ha obdelovalnih površin (lastnih in najetih).

Problem drobne posestne strukture

Kljub nadpovprečno ugodni strukturi kmetijskih zemljišč glede na slovenske razmere pa kmetijstvo Spodnjega Podravja ovira (in zavira) **drobna posestna struktura**. Eden največjih razvojnih problemov slovenskega kmetijstva je prav zemljiška in posestna razdrobljenost, kar je značilno tudi za Spodnje Podravje. Pri 131 anketiranih kmetijah smo na terenu zabeležili 1680 parcel, kar znaša povprečno 8 parcel na kmetijo. Pričakujemo celo, da je dejansko stanje še nekoliko slabše saj ocenjujemo, da so kmetje pri navajanju števila parcel kakšno manjšo tudi pozabili. V Sloveniji velja, da imajo kmetije, ki skupno obdelujejo nekaj več kot 600.000 kosov kmetijske zemlje, povprečno 7,2 parceli na

Slika 55:

Anketirane kmetije
po številu parcel v
Spodnjem Podravju.

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

gospodarstvo. Na večjo posestno razdrobljenost Spodnjega Podravja torej opozarjajo tudi terenski izsledki, čeprav smo v analizo zajeli le aktivne kmetije večje od 2 ha. Povprečna velikost kmetijske parcele v Sloveniji znaša nekaj manj kot 1,4 ha (SURS, Popis kmetijskih gospodarstev, 2000), na anketiranem območju Spodnjega Podravja pa 1,6 ha. Zaradi pretirane razdrobljenosti tudi večje kmetije ne morejo doseči t.i. pridelovalnega optimuma. Tudi kmetije, ki z najemanjem ali z nakupom zemlje večajo svojo posest, praviloma s tem večajo tudi število parcel.

Terenski izsledki kažejo, da ima dobrih 85 % (112 anketiranih) povprečno velikost parcele pod 2 ha. Na Ravnini ob Dravi se nahaja skoraj polovico vseh parcel manjših od 2 ha, v Slovenskih goricah je takih parcel kar 81,3 % ter v Halozah 79,4 % (27 parcel).

Preglednica 20: Anketirane kmetije po številu parcel po pridelovalnih območjih Spodnjega Podravja.

Število parcel	Spodnje Podravje		Ravnina ob Dravi		Slovenske gorice		Haloze	
	število	%	število	%	število	%	število	%
1 do 5	39	29,8	15	23,1	10	31,3	14	41,2
6 do 10	41	31,3	22	33,8	8	25	11	32,4
11 do 20	26	19,8	14	21,5	8	25	4	11,8
21 do 40	15	11,5	8	12,3	5	15,6	2	5,9
nad 40	7	5,3	4	6,2	1	3,1	2	5,9
ni podatka	3	2,3	2	3,1	0	0	1	2,9
Skupaj	131	100	65	100	32	100	34	100

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

Kot že prej omenjeno je razdrobljenost zemljišč v Sloveniji ena glavnih ovir za gospodarno in upravičeno obdelavo, prav tako pa lahko pomembno prispeva k zaraščanju kmetijskih zemljišč (Ilc, 2008). Po številu parcel tako med anketiranimi prevladujejo kmetije s 6 do 10 parcel (dobrih 31 %). Manjše razlike so po pridelovalnih območjih; v povprečju manjše kmetije Haloze imajo prevladujoč delež kmetij z do 5 parcel, medtem ko je slika na Ravnini ob Dravi in Slovenskih goric zelo sorodna.

Najemanje obdelovalnih zemljišč

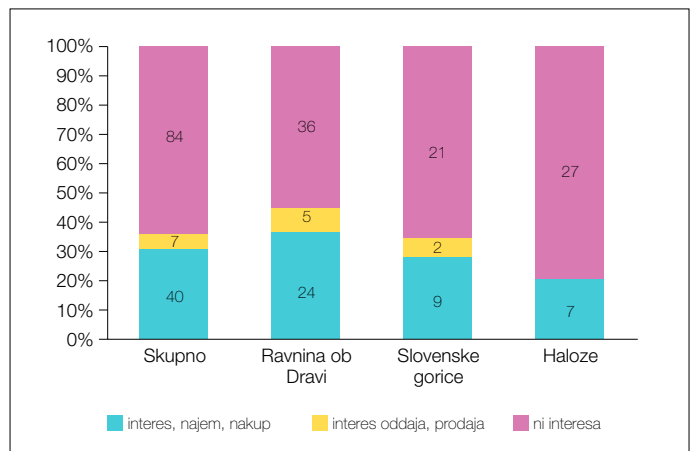
Glede razpoložljivosti kmetijskih zemljišč trenutno v Sloveniji lahko govorimo o nekakšni dvojnosti. Na eni strani obsežne obdelovalne površine zaradi upadanja števila predvsem manjših kmetij ostajajo neobdelane, ostareli kmetje, številni lastniki počitniških bivališč (z dodatnimi kmetijskimi zemljišči) idr. se soočajo s problemom vzdrževanja okolice in posledično kulturne pokrajine. Na drugi strani veliko število kmetov predvsem na ravninskih območjih nima na voljo dovolj kmetijske zemlje; trgovanje in najemanje kmetijskih površin je omejeno, ponekod povsem zaustavljeno. Podatki o obsegu najetih obdelovalnih površin kažejo v prostoru na specifične razmere. Velik delež najetih zemljišč pomeni prizadevanja in velike potrebe kmetov po izboljšanju zemljiškoposestne strukture (Lampič, 2008).

Anketirani kmetje v Spodnjem Podravju skupaj najemajo 611 ha obdelovalnih zemljišč, kar pomeni tretjino vseh obdelovalnih zemljišč. V Sloveniji zemljišča, vzeta v najem, skupaj predstavljajo 116.275 ha, vendar moramo tu posebej upoštevati zastarelost popisnih podatkov (SURs, Popis kmetijskih gospodarstev, 2000). Interes po obdelovalnih zemljiščih je največji na ravninskih območjih in v bližini večjih regionalnih središč; gre za kvalitetna obdelovalna zemljišča in ugodne pridelovalne pogoje pa tudi dobre možnosti prodaje kmetijskih pridelkov.

Zanimanje kmetov po dodatnem najemu ali nakupu oz. oddaji ali prodaji obdelovalnih zemljišč nam kažejo trenutno stanje v samem kmetijstvu Spodnjega Podravja, pridelovalni in podjetniški interes kmetov ter razmere na področju ponudbe kmetijskih zemljišč. Med vsemi anketiranimi kmetijami jih kar 64 % nima interesa ne po dodatnem najemu/nakupi oz. oddaji/prodaji obdelovalnih zemljišč. Takšen rezultat je pravzaprav presenetljiv, saj regijo označujejo razmeroma majhne kmetije hkrati pa velik pridelovalni potencial. Razlogov za tako majhen interes kmetov je lahko več; pomanjkanje delovne sile (otroci se šolajo), staranje gospodarjev, ni potomcev na kmetiji, razmeroma dobra dostopnost delovnih mest, splošen trend opuščanja kmetijskih zemljišč. Najmanj interesa po dodatnih zemljiščih pričakovano kažejo kmetje v Halozah (79,4 %), v Slovenskih goricah je takšnih 65,6 % kmetov, na Ravnini ob Dravi pa 55 % kmetov.

Slika 56:

Interes anketiranih kmetij po najemanju/oddajanju ter nakupu/prodaji kmetijskih zemljišč po pridelovalnih območjih.

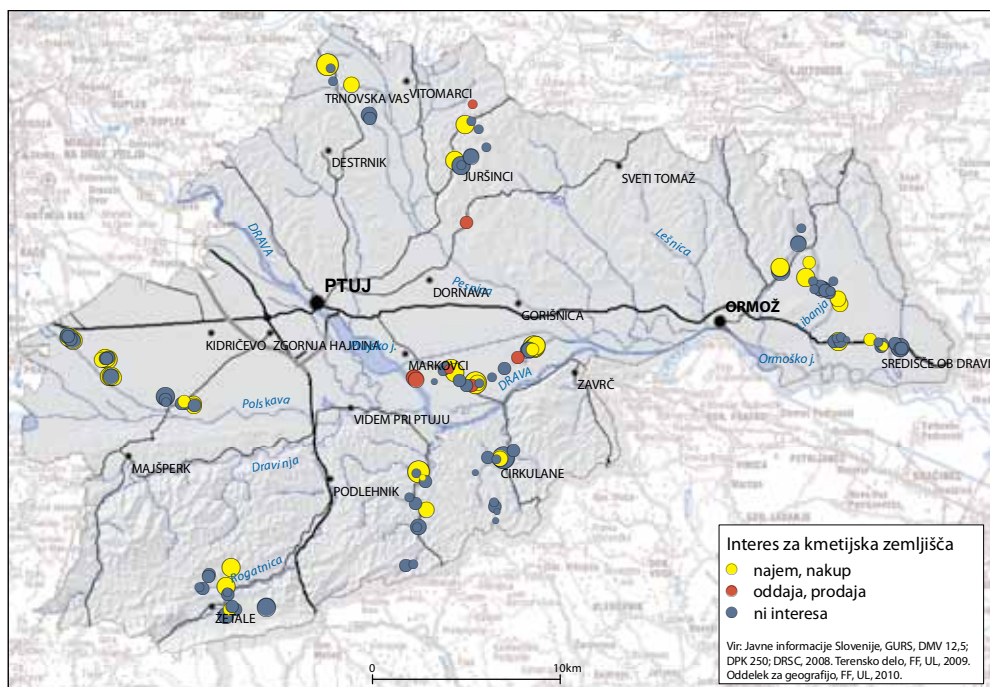

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

Med vsemi anketiranimi je interes po oddaji/prodaji obdelovalnih zemljišč nizek, saj je le 5,3 % anketiranih navedlo, da bi želeli ponuditi svoja zemljišča na trgu oziroma jih oddati v najem. Takšno stanje do neke mere preseneča. Če se v regiji soočajo z intenzivnimi procesi zaraščanja, pomanjkanjem naslednikov na kmetiji, slabo starostno strukturo gospodarjev itd., bi pričakovali veliko bolj dinamično sliko in večjo ponudbo zemljišč. Zanimivo je namreč, da med anketiranimi kmetijami v Halozah niti ena ni navedla, da bi imela interes oddati oziroma prodati svojo zemljo.

Pokazalo pa se je, da preko 30 % vseh anketiranih kmetov ima interes po dodatnih obdelovalnih zemljiščih. Zanimivo je, da se tudi na nivoju Slovenije za najem prav tako odloča skoraj 30 % vseh kmetijskih gospodarstev (SURs, Popis kmetijskih gospodarstev,

Slika 57: Interes anketiranih kmetij po najemanju oz. oddajanju kmetijskih zemljišč v najem.

2000). Najemanje pa ni enako živahno na celotnem obravnavanem območju. Največji interes po najemu (nakupu) je na Ravnini ob Dravi, kjer ima najeta kmetijska zemljišča kar 37 % vseh kmetij, v Slovenskih goricah pa je takih 28 %. Tu imajo kmetje velik interes za dodaten najem/nakup kmetijskih zemljišč predvsem zaradi želje po povečanju pridelave. Mnogi kmetje so izpostavili potrebo po najemanju zemljišč v bližini svojih kmetij, vendar pa za to ni pravih možnosti. Do zemlje je težko priti, ker ni ustrezne ponudbe. Kot pomemben problem so navajali tudi oddaljenost zemljišč, nekateri pa so izpostavili tudi neugodne cene. Najmanjše zanimanje za najemanje dodatnih kmetijskih zemljišč imajo kmetje v Halozah (samo 20 % anketiranih kmetov). Tu po navedbah anketirancev vse bolj v ospredje prihaja drug problem, in sicer komu obdelovalna zemljišča sploh prodati oziroma oddati, saj je neobdelanih kmetijskih zemljišč vse več.

Pridelovalna usmeritev kmetij

Specializacija kmetijstva pomeni usmerjanje kmetijske pridelave v določeno kmetijsko panogo. V strogo proizvodno-gospodarskem smislu jo lahko opredelimo kot prevlado posamezne vrste proizvodnje ali storitve v vrednosti dohodka kmetijskih gospodarstev. Poglavitni gonilni sili specializacije kmetijstva sta ekonomska učinkovitost in tržno cenovne razmere. Specializacija omogoča večjo proizvodno učinkovitost, ta pa se kaže predvsem v povečevanju ravni pridelave na proizvodno enoto – intenzifikaciji. Medtem ko je za rastlinsko pridelavo značilna razmeroma intenzivna specializacija v vrtnarstvu in zmerna specializacija v poljedelstvu, pa je v živinoreji predvsem pri reji travojede živine (ARSO, Kazalci okolja, 2005).

Preglednica 21: Družinske kmetije po občinah Spodnjega Podravja po tipu kmetovanja leta 2000.

Občina	Skupaj	Poljedelstvo	Vrtnarstvo	Trajni nasadi	Pašna živina	Prašiči in perutnina	Mešana rastlinska pridelava	Mešana živinoreja	Mešana rastlinska pridelava in živinoreja
Destrnik	317	8	1	16	32	34	33	152	41
Dornava	241	24	4	5	15	19	39	79	56
Gorišnica	611	46	6	115	10	38	165	129	102
Juršinci	308	7	1	57	17	8	59	103	56
Kidričevo	487	89	1	9	66	52	36	128	106
Majšperk	398	5	1	18	107	22	46	143	56
Ormož	1979	118	6	330	153	78	444	537	312
Ptuj	583	46	5	83	43	24	80	190	112
Videm	567	48	4	52	33	9	135	144	142
Zavrč	138	3	-	48	1	1	42	23	20
Hajdina	227	63	1	7	7	29	14	44	62
Markovci	380	40	4	19	5	46	84	57	125
Podlehnik	240	-	-	65	13	1	76	45	40
Sveti Andraž v Slovenskih goricah	170	-	3	12	14	16	17	92	16
Trnovska vas	174	3	2	1	24	19	17	93	14
Žetale	240	1	-	6	55	4	23	105	46
Spodnje Podravje	7060	501	39	843	59	400	1310	2064	1306
Podravska regija	14.775	707	74	1659	2064	788	2234	4773	2472
Slovenija	86.467	2819	438	9920	22284	2028	10975	24.369	13.598

Vir: SURS, Popis kmetijskih gospodarstev 2000.

Usmerjenost in specializiranost kmetij v Sloveniji je sicer vse večja, vendar pa sodimo v krog evropskih držav z razmeroma nizko stopnjo kmetijske specializacije. To se kaže v številu specializiranih kmetijskih gospodarstev in površini kmetijskih zemljišč, ki jih ta gospodarstva obdelujejo. Medtem ko je v okviru EU-27 več kot 63 % vseh kmetijskih gospodarstev usmerjenih v eno vrsto rastlinske oziroma živinorejske pridelave, je v Sloveniji specializiranih kmetijskih gospodarstev po podatkih vzorčnega popisa iz leta 2007 le dobrih 56 % (ARSO, Kazalci okolja 2007), še manj pa v Podravske statistični regiji.

V okviru specializirane rastlinske pridelave v Sloveniji prevladuje tip gospodarstev, ki je usmerjen v gojenje trajnih nasadov, v Podravske statistični regiji pa zaradi ugodnih kmetijskih razmer prevladuje poljedelstvo. Med specializiranimi gospodarstvi v Sloveniji

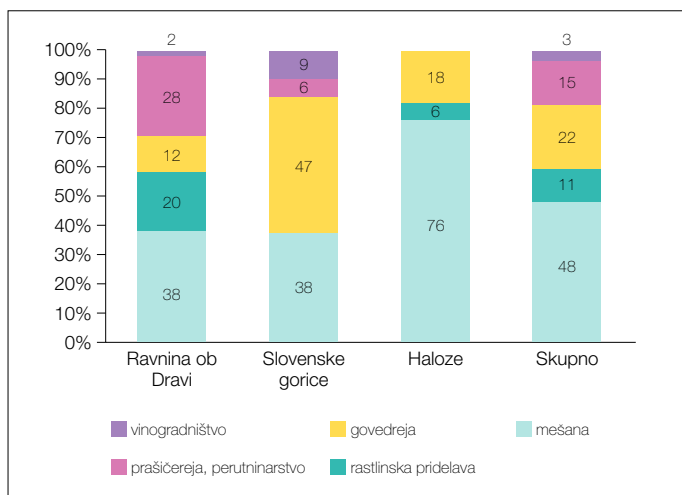
z 42 % prevladuje usmerjenost v rejo travojede živine, kar se kaže tudi v Podravski statični regiji in naši anketi. Nadpovprečno visok delež v Podravski statistični regiji imajo specializirana kmetijska gospodarstva (pridelava vrtnin, prašičereja in perutninarstvo). (SURs, 2007)

Preglednica 22: Kmetijska gospodarstva po tipu kmetovanja v letu 2007.

Tip kmetovanja	Slovenija		Podravska statistična regija	
	Število kmetij	Delež kmetij (%)	Število kmetij	Delež kmetij (%)
Poljedelstvo	4830	6	1527	12
Vrtnarstvo	485	0,5	137	1
Trajni nasadi	6970	9	1295	10
Pašna živina	31.596	42	3184	25
Zrnojedi (prašiči in perutnina)	334	0,5	121	1
Mešana rastlinska pridelava	11.457	15	2683	21
Mešana živinoreja	10.632	14	1853	15
Mešano rastlinska pridelava in živinoreja	9038	12	1947	15
Skupaj	75.342	100	12.747	100

Vir: SURs, 2007.

Rezultati raziskave s terena kažejo nekoliko drugačno podobo in razmere v kmetijski pridelavi obravnavanega območja, saj so izrazito prevladujoče kmetije usmerjene v mešano pridelavo (48 %), so nespecializirane in praviloma manj intenzivne. Sledijo govedorejske kmetije (22 %) in kmetije usmerjene v gojenje zrnojedov (prašičerejske in

Slika 58:

Pridelovalna usmeritev kmetij po posameznih pridelovalnih območjih.

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

perutninarske s 15 %). Ta pridelovalna usmeritev je za severovzhodno Slovenijo značilna. Delež kmetij z rastlinsko pridelavo in vinogradniških kmetij je sicer majhen, vendar gre v obeh primerih za visokospecializirana kmetijska gospodarstva.

Struktura proizvodne usmeritve kmetij je v veliki meri pogojena z naravnimi danostmi, velikostno strukturo kmetij, deloma tudi ekonomskimi razmerami. Nekoliko večji delež travinja v vzpetem svetu Slovenskih goric in Haloz narekuje večjo usmeritev v rejo prežvekovalcev in mešanih kmetij. Tako v gričevnatem svetu Slovenskih goric prevladujejo govedorejske kmetije, medtem ko v gričevnatih Halozah izrazito prevladujejo mešane (pogosto tradicionalne in pridelovalno ekstenzivne) kmetije.

Na ravninskem delu je struktura bolj heterogena, še vedno pa prevladujejo mešane kmetije, ki se pridelovalno niso strogo specializirale. Vendar je ravno v ravninskem delu (na Dravskem in Ptujskem polju) delež specializiranih usmerjenih kmetij največji; z vzrejo prašičev oziroma perutnine se ukvarja kar 28 % anketiranih, usmerjenih v rastlinsko pridelavo pa je 20 %. Pridelovalne razmere so tu najugodnejše tako zaradi rodovitnih prsti, dobre osončenosti, daljše vegetacijske dobe in ugodne konfiguracije terena za kmetovanje. Prav tako je tu najbolj ugoden položaj kmetov s tržne plati, saj bližina mest Ptuj in Ormož in nenazadnje tudi Maribora omogoča boljšo možnost prodaje pridelkov.

Ugodni naravni pogoji in bližina trga ter razvita živilskopredelovalna industrija tako prispevajo k heterogenosti in večji specializaciji kmetijskih gospodarstev na Ravnini ob Dravi. Zato pa so manj ugodne pridelovalne razmere na območju Haloz, kjer prevladuje reliefno razčlenjen in strm gričevnat svet, visoka reliefna energija pa v kombinaciji z neugodno kamninsko sestavo povzroča plazenje tal, zemeljske usade in plazove. Visok delež majhnih mešanih kmetij je posledica težjih razmere za kmetijstvo. Pričakovati je, da se bo v ravninskem delu zmanjševal delež govedorejskih in mešanih kmetij, obenem pa se bo zaradi tržne prilagodljivosti povečeval delež kmetij z rastlinsko pridelavo. V obeh gričevnatih pokrajinskih enotah se struktura pridelave v bližnji prihodnosti ne bo bistveno spremenila. Smiselna bi bila nekoliko večja specializacija dela kmetijskih gospodarstev v kombinaciji z dopolnilnimi dejavnostmi oziroma drugimi nekmetijskimi dejavnostmi, kar bi omogočilo preživetje in razvoj kmetijstva, poselitve in ohranitev kulturne pokrajine. Prav manjše mešane kmetije so pomembne, če ne celo odločilne za zagotavljanje ustrezne obdelanosti zemljišč na območjih s slabšimi pridelovalnimi pogoji in za poseljenost tega prostora.

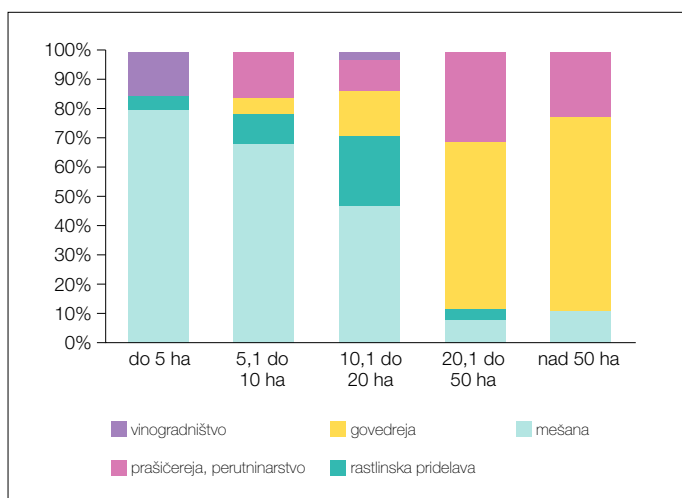
Govedorejske kmetije so usmerjene v mlečno proizvodno, poljedelstvo pa v gojenje krmnih rastlin. Glavni pridelki območja so koruza, ki zaradi gospodarnosti pridelave med krmnimi rastlinami močno prevladuje. Pomemben je tudi pridelek pšenica in ostalih krmnih rastlin, kar pa kaže zelo neugodne razmere z vidika zagotavljanja pridelkov (hrane).

Če izhajamo iz rezultatov terenskega dela lahko povzamemo nekatere ugotovitve povezane z usmeritvijo pridelave Spodnjega Podravja oziroma samih pridelovalnih območij;

- Kmetije na Ravnine ob Dravi so po pridelovalni usmeritvi najbolj heterogene. Še vedno je največ mešanih kmetij, prevladujejo pa tiste v velikostnem razredu do 20 ha. Za to območje je značilen visok delež kmečkih gospodarstev, ki se ukvarja z rejo prašičev in perutninarstvom. Kmečka gospodarstva, ki so se usmerila v rastlinsko

pridelavo, so praviloma nekoliko manjša. Delež govedorejskih kmetij je manjši, glavni pridelki pa so koruza, pšenica, mleko in krmne rastline (ječmen, buče).

- Na območju pretežno gričevnatih Slovenskih goric prevladujejo govedorejske kmetije, in sicer s 47 %, visok delež predstavljajo tudi mešane kmetije (37 %), sledijo jim kmetijska gospodarstva, ki so izrazito usmerjena v vinogradništvo. Če izhajamo iz velikosti posesti prevladujejo manjše kmetije do 20 ha (66 %), ki so večinoma mešane. Na srednje velikih in velikih posestih (od 20 do 50 ha) prevladujejo živinorejske kmetije. Glavni pridelki so koruza, pšenica, vino in mleko.
- V Halozah je daleč najbolj prevladujoča mešana usmeritev kmetij (76 %); gre za pretežno ekstenzivne oblike kmetovanja. Največ je kmetijskih gospodarstev z velikostjo posesti med 5 in 10 ha. Večje kmetije se ukvarjajo z govedorejo.

Slika 59:

Pridelovalna usmeritev kmetij glede na velikost posesti.

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

Upoštevajoč usmeritev kmetije ter njihovo velikost je razvidno, da so mešane kmetije majhne, največji delež teh kmetij je v velikostnih razredih do 20 ha. Intenzivna usmeritev v živinorejo zaradi pridelave krme zahteva večji obseg kmetijskih površin, zato v velikostnih razredih od 20 do 50 ha in nad 50 ha izrazito dominirajo govedorejske kmetije in kmetije usmerjene v rejo zrnjedov.

Socioekonomske in demografske značilnosti kmetij

Za delovanje in obstoj ter razvoj kmetije so poleg ustreznih naravnih razmer ključne njene socioekonomske in predvsem demografske poteze. **Socioekonomsko strukturo kmetij** kot pokazatelja gospodarske vloge kmetijske dejavnosti za posamezno kmetijo smo ravno tako ugotavljali neposredno na terenu. Na samih kmetijah smo pridobili podatke o zaposlitvenem statusu članov gospodinjstva ter številu in starosti članov jedra družine (Lampič, 2008). V grobem ločimo štiri socioekonomske tipe kmetij in sicer čiste kmetije (člani jedra družine so vsi zaposleni na kmetiji) oziroma se člani družine angažirajo

pri delu na kmetiji v večjem obsegu od 2,5 polnovrednih delovnih moči (PDM)), mešane kmetije (vsaj eden zaposlen na kmetiji), dopolnilne kmetije (kjer so vsi aktivni člani jedra družine zaposleni izven kmetijstva) in ostarele kmetije (vsil člani so starejši od 65 let) (Lampič, 2008).

V Sloveniji je bilo glede na opredelitev socioekonomskih tipov kmetij leta 2000 največ dopolnilnih in mešanih kmetij, precej pa je zaostajal delež čistih kmetij. Prav tako je bilo ostarelih kmetij samo 10 % (Lampič, 2008). Pomembne razlike se pokažejo v primerjavi z vzorcem anketiranih kmetov Spodnjega Podravja. Med 131 kmetijami smo identificirali kar 34 % čistih kmetij. Sledijo mešane kmetije z 32 % in dopolnilne kmetije s 26 %. Ostarele kmetije predstavljajo najmanjši delež kmetij, anketirali smo jih le 7, kar predstavlja 5,3 %. Razlog za to gre iskati v našem prizadevanju pri osnovnem izboru živih aktivnih kmetij, kjer so nekatere najmanjše samooskrbne z ostarelim prebivalstvom izpadle.

Vsekakor pa lahko potrdimo, da je kmetijstvo v Slovenskih goricah in na Ravlini ob Dravi najintenzivnejše, tudi gospodarsko pomembnejše, saj prinaša večji delež dohodka v gospodinjstvo ter tudi zaposluje največ družinskih članov. V Halozah zaradi naravnih omejitev največkrat predstavlja le dopolnilen vir dohodka, ugotovili pa smo tudi največji delež ostarelih kmetij.

Preglednica 23: Socioekonomski tipi anketiranih kmetij po značilnih pridelovalnih območjih.

Socioekonomski tip	Spodnje podravje		Ravnina ob dravi		Slovenske gorice		Haloze	
	Število	%	Število	%	Število	%	Število	%
Čista	45	34,4	21	32,3	15	46,9	9	26,5
Mešana	43	32,8	24	36,9	11	34,4	8	23,5
Dopolnilna	35	26,7	17	26,2	4	12,5	14	41,2
Ostarela	7	5,3	2	3,1	2	6,3	3	8,8
Ni podatka	1	0,8	1	1,5	0	0	0	0
Skupaj	131	100	65	100	32	100	34	100

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

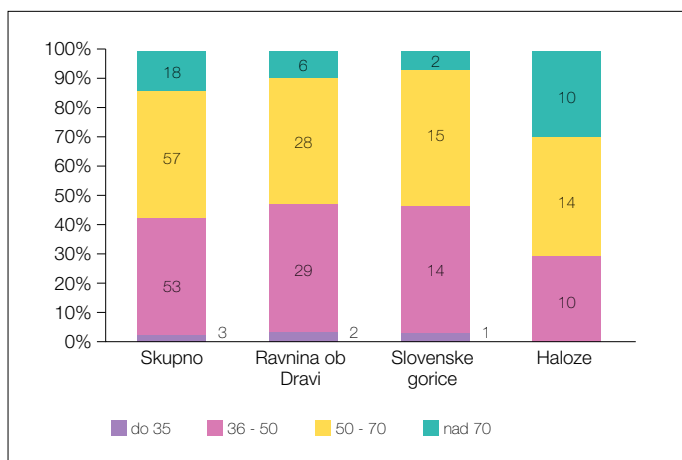
Pozitivna socioekonomskih podoba kmetij Spodnjega Podravja je deloma zavajajoča; zaradi načrtnega izbora aktivnih kmetij in v želji po ugotavljanju razvojnih perspektiv kmetijske dejavnosti smo tako zavestno zanemarili »odmirajoča« kmetijska gospodarstva, vendar socioekonomska struktura kljub vsemu kaže na bistvene spremembe, ki so se dogodile v kmetijstvu v zadnjih desetih letih.

Značilnosti gospodarjev kot nosilcev dejavnosti na kmetij

Gospodar kmetije kot nosilec dejavnosti je odločujoč pri usmerjanju razvoja kmetije, k temu pa najbolj prispevajo njegova izobrazba, starost, osebna angažiranost in zavzetost ter številni drugi dejavniki. Gospodar kmetijo vodi, sprejema odločitve in načrtuje prihodnji razvoj (Lampič, 2008).

Po rezultatih naše ankete so gospodarji kmetij na območju Spodnjega Podravja po večini v zrelih letih ali že ostareli. Več kot polovico oziroma 57 % gospodarjev je starejših od 51 let. V starostno najbolj perspektivno kategorijo od 36 do 50 let se jih uvršča 40 %. Zares mladih gospodarjev (do 35 let) je po pričakovanju le dobra 2 %. Ti podatki so primerljivi s stanjem na območju celotne Slovenije, saj je po podatkih popisa 58,4 % gospodarjev starejših od 55 let (Spodnje Podravje 55 %).

Če pogledamo starost anketiranih gospodarjev na kmetijah po treh pridelovalnih območjih, so razmere najmanj ugodne v gričevnatem svetu Haloze. Tu je kar 29 % gospodarjev starejših od 70 let, 41 % pa jih je starih od 51 do 70 let. Torej je 70 % vseh, ki odločajo in usmerjajo kmetovanje, že v zrelih letih ali celo ostarelih, demografska vitalnost pa je za angažiranje v delovno aktivnem kmetijstvu osnova. Starostni strukturi gospodarjev sta si v Slovenskih goricah in na ravninskem delu proučevanega območja podobni in nekoliko ugodnejši od razmer v Halozah.

Slika 60:

Starost gospodarjev na anketiranih kmetijah po pridelovalnih območjih.

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

V Sloveniji smo zadnja leta sicer priče postopnemu izboljševanju starostne strukture gospodarjev na kmetijah, k temu procesu je deloma pripomogel tudi kmetijski ukrep »zgodnje upokojevanje«, čeprav velja poudariti, da dosedanja prizadevanja še niso obrodila načrtovanih ciljev – pomembno pomladiti starostno strukturo slovenskih kmetov.

Poleg starosti gospodarja je za razvoj kmetije odločilnega pomena tudi **delovna aktivnost gospodarja**. Po podatkih SURS-a (2010) je delež samozaposlenih kmetov v regiji izjemno visok, kar 9 %, medtem ko za Slovenijo ta delež predstavlja komaj 3,4 %. Po visokem deležu predvsem odstopajo občine Sveti Andraž, Sveti Tomaž, Jurišinci, Trnovska vas, Žetale, Zavrch in Cirkulane. Ti podatki dodatno kažejo na agrarni značaj regije, predvsem pa na izjemno zaposlitveno vlogo kmetijstva, ki daleč presega nacionalne statistične ocene.

Tudi rezultati terenskega dela so potrdili, da ima kmetijstvo Spodnjega Podravja še vedno pomembno zaposlitveno funkcijo. Delež anketiranih gospodarjev, ki so zaposleni na kmetiji, ostaja visok, saj znaša kar 50 %. Ta skupina gospodarjev si najbolj prizadeva za

Preglednica 24: Število in delež samozaposlenih kmetov po občinah Spodnjega Podravja decembra 2010.

Občina	Delovno aktivno prebivalstvo	Samozaposleni kmetje	Delež (%)
Cirkulane	319	106	33,2
Destrnik	376	123	32,7
Dornava	802	88	11,0
Gorišnica	794	104	13,1
Hajdina	621	82	13,2
Juršinci	297	132	44,4
Kidričevo	4.113	137	3,3
Majšperk	652	128	19,6
Markovci	780	158	20,3
Ormož	4.167	437	10,5
Podlehnik	512	97	18,9
Ptuj	11.613	176	1,5
Središče	344	62	18,0
Sveti Andraž	140	94	67,1
Sveti Tomaž	264	173	65,5
Trnovska vas	169	66	39,1
Videm	624	168	26,9
Zavrč	190	60	31,6
Žetale	168	70	41,7
Spodnje Podravje	26.945	2.461	9,1
Slovenija	818.975	28.008	3,4

Vir: SURS, Anketa delovne sile (ADS) 2010.

obstoj kmetije, prav tako pa so bolj dovzetni za novosti in tudi spremembe v kmetovanju. Pomemben delež še vedno predstavljajo upokojeni gospodarji (21 %). Delež gospodarjev, ki imajo redno zaposlitev zunaj kmetijstva je relativno nizek, komaj 14 %. Takih je največ na ravninskem območju, kar lahko vsaj deloma pripišemo boljši dostopnosti do delovnih mest in deloma vplivom suburbanizacije.

Po delovni aktivnosti kmetov izstopajo Slovenske gorice, kjer je kar 65,5 % gospodarjev zaposlenih na kmetiji. V Halozah je takih 41 %, razlog je v ostarelih kmetijah in zato temu primerno najvišjemu deležu upokojencev (50 %) med gospodarji.

Ko govorimo o bodočem razvoju kmetijstva, pomembno vlogo igra tudi **izobrazba gospodarja**. Izobrazbena struktura gospodarjev je na proučevanem območju sicer boljša od izobrazbene strukture gospodarjev slovenskih kmečkih gospodinjstev, kljub temu pa ostaja nizka, kar predvsem v razvojnem smislu predstavlja omejitve. Kar 58 %

Preglednica 25: Aktivnost gospodarjev na anketiranih kmetijah po pridelovalnih območjih.

Aktivnost gospodarja	Ravnina ob dravi		Slovenske gorice		Haloze	
	Število	%	Število	%	Število	%
Zaposlen	14	21,5	2	6,3	2	5,9
Kmet	35	53,8	21	65,6	14	41,2
Upokojenec	14	21,5	9	28,1	17	50
Brezposeln	2	3,2	0	0	1	2,9
Skupaj	65	100	32	100	34	100

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

slovenskih gospodarjev ima končano zgolj osnovno šolo, tistih z nedokončano osnovno šolo je 11 %. Višjo in visoko šolo ima po podatkih popisa le 3 % slovenskih gospodarjev (SURS, 2000). V Spodnjem Podravju je delež gospodarjev s končano osnovno šolo največ, 40 %, delež tistih s končano poklicno in srednjo šolo pa je preko 50 %. Pomemben je tudi podatek o deležu višje in visoko izobraženih, saj predstavljajo 6 % gospodarjev in pričakovati je, da se bo ta odstotek v prihodnosti še zvišal. Pomembno ugodnejša slika izobrazbene strukture gospodarjev Spodnjega Podravja od slovenske je v veliki meri tudi posledica aktualnega stanja terenskih rezultatov.

Po značilnih pridelovalnih območjih se tudi v izobrazbi gospodarjev kažejo pomembne razlike. Izobrazbene razmere so ugodne zlasti na ravninskem območju, kjer ima kar 40 % vprašanih vsaj srednješolsko izobrazbo, od tega je takih z višjo ali visoko 11 %. Slabša izobrazbena struktura gospodarjev je v Slovenskih goricah, saj tu prevladujejo gospodarji z nedokončano ali dokončano osnovno šolo, najslabša pa je v Halozah, kjer je delež gospodarjev z nedokončano osnovno šolo kar 18 %.

Prav tako kot splošna je pomembna tudi kmetijska izobrazba, saj pomembno vpliva na uvajanje novosti in razvoj različnih oblik kmetijske dejavnosti ter kvalitetnega napredka.

Preglednica 26: Izobrazba gospodarjev na anketiranih kmetijah po pridelovalni območjih.

Izobrazba gospodarja	Spodnje Podravje		Ravnina ob Dravi		Slovenske gorice		Haloze	
	Število	%	Število	%	Število	%	Število	%
Nedokončana OŠ	7	5	1	2	0	0	6	18
Dokončana OŠ	45	34	16	25	13	41	16	47
Poklicna	40	31	21	32	10	31	9	26
Srednja	30	23	19	29	9	28	2	6
Višja, visoka	8	6	7	11	0	0	1	3
Ni podatka	1	1	1	2	0	0	0	0
Skupaj	131	100	65	100	32	100	34	100

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

Podatki iz vzorčnega popisa strukture kmetijskih gospodarstev (2007) v Sloveniji kažejo, da ima kar dve tretjini gospodarjev samo praktične izkušnje iz kmetijstva (Lampič, 2008). Podobna slika se kaže tudi v Spodnjem Podravju, saj je takih s praktičnimi izkušnjami 25 %. Pomemben pa je podatek, da ima že 20 % anketiranih gospodarjev ustrezno kmetijsko izobrazbo.

Šibkejša izobrazbena struktura se kot problem kaže predvsem v Halozah, presenetljivo pa imajo Slovenske gorice v povprečju najbolj izobražene gospodarje. Ustrezno kmetijsko izobrazbo ima kar 34 % kmetov, enak odstotek gospodarjev pa ima opravljen vsaj tečaj iz kmetijstva. V prihodnosti lahko pričakujemo še pozitiven razvoj na tem področju in vse boljšo izobraženost kmetov.

Prihodnost in vizije razvoja kmetijstva v Spodnjem Podravju

V nadaljevanju želimo predstaviti različne možnosti za bodoči razvoj kmetijske dejavnosti pa tudi prihodnost samih kmetov na območju Spodnjega Podravja. Tako demografski kot prostorski razvoj celotnega Spodnjega Podravja sta v veliki meri odvisna od bodoče usmeritve kmetijske dejavnosti. Izpostaviti velja naslednje elemente:

- **Demografsko vitalnost** oziroma demografsko perspektivnost obstoječih kmetij, kjer smo ovrednotili tako število kot starost članov gospodinjstev ter na koncu na osnovi starostno-generacijske tipologije ocenili perspektivnost posameznega kmečkega gospodinjstva za prihodnji obstoj in razvoj kmetije.
- **Nasledstvo** na kmetijah kot neposreden pokazatelj prihodnosti posameznega kmečkega gospodinjstva. Negotovost glede naslednika na kmetijah ovira inovativno načrtovanje in razvoj, zato je zelo pomembno, da v trenutno sicer precej negotovih razmerah za dolgoročno načrtovanje kmetje vedo, kdo bo nasledil kmetijo in nadaljeval njihovo delo.
- Pogled na **prihodnost kmetij** s strani samih kmetov, kje smo želeli izpostaviti perspektivnost kmetij kot jo vidijo kmetje kot glavni akterji v prostoru. Na eni strani kmetijstvo vse bolj usmerja skupna evropska kmetijska politika, po drugi plati pa se premalo izpostavlja posameznika kot odločilnega pri izvajanju številnih ukrepov. Zanimalo nas je dvoje; v kakšno smer se bo razvijala posamezna kmetija (brez sprememb, nove možnosti, postopno opuščanje) in kaj so glavni razlogi za takšno usodo kmetije.
- **Vizijo razvoja območja**; vidik kmetov glede prihodnosti širšega območja kmetije in celotnega naselja.
- **Dohodkoven vidik** perspektivnosti kmetijstva, ki ga pri številnih analizah kmetijske dejavnosti pogosto zanemarjamo. S terensko raziskavo smo ugotavljali delež dohodka, ki ga gospodinjstvu prinese kmetijska dejavnost in izkazalo se je, da tudi v gospodarskem pomenu kmetijstvo za kmete Spodnjega Podravja še vedno ostaja pomembno.
- **Analizo nekaterih razvojno in dohodkovno perspektivnejših oblik kmetovanja**; primer dopolnilnih dejavnosti na kmetiji kot dodaten impulz za kmetijstvo ter razvoj podeželja v celoti smo analizirali in vključili v obstoječem vsebinskem segmentu.

Poseben poudarek smo dali analizi trenutnih razmer in predvsem različnih vidikov bodočega razvoja sonaravnih oblik kmetovanja s poudarkom na ekološkem kmetijstvu. Zaradi kompleksnosti vsebine smo jo vključili v sklepno poglavje Spodnje Podravje na poti sonaravnega razvoja.

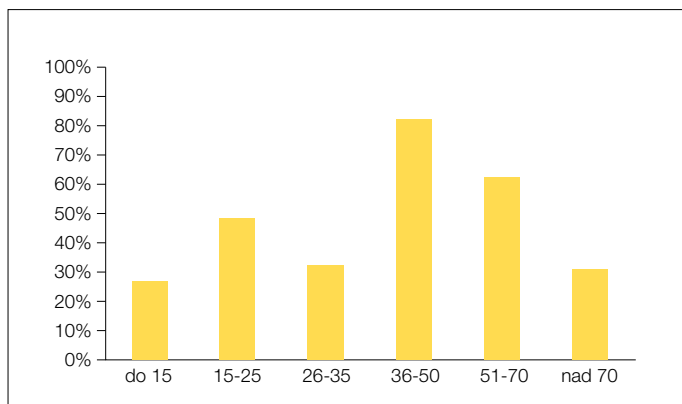
Demografska perspektivnost kmetij

Bodoč razvoj, vloga, uvajanje novosti in specializacija v kmetijstvu je poleg zagotovljenega nasledstva, ustrezne izobrazbe in starosti gospodarjev, pogojena predvsem z demografsko vitalnostjo celotnega gospodinjstva (Lampič, 2008).

Z anketnim vprašalnikom smo zajeli 131 kmetij, skupaj je to pomenilo kar 503 članov kmetijskih gospodarstev. V povprečju so imela kmečka gospodinjstva 3,8 članov, kar je precej nad slovenskim povprečjem. Pregled po starostnih skupinah članov gospodinjstev kaže, da je številčno najmočnejša starostna skupina od 36 do 50 let (29 % vseh članov na kmetijah), medtem ko zrela skupina prebivalcev, od 50 do 70 let, predstavlja 22 % vseh članov na kmetijah. Slednja generacija je v delovnem smislu na kmetijah še vedno zelo aktivna in ima za obstoj in razvoj dejavnosti zelo pomembno vlogo. Starejša generacija, nad 70 let, predstavlja skoraj 11 % prebivalcev na anketiranih kmetijah, medtem ko najmlajši, otroci do 15 let, predstavljajo 9,5 %. Razmerje med najmlajšimi in najstarejšimi gre torej tudi na kmetijah že v prid starejši generaciji, kar je z vidika demografskega potenciala neugodno.

Z anketo pridobljena slika o **starostni strukturi** članov kmečkih gospodinjstev je zelo podobna kot slika v celotni Sloveniji. V slovenskih kmečkih gospodinjstvih je 63 % članov gospodinjstev starejših od 35 let. Odstotek mlajših od 25 let je na proučevanem območju za malenkost večji (26,6 %) kot je povprečje slovenskih kmečkih gospodinjstev, 24 % (SURS, 2002).

Potrebno pa se je izpostaviti tudi vlogo članov kmečkih gospodarstev, ki so stari nad 70 let, in je večkrat prezrta oziroma neprimerno ovrednotena. Številni med njimi so na kmetijah še vedno delovno aktivni (marsikje kmetijo vzdržujejo samo starejši od 70 let), še pomembnejše pa je znanje, izkušnje, tradicija idr., s čimer starejši pomembno prispevajo

Slika 61:

Starost vseh članov
gospodinjstva
anketiranih kmetiji.

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

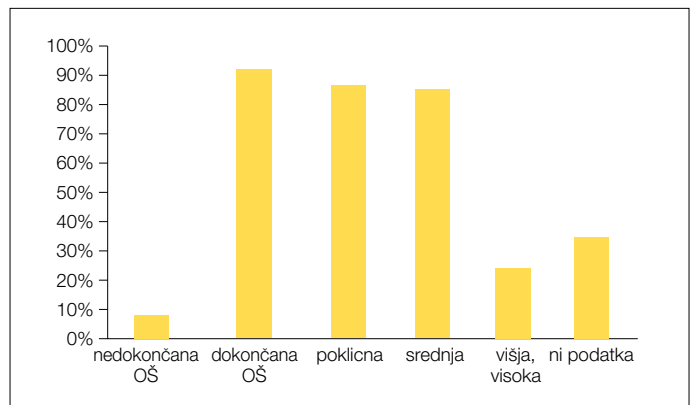
h gospodarstvu. Govorimo o t.i. človeškem kapitalu, vendar je ta segment na slovenskem podeželju pogosto prezrt in neupoštevani.

Za razvoj kmetijstva je pomembno tudi zagotavljanje ustrezne in dovolj številčne delovne sile na kmetijah. Najbolj delovno perspektivne so kmetije z večjim številom družinskih članov (večje od pet). Takšnih kmetij je bilo med anketiranimi dobro četrtino in so z vidika delovnega potenciala na kmetiji tudi razvojno najprimernejše. Kmetij z enim ali dvema članoma je 19 %; te kmetije predstavljajo najbolj občutljivo skupino, ki je bodisi zaradi pomanjkanja delovne sile bodisi starosti delovno manj sposobna vzdrževati kmetijo in obdelovati zemljo, zato so razvojno zelo omejene, lahko jih označimo tudi kot neperspektivne.

Poleg številčnosti pa je z razvojnega vidika pomembna tudi **izobrazbena struktura** članov kmečkih gospodarstev ter njihova aktivnost. Glede izobrazbe (starejših od 15 let) so enakomerno zastopani člani z osnovnošolsko izobrazbo, poklicno ter srednješolsko. Še do pred nekaj leti razmeroma visok delež članov kmečkih gospodarstev z nedokončano osnovno šolo je postal danes skoraj zanemarljiv. Na anketiranih kmetijah Spodnjega Podravja je tudi vse pomembnejši delež družinskih članov z višjo in visoko izobrazbo (7,5 %).

Slika 62:

*Člani anketiranih kmetij
glede na doseženo
stopnjo izobrazbe.*

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

Demografsko vitalnost kmetij Spodnjega Podravja smo s pomočjo tipologije demografske vitalnosti razvrstili v sedem skupin. Kot najbolj perspektivna se navadno ocenjujejo trigeneracijska gospodinjstva. Takšna gospodinjstva so številčnejša in najbolj primerna za delovanje kmetije in razvoj kmetijske dejavnosti, predvsem zaradi zadostne delovne sile v družini (Lampič, 2008). Med anketiranimi kmetijami na celotnem proučevanem območju prevladujejo gospodinjstva s srednjo in mlado generacijo s 27 %, najbolj perspektivna trigeneracijska gospodinjstva pa predstavljajo 25 %. Skoraj 15 % predstavljajo ostarela in starejša gospodinjstva, ki odmirajo ali pa so na različne načine socialno prizadeta (Lampič, 2008). Po posameznih pridelovalnih območjih je največji delež ostarelih in starejših gospodinjstev v Halozah (21 %), kjer je prav tako je največji delež trigeneracijskih gospodinjstev (32 %). Na Ravnini ob Dravi po obstoječi metodologiji nismo na terenu nismo identificirali ostarelih gospodinjstev (vsi člani starejši od 70 let), starejša gospodinjstva pa predstavljajo 12 %. Razvojno najprimernejših

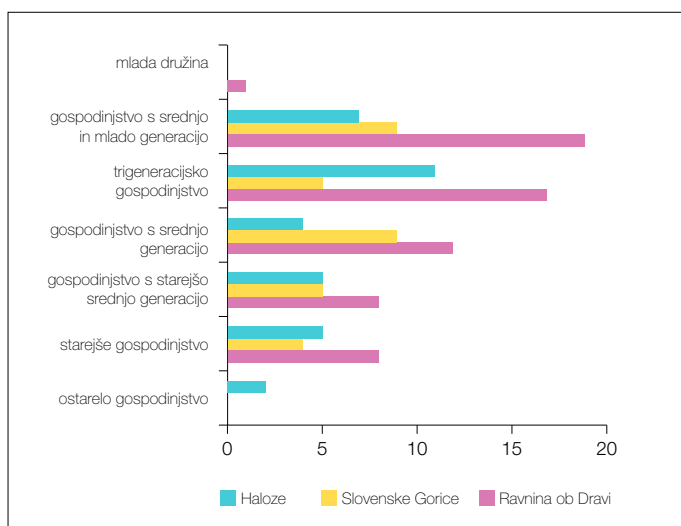
Preglednica 27: Demografska vitalnost kmetij v Spodnjem Podravju (rezultati anket) in Sloveniji.

Tip gospodinjstva	Število kmetij	% kmetij (Spodnje Podravje)	% gospodinjstev (Spodnje Podravje)	% gospodinjstev (Slovenija)
Ostarelo gospodinjstvo	2	1,5	7,8	11,8
Starejše gospodinjstvo	17	13,0	16,1	17,0
Gospodinjstvo s starejšo srednjo generacijo	18	13,7	9,0	7,9
Gospodinjstvo s srednjo generacijo	25	19,1	17,6	11,7
Trigeneracijsko gospodinjstvo	33	25,2	11,1	21,4
Gospodinjstvo s srednjo in mlado generacijo	35	26,7	28,7	25,5
Mlado gospodinjstvo/Mlada družina	1	0,8	9,6	4,8
Skupaj	131	100	100	100

Vir: Klemenčič, Lampič, Potočnik Slavič 2008; Terensko delo, FF UL, 2009.

trigeneracijskih gospodinjstev je 26 %. V Slovenskih goricah prav tako ni nobenega ostarelega gospodinjstva, starejših gospodinjstev je 12 %, trigeneracijskih gospodinjstev pa 15 %.

Če razmere primerjamo z ostalimi gospodinjstvi Spodnjega Podravja (opravili smo 477 anket med podeželskim prebivalstvom v regiji) so razmere na področju demografske vitalnosti na kmetijah ugodnejše. Predvsem je pomemben nižji delež kmečkih gospodinjstev z ostarelim in starejšim prebivalstvom (skupaj 15 %). Pomembno višji

Slika 63:

Demografska vitalnost anketiranih kmetij po pridelovalnih območjih.

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

je tudi delež trigeneracijskih gospodinjstev (takih kmečkih gospodinjstev je 25 %, gospodinjstev na podeželju pa komaj 11 %) in delež gospodinjstev s srednjo generacijo.

Opozoriti velja, da prikazujejo rezultati strukture demografske vitalnosti gospodinjstev Spodnjega Podravja in Slovenije sliko podeželskih gospodinjstev in ne kmečkih gospodinjstev. Zato je pričakovano večjih delež številčnejših kmečkih gospodinjstev (trigeneracijskih) in delovno bolj sposobnih gospodinjstev s srednjo generacijo.

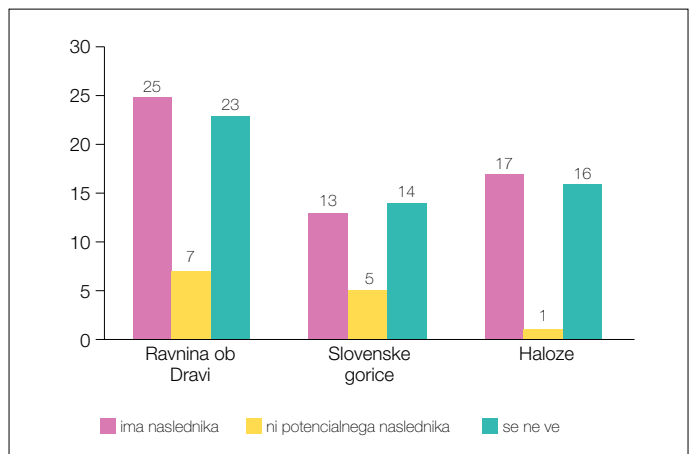
Nasledstvo na kmetijah

Število kmetij oz kmetov in število drugih članov kmečkih gospodarstev pogojujejo obstoj kmetijstva in ohranjanje kulturne pokrajine. **Nasledstvo na kmetiji** pa je ključno za prihodnost kmetij, obstoj (delovanje, razvoj) kmetij pa je povezan z zadostnim številom delovne sile na kmetiji. Tudi vprašanje nasledstva na kmetijah smo ugotavljali s pomočjo ankete. Glede nasledstva so se kmetje morali opredeliti za enega izmed naslednjih odgovorov: (1) da, kmetija ima naslednika; (2) ne, ni potencialnega naslednika; (3) se ne ve (o potencialnem nasledniku še ne morejo govoriti) (Lampič, 2008). Slednjo možnost so izbrali predvsem starejši ljudje, katerih otroci so se že odselili in si našli službo, hkrati pa trenutno nimajo interesa prevzeti kmetije staršev. Ta odgovor je bil pogost tudi pri mlajših gospodarjih, saj so šele pred kratkim prevzeli kmetijo, njihovi potomci kot potencialni nasledniki pa so še otroci.

Med vsemi anketiranimi kmetijami jih je kar 42 % odgovorilo, da ima kmetija zagotovljenega naslednika, 10 % anketiranih pa je poudarilo, da kmetija nima naslednika. Hkrati ima kar 40 % kmetij glede nasledstva še nejasno sliko. Največji delež kmetij s potencialnim naslednikom je v Halozah, 50 %, na Ravnini ob Dravi pa prevladuje delež tistih, kjer je nasledstvo še nedorečeno (51 %). Takšni odgovori so glede na pridelovalne pogoje območji presenetljivi. Pričakovali bi namreč, da je nasledstvo najboljše urejeno na največjih, intenzivnih, dobro opremljenih kmetijah z najboljšimi pogoji za kmetovanje (na Ravnini ob Dravi). Negotovost glede nasledstva na tem območju kaže širšo nezaupanje ljudi do bodoče kmetijske politike in razvoja tega sektorja.

Slika 64:

*Nasledstvo na
anketiranih kmetijah.*

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

V splošnem lahko zaključimo, da je glede nasledstva na anketiranih kmetijah slika v Spodnjem Podravju ugodna, saj je zelo majhen delež tistih z nejasno nasledstveno vizijo in razmeroma visok delež tistih, kjer je vsaj trenutno nasledstvo zagotovljeno.

Glede širše demografske perspektivnosti so v prednosti vitalnejši tipi kmečkih gospodinjstev (z mlado generacijo, trigeneracijska in gospodinjstva s srednjo generacijo) (Lampič, 2008). Le-teh je v Spodnjem Podravju med anketiranimi dobrih 70 %, kar kaže na ugodne pogoje za nadaljevanje kmetijstva ter solidno demografsko moč. V primeru povečanja kmetije so razvojno najprimernejša tista vitalnejša gospodinjstva, ki imajo večje število članov (Lampič, 2008).

Prihodnosti in perspektivnost kmetij - ocena kmetov

Različne vidike perspektivnosti kmetij vrednotimo lahko tudi s pomočjo številnih posrednih podatkov, perspektivnost razvoja pa lahko analiziramo tudi na podlagi neposredne ocene samih kmetov (Lampič, 2008). **Vidik prihodnosti kmetijstva** smo obravnavali tudi na anketiranem vzorcu kmetij. Na anketno vprašanje o prihodnosti kmetije so lahko kmetje izbirali med tremi možnimi odgovori: (1) kmetija bo ostala v okviru sedanjega obsega in dejavnosti, (2) odpirajo se nove možnosti, (3) kmetija nima prave prihodnosti. Analiza anketnih rezultatov je pokazala, da je več kot polovica (54 %) kmetov odgovorila, da bo kmetija ostala v okviru sedanjega obsega in dejavnosti. Na nek način »stabilne« razmere v kmetijstvu glede na odgovore prevladujejo na terciarnem gričevju; v Halozah z 62 %, v Slovenskih goricah pa z 59 %. Na ravnskem delu smo odgovorov, da bo obseg pridelave ostal nespremenjen, zabeležili nekoliko manj (48 %).

Razvojno perspektivno in z vizijo novih možnosti na kmetijah je med vsemi anketiranimi bilo 19 % gospodarjev. Da se na kmetiji odpirajo nove možnosti jih je največ odgovorilo v Slovenskih goricah (22 %) in na Ravnini ob Dravi (21,5 %). Na neperspektivnost kmetije (in pogosto tudi kmetijstva nasploh) pa nakazujejo kmetje, ki v tej gospodarski panogi ne vidijo nobenih možnosti; takšnih odgovorov smo zabeležili 26 %, od tega največ na Ravnini ob Dravi. Ta odgovor je bil najpogostejši na kmetijah, kjer je vizije za prihodnji razvoj nejasna ali pa kmetija nima naslednika. Kot razloge za takšen odgovor so kmetje pogosto navajali premajhen dohodek od kmetijstva ali pa problem s prostorsko širitvijo kmetije.

Kmetje, ki vidijo nove priložnosti za kmetovanje, so najpogosteje navajali, da je prihodnost v prostorskem povečanju kmetije (pridobitev dodatnih kmetijskih zemljišč). Ti kmetje prevladujejo na Ravnini ob Dravi. Drugih vizij razvoja kmetije kmetje praviloma ne vidijo; njihovi odgovori nakazujejo precejšnjo neinovativnost, ujetost v obstoječe okvire kmetovanja. Razvoj kmetije enačijo z »infrastrukturnimi projekti« oziroma vlaganjem v mehanizacijo in objekte kot je npr. sanacija hleva (povečanje, modernizaciji), nakupu novih strojev in kmetijske opreme.

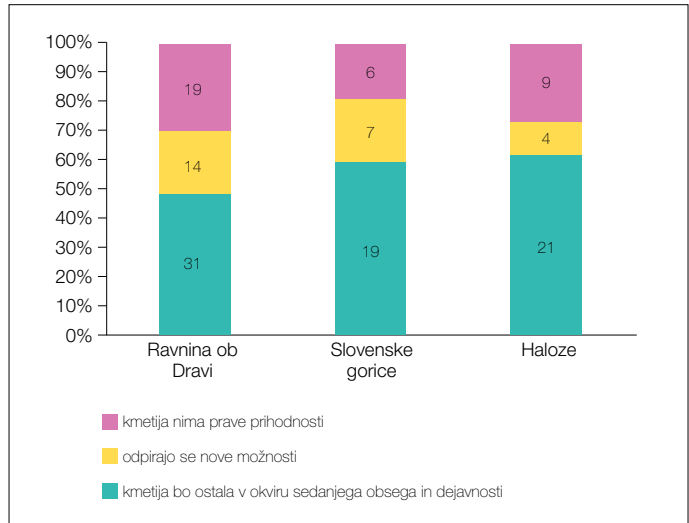
Bolj podjetniške vizije kot npr. vlaganje v dopolnilne dejavnosti na kmetiji in razvoj drugih dopolnilnih dejavnosti so bile med odgovori prava redkost, od 131 anketiranih kmetov so samo trije kot možnost bodočega razvoja videli v omenjenih perspektivah.

Izpostaviti velja še največji delež odgovorov kmetov na Ravnini ob Dravi (skoraj 30 % vprašanih), da kmetija nima prave prihodnosti. Iz teh odgovorov se vidi predvsem velik konflikt kmetijstva s preostalimi dejavnostmi v prostoru. Kmetje zaradi različnih pritiskov,

pomanjkanja prostora, vse težjih gospodarskih in konkurenčnih razmer ne vidijo več prave prihodnosti za nadaljevanje sicer tradicionalne kmetijske dejavnosti. Velika

Slika 65:

Prihodnost anketiranih kmetij.

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

pasivnost (ali celo obup) se kaže tudi marsikje v Halozah; kjer prevladuje mnenje, da naj kmetija »ostane taka kakršna pač je« (preko 60 % odgovorov). Samo 12 % vprašanih vidi nove možnosti in razvojno pozitivno naravnost za razvoj kmetijstvo tega območja.

Z dodatnim anketnim vprašanjem smo želeli od kmetov izvedeti tudi, **kako vidijo pokrajino** (svoje bivalno okolje in območje kmetije) **v prihodnjih desetletjih**. To vprašanje pri terenskih raziskavah namenoma postavljamo kmetom kot pomembnim »skrbnikom« oziroma »upravljavcem« pokrajine oziroma zemljišč, saj imajo neposreden in odločujoč vpliv na njeno podobo kulturne pokrajine oziroma pokrajinsko identiteto območja. Od ponujenih odgovorov skoraj polovica vprašanih v naslednjih desetih, dvajsetih letih ne pričakuje večjih sprememb v bližnji okolici, pokrajini. Da se kmetje zavedajo problema opuščanja kmetijske rabe in postopnega zaraščanja kmetijskih površin kaže delež odgovorov, da se bo območje postopoma zaraslo z gozdom (25 %). Pričakovano smo največ takih odgovorov dobili od kmetov v Halozah. Kar 11 % vprašanih kmetov meni, da se bodo na območje njihovih naselij in kmetijskih zemljišč širile stanovanjske površine. Takšno mnenje izrazito prevladuje na Ravnini ob Dravi, saj je to območje z vidika pritiska različnih dejavnosti najbolj konfliktno in od vseh najintenzivneje podvrženo suburbanizaciji.

Prihodnosti kmetijstva v Spodnjem Podravju kaže dvojnost; razvojno naravnani gospodarji želijo širiti kmetijo, prihodnost večine kmečkih gospodinjstev pa je trenutno precej negotova. Širjenje kmetij omejuje veliko pomanjkanje obdelovalnih zemljišč, ki jih je kljub upadanju števila kmetij premalo. Največje ambicije za širitev kmetije se kažejo na Slovenskih goricah in na Ravnini ob Dravi, kjer so tudi naravnogeografski pogoji najboljši. Na teh območjih pa je prisoten velik pritisk s strani drugih dejavnosti ter vpliv močan suburbanizacije. Zmanjševanje števila kmetij predvsem zaradi gospodarskih razmer kot

tudi zaradi nedorečenega nasledstva pa je stvarnost druge skupine kmetov. Več kot četrtna gospodarjev na območju meni, da kmetijstvo nima prave prihodnosti. Najbolj pogosto stališče vprašanih pa je, da se razmere v bližnji prihodnosti ne bodo bistveno spremenile. Številni gospodarji menijo, da kmetijstvo in njihove kmetije v trenutnih razmerah nimajo prave možnosti za širitev, razvoj novih dejavnosti in dolgoročen obstoj.

Z vidika demografske vitalnosti imajo največjo perspektivnost kmetije v Halozah. Delež mladih in potencialnih prevzemnikov je tu najvišji, med anketiranimi je bil tudi visok delež trigeneracijskih gospodinjstev ter gospodinjstev s srednjo in mlado generacijo, ki so za razvoj kmetovanja najprimernejše. Predvsem trigeneracijska gospodinjstva imajo prednost zaradi števičnejše delovne sile, ustrezne podpore starih znanj in izkušenj, hkrati pa mlajši člani prinašajo nove ideje in znanja. Vendar je v Halozah poleg večjega deleža mlajših tudi znaten delež starejših in ostarelih kmetij. Poleg tega so kmetije manjše in v večini primerov dopolnilne. Gospodinjstvom kmetijstvo prinaša le majhen delež v strukturi prihodka, pri 82 % kmetij manj kot četrtno vseh prihodkov gospodinjstva. Na območju je prisotno močno zaraščanje kmetijskih površin, po mnenju kmetov pa se bo vloga kmetijstva v **Halozah** še zmanjševala, prevladovale pa bodo manjše, družinske kmetije.

Ravnina ob Dravi predstavlja med vsemi proučevanimi območji gospodarsko najaktivnejše območje. Na eni strani obstaja velik delež kmetov, ki želijo širiti svoje gospodarstvo in kmetijsko dejavnost, po drugi strani pa prihajajo pritiski s strani širjenja naselij in cestnega omrežja na kmetijske površine. Za kmetijsko pridelavo je območje ugodno, med anketiranimi kmeti je tudi izobrazbena struktura najboljša, kar je osnova za napredek v kmetovanju in morda tudi boljša napoved za uvajanje sonaravnih oblikah kmetijstva. Hkrati imajo kmetje na ravninskem delu najboljšo dostopnost do zaposlitvenih središč in s tem dobre zaposlitve izven kmetijske dejavnosti.

Gospodarska vloga kmetijstva, prodaja in predelava pridelkov

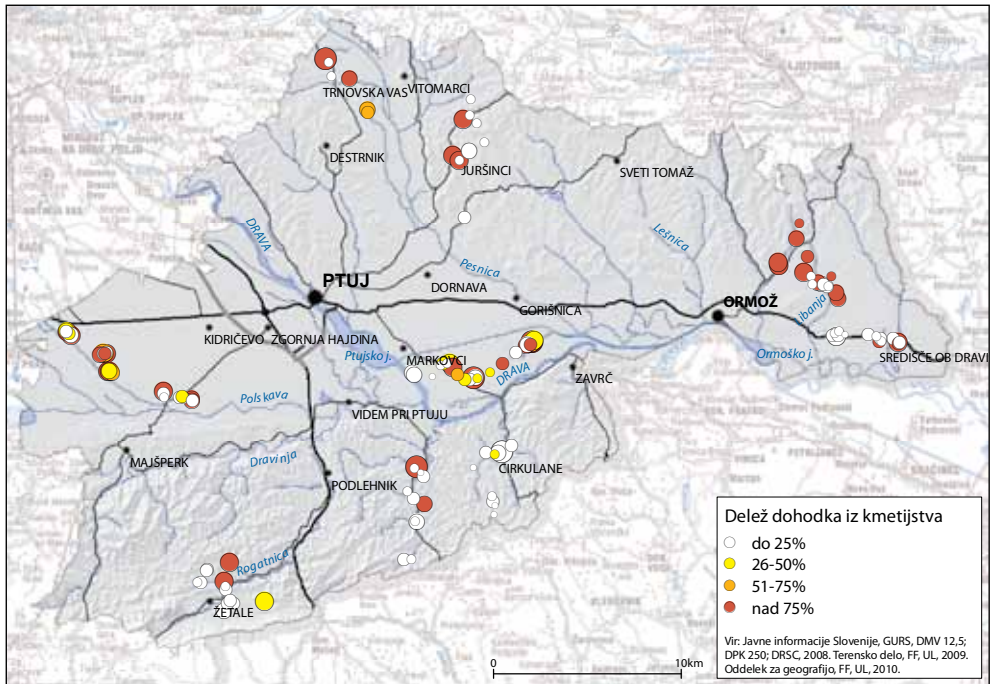
Pomembno vsebinsko dopolnitev predstavlja tudi ocena **deleža dohodka iz kmetijstva** v samem gospodinjstvu. Pokazalo se je, da prevladujejo bodisi majhne, dopolnilne kmetije, katerim dohodek iz kmetijstva pomeni le skromno dopolnitev k družinskemu proračunu (takšnih je kar 56 % kmetij), ali pa govorimo že o usmerjenem (in tržnem) kmetovanju, kjer kmetijstvo predstavlja steber družinskega gospodarstva. Takšnih kmetij

Preglednica 28: Ocena dohodka iz kmetijstva po pridelovalnih območjih.

Dohodek iz kmetijske dejavnosti	Spodnje Podravje		Ravnina ob Dravi		Slovenske gorice		Haloze	
	Število	%	Število	%	Število	%	Število	%
do 25 %	73	55,7	30	46,2	15	46,9	28	82,4
26 – 50 %	12	9,2	10	15,4	0	0	2	5,9
51 – 75 %	7	5,3	5	7,7	2	6,3	0	0
nad 75 %	39	29,8	20	30,8	15	46,9	4	11,8
Skupaj	131	100,0	65	100,0	32	100	34	100,0

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

Slika 66: Dohodek iz kmetijske dejavnosti na anketiranih kmetijah.

je bilo znotraj izbranega vzorca največ v Slovenskih goricah (47 %). Ponovno izstopajo kmetije terciarnih Haloz, kjer izrazito prevladujejo majhne, samooskrbne kmetije (82 %), dohodek iz kmetijske dejavnosti pa za sam družinski proračun nima večjega pomena. Vendar te kmetije ostajajo ključni dejavnik ohranjanja kulturne pokrajine. Terenski rezultati kažejo oziroma opozarjajo, da se »izgubljajo« t.i. dopolnilne kmetije, kjer se dohodek kmetijskih gospodarstev kombinira z zaslužkom izven kmetijstva.

Težnje v razvoju slovenskih kmetij gredo vse bolj v povečevanje števila tistih, katerim kmetijska dejavnost predstavlja glavni vir dohodka. Vendar so kmetije vse bolj primorani iskati inovativne rešitve, npr. v razvoju dopolnilnih dejavnosti.

Delež dohodka iz kmetijstva je v Spodnjem Podravju najbolj očitno v povezavi s pridelovalnimi pogoji in intenzivnostjo pridelave. Tako je delež t.i. čistih kmetij zelo visok v Slovenskih goricah (47 %) in na Ravnini ob Dravi (31 %). Kljub statistično velikemu deležu samozaposlenih v kmetijstvu v haloških občinah pa le za 12 % anketiranih kmetij tega pridelovalnega območja kmetijstvo predstavlja izključen oziroma glavni vir dohodka.

Seveda pa je potrebno pri interpretaciji rezultatov upoštevati razmeroma majhen vzorec kmetij, zato predstavlja ocena dohodka iz kmetijstva na kmečkih gospodarstvih Spodnjega Podravja le dodatno osvetlitev razmer. V prihodnje je pričakovati razvoj predvsem tistih kmetij, ki so že danes gospodarsko odvisne od kmetijske dejavnosti, število manjših, tradicionalnih oziroma samooskrbnih pa se bo postopoma še zmanjševalo. Vendar na tem mestu velja opozoriti na trenutno gospodarsko negotovost v celotni državi, ki utegne zaustaviti dosedanje težnje in morebiti celo aktivirati nekatere manjše kmetije.

Na gospodarski pomen kmetijstva kaže tudi **stopnja prodaje kmetijskih pridelkov** in proizvodov ter **stopnja predelave**. Uspešno trženje in zlasti njegovo usmerjanje v prihodnosti zahteva podrobno poznavanje stanja, teženj in odnosov med kmetom kot proizvajalcem, predelovalcem, trgovcem in končnim potrošnikom (Lampič, 2008). Z vprašanjem, ali kmetje pridelke prodajajo oziroma predelujejo, smo želeli dobiti širšo sliko o tržni aktivnosti kmetij.

Preglednica 29: Prodaja pridelkov in njihova predelava na anketiranih kmetijah Spodnjega Podravja.

Predelava pridelkov	Spodnje Podravje		Ravnina ob Dravi		Slovenske gorice		Haloze	
	Število	%	Število	%	Število	%	Število	%
Da	15	11,5	4	6,2	8	25,0	3	8,8
Ne	115	87,8	60	92,3	24	75,0	31	91,2
Ni podatka	1	0,8	1	1,5	0	0	0	0,0
Skupaj	131	100	65	100	32	100	34	100
Prodaja pridelkov, živil	Spodnje Podravje		Ravnina ob Dravi		Slovenske gorice		Haloze	
	Število	%	Število	%	Število	%	Število	%
Da	92	70,2	57	87,7	25	78,1	10	29,4
Ne	39	29,8	8	12,3	7	21,9	24	70,6
Skupaj	131	100	65	100	32	100	34	100

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

Kot se kažejo pomembne razlike med posameznimi pridelovalnimi območji v številnih predhodno obravnavanih elementih, se te razlike odražajo tudi v obsegu trženja kmetijskih pridelkov in njihovi predelavi. Med anketiranimi celotnega območja pridelke trži dobrih 70 % kmetov. Ta delež je daleč najvišji na Ravnini ob Dravi (88 %), pričakovano manj kmetov pa se s prodajo ukvarja v Halozah (30 %). Glede nadaljnje predelave kmetijskih pridelkov so razmere bistveno drugačne. Samo 11,5 % (oziroma 15) anketiranih kmetij svoje pridelke tudi predeluje. Tako skromen delež je specifičen tudi če gledamo z vidika slovenskih razmer. Delež tistih, ki svoje pridelke predelujejo, je najvišji v Slovenskih goricah (razvito vinogradništvo) in zelo skromen na Ravnini ob Dravi.

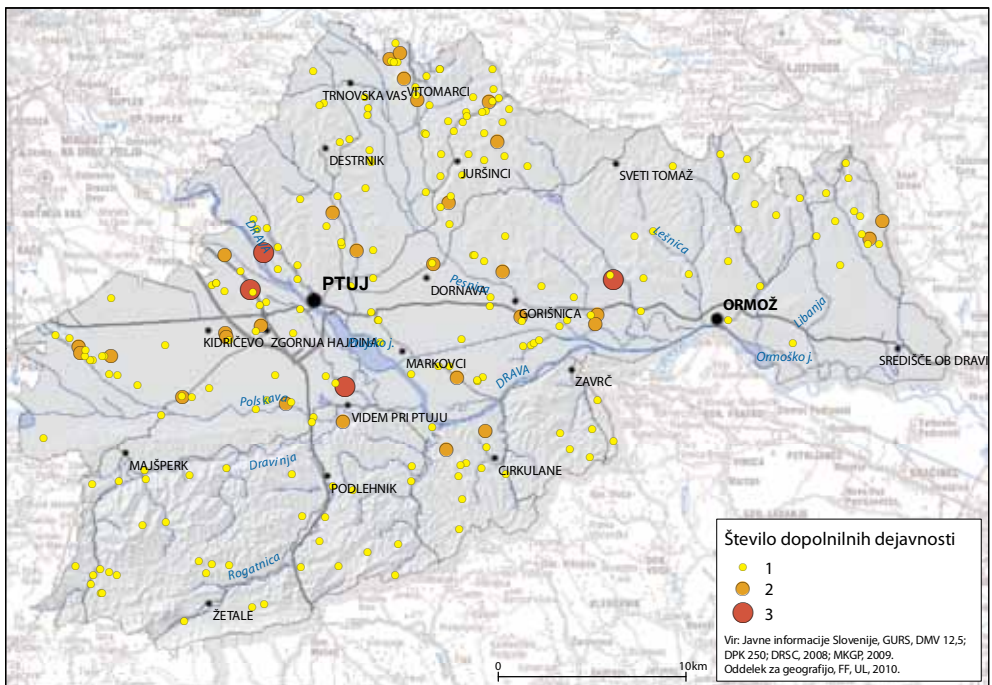
Zaključimo lahko, da so razmere na področju trženja kmetijskih pridelkov na območju Spodnjega Podravja povprečne, če pa upoštevamo nizko stopnjo predelave pa lahko povzamemo, da razvoj kmetijstva ne dosega siceršnjih razvojnih teženj niti ne izkorišča velikih pridelovalnih in predelovalnih potencialov.

Razvojno in dohodkovno perspektivne oblike kmetijstva - dopolnilne dejavnosti

Na območju Spodnjega Podravja je zaradi različnih omejitvenih pogojev (vodovarstvena območja pitne voda, razgiban relief, ponekod slabša lokalna infrastruktura idr.) potrebno zelo skrbno načrtovati bodoče usmeritve v kmetijstvu in širše na podeželju. Nedvomno ima z vidika ohranjanja naravnih virov in ekološke stabilnosti regije velik pomen postopen

prehod iz trenutno prevladujočih intenzivnih v sonaravnejše oblike pridelave, predvsem ekološko kmetovanje. Na poti k trajnostnem razvoju podeželja bo za kmetijstvo zelo pomembno, da zavzame pozitivno stališče do varstva narave in okolja, potrebno bo poiskati ustrezne usmeritve razvoja ter jih ob pomoči izbranih ukrepov udejanjiti. Vzporedno je potrebno mnogo bolj smelo uvajati nove, inovativne pridelovalne usmeritve, med katere gotovo sodi tudi večje spodbujanje **dopolnilnih dejavnosti na kmetiji**. Dopolnilne dejavnosti na kmetijah (predelava pridelkov, turizem, storitve itd.) predstavljajo skromno izkoriščene elemente gospodarskega razvoja Spodnjega Podravja. Po podatkih MKGP za leto 2008 je bilo na območju celotnega Spodnjega Podravja na 246 kmetijah skupaj prijavljenih 441 dopolnilnih dejavnosti.

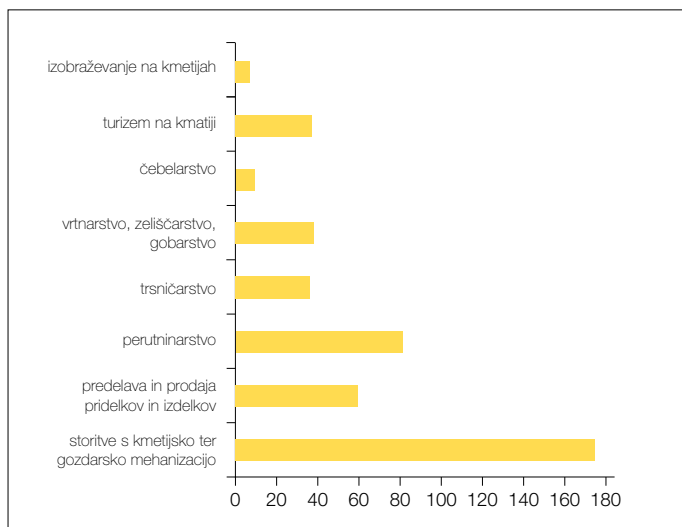
Slika 67: Dopolnilne dejavnosti na kmetijah Spodnjega Podravja leta 2008.

Zaradi različnih pojavnih oblik in razvojne dinamike so dopolnilne dejavnosti v Sloveniji nasploh zanimive predvsem z vidika proučevanja njihovih raznovrstnih učinkov, v prvi vrsti gospodarskih, socialnih pa tudi okoljskih. V okviru **gospodarskih učinkov** velja izpostaviti predvsem pozitivne kot npr. zagotavljanje primerljivega dohodka zaradi višjega in bolj stabilnega dohodka na kmetiji, posledično izboljšanje življenjskega standarda, možnosti za nova vlaganja, večja socialna varnost kmečkega gospodarstva idr., čeprav so lahko nekateri učinki tudi negativni. Pri posameznih oblikah dopolnilnih dejavnosti so ob začetku razmeroma velika in včasih tvegana finančna vlaganja, nestabilen in majhen slovenski trg, k določeni meri negotovosti pa prispevajo tudi neprestane hitre spremembe tako evropske kot slovenske zakonodaje. (Klemenčič, Lampič, Potočnik Slavič, 2008)

Socialni učinki dopolnilnih dejavnosti se najbolj odražajo v izboljšani demografski strukturi, lahko tudi v ohranjanju lokalne tradicije ter krepitve lokalne identitete in večjem vključevanju vseh družinskih članov v delovanje kmetije. Lahko pa imajo dopolnilne dejavnosti tudi negativne socialne učinke, ki so posledica prevelikega prilagajanja kmetije okusu in zahtevam »kupcev«, zaradi povečanega obiska idr. lahko pride do nesoglasij in sporov v lokalnem okolju ipd. Dodatne obremenitve, ki jih prinese dopolnilna dejavnost na kmetiji, lahko privedejo do preobremenjenosti (delo, odgovornost) posameznih družinskih članov ter oteženega usklajevanja interesov (npr. kmetijska dejavnost na eni in dodatna turistična dejavnost na kmetiji). (Klemenčič, Lampič, Potočnik Slavič, 2008)

Opozoriti pa velja še na **okoljske učinke** dopolnilnih dejavnosti na kmetiji. Med pozitivnimi so nesporno spodbujanje rabe lokalnih virov, razvoj prispeva k izboljšanju lokalne infrastrukture (npr. ureditev ceste, razsvetljave), pri določenih dopolnilnih dejavnostih se ponovno oživlja uporaba tradicionalnih metod. Z okoljskega vidika pa je lahko sporna neprilagojenost novih tehnik in tehnologij lokalnemu okolju, slabo nenadzorovani in včasih prostorsko neprimerni večji posegi, zaradi novih dejavnosti

Slika 68:

Zastopanost dopolnilnih dejavnosti na kmetiji po vrstah.

Vir. MKGP, 2008.

motenje ustaljene osnovne kmetijske proizvodnje in nenazadnje tudi nevarnost opuščanja primarne kmetijske dejavnosti. (Klemenčič, Lampič, Potočnik Slavič, 2008)

Kot drugod po Sloveniji so tudi na območju Spodnjega Podravja daleč prevladujoče storitve s kmetijsko in gozdarsko mehanizacijo, ki so z vidika organizacije dela in vlaganj manj zahtevne. V manjšem obsegu so zastopane tiste dopolnilne dejavnosti na kmetiji, ki zahtevajo kompleksnejšo organizacijo, dodatno delovno silo, posledično pa prinašajo večjo dodano vrednost. Kar 81 kmetov ima kot dopolnilno dejavnost na kmetiji prijavljeno perutninarstvo. Reja perutnine kot dopolnilna dejavnost je v slovenskem prostoru posebnost, na območju Spodnjega Podravja pa je že tradicionalno prisotna. Gre za dejavnost, ki zahteva ob začetku razmeroma velik vložek, glede na potrebe Perutnine

Ptuj in organizacijo dobave piščančjega mesa pa je gojenje perutnine za številne kmetije nosilna dejavnost tudi v smislu gospodarskega preživetja. Izhajajoč iz potreb današnjega potrošnika so v regiji gotovo veliki neizkoriščeni potenciali v predelavi in prodaji pridelkov ter vrtnarstvu.

Skromno število prijavljenih dejavnosti turizem na kmetiji kaže na nezadostno izkoriščenost tega potenciala regije. Turizem na kmetiji zahteva dobro organizacijo, praviloma večji začetni finančen vložek, hkrati pa ob kvalitetni ponudbi prinaša tudi zaslužek. Prav diverzifikacija dohodka na kmetijah bo v prihodnje zagotovilo za večjo stabilnost kmetijstva, hkrati pa bodo kmetije lažje reagirale na danes hitre in velikokrat nepričakovane spremembe želja in potreb družbe na trgu in v zakonodaji.

Preglednica 30: Kmetije Spodnjega Podravja po številu prijavljenih dopolnilnih dejavnosti leta 2008.

Število dopolnilnih dejavnosti	Število kmetij	Delež (%)
1	163	66,3
2	33	13,4
3	17	6,9
4	15	6,1
5	8	3,3
6	7	2,8
7	3	1,2
Skupaj	246	100

Vir: MKGP, 2008.

V pričakovanju sprememb in novih priložnosti so predvsem tisti kmetje, ki imajo že sedaj prijavljenih več vrst dopolnilnih dejavnosti na kmetiji, čeprav jih pogosto ne izvajajo. Še vedno so prevladujoče kmetije (66 %) z zgolj eno prijavljeno dejavnostjo, 13 % jih ima prijavljenih dve, 7 % pa je takih, ki imajo prijavljenih več kot pet (MKGP, 2008).

V ORP Spodnje Podravje (2006) je bilo v okviru obstoječe ponudbe turizma na kmetiji izpostavljeno pomanjkanje prenočišč, ustrezne kulinarčne ponudbe in programov, ki bi vključevali celostne in kakovostne storitve. Če zaključimo z analizo prostorske razporeditve dopolnilnih dejavnosti na kmetiji je očitno, da so se v zelo omejenem obsegu uveljavile v Halozah, nekoliko bolj odprte so kmetije na Ravnini ob Dravi in Slovenskih goricah. Prav v tem se že kaže večja ne le pridelovalna temveč tudi siceršnja podjetnost in razvojna stopnja kmetij omenjenih pridelovalnih območij ter njihovo boljše izkoriščanje različnih možnosti, ki se odpirajo podeželskemu prebivalstvu.

Kako naprej?

Kmetijstvo ostaja bistveni del tako evropskega kot tudi slovenskega gospodarstva in družbe. Vsako nadaljnje zmanjševanje kmetijske dejavnosti se bo odražalo v pokrajini,

vplivalo pa bo tudi na delovanje celotne družbe. Vsekakor bi se neposredni učinki zmanjševanja kmetijske dejavnosti takoj pokazali v dodatni izgubi delovnih mest (v vrsti povezanih sektorjev, zlasti v kmetijsko-živilski dobavni verigi), izgubi BDP-ja, v delovanju drugih dejavnosti na podeželju (npr. turizmu, javnih storitvah), v povečanem odseljevanju s podeželja idr.

Pogoji za kmetijstvo v Spodnjem Podravju so nadpovprečno ugodni, na kar kaže že sama struktura kmetijskih zemljišč z visokim deležem njiv (32 %), nadpovprečen je obseg obdelovalnih (3708 m²) in kmetijskih površin (5416 m²) na prebivalca. Spodnje Podravje, ne le da povsem pokrije lastne potrebe po samooskrbi, ima namreč kapacitete za širše zadovoljevanje nacionalnih potreb.

Vendar se je celotno območje in kmetijstvo znašlo pred odločilnim vprašanjem – kako naprej? Obseg kmetijskih zemljišč se pospešeno zmanjšuje, uvajanje novih oblik kmetovanja skupaj z dopolnilnimi dejavnostmi na kmetiji je preskromno, sledenje trajnostni paradigmi razvoja je na področju kmetijstva podpovprečno. Tudi socioekonomski kazalniki kažejo manj ugodno sliko. Razvojni vidik kmetijstva dodatno osvetljujejo rezultati anketiranja med kmeti. Čeprav je število samozaposlenih kmetov in delež čistih kmetij razmeroma visok ter nasledstvo na kmetijah urejeno na 42 % anketiranih kmetijah, pa nove možnosti za razvoj kmetije v prihodnosti vidi le 19 % vprašanih. Kar 30 % anketiranih kmetov zaradi različnih vzrokov, od težkih gospodarskih in vse hujših konkurenčnih razmer do pomanjkanja ustreznih kmetijskih zemljišč, vidi prihodnost svoje kmetije v precejšnji negotovosti.

Temeljna naloga kmetijstva – **preskrba z varno hrano pridelano na trajnosten način** – je eden od najpomembnejših izzivov za prihodnost in daje kmetijstvu novo strateško vlogo (Izhodišča Slovenije ..., 2010). Spodnje Podravje ima na tem razvojnem polju eno večjih priložnosti, vendar pa bo potreben hiter preobrat v razumevanju te gospodarske dejavnosti kot ene ključnih za doseganje trajnostne rasti.

Viri in literatura

- Agencija Republike Slovenije za okolje. Kazalci okolja. URL: <http://kazalci.arso.gov.si/> (citirano 20.5. 2009).
- Brečko, V., Hočevar, M., Lampič, B., Natek, K., Plut, D., Smrekar, A., Šebenik, I., Špes, M., Vovk, A., 1996. Študija ranljivosti okolja v Spodnjem Podravju s Prlekijo. V: Spodnje Podravje s Prlekijo – možnosti regionalnega in prostorskega razvoja. 17. zborovanje slovenskih geografov, Ptuj, 21. – 23. oktober 1996. Ljubljana, Zveza geografskih društev Slovenije, str. 53- 108.
- Breg, M., 2007. Izzivi in ovire sonaravnega kmetijstva na Dravskem polju. Geografski vestnik, 79, 1, str. 25-37.
- Državni portal RS, E-uprava, 2010. Delovno aktivno prebivalstvo po vrsti zaposlenosti po občinah – samozaposleni kmetje. <http://e-uprava.gov.si/ispo/delovnoprebivalstvo/zacetna.ispo> (citirano 5.1.2011).
- Izhodišča Slovenije za razpravo o skupni kmetijski politiki EU po letu 2013. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prerano. http://www.mkgp.gov.si/si/splosno/vstopna_stran/aktualne_teme/skupna_kmetijska_politika_doleta_2020/ (citirano 5.12.2010)
- Kladnik, D., 1996. Problematika preobrazbe podeželja z vidika prilagajanja kmetijske pridelave normativom v Evropski zvezi. V: Zborovanje slovenskih geografov: Spodnje Podravje s Prlekijo - možnosti regionalnega in prostorskega razvoja, Ljubljana, Zveza geografskih društev Slovenije, str. 297-311.
- Kladnik, D., Ravbar, M., 2003. Členitev slovenskega podeželja. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana, 196 str.
- Klemenčič, M. M., Lampič, B., Potočnik Slavič, I. 2008. Življenjska (ne)moč obrobnihih podeželskih območij v Sloveniji. GeograFF 3, Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 149 str.
- Korošec, V., 2005. Razvojni problemi podeželskih naselij Spodnjega Podravja. Geografski vestnik, 77, 2, str. 59-79.

- Lampič, B., 2008. Kmetijstvo v Mestni občini Ljubljana: relikv ali razvojni potencial. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Oddelek za geografijo, 125 str.
- Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Ocena stanja v kmetijstvu v letu 2007. <http://www.kis.si/pls/kis/lkis.web?m=36&j=SI#nav> (citirano 20.5. 2009).
- Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Program razvoja podeželja 2007 – 2013. http://www.mkgp.gov.si/si/delovna_podrocja/program_razvoja_podezelja_2007_2013/ (citirano 2.4.2010).
- Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Register dopolnilnih dejavnosti na kmetiji, Podatkovne zbirke za leto 2008.
- Občinski program varstva okolja za mestno občino Ptuj – stanje okolja, 2007. http://www.ptuj.si/_pdf/okolja_%20za_javno_razgrnitev.pdf (citirano 26.11.2008)
- ORP Spodnje Podravje, 2006. Območni razvojni program Spodnje Podravje za obdobje 2007 – 2013. URL: http://www.bistra.si/pdf/ORP_spodnje_podravje.pdf (citirano: 30.11.2008).
- Potočnik Slavič, I., 2010. Endogeni razvojni potenciali slovenskega podeželja, GeograFF 7, Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 131 str.
- Rebernik, D., Lampič, B., Mrak, I., Potočnik Slavič, I., Pak, M., Repe, B., Špes, M., Zupančič, J., Gačnik, A., 2010. Značilnosti regionalnega razvoja in razvojni potenciali Spodnjega Podravja, aplikativni raziskovalni projekt, zaključno poročilo. Filozofska fakulteta, Znanstveno-raziskovalno središče Bistra, Ljubljana, 254 str.
- Skupna kmetijska politika proti letu 2020: odzivi na prihodnje izzive povezane s hrano, naravnimi viri in ozemljem. 2010. Sporočilo komisije Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij. COM (2010). 672 konč.
- Statistični urad Republike Slovenije. Popis kmetijskih gospodarstev, 2000. http://www.stat.si/publikacije/pub_rr777-02.asp (citirano 17.5.2009).
- Statistični urad Republike Slovenije. Kmetijska gospodarstva, 2007.
- Terensko delo, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2009.
- Udovč, A., Kovačič, M., Kramarič, F., 2006. Socio-ekonomski tipi kmetij po podatkih popisa kmetijskih gospodarstev v letu 2000. Slovenija v EU – Izzivi za kmetijstvo, živilstvo in podeželje. DAES. Moravske Toplice, str. 71-79.
- Zakon o kmetijstvu, 2008. ZKme-1, Ur. l. RS, št. 45/2008.

■ Turizem in njegovi razvojni potenciali

Irena Mrak

Območje Spodnjega Podravja je z vidika turizma prepoznano predvsem kot območje bogate kulturne dediščine v najširšem smislu, pri čemer v zadnjih letih močno pridobiva na pomenu predvsem nesnovna kulturna dediščina, in sicer na račun množičnih prireditev v pustnem času. Pri dosedanjem razvoju turizma je potrebno izpostaviti dvojnost - na eni strani razvoj termalnega/zdraviliškega turizma, ki je zlasti v zadnjih nekaj letih bistveno pripomogel k statistiki turističnih zmogljivosti, prihodov in prenočitev v Spodnjem Podravju, na drugi strani (predvsem v Slovenskih goricah in Halozah) pa izletniški turizem in turizem na kmetiji, ki sicer temelji na pokrajinskih značilnostih območja, vendar pa še vedno predstavlja premalo aktiviran razvojni potencial.

Razvoj turizma, ki bi temeljil predvsem na kulturni dediščini, je kot ena ključnih razvojnih prioritet prepoznan med drugim tudi v Območnem razvojnem programu Spodnjega Podravja (2006). Dokument pa hkrati navaja tudi glavne težave, ki se pojavljajo pri učinkovitem razvoju turizma – predvsem je to neustrezna organiziranost ponudnikov turističnih storitev, šibko sodelovanje med razvojniki in deležniki, slaba infrastruktura v najširšem smislu ter pomanjkanje idej tako pri ponudnikih kot tudi pri razvojniki (ORP, 2006).

Korošec (2007) v svojem prispevku o podeželskem turizmu v Spodnjem Podravju ugotavlja, da je skromna razvitost te dejavnosti posledica neugodne velikostne zgradbe kmetij, slabe izobrazbe lastnikov in šibke povezanosti z ostalimi turističnimi ponudniki Spodnjega Podravja, zlasti mesta Ptuj. Ob tem velja poudariti, da so poleg turizma na kmetiji, uveljavljene tudi druge oblike ponudbe – vinske ceste, različne tematske poti in prireditve. Med glavnimi dejavniki in usmerjevalci razvoja podeželskega turizma v Spodnjem Podravju je potrebno izpostaviti veliko doživljajsko vrednost pokrajine, etnološko, kulturno in stavbno dediščino, kulinarične posebnosti, tradicijo vinogradništva, obstoječo turistično infrastrukturo in pa prebivalstvo, ki je ključni nosilec storitev, idej in pobud (Korošec, 2007).

Na področju razvoja turizma je ključna opredelitev tistih razvojnih potencialov, ki so vezani na okoljski, socialni in kulturni kapital Spodnjega Podravja in tistih, ki lahko pripomorejo k hitrejšemu, predvsem pa ustrežnejšemu, sonaravno usmerjenemu razvoju območja kot celote. Tako v nadaljevanju predstavljamo osnovne statistične podatke o turizmu Spodnjega Podravja, posebej obravnavamo okoljski kapital območja, deloma socialni kapital, zlasti društveno dejavnost in pa kulturni kapital, ki se kaže kot najpomembnejši z vidika razvoja turizma obravnavanega območja.

Stanje turizma na območju Spodnjega Podravja

Statistični podatki o **prenočitvenih zmogljivostih, prihodih in nočitvah** kažejo, da ima le 8 občin turistične namestitvene kapacitete, in sicer občina Gorišnica, Hajdina, Juršinci,

Ormož, Podlehnik, Ptuj, Sv. Andraž in Zavrč. Z vidika treh pokrajinskih enot Spodnjega Podravja, je največje pomanjkanje prenočitvenih zmogljivosti prisotno na območju Halož, daleč največja koncentracija pa je pričakovano v občini Ptuj. Podrobnejši vpogled v obdobje med leti 2003 in 2008 izkazuje naraščanje tako števila ležišč, kot tudi prihodov in prenočitev, pri čemer je pozitiven trend izrazito posledica pridobitve novih ležišč v Termah Ptuj. Med prihodi turistov se je v zadnjem petletnem obdobju okrepil obisk domačih gostov. Povprečna dolžina bivanja turistov na območju Spodnjega Podravja je bila leta 2003 1,99 dneva (v Sloveniji 3,3 dni), leta 2008 pa se je podaljšala na 2,5 dneva (v Sloveniji 3,04 dni), kar kaže na to, da je območje z obstoječo ponudbo uspelo pritegniti goste, ki so se odločili tudi za daljše bivanje. Nedvomno k temu največ pripomorejo **Terme Ptuj** (117.171 nočitev v letu 2008 oz. 86,5 % vseh nočitev v občini Ptuj ali 73 % nočitev

Preglednica 31: Prenositvene zmogljivosti in prenočitve leta 2003 in 2008 po občinah na območju Spodnjega Podravja.

Občina	Prenositvene zmogljivosti		Indeks 03/08	Prenositve - skupaj		Indeks 03/08	Prenositve - domači		Indeks 03/08	Prenositve - tuji		Indeks 03/08
	2003	2008		2003	2008		2003	2008		2003	2008	
Cirkulane	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Destrnik	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Dornava	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Gorišnica	42	7	16	486	31	6	241	20	8	245	11	4
Hajdina	50	50	100	3148	6831	216	318	408	128	2830	6423	226
Juršinci	8	0	/	54	0	/	2	0	/	52	0	/
Kidričevo	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Majšperk	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Markovci	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ormož	97	155	159	4878	17.865	366	3474	15.475	445	1404	2390	170
Podlehnik	137	40	29	5829	122	2	656	3	0,4	5173	119	23
Ptuj	692	1101	159	52.792	135.329	256	27.012	70.622	261	25.780	64.707	250
Središče	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sv. Andraž	0	14	/	0	158	/	0	28	/	0	130	/
Sv. Tomaž	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Trnovska vas	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Videm	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zavrč	0	9	/	0	83	/	0	27	/	0	56	/
Žetale	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Skupaj	1026	1376	134	67.187	160.419	238	31.703	86.583	273	35.484	73.836	208
Slovenija	80.724	83.157	103	7.502.569	8.411.688	112	3.327.184	3.569.141	107	4.175.385	4.842.547	115
% - Območje glede na slovenijo	1,3	1,7		0,9	1,9		0,9	2,4		0,8	1,5	

Vir: SURS, 2010.

celotnega območja Spodnjega Podravja; Kremžar, 2009), ki s svojo ponudbo goste prepričajo, da se le ti odločijo za večdnevne počitnice. Število nočitev se je v petletnem obdobju znatno povečalo tudi na območju občine Ormož. Tudi tu prevladujejo domači gosti, v istem obdobju pa lahko zasledimo drastičen upad kapacitet, posledično tudi prihodov ter nočitev, v občini Podlehnik in Gorišnica.

Preglednica 32: Prihodi turistov leta 2003 in 2008 po občinah na območju Spodnjega Podravja.

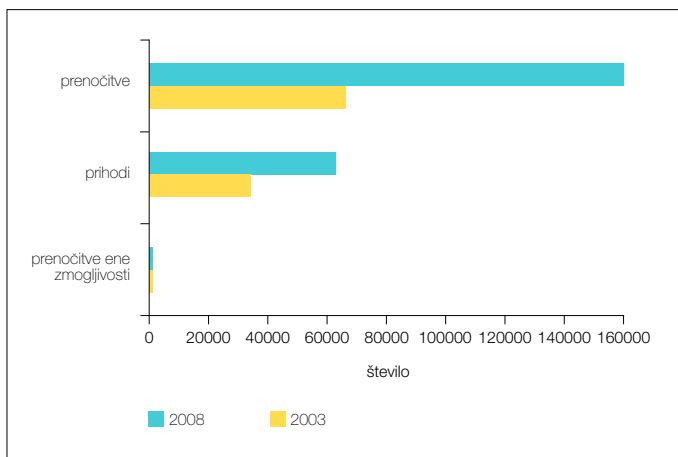
Občina	Prihodi - skupaj		Indeks 03/08	Prihodi-domači		Indeks 03/08	Prihodi-tuji		Indeks 03/08
	2003	2008		2003	2008		2003	2008	
Cirkulane	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Destrnik	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Dornava	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Gorišnica	198	24	12	64	17	26	134	7	5
Hajdina	2742	6335	231	205	311	151	2537	6024	237
Juršinci	24	0	/	1	0	/	23	0	/
Kidričevo	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Majšperk	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Markovci	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ormož	3089	3815	123	2256	2618	116	833	1197	143
Podlehnik	5610	110	19	499	3	0,6	5111	107	20
Ptuj	22.053	53.546	242	8077	24.513	303	13.976	29.033	207
Središče	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sv. Andraž	0	89	/	0	14	/	0	75	/
Sv. Tomaž	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Trnovska vas	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Videm	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zavrč	0	31	/	0	15	/	0	16	/
Žetale	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Skupaj	33.716	63.950	189	11102	27.491	247	22.614	36.459	161
Slovenija	2.246.068	2.766.194	123	872.931	994.957	113	1.373.137	1.771.237	128
% - območje glede na Slovenijo	1,5	2,3		1,3	2,8		1,6	2,1	

Vir: SURS, 2010.

Za skladnejši razvoja turizma v Spodnjem Podravju je potrebno spodbujati večjo razpršenost prenočitvenih zmogljivosti, kar bo posledično vplivalo na sam pomen turizma v splošni gospodarski sliki posameznih občin. V strukturi prenočitvenih kapacitet je največ ležišč v hotelih (leta 2008 - 425), apartmajih (leta 2008 - 201) in kampih (leta 2008 - 277), pričakovano na območju občine Ptuj. Velja pa poudariti pozitiven trend pri **prenočitvenih kapacitetah na turističnih kmetijah** – leta 2003 jih je bilo 23, leta 2008 pa 89, od tega jih je kar 65 na območju občine Ormož, 14 na območju občine

Slika 69:

*Število prenočitvenih
zmogljivosti, prihodov
in nočitev v letih 2003
in 2008 na območju
Spodnjega Podravja.*

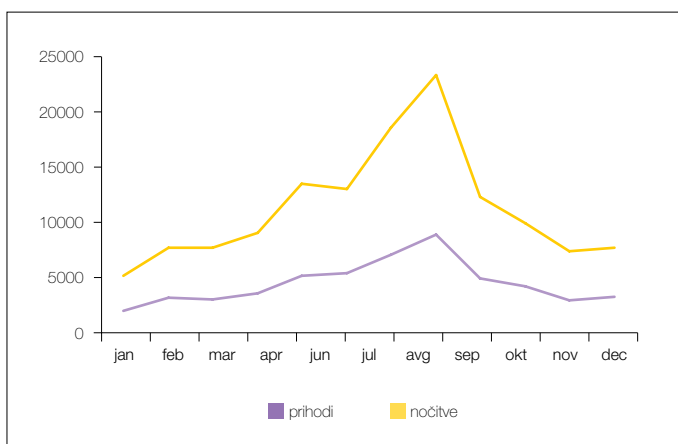

Vir: SURS, 2010.

Sv. Andraž in 10 v občini Cirkulane. Že prenočitvene kapacitete kažejo na dvojnost turistične dejavnosti v Spodnjem Podravju – močna prevlada Ptuja in izrazit poudarek na stacionarnem turizmu (ključni deležnik so Terme Ptuj) ter izrazito zaostajanje ostalih dveh območij – Slovenskih goric in Haloz, ki pa se kot kaže vendarle usmerjata v razvoj turizma na kmetiji v najširšem smislu.

Slika 70:

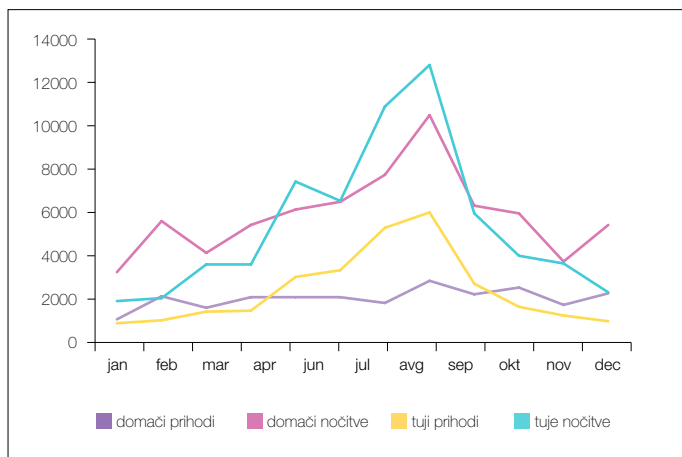
*Prihodi in nočitve
turistov v občini Ptuj v
letu 2008.*

Vir: SURS, 2010.

Prihodi in nočitve turistov preko leta (primer občine Ptuj) kažejo izrazit primarni višek v mesecu avgustu, precej manjši, sekundarni pa v mesecu maju. Najmanj gostov je v hladnem delu leta - od novembra do marca. Med prihodi in nočitvami domačih in tujih gostov je razlika v mesecu februarju in marcu, kjer pri domačih na večje število prihodov in nočitev vplivajo prireditve, ki so vezane na pustni čas.

Turistična ponudba Spodnjega Podravja je deloma odraz pokrajinskih značilnosti območja, v veliki meri pa tudi spodbujanja stacionarnega, točkovnega turizma v

Slika 71:

*Prihodi in nočitve
domačih in tujih turistov
v občini Ptuj v letu 2008.*

Vir: SURS, 2010.

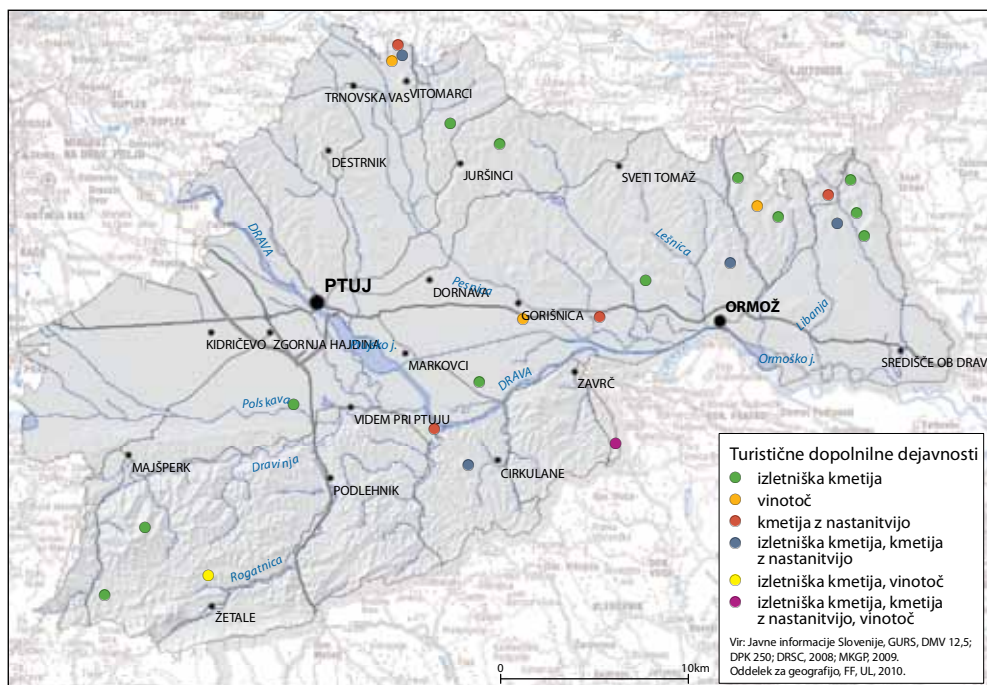
preteklosti, kjer gre za izrazito usmerjenost v zdraviliški turizem (Ptuj). Slednjega lahko v zadnjih letih z razširjanjem ponudbe imenujemo **termalni turizem**, saj vedno bolj izgublja prvotno funkcijo zdravilišča. Na območju Halož in Slovenskih goric je turistična ponudba usmerjena v **rekreacijsko – izletniški turizem**, ki nasploh pridobiva na pomenu, ne le na lokalni, ampak tudi na nacionalni ravni. Dejavnosti, ki sodijo v tovrstni turizem se pretežno odvijajo v naravnem okolju (različne športne aktivnosti – npr. kolesarjenje, pohodništvo), deloma pa temeljijo na spoznavanju kulturno-zgodovinskih značilnosti območja. Rekreacijsko-izletniški turizem zahteva specifično turistično infrastrukturo (npr. pohodniške poti, kolesarske steze in poti, tematske poti, vinotoče, ponudnike tradicionalne prehrane in pijače...).

Na naraščanje tovrstnega povpraševanja kaže tudi obstoječe promocijsko gradivo, ki informativno zelo dobro predstavlja glavna območja s **pohodniškimi potmi**, in sicer Ptuj z okolico in osrednje Slovenske gorice, Ptujsko polje in Haloze – vzhodni del, Haloze – osrednji del, Haloze – zahodni del in Donačko goro (Promocijsko gradivo TIC Ptuj, 2009). Prav tako so pomemben del rekreacijsko-turistične infrastrukture označene **kolesarske poti**: Sveča (36 km), Gorska (32,3 km), Gorca (30,5 km), Mednarodna (65 km), Razgledna (42 km), Završka (25 km), Lukarska (48,5 km), Vinska (41 km), Prijazna (38 km), Puhova (49 km), Romarska (58 km), Obdravska (48 km), Mestna (30 km), Dravinja (52 km) in Ravna (45 km) (Promocijsko gradivo TIC Ptuj, 2002).

Za regijo so značilne tudi **vinske ceste** - Ormoška vinska turistična cesta, Vinska turistična cesta 13 in Vinska turistična cesta 11 (Slovenija info, 2009), ki so predhodnice v zadnjih letih vedno bolj pogostih tematskih poti. Jasno je, da območje Halož in Slovenskih goric predstavlja eno najbolj prepoznanih vinorodnih območij Slovenije, vinske ceste pa so zelo pomembna dodana vrednost pri turističnem razvoju Spodnjega Podravja in umestitvi območja na turistični zemljevid Slovenije. Uspešnost vinskih cest je izrazito vezana na spremljajočo ponudbo (vinotoči, turistične kmetije), deloma pa tudi na sam potek in pokrajinske značilnosti ob poteh.

Prav podatki o **dopolnilnih dejavnostih na kmetijah**, ki spadajo v okvir turizma, pa kažejo na dokaj skromno ponudbo tako vinotočev, nastanitvenih kapacitet in druge

Slika 72: Turistične dopolnilne dejavnosti na kmetijah.

turistične ponudbe na kmetijah. Kmetij, ki imajo registrirano dopolnilno dejavnost na področju turizma je v Spodnjem Podravju 25, od tega 6 v Halozah, 4 na Ravnini ob Dravi in 15 v Slovenskih goricah. Slednje številke kažejo, da je izletniški turizem najbolj usmerjen prav v Slovenske gorice, glede na izjemno privlačno pokrajino Haloz pa bi tudi na tem območju, ob ustrezno razviti turistični infrastrukturi in ponudbi, turizem lahko postal donosna dejavnost.

Kulturni potencial Spodnjega Podravja z vidika razvoja turizma

Ključni pomen pri obstoječi turistični ponudbi in potencialnem bodočem razvoju turizma v Spodnjem Podravju ima kulturna dediščina v najširšem smislu, ki sama po sebi predstavlja »kulturni kapital« območja, z vidika razvoja turizma pa gre za razvojni »potencial«, ki je do neke mere že v rabi, deloma pa bi ga veljalo intenzivneje vključiti v turistične razvojne strategije območja.

Za kulturni potencial na splošno velja, da vanj vključujemo tako **nepremično materialno kulturno dediščino**, **premično materialno kulturno dediščino**, prav tako pa **tudi živo dediščino** in **kulturni potencial družbe** kot take. Vrednost sestavin kulturnega potenciala pa ni zgolj neposredna uporabnost, čeprav je prav ta z vidika razvoja turizma najbolj pomembna, ampak tudi posredna uporabnost ter tudi vrednost neuporabe, kar pomeni, da določen del potenciala predstavlja vrednost samo po sebi

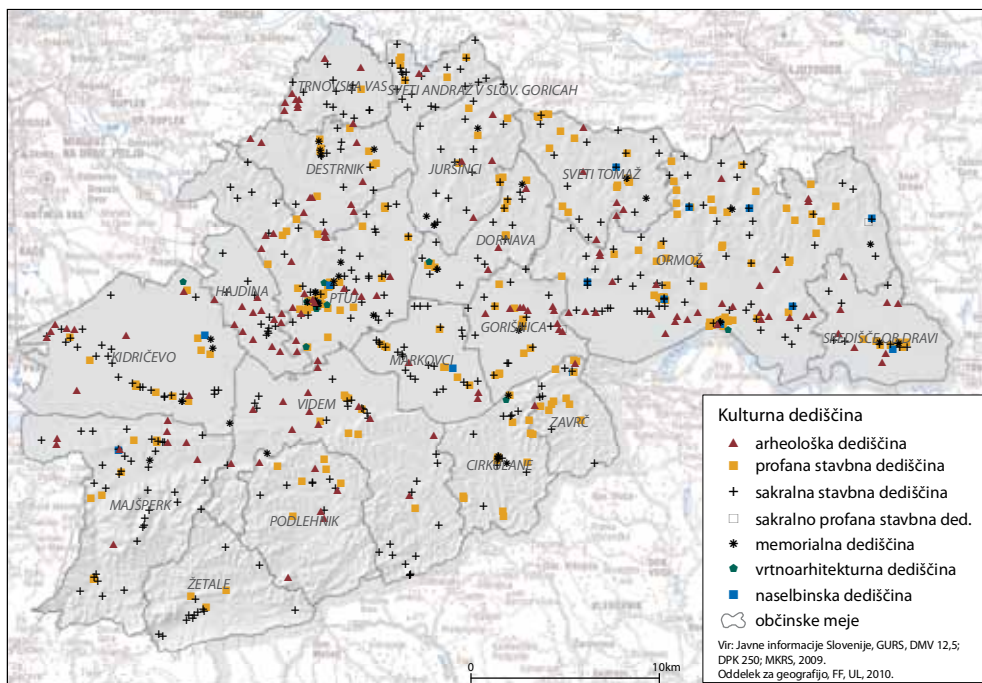
Preglednica 33: Struktura kulturnega potenciala in njegova vrednost.

	Sestavina potenciala	Podsestavina potenciala	Vrednosti
KULTURNI POTENCIAL	nepremična materialna kulturna dediščina	• arheološka najdišča • naselbinska območja • stara mestna in vaška jedra • oblikovana narava in kulturna pokrajina • stavbe, skupine stavb umetnostne, zgodovinske ali tehnične pričevalnosti	NUV, PUV, VN
	premična materialna kulturna dediščina	• arhivsko in knjižnično gradivo • predmeti zgodovinskega, umetnostno zgodovinskega, arheološkega, etnološkega ali naravoslovnega pomena	NUV, PUV, VN
	živa dediščina	• običaji • znanje – živa mojstrovina	NUV, PUV, VN
	kulturni potencial družbe	• jezik • tradicija • znanje	PUV, VN PUV, VN PUV, VN

Vir: Povzeto po Lampič, B., Mrak, I., 2008.

Opomba: NUV - Neposredne uporabne vrednosti, PUV - Posredne uporabne vrednosti, VN – vrednosti neuporabe

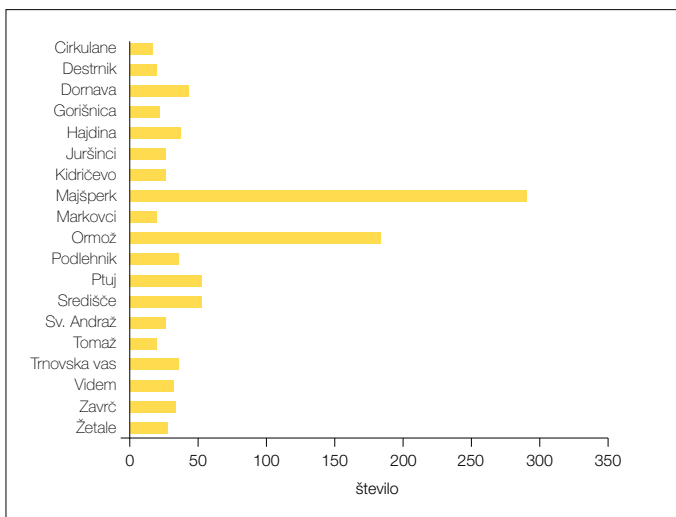
Slika 73: Kulturna dediščina na območju Spodnjega Podravja.

Vir: Register kulturne dediščine, MK, 2008.

Slika 74:

Število kulturnih spomenikov po občinah Spodnjega Podravja.

oziroma se njegov status lahko ob drugačnih okoliščinah spremeni v neposredno uporabnost.

Podatki o številu kulturnih spomenikov v občinah Spodnjega Podravja jasno kažejo največjo koncentracijo v občini **Ptuj**, sledi mu občina Ormož. Obe največji naselji Spodnjega Podravja imata pri razvoju turizma, vezanega na kulturno dediščino, ključno vlogo. Med občinami v zaledju pa glede na število evidentiranih kulturnih spomenikov lahko izpostavimo območje Slovenskih goric, medtem, ko je v Halozah bolje zastopana tako imenovana živa dediščina, prav tako so v Halozah obsežnejša območja ohranjenega naravnega okolja, ki se odraža tudi v visokem deležu območij Natura 2000.

Slika 75:

Obnovljena in ustrezno predstavljena kulturna dediščina predstavlja enega ključnih turističnih potencialov Spodnjega Podravja.

Socialni potencial Spodnjega Podravja z vidika razvoja turizma

Z vidika razvoja turizma je velikega pomena tudi socialni potencial nekega območja, ki se lahko odraža v **vklučenosti prebivalstva v javno življenje lokalne skupnosti, stopnji zaupanja in občutku varnosti, občutku pripadnosti lokalnemu območju** ter skozi **družinske, prijateljske in medsosedske povezave**. Prav socialni potencial je na območjih, kjer je ključnega pomena kulturna dediščina in je prepoznana zlasti velika vrednost nesnovnega dela kulturne dediščine, eden od ključnih turističnih razvojnih temeljev. Socialni potencial je v veliki meri odvisen tudi od **človeškega potenciala**, ki izhaja iz osnovnih demografskih značilnosti nekega območja. Naravni prirastek, starostna, spolna, izobrazbena, zaposlitvena in poklicna struktura prebivalstva, zaposlenost in migracije so ključnega pomena tudi pri živosti socialnega kapitala na nekem območju. Sestavinam socialnega potenciala ne moremo določiti neposredne uporabne vrednosti, imajo pa prepoznano posredno uporabno vrednost in vrednost neuporabe; so preprosto rečeno družbeno bogastvo nekega območja, ki ima lahko zelo pozitivno razvojno vlogo.

Preglednica 34: Struktura kulturnega potenciala in njegova vrednost.

	Sestavina potenciala	Podsestavina potenciala	Vrednosti
SOCIALNI POTENCIAL	vklučenost prebivalstva v javno življenje lokalne skupnosti	- društva povezana z ohranjanjem naravne in kulturne dediščine - društva, ki spodbujajo sodelovanje, krepijo regionalni razvoj	PUV, VN
	stopnja zaupanja in občutek varnosti	- zaupanje v sodelovanje - zaupanje v vodstvene strukture - zaupanje v druge ljudi. - občutek varnosti	VN
	občutek pripadnosti lokalnemu območju		VN
	družinske, prijateljske povezave in medsosedske povezave		VN
ČLOVEŠKI POTENCIAL	naravni prirastek starostna sestava spolna sestava migracije izobrazbena sestava zaposlenost poklicna sestava		PUV

Vir: Povzeto po Lampič, B., Mrak, I., 2008.

Opomba: NUV - Neposredne uporabne vrednosti, PUV - Posredne uporabne vrednosti, VN – vrednosti neuporabe

Podatki o registriranih društvih po občinah Spodnjega Podravja (AJPES, 2008) kažejo na zelo razvejano društveno dejavnost. Leta 2007 jih je bilo registriranih kar 860, od tega največ v občini Ptuj (272), sledijo občina Ormož (134), Kidričevo (64) ter ostale. Število

društev je sorazmerno številu prebivalcev v občinah. Med najbolj aktivnimi društvu velja izpostaviti Delavsko prosvetno društvo Svoboda Ptuj, Delavsko prosvetno društvo Svoboda Kidričevo, Društvo upokojencev Ivanjковci, Delavsko prosvetno društvo Svoboda Majšperk, KD Franceta Prešerna Videm pri Ptuj, DU Zarja Kog, KD Simon Gregorčič Velika Nedelja in KD Destrnik. Gre za člansko močna društva, ki so vpeta v družabno življenje okolja v katerem delujejo, hkrati pa s svojimi aktivnostmi pripomorejo k širši prepoznavnosti občin in celotnega Spodnjega Podravja.

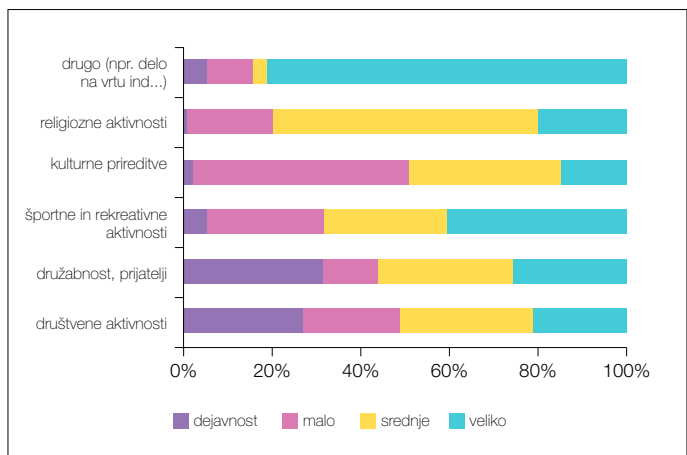
Z vidika razvoja turizma v Spodnjem Podravju igrajo pomembno vlogo predvsem tista društva, ki svoje dejavnosti usmerjajo na področje ohranjanja tradicije (običajev, jezika), organizirajo različne kulturne prireditve ali pa njihove članice in člani izdelujejo izdelke, ki jih lahko uvrščamo med »lokalne spominke«. Društev, ki so vezani na **ohranjanje kulturne dediščine in tradicije območja v najširšem smislu** je v Spodnjem Podravju 130 (AJPES, 2010), 28 je turističnih društev in 28 društev je takih, v katerih se povezujejo gospodinje, kmečke žene in pa podeželska mladina. To so društva, ki dejansko lahko veliko pripomorejo k ohranjanju kulturne dediščine. Pri tem pa je izjemnega pomena pristop, ki mora biti strokoven, sicer lahko vodi v degradacijo enega ključnih turističnih potencialov območja.

Rezultati anketiranja podeželskih gospodinjstev (Anketni vprašalnik, FF, Oddelek za geografijo, 2009) v izbranih naseljih, v vseh treh pokrajinskih enotah Spodnjega Podravja, med drugim kažejo tudi to, kako prebivalci **preživljajo svoj prosti čas**. Eden od namenov raziskave je bilo ugotavljanje aktivnosti prebivalstva v društvih in okvirjen obseg prostega časa, ki ga porabijo za posamezne aktivnosti. Izkazalo se je, da je na prvem mestu med prostočasnimi aktivnostmi »družabnost in druženje s prijatelji«, le nekaj odstotkov manj vprašanih pa je kot najpomembnejšo aktivnost navedlo »društvene aktivnosti«. Slednje jim po njihovih ocenah vzamejo kar velik del prostega časa, kar kaže na pomen in živost društvene dejavnosti v Spodnjem Podravju, ki vsekakor ne sme biti prezrta pri načrtovanju turizma.

Med tremi obravnavanimi pokrajinskimi enotami Spodnjega Podravja so med odgovori o preživljanju prostega časa manjše razlike, in sicer so »društvene aktivnosti«

Slika 76:

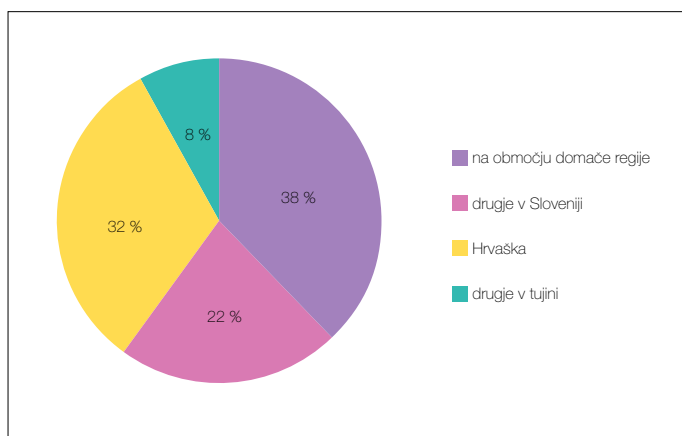
*Prostočasne
aktivnosti vprašanih
- območje Spodnjega
Podravja.*

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

najpomembnejša prostočasna aktivnost na Ravnini od Dravi (42,5 %), sledi »družabnost in druženje s prijatelji« (40,9 %); v Halozah je na prvem mestu »družabnost in druženje s prijatelji« (46,6 %), sledijo »društvene aktivnosti« (35,6 %); v Slovenskih goricah je prav tako na prvem mestu »družabnost in druženje s prijatelji« (49,7 %), sledijo »društvene aktivnosti« (38,1 %).

Poleg običajnega preživljanja prostega časa so pomembni in zanimivi odgovori na vprašanje o **preživljanju letnega dopusta**, kar deloma lahko pokaže mobilnost prebivalstva predvsem v poletnem času, ko tudi območje Spodnjega Podravja beleži največji turistični obisk. Izkazalo se je, da večina anketiranih gospodinjstev preživlja letni dopust na območju domače regije 38 %, na Hrvaškem 32 %, drugje v Sloveniji 22 %, najmanj pa v drugih območjih v tujini. Rezultati kažejo na navezanost na domačo regijo tudi z vidika preživljanja letnega dopusta. To pomeni, da je pri načrtovanju razvoja turizma potrebno upoštevati tudi ta pojav in njemu primerno vsaj deloma prilagoditi tako turistično infrastrukturo kot tudi ponudbo.

Slika 77:

Kraj preživljanja letnega dopusta.

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

Okoljski potencial Spodnjega Podravja z vidika razvoja turizma

Okoljski potencial nekega območja predstavljajo naravni viri, njih zaloge in rezerve, ki so lahko obnovljivi (npr. sončna energija, geotermalna energija...) in pa neobnovljivi (npr. fosilna goriva, rude...). Kadar govorimo o **okoljskih potencialih**, gre pravzaprav za ekonomski vidik okoljskih virov, ki imajo prepoznano ekonomsko in splošno razvojno vrednost. Podobno kot pri ostalih že predstavljenih potencialih (kulturni, socialni), imajo tudi sestavine okoljskega potenciala tako neposredno uporabno vrednost (npr. voda, zrak, gozd...), posredno uporabno vrednost (npr. biotska raznovrstnost, ekosistemske storitve...) in pa vrednost neuporabe (npr. zemljišča, naravne vrednote...). Okolje in njegovi viri predstavljajo okvir za razvoj različnih dejavnosti na nekem območju. Tudi z vidika turizma so prav okoljski viri/potenciali med najbolj pomembnimi, saj neposredno vplivajo tudi na vse ostale potenciale nekega območja.

Preglednica 35: Okoljski potencial in njegove vrednosti.

OKOLJSKI POTENCIAL	Sestavina potenciala	Podsestavina potenciala	Vrednosti
	naravne vrednote	- geološke - geomorfološke - hidrološke - botanične - zoološke	PUV, VN
	biotska raznovrstnost	- rastlinske in živalske vrste - habitadni tipi, ekosistemi - genski viri	PUV, VN
	naravni viri	- voda - biomasa, les - zrak - prst - sončna energija - geotermalna energija - surovine	NUV, PUV, VN NUV PUV PUV NUV, PUV NUV NUV
	ekosistemske storitve	- kroženje hranil, kisika - blaženje klimatskih sprememb - uravnavanje vodne bilance - nastajanje prsti, kontrola in zaščita pred erozijo - samočistilne zmogljivosti	PUV
	zemljišče		NUV, PUV, VN

Vir: Povzeto po Lampič, B., Mrak, I., 2008.

Opomba: NUV - Neposredne uporabne vrednosti, PUV - Posredne uporabne vrednosti, VN – vrednosti neuporabe

Človekov razvoj nasploh temelji na okoljskih virih, od njegovega sistema vrednot pa je odvisen način in obseg rabe in v zadnjem času tudi varovanje zlasti tistih virov, ki so specifični in predvsem neobnovljivi.

Spodnje Podravje ima z vidika razvoja turizma boljše izhodišče za razvijanje kulturnega potenciala, vendar pa vsekakor ne smemo zanemariti **okoljskega potenciala**. Skozi osnovno človekovo dejavnost na tem območju – kmetijstvo, je naravno okolje v veliki meri že preoblikovano in se danes odraža v specifični in hkrati tipični kulturni pokrajini, ki je prepoznana kot posebna vrednota nekaterih delov Spodnjega Podravja (npr. Slovenske gorice).

Z naravovarstvenega vidika posebej vredna območja so bila s posebnimi ukrepi države v preteklosti v Spodnjem Podravju že **zavarovana**, in sicer so bili razglašeni naslednji **parki**: Krajinski park Šturmovci, Krajinski park Središče ob Dravi, Krajinski park Boč – Donačka gora, Plešivec in Krajinski park Jeruzalemsko-Ormoške gorice. V vseh primerih gre za prvenstveno varovanje in ohranjanje kulturne pokrajine, torej naravnega okolja, ki ga je skozi stoletja oblikoval človek. Zavarovanih je 3,1 % območja Spodnjega Podravja, od tega največ v občini Ormož (14,3 %). Druga oblika prepoznane izjemnosti naravnega

okolja, predvsem rastlinskih in živalskih vrst ter njihovih življenjskih prostorov so območja **Natura 2000**. Gre za varstvena območja, kjer želimo ohraniti živalske in rastlinske vrste ter habitate, ki so z vidika Evrope redki ali pa že ogroženi. Osnovni namen varovanja je ohranjanje pogojev za rast in preživetje teh izjemnih živalskih in rastlinskih vrst, na varstvenih območjih pa človekova dejavnost ni izključena, dokler le ta ne ogroža narave (MOP, 2009).

Območja Natura 2000 v Spodnjem Podravju obsegajo 26,9 %, od tega največ na območju Haloz, med občinami pa so na prvem mestu Cirkulane s 88,6 %.

V Spodnjem Podravju so štiri posebna varstvena območja Natura 2000. Dve območji sta neposredno ob Dravi, in sicer sta določeni po Direktivi o pticah in Habitatni direktivi, poleg njiju pa sta varovani tudi območji Velovlek in Podvinci (MOP, 2009).

Poleg zavarovanih območij in območij Natura 2000, pa so v Spodnjem Podravju določena tudi **ekološko pomembna območja**. Gre za območja, ki po Zakonu o ohranjanju narave

Preglednica 36: Zavarovana območja, območja Natura 2000 in ekološko pomembna območja v občinah Spodnjega Podravja.

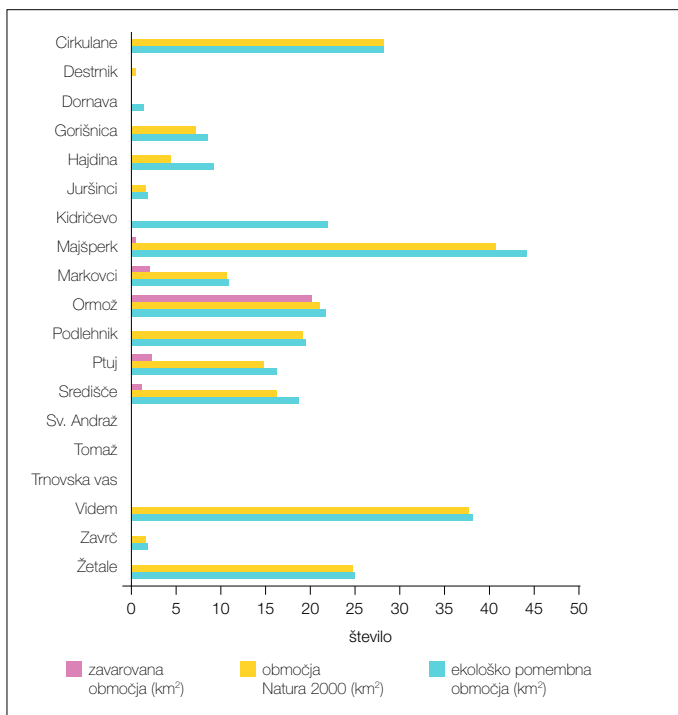
Občina	Površina (km ²)	Zavarovana območja (km ²)	%	Območja natura 2000 (km ²)	%	Ekološko pomembna območja (km ²)	%
Cirkulane	32,1	0	0	28,4	88,6	28,5	88,9
Destrnik	34,4	0	0	0,5	1,3	0,047	0,1
Dornava	28,4	0	0	0	0	1,3	4,7
Gorišnica	29,1	0	0	7,2	24,8	8,7	29,9
Hajdina	21,8	0,016	0,1	4,5	20,6	9,4	42,9
Juršinci	36,3	0,1	0,3	1,8	4,8	1,9	5,2
Kidričevo	71,5	0	0	0,00034	0,0005	22,2	31,01
Majšperk	72,8	0,4	0	41,1	56,5	44,6	61,3
Markovci	29,8	2,2	7,2	10,8	36,03	11,04	36,9
Ormož	141,6	20,3	14,3	21,4	15,1	22,1	15,6
Podlehnik	45,9	0	0	19,5	42,3	19,5	42,5
Ptuj	66,7	2,3	3,4	14,9	22,4	16,4	24,6
Središče	32,7	1,1	3,4	16,3	49,8	18,9	57,8
Sv. Andraž	17,6	0	0	0	0	0	0
Sv. Tomaž	38,1	0	0	0	0	0	0
Trnovska vas	22,9	0	0	0	0	0	0
Videm	79,9	0,0014	0,0018	38,1	47,6	38,7	48,3
Zavrč	19,3	0	0	1,7	8,9	1,9	9,6
Žetale	38,1	0	0	25,1	65,8	25,3	66,4
Skupaj	859	26,3	3,06	231,2	26,9	270,4	31,5

Vir: MOP, 2009.

(ZON, Ur.l.RS, št. 56/1999) pomembno prispevajo k ohranjanju biotske raznovrstnosti. Tovrstna območja so eno od izhodišč za izdelavo naravovarstvenih smernic, hkrati pa so obvezno izhodišče pri urejanju prostora in rabi naravnih virov (MOP, 2009). V Spodnjem Podravju ekološko pomembna območja večinoma sovpadajo z območji Natura 2000, čeprav so po skupni površini za nekaj odstotkov obsežnejša.

Slika 78:

Deleži zavarovanih območij, območij Natura 2000 in EPO po občinah (glede na površino posamezne občine).

Vir: MOP, 2009.

Zavarovana območja, območja Natura 2000, ekološka območja in naravne vrednote v Spodnjem Podravju predstavljajo eno ključnih vrednosti, ki imajo tudi razvojno komponento, le ta pa ne sme nadvladati nad njihovim ohranjanjem. Primerjalno gledano je z vidika okoljskega potenciala v prednosti območje Halož, kjer so najboljše območja Natura 2000 in ekološko pomembna območja; Haložam pa sicer preti hitro zaraščanje, ki je posledica preteklih in sedanjih demografskih in ekonomskih procesov. Poudariti je potrebno, da so zlasti območja Natura 2000 in ekološko pomembna območja v številnih primerih neposredno povezana s kmetijstvom, kot dejavnostjo, s katero neposredno oblikujemo kulturno pokrajino in posredno vplivamo tudi na pojavnost specifičnih rastlinskih in živalskih vrst. Zaraščanje kmetijskih površin v tem primeru predstavlja neposredno grožnjo z vidika ohranjanja narave izjemnim območjem.

Z vidika ohranjanja narave je izjemnega pomena tudi reka Drava in zemljišča neposredno ob njej, ki so prepoznana ne le znotraj območij Natura 2000, ampak tudi kot posebne naravne vrednote. Ne glede na to, da so zlasti na lokalni ravni zavarovana območja in v zadnjih letih predvsem območja Natura 2000 v Sloveniji prepoznana kot pomembne razvojne ovire, bo v prihodnosti potrebno to miselnost preseči in začeti sprejemati

tovrstna območja kot edinstven regijski kapital in razvojni potencial predvsem na področju turizma. Za njegovo aktiviranje pa so nujno potrebne ustrezne družbeno ekonomske razmere – ustrezno izobražena delovna sila, ciljno naravnana turistična ponudba, ki bo znala predstaviti svoje »okoljske adute« ter jih hkrati ohranjati in tržiti. Prav za to zadnje pa je izjemnega pomena tudi utemeljitev temeljnih vrednot, nenazadnje tudi skozi ustrezen izobraževalni sistem, ki bodo na prvo mesto postavile ohranjanje okoljskega potenciala. Grožnjo slednjemu med drugim predstavlja tudi nenačrtovan in nenadzorovan razmah turizma in rekreacije. Načrtovanje aktivnosti turizma in rekreacije mora v prvi vrsti temeljiti na ovrednotenju naravnih razmer, ki predstavljajo okvir v katerem se odvijajo posamezne aktivnosti turizma in rekreacije. V okviru trajnostnega razvoja turizma je pomembno zagotavljati tako okoljsko, ekonomsko kot tudi socialno trajnost. Z vidika okoljskega kapitala območja in zagotavljanja okoljske trajnosti določene turistične aktivnosti je tako ključnega pomena poznavanje potencialne občutljivosti naravnega okolja, ki predstavlja podlago za odločanje pri umeščanju posameznih aktivnosti v prostor. V nadaljevanju kot primer predstavljamo primer opredelitve občutljivosti okolja v Halozah z vidika razvoja pohodništva in povečane uporabe obstoječih planinskih poti ter druge podobne infrastrukture (npr. tematske poti).

Primer opredelitve okoljske občutljivosti Halož z vidika razvoja pohodništva

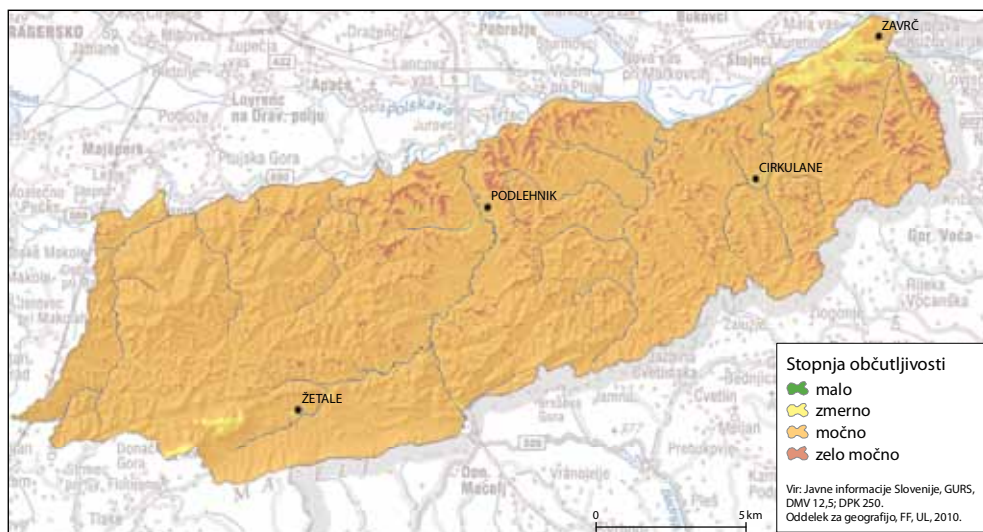
Turisti in izletniki vse pogostejše iščejo raznovrstno ponudbo predvsem aktivnega preživljanja prostega časa. Med najbolj priljubljenimi aktivnostmi v Sloveniji so na prvem mestu hoja, sprehodi in planinarjenje. Le te omogočajo pristen stik z naravnim okoljem in v večini primerov tudi možnost spoznavanje načina življenja domačinov ter drugih pokrajinskih potez, ki so prioriteto vezane na življenje in delo ljudi (običaji, kulinarika, kulturno zgodovinske posebnosti...).

Gričevnata pokrajina Spodnjega Podravja, ki jo odlikuje tudi bogata kulturna dediščina, je prav za pohodnike zelo privlačna in tovrstna oblika rekreacije tudi v tem delu Slovenije postaja vse bolj priljubljena in množična. Prav slednje pa lahko z vidika naravne občutljivosti okolja predstavlja potencialno okoljsko grožnjo.

Kadar pohodniki ostajajo na označenih poteh in upoštevajo druga pravila vedenja v naravi, okolja posebej ne obremenjujejo. Lahko pa povzročijo spremembe v zastopanosti posameznih vrst, zmanjšanje raznolikosti habitatov ali erozijske procese. Pri ocenjevanju ranljivosti okolja (Brečko et. al, 1996) se je npr. izkazalo, da z vidika nadaljnjih posegov zaslužijo posebno pozornost Haloze, močno razčlenjeno gričevje v miocenskih peščenih in lapornatih sedimentnih kamninah, kjer lahko večje število pohodnikov sproža potno erozijo. Intenzivnost potne erozije je odvisna tako od vrste aktivnosti (hoja, tek, kolesarjenje), kot tudi od pogostosti uporabe, kar pomeni da se negativnim okoljskim učinkom v okolju lahko izognemo predvsem z usmerjanjem pohodnikov in kolesarjev na dobro označene in pravilno speljane planinske in druge poti. To pomeni, da turizem in rekreacija seveda lahko uporabljata naravne okolje, ki pa ga morata obenem prepoznati tudi kot omejitveni dejavnik.

Glede na to, da Haloze predstavljajo vedno bolj priljubljeno območje pohodništva tako med prebivalci Spodnjega Podravja kot tudi iz drugih območij Slovenije, smo poskusno

Slika 79: Občutljivost Haloz z vidika kamnin, reliefa, prsti in rabe tal.

opredelili t.i. »**občutljivost**« **z vidika potencialne erozije planinskih poti**. Ob tem smo upoštevali kamninsko zgradbo, reliefne značilnosti (predvsem naklon), vrste prsti in dejansko rabo tal. Izkazalo se je, da je večji del Haloz z vidika erozije na pohodniških poteh potencialno občutljiv, zelo občutljiva pa so predvsem strma pobočja, kjer praviloma označene planinske poti sicer ne potekajo, so pa zanimiva zlasti za bližnjice ter predvsem za nekatere nove rekreativne aktivnosti kot so npr. spusti z gorskimi kolesi.

Rezultati vsekakor kažejo, da je potrebno pri bodočem načrtovanju pohodništva na tem območju nujno upoštevati občutljive naravne razmere, ki bi ob množični rabi planinskih poti lahko privedle do degradacije le teh in posledično do zmanjšanja privlačnosti območja za izvajanje tovrstne med Slovenci zelo priljubljene oblike preživljanja prostega časa.

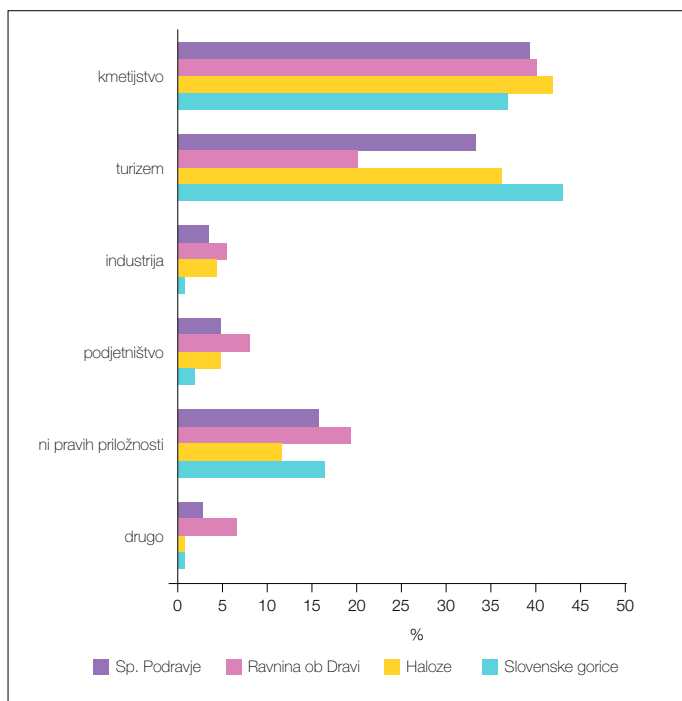
Razvojne možnosti turizma kot jih prepoznavajo prebivalci Spodnjega Podravja

Razvoj turizma na nekem območju je v veliki meri odvisen ne le od ugodnih pokrajinskih značilnosti, ampak temelji na pripravljenosti prebivalstva, da obiskovalce sprejema, hkrati pa v turizmu prepozna določeno ekonomsko priložnost.

Raziskava Oddelka za geografijo (2009) je med drugim vključevala tudi vprašanje o viziji razvoja Spodnjega Podravja, kot so jo prepoznali predstavniki anketiranih gospodinjstev. Tako je večina vprašanih kot prvo razvojno možnost navedla kmetijstvo (39,7 %), turizem pa se je s 33,6 % uvrstil na drugo mesto. Zaskrbljujoče je bilo tretje mesto, ki ga zaseda odgovor »ni pravih priložnosti« (15,8 %), kar kaže na precejšno indiferentnost glede bodočega razvoja območja dokaj velikega deleža vprašanih. Zgolj nekaj odstotkov jih vidi kot primarno razvojno možnost v podjetništvu in industriji.

Med tremi podrobneje obravnavanimi območji od povprečja Spodnjega Podravja odstopajo Slovenske gorice, kjer so vprašani kot primarno razvojno dejavnost navedli turizem (43,4 %), kmetijstvo je na tem območju na drugem mestu (37,2 %). Prav tako izstopa Ravnina ob Dravi, kjer vprašani izrazito vidijo primarno razvojno priložnost v kmetijstvu (40,3 %), turizem pa je z 20,1 % na drugem mestu, kar še vedno kaže na izrazito usmerjenost v kmetijstvo v ravninskem delu Spodnjega Podravja.

Med oblikami turizma so vprašani izpostavili »turizem na kmetiji« kot daleč najbolj primerno obliko turizma v Spodnjem Podravju (64,1 % odgovorov), sledi pa izletniški turizem (23,5 %). Zdraviliški turizem, ki je sicer ena od razvojnih turističnih prioritet območja, v zavesti prebivalstva ne predstavlja prave priložnosti (3,9 % odgovorov).

Slika 80:

*Razvojne priložnosti
Spodnjega Podravja,
kot jih vidijo
predstavniki anketiranih
gospodinjstev.*

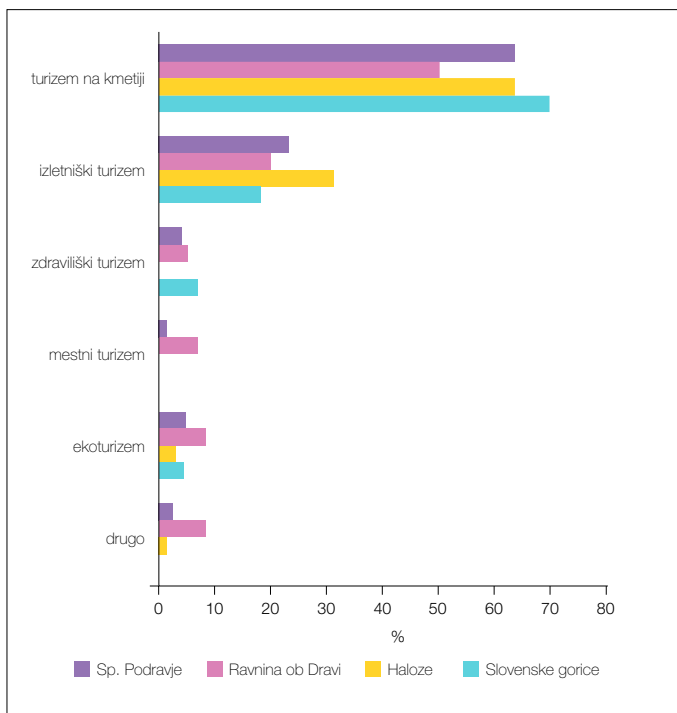
Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

Turizem na kmetiji kot prepoznano najbolj potencialna oblika razvoja turizma v Spodnjem Podravju temelji na geografskih značilnostih območja in močni prisotnosti kmetijstva kot osnovne dejavnosti na tem območju. Zanimivo pa je, da je turistična ponudba na kmetijah šibka (slika 72), prav tako pa rezultati ankete, ki je bila opravljena na kmetijah, kažejo, da gospodarji ne vidijo prave priložnosti v razvoju turistične ponudbe in posledično registraciji tovrstnih dopolnilnih dejavnosti.

Zanimivo je, da anketirani večinoma ne prepoznajo zdraviliškega turizma kot razvojne priložnosti Spodnjega Podravja. To dejstvo je posledica samega razvoja Term Ptuj in v veliki meri nepovezanosti tega turističnega subjekta z ostalo turistično ponudbo Spodnjega Podravja. Vsekakor bi v prihodnje veljalo ponudbo Term Ptuj še bolj navezati

Slika 81:

Prepoznane potencialne razvojne oblike turizma v Spodnjem Podravju.

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

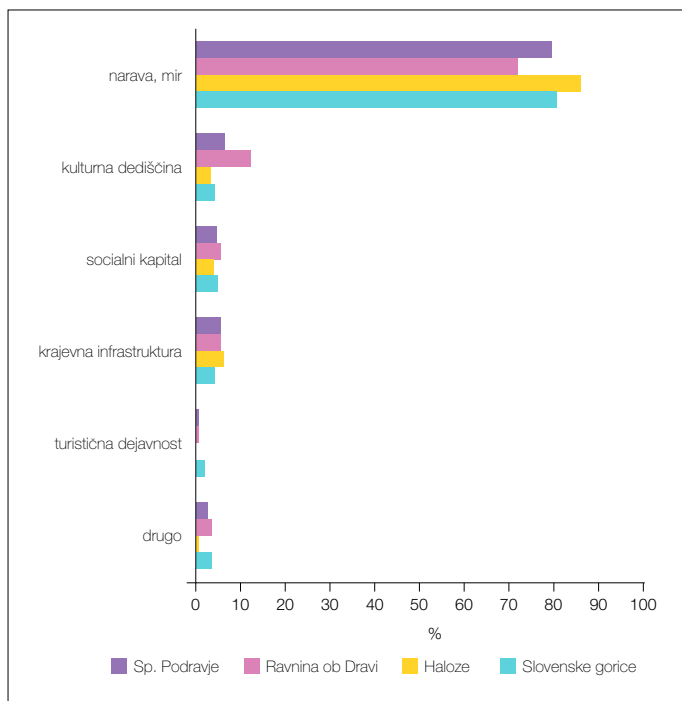
na zaledje Haloze in Slovenskih goric, seveda pa zgolj v primeru, da je ponudba kakovostna, raznolika, prilagojena potrebam gostov in pa predvsem, da je stalna. Z ustrezno ponudbo bi se eventualno lahko podaljšal čas bivanja turistov v Spodnjem Podravju, hkrati pa bi se na ta način dobiček vsaj deloma razporedil po večjem območju in ne bi ostajal zgolj v Termah Ptuj.

Slika 82:

Terme Ptuj je za uspešen razvoj turizma potrebno tesneje povezati s ponudbo zaledja.

Kot drugo najbolj perspektivno obliko turizma v Spodnjem Podravju so anketirani izpostavili izletniški turizem, ki je vezan predvsem na enodnevne goste. Tovrstni turizem prav tako zahteva raznoliko ponudbo, ki je odraz geografskih značilnosti območja (npr. vinotoči, tradicionalne prireditve – pustni čas...) in se hkrati sproti prilagaja povpraševanju gostov (npr. tematske poti, organizacija različnih dogodkov). Deloma je lahko dokaj visok delež tistih, ki vidijo priložnost v izletniškem turizmu tudi posledica dejstva, da anketirani prepoznajo kot eno največjih vrednot Spodnjega Podravja oz. območja, kjer bivajo, prav »naravo, mir, naravni spomenik, urejeno naselje« (80,1 % odgovorov).

Slika 83:

Na kaj so ponosni anketirani v svojem kraju in na območju Spodnjega Podravja.

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

Ponosni so na okolje, v katerem bivajo in prav to je eden od pomembnih temeljev za bodoči razvoj turizma. Glede na to, da je kot veliki turistični adut Spodnjega Podravja prepoznana predvsem kulturna dediščina, pa le manjši delež (6,3 %) odgovorov anketirancev kaže na to, da so na kulturno dediščino v najširšem smislu dejansko ponosni.

Spodnje Podravje z vidika razvoja turizma predstavlja območje, ki je deloma že umeščeno na prepoznavni turistični zemljevid Slovenije, glede na nabor razvojnih potencialov pa ima lepo priložnost, da svojo vlogo še okrepi. Ob tem je ključnega pomena usmerjanje razvoja turizma, ki mora v prvi vrsti spoštovati ohranjanje naravne in kulturne pokrajine in vzporedno povečevati vlogo in vpetost izjemne kulturne dediščine v celovito turistično ponudbo.

Viri in literatura

- Korošec, V., 2007. Podeželski turizem v Spodnjem Podravju in regijska turistična ponudba. Geografski vestnik, 2007, let. 79, št. 2, str. 63-78.
- Kremžar, M., 2009. Intervju – Terme Ptuj., 10.3.2009.
- Lampič, B., Mrak, I., 2008. Vrednote, vrednosti in razvojni potenciali območij varovanja. Dela, 2008, 29, str. 145-159.
- Ministrstvo za okolje in prostor RS, 2009. Podatki o zavarovanih območjih, območjih Natura 2000, ekološko pomembnih območjih in naravnih vrednotah.
- Območni razvojni program (ORP) za Spodnje Podravje za obdobje 2007-2013, 2006. Strateški in programski del. Ptuj, 268 str.
- Promocijsko gradivo TIC Ptuj, 2002. Turistično rekreativna kolesarska mreža Spodnjega Podravja.
- Promocijsko gradivo TIC Ptuj, 2009. Pohodniške poti Spodnje Podravje.
- Rebernik, D., Lampič, B., Mrak, I., Potočnik Slavič, I., Pak, M., Repe, B., Špes, M., Zupančič, J., Gačnik, A., 2010. Značilnosti regionalnega razvoja in razvojni potenciali Spodnjega Podravja, aplikativni raziskovalni projekt, zaključno poročilo. Filozofska fakulteta, Znanstveno-raziskovalno središče Bistra, Ljubljana, 254 str.
- Slovenija info, 2009. http://www.slovenia.info/si/vinska-cesta/Vinska-cesta-Jeruzalem.htm?vinska_cesta=26&lng=1 (citirano 28.12.2008).
- Statistični urad Republike Slovenije, 2010. Podatki o prihodih in nočitvah turistov po občinah. www.surs.si (citirano 4.2.2010)
- Terensko delo, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2009.
- Zakon o ohranjanju narave, 1999. ZON, Ur. l. RS, št. 56/1999.

Usmerjanje razvoja turizma in kulturne dediščine

Aleš Gačnik

Bodoči razvoj turizma in kulturne dediščine v regiji je v prvi vrsti odvisen od okoljskih, kulturnih, socialnih in človeških potencialov, ki jih moramo prepoznati, raziskati in razvijati. Odvisen pa je tudi od organiziranosti turizma in kulture na regionalni in lokalni ravni, kot tudi od poznavanja razmer na turističnem in dediščinskem trgu, tako v Sloveniji, kot še zlasti v tujini. Programska zavezanost inventivnosti in inovativnosti na področju razvoja novih integralnih dediščinsko turističnih programov, produktov in storitev je predpogoj za uveljavljanje naših primerjalnih prednosti na področju naravnih in dediščinskih potencialov, napram konkurenci na globalnem trgu.

Tradicionalna (ne)povezanost, med turizmom in kulturno dediščino

Razmerja med turizmom in kulturno dediščino se na prvi pogled zdijo kot nadvse naravna, potrebna in želena, skoraj samoumevna. Ne v teoriji in še manj v slovenski praksi, ni tako. Ali eksperti s področja kulturne dediščine govorijo isti jezik kot eksperti s področja turizma? Se slišijo? Se razumejo? Sodelujejo? Vsaj na Slovenskem še ne! Navsezadnje gre za dva različna sistema in tradiciji, dva različna tipa profesionalcev, strok in izobraževalnih programov, različnost v pogledih na preteklost in prihodnost (Gačnik, 2010a). Prihodnost na področju ustvarjalnega in strateškega povezovanja med turizmom in kulturno dediščino je odvisna od novega tipa profesionalcev in posledično od novih izobraževalnih programov. Le nova strateška znanja, ki jih bodo imeli tako strokovnjaki s področja različnih dediščinskih znanstvenih disciplin in institucij, kot tudi strokovnjaki s področja turizma in turističnega gospodarstva, predstavlja nov strateški razvojni temelj, na katerem bo mogoče iskati inovativne rešitve, ki so pomembne tako z vidika aktivnega varovanja kulturne dediščine, kot z vidika kakovostnih turističnih programov in storitev. Turizem, kot zelo kompleksna (interdisciplinarna) gospodarska panoga zahteva sodelovanje različnih strok, zlasti pri razvoju novih, sodobnih integralnih turističnih proizvodov in storitev.

Če sedanja razmerja med turizmom in kulturno dediščino označimo kot svojevrsten paradoks, potem lahko prihodnost teh razmerij označimo kot eno največjih razvojnih priložnosti slovenskega turizma, ki vzpostavlja nova razmerja med nosilci lokalnih kultur in obiskovalci (turisti). Prav lokalne kulture ter naravna in kulturna dediščina predstavljata modernemu, globaliziranemu turistu vse pomembnejši motiv za potovanja. Še zlasti takrat, ko obstajajo pogoji za turistično povezovanje kulturne dediščine s kulturno krajino, športom in rekreacijo.

Odnosi do kulturne dediščine in njena vloga v turizmu

Razmerja med kulturno dediščino in turizmom odstirajo številne strokovne poglede in dileme kot npr.: kakšne odnose vzpostavljamo do dediščine, kakšen je naš odnos do turizma in s turizmom povezanih dejavnosti, kako in v kolikšni meri je prisotna dediščina v turizmu, kako vpliva turizem na razkroj dediščine ter ustvarjanje novih tradicij.

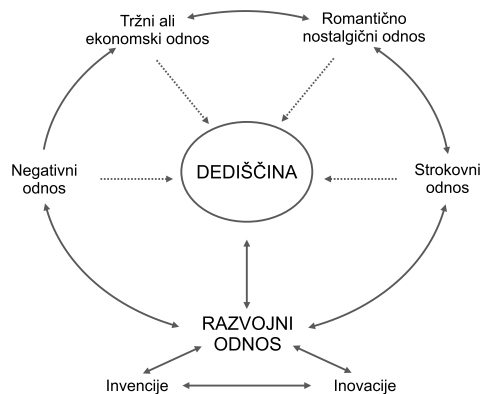
Vključevanje dediščine v turizem je tako v prvi vrsti odvisno od naših **odnosov do dediščine**, ki jih po Bogataju (Bogataj 1992) delimo na:

- romantično nostalgичni odnos,
- negativni odnos,
- tržni ali ekonomski odnos,
- strokovni odnos.

Vsak izmed izbranih ali uporabljenih odnosov do dediščine ilustrira pozicijo dediščine v turizmu in kaže na razumevanje razvojnih potencialov dediščine v turizmu. Za prihodnost tradicij je pomembno, da že izpostavljenim odnosom do dediščine dodamo še peto obliko odnosa in sicer - razvojni odnos, ki izpostavlja pomen invencij in inovacij na področju turizma in kulturne dediščine, kot gibal ustvarjalnosti in novega, ki se mora na sodoben način oplajati v razvojnem razumevanju tradicij in kultur na področju turizma.

Slika 84:

Dopolnjen Bogatajev model odnosov do dediščine z razvojnim odnosom (invencije in inovacije) ter s sinergijsko soodvisnostjo vseh.

Vir: Gačnik, 2004.

Vzpostavitev razvojnega odnosa do dediščine predstavlja strateški temelj vključevanja dediščine v turizem oz. kulture v turizem, s čemer se vzpostavljajo pogoji za trajnostni razvoj tako dediščine kot turizma. Prav dediščinski ali kulturni turizem je po mnenju UNESCO ena izmed najhitreje rastočih turističnih dejavnosti na svetu v zadnjem desetletju. V Slovenijo ta znanja in izkušnje prihajajo z zamikom, zato evropski strokovnjaki ocenjujejo, da je z vidika turistične konkurenčnosti držav naravna in kulturna dediščina Slovenije neprimerno valorizirana in nazadostno vključena v turizem. Med območji, ki imajo največji tovrstni potencial v Sloveniji lahko izpostavimo območje Vzhodne kohezijske regije, znotraj le-te pa še zlasti Spodnje Podravje. Rezultati Brezovčeve raziskave kažejo, da turisti, ki jih zanima dediščina krajev, ki jih obiskujejo, tam ostanejo dlje časa, izkazujejo

spoštlivejši odnos do ljudi in okolja in porabijo več denarja za nakup storitev in izdelkov (Marsič, 2010). Ptuj, kot najstarejše mesto na Slovenskem, se prav zato kaže kot nadvse primerna turistična destinacija, katere potenciale za razvoj turizma moramo iskati prav na področju raziskanosti lokalnih in regionalnih kultur in vključevanja le-teh v različne oblike celostnega trajnostnega razvoja mest, vasi, regije.

Turizem in kulturna dediščina v Spodnjem Podravju v historično - razvojni perspektivi

Program Revit

Prvi najpomembnejši razvojni premik pri celostnem načrtovanju razvoja lokalne skupnosti v samostojni državi je povezan s programom Revit (1993), nekdanje »velike« občine Ptuj s takratnimi 70.000 prebivalci, ki je zajemalo tudi pretežen del Haloz, Ptujsko polje ter velik del Dravskega polja in Slovenskih goric z mestom Ptuj, kot občinskim središčem s približno 20.000 prebivalci. Izbrana razvojna vizija – občina Ptuj kot podjetje lastnega razvoja na razvojno os Slovenije – je med osemnajstimi strateškimi razvojnimi področji izpostavljala tudi naslednja: Turizem, Kultura in umetnost, Varstvo naravne in kulturne dediščine, Šport, Staro mesto Ptuj (Revit katalog, 1993).

Ptuj – »zakladnica tisočletij« – turistično mesto, je bil slogan, na katerem naj bi temeljila strategija razvoja turizma (SRP 2), ki naj bi omogočila, da Ptuj v 15 do 20 letih postane turistično mesto evropske razsežnosti z raznovrstno, a celovito ponudbo. Na prvih treh mestih se izpostavlja kulturo, zgodovino in umetnost, med prvimi tremi (od štirih) etap pa začetno obdobje oživljanja mesta, ki temelji predvsem na kulturno zgodovinski dediščini, profiliranju ponudbe na tematskih sklopih rimski Ptuj, srednjeveški Ptuj in Ptuj, mesto zdravja in vitalnosti ter diferenciaciji ponudbe, temelječe na zanimivosti prireditev, vezanih na osrednjo podobo Ptuja. Tudi na področju zdraviliškega turizma se izpostavlja iskanje korenin v 2000 letni tradiciji rimskih term, kot tudi izkoriščanje naravnih danosti in kulturne dediščine. Na področju Kulture in umetnosti (SRP 3) se med drugim izpostavlja organiziranje poletnih seminarjev, festivalov in srečanj z ustvarjalci različnih umetnostnih zvrsti z vseh kontinentov, vendar v programu neposrednih povezav s turizmom ne zasledimo. Podobno je tudi na področju Varstva naravne in kulturne dediščine (SRP 7), skromna povezanost s turizmom se kaže npr. na področju muzejske, arhivske in knjižnične dejavnosti z deklarirano naklonjenostjo k publiki, kot osnovnem muzejskem poslanstvu. V primerjavi z drugimi dediščinskimi ustanovami prav muzeji izstopajo po vse aktivnejših oblikah posredovanja znanja različnim javnostim v obliki muzejskih razstav, kot najpomembnejšega muzeološkega medija. Tudi na področju športa (SRP 9) se izpostavlja pregovor »zdrav duh v zdravem telesu« pred povezovanjem športa in rekreacije s turizmom. Nekoliko presenetljiva je relativno skromna strateška vloga in položaj starega mestnega jedra (SRP 16) pri razvoju turizma. Tudi na področju kmetijstva se izpostavljajo zelo parcialni interesi (SRP 12), kjer tudi vinarstvo nima opredeljene pomembnejše vloge pri turističnem pozicioniranju mesta in regije, saj bi prav stoletna dediščina vinogradništva, vinarstva in kulture povezala mesto s podeželjem ter s tem utrdila položaj Ptuja kot pomembnega regijskega vinskega središča v preteklosti in v današnjem času kot središče vinske destinacije.

Regionalni razvojni program funkcionalno zaključene regije UE Ptuj in UE Lenart (2003), Regionalni razvojni program statistične regije Podravje (2004) in Regionalni razvojni program za Podravsko razvojno regijo 2007-2013 (2007)

11. maja 1998 so župani devetih občin podpisali Pismo o nameri za ustanovitev pokrajine Spodnje Podravje s Prlekijo, kar naj bi temeljilo na ozemeljski, gospodarski, politični, kulturni in zgodovinski povezanosti prebivalcev tega območja. Povezovala so jih številne institucije skupnega pomena na področju srednjega šolstva, kulture, zdravstva, varstva okolja, urejanja prostora, prometa in tudi turizma. Vse do danes se govori le še o Spodnjem Podravju in ne več o Prlekiji. Zato nas ne preseneča, da je prvi regionalni razvojni program obsegal t.i. funkcionalno zaključeno regijo UE Ptuj in UE Lenart (april 2003), ki naj bi postala potencialna nova statistična regija, v različnih konceptih regionalizacije poimenovana in členjena z vidika interesov in razumevanja različnih znanstvenih disciplin in strokovnih pristopov (Gačnik 2003:26-27).

Ta regionalni razvojni dokument je pomemben zato, ker je bil prvi in edini razvojni dokument, ki je povezal v strateško razvojno partnerstvo turizem in kulturno dediščino in to ne le kot podvsebino kakšnega strateškega razvojnega področja, temveč kot eno izmed petih najpomembnejših strateških razvojnih področij, petih glavnih razvojnih stebrov pri razvoju regije, Dikcija turizem in kulturna dediščina je nastala in se razvila v partnerstvu in pod vodstvom dr. Sonje Sibila Lebe (Ekonomsko – poslovna fakulteta Univerze v Mariboru), dr. Aleša Gačnika (ZRS Bistra Ptuj) ter Marka Kaca (MRA). Omenjena dikcija in tovrstni način razvojnega razmišljanja o turizmu in kulturni dediščini, se je v naslednjih letih uvrstila v številne strateške razvojne dokumente, tako na ravni regije, kot tudi države.

Pomen omenjene strateške razvojne prioritete je bil izpostavljen že v razvojni viziji, ki se je glasila: Turizem je eden nosilnih in vodilnih razvojnih gospodarskih sektorjev funkcionalno zaključene regije Upravne enote Ptuj in Upravne enote Lenart. Prispeva k večji razpoznavnosti regije, k ustvarjanju novih delovnih mest ter k dvigu kakovosti življenja. Temelji na invencijah in inovacijah pri uveljavljanju regionalnih blagovnih znamk, ki izvirajo iz tradicije območja ter povezujejo turizem in kulturno dediščino kot strateško partnerstvo za trajnostni in sonaravni razvoj (Regionalni razvojni program funkcionalno zaključene regije UE Ptuj in UE Lenart 2003). Vizija je temeljila na pomenu sinergijskih potencialov in izhodišč za oblikovanje prepoznavne in tržno prodorne ponudbe (USP - unique selling proposition). Med prioritetskimi razvojnim področji in strateškimi usmeritvami do leta 2006 sta bila pri Turizmu in kulturni dediščini izpostavljena dva programa: 1 – Razvoj podjetništva na področju turizma, gostinstva in kulturne dediščine ter 2 – Medregijsko in prekomejno povezovanje razvoja in trženja turističnega in gostinskega gospodarstva ter kulturne dediščine. Med podprogrami bi izpostavil tistega, ki je poveza s Celostno revitalizacijo starih mestnih in vaških središč ter objektov kulturne dediščine (Regionalni razvojni program funkcionalno zaključene regije UE Ptuj in UE Lenart, 2003).

Izpostaviti kaže še pomen skupnega nastopanja in promocije doma in v tujini, kot tudi predlog oblikovanja krovnih regionalnih blagovnih znamk ter razvitih in prepoznavnih subregionalnih blagovnih znamk, ki izhajajo iz bogastva naših lokalnih tradicij v povezovanju s turizmom (ibidem). Večina teh pogledov in usmeritev je sestavina

Regionalnega razvojnega programa statistične regije Podravje (2004) ter Regionalnega razvojnega programa za Podravsko razvojno regijo 2007-2013 (2007).

Mesto in vloga turizma in kulturne dediščine v vseh omenjenih razvojnih dokumentih predstavlja novo veliko poglavje pri razumevanju soodvisnosti in partnerstev na področju razvojnega povezovanja turizma s kulturno dediščino, ne le v na območju Spodnjega Podravja, ampak celotne Slovenije. Strateški razvojni temelji so vzpostavljeni. Žal aktualna praksa močno zaostaja za strateškimi razvojnimi usmeritvami, kljub vsemu pa vse bolj vpliva na spreminjanje zavesti o pomenu profesionalnega sodelovanja med dediščinskimi in turističnimi strokovnjaki.

Integralni razvojni program Mestne občine Ptuj (2005)

Če so vsi regionalni razvojni programi v samostojni državi nakazali na potrebo po strateškem razvojnem povezovanju turizma in kulturne dediščine, potem je integralni razvojni dokument mestne občine Ptuj želel razviti svojo lastno vizijo ter sinhronizirati regijske in lokalne razvojne usmeritve in prioritete: Ptuj, mednarodno prepoznavno pokrajinsko in komunikacijsko središče, svojo prihodnost gradi na kakovostnih tradicijah, načelih uravnoveženega razvoja, partnerskih povezovanjih javnega, zasebnega in civilnodružbenega sektorja, v smeri razvoja mesta kot središča znanja in ustvarjalnosti v gospodarstvu, turizmu in kulturi ter kakovostnega prostora za življenje in delo vseh generacij (Integralni razvojni program Mestne občine Ptuj, 2005).

Pričujoči razvojni dokument pri oceni stanja in razvojnih možnosti Mestne občine Ptuj na področju gospodarstva vključno s kmetijstvom in turizmom izpostavlja nekaj pomembnih, strateških in tudi zavezujočih usmeritev, med katerimi bi želeli med drugim izpostaviti: prostorsko in programsko prestrukturiranje mesta v skladu s priporočili UNESCO ter celostno prenovu starega mestnega jedra v skladu s priporočili UNESCO. Vpeljevanje mednarodnih standardov pri načrtovanju razvoja historično občutljivega mesta bo preprečilo v času konjunktore preveč liberalne želje in vplive kapitala po spreminjanju, zlasti starega mestnega jedra. Kljub temu pa ostaja še v naprej izpostavljeno zavedanje po pozicioniranju Ptuja z okolico kot mednarodno prepoznavne celostne turistične in dediščinske destinacije (Integralni razvojni program Mestne občine Ptuj, 2005).

Varovanje kulturne dediščine in turistični razvoj mesta v skladu s priporočili UNESCO smo uspeli pozicionirati kot glavni in edini program na področju Turizma in kulturne dediščine, ki je vpeljeval tri ukrepe in sicer: - Razvoj integralnih proizvodov na področju turizma in kulturne dediščine, - Ohranjanje in razvoj infrastrukture na področju turizma in kulturne dediščine, - Celostna revitalizacija starega mestnega jedra (Integralni razvojni program Mestne občine Ptuj, 2005).

Kratek pregled glavnih razmerij med turizmom in kulturno dediščino v Spodnjem Podravju v historično - razvojni perspektivi, z vidika ključnih razvojnih dokumentov na ravni lokalne skupnosti in regije kaže na to, da je povezovanje turizma in kulturne dediščine bilo, je in bo strateškega razvojnega pomena za načrtovanje celostnega razvoja v Spodnjem Podravju. Vse to priča o zaznani potrebi po nujnem povezovanju dediščinskega in turističnega sektorja, kar se v praksi (pre)počasi udejanja.

Turizem in kulturna dediščina v Spodnjem Podravju - danes in jutri

Na sedanje stanje ter na podobo turizma in kulturne dediščine v prihodnosti vplivajo tako nekdanji kot obstoječi razvojni dokumenti, nova spoznanja, čas gospodarske recesije in seveda nove razvojne priložnosti, ki jih prinaša čas globalizacije in novi trendi na področju turizma in kulturne dediščine. Kljub temu ocenimo temeljne usmeritve kot primerne, aktualne in potrebne, pa naj gre za razvojne prioritete mesta ali regije. Nenehno izpostavljanje potrebe in pomena po povezovanju dediščinskega in turističnega sektorja, dediščinskih in turističnih ekspertov pri sodelovanju in načrtovanju skupnih razvojnih projektov, programov in storitev, tudi investicij, dobiva skromne a pomembne oblike. V tem kontekstu zagotovo prednjači regijsko središče Ptuj, medtem ko se v drugih mestnih in vaških središčih ter na podeželju, tovrstni dediščinsko turistični projekti odvijajo bolj na folklorno romantični, kot na strokovno razvojni ravni.

V primerjavi z drugimi predeli Slovenije ne izstopamo z vidika ustvarjalnejšega povezovanja turizma in kulturne dediščine, morda le v nekaterih redkih, a pomembnih segmentih, med katerimi v novejšem času primerjalno najbolj izpostavimo področje hotelirstva.

Slika 85:

Park hotel Ptuj kot vzorčen primer prenove zaščitenega objekta kulturne dediščine v sodobno hotelsko infrastrukturo kaže na potrebne razvojne usmeritve hotelirstva in butičnega turizma v starem mestnem jedru Ptuja.

Če je Ptuj z okolico deležen velikega mednarodnega vzpona, prepoznavnosti in uspehov na področju vinarstva, na področju gostinstva močno zaostajamo za večino drugih slovenskih regij. In to prav v zelo občutljivem in pomembnem segmentu turizma, ki bi se moral navdihovati v mnogoterih stoletnih tradicijah in dediščinah (gastronomija, stavbarstvo, šege in navade itn.). Sledimo velikemu porastu prireditev in festivalov, tako v mestih, kot še zlasti na podeželju, ki so povezani z različnimi umetniškimi zvrstmi (glasba, slikarstvo, literatura ...) ter s turističnim oživljenjem posameznih fenomenov na področju kulturne dediščine (npr. različna Martinovanja...) ali z osmišljanjem objektov kulturne dediščine v smeri turističnih in kulturnih programov ter storitev (npr. Festival Maribor na dvorcu Dornava...). Skladno z razmahom pa ne prihaja do inovativnosti pri razvojnih konceptih, tako na nivoju festivalov, kot prireditev. V historičnih objektih domujejo

mnoge kulturne inštitucije, med katerimi moramo izpostaviti številne historične objekte v upravljanju Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož.

Ugotovimo, da je dediščinski in kulturni potencial regije vse premalo vključen v turizem, kar zgovorno ilustrira tovrstne razmere, ne le v Spodnjem Podravju, ampak kar v celotni Sloveniji. Izpostavimo moramo veliko pomanjkanje razvojnega mišljenja v dediščinskih in kulturnih institucijah ter društvih, kot tudi pomanjkanje znanja o kulturni dediščini in kulturi med ljudmi, zaposlenimi v turizmu. Premalo je konkretnih vzpostavljenih povezav in partnerstev med obema sektorjema, tako v regiji, kot na območju celotne države.

Premajhno je število malih in srednjih podjetij, zlasti družinskih ali družinsko vodenih na področju turizma in kulturne dediščine, tudi umetnosti, kar hkrati razumemo kot podjetniški izziv in veliko strateško razvojno priložnost, seveda le v primeru, da bodo lokalne skupnosti znale ustvarjati pogoje za razvoj podjetništva v turizmu in kulturi. Velik potencial predstavljajo številna društva (etnološka, etnografska, folklorna, turistična, kulturna ...) na območju Spodnjega Podravja, saj združujejo izjemno bogastvo znanja, izkušenj in motivacijske sposobnosti, zlasti na področju vključevanja žive dediščine v lokalne turistične prireditve.

V regiji zaznamo nekaj pozitivnih znanilcev turističnega razvoja, kot je npr. trend nenehnega dvigovanja števila turistov in nočitev, kjer odigrava Ptuj zelo pomembno vlogo, ne le na območju Spodnjega Podravja, ampak celotnega Podravja z npr. 29 % vseh nočitev v letu 2005 v celotni regiji. K temu je pripomogel tudi kvantitativni in kvalitativni porast hotelskih in drugih namestitev, zlasti na Ptuj, v novejšem času pa tudi na območju Slovenskih goric. V tem pogledu Haloze označimo za izrazito slabše razvito turistično okolje.

Staro mestno jedro – agonija in navzkrižje interesov

Med večjimi »grožnjami« izpostavimo socialno in funkcijsko izumiranje starega mestnega jedra s selitvijo številnih gospodarskih dejavnosti, zlasti storitvenih, na obrobje mesta ter nekontroliran razmah trgovskih centrov na obrobju mesta, kar je močno ohromilo življenje v starem mestnem jedru Ptuja. S takšnimi politično razvojnimi odločitvami naj bi si mesto Ptuj ponovno povrnilo staro slavo pomembnega trgovskega središča na križišču evropskih poti. Če je davek za takšno ceno sistematično izumiranje starega mestnega jedra najstarejšega mesta v Sloveniji, potem takšna razvojna paradigma ne vzdrži in je celo nevarna.

Tako z vidika urejenosti in staro-mestnega utripa, trgovske in gostinske ponudbe ter posledično zmanjšane turistične privlačnosti starega mestnega jedra, je razvojno ohromljen nadaljnji turistični razvoj mesta in posledično njegove okolice. Doživetja in občutja »zakladnice tisočletij« se spreminjajo v »doživetja dobrih nakupov« s precej slabšo ponudbo, kot v drugih večjih slovenskih mestih, s čemer se povzroča škoda, tako na kratek in še zlasti na daljši rok - tako trgovini, kot še zlasti gostinstvu in turizmu. Organizacija življenja v starem mestnem jedru postaja težavnejša, saj smo priča vse večjemu eksodusu storitvenih dejavnosti iz starega mestnega jedra, ki se bolj spreminja v nekdANJI turistični slogan Ptuj – mesto muzej. Sicer lepa lupina brez prave vsebine je kot otopela romantična historična kulisa brez razvojnega naboja, kot lep avtomobil brez

motorja ... Staro mestno jedro potrebuje urgentne, učinkovite in hitre ukrepe - potrebuje energijo, znanje in kapital, predvsem od zunaj.

S posebnim vprašalnikom v času terenskih raziskav leta 2009 (Oddelek za geografijo, FF UL) smo anketirali prebivalce Ptuja in Ormoža, in sicer tako tiste, ki v mestu bivajo, kot tudi tiste, ki so lastniki lokalov v obeh naseljih. Odgovori so nam pomagali pri ugotavljanju »atmosfere« na področju turizma in kulturne dediščine, pomembne predvsem v segmentih analiziranja vprašanj o razvojnih možnostih in vidikih turizma, analiziranju delovanja lokalov skozi obstoječo ponudbo, strukturo gostov in perspektivami za razvoj dejavnosti. Rezultati med drugim kažejo tudi na to, da je na območju Sp. Podravja prepoznana razvojna priložnost v turizmu. Izpostavljen je tudi »mestni turizem« (6,8 % odgovorov), ki v veliki meri temelji na bogati kulturni dediščini Ptuja in deloma tudi Ormoža. Med podatki izpostavimo nizko izobrazbeno strukturo prebivalstva, ki živi v obeh mestnih središčih, kar se posledično odraža tako na njihovem odnosu do lastnega domovanja, kot v njihovih percepcijah za izboljšanje kakovosti življenja ter celostne revitalizacije mestnih jeter. Prevladuje prebivalstvo s srednjo izobrazbo, primanjkuje pa zlasti mlajših družin z visoko izobrazbo, ki bi s potenciali starega mestnega jedra gospodarili učinkoviteje, kar bi imelo zagotovo tudi svoje učinke na področju turizma in s turizmom povezanih dejavnosti.

Razvoj turizma v starih mestnih jedrih je odvisen od načina življenja domačinov, zato je njihov odnos do bivanja v starem mestnem jedru indikator ter gibalo sprememb pri celostnem razvoju mesta. Zaskrbljujoče pa je, da je večina zadovoljnih z bivanjem v soseski, kljub temu, da so v številnih primerih bivanjski pogoji zelo slabi in mesto vse bolj prazno. To kar jih moti, so v prvi vrsti težave s parkiranjem in hrup.

Med predlogi za razvoj starega mestnega jedra, ki vpliva tudi na (ne)razmah turizma, izpostavimo stališče, da bi bilo staro mestno jedro pretežno stanovanjsko območje, da bi se odprlo še več trgovin in lokalov, neizrazita pa je želja po spreminjanju socialne strukture prebivalstva, kar govori o nekakšni pasivni (pat) razvojni priložnosti za razmah turizma. Če k temu prištejemo še glavne probleme v mestnih središčih, potem je trenutni razvojni potencial starega mestnega jedra še toliko bolj ohromljen: izpostavljeni so problemi neurejenosti, neobnovljene zgradbe, vandalizem, problemi z (ne)dostopnostjo ipd.

Z vidika kulturne dediščine in turizma je pomembno, da je velik odstotek prebivalstva v starem mestnem jedru ponosen na kulturne znamenitosti in krajevno zgodovino, le redki pa izpostavljajo pozitiven odnos do turističnih objektov, gostiln ipd., kar priča o premalo izraženi podjetnosti in želji za razvoj turizma v starem mestnem jedru in to ob dejstvu, da velika večina vidi prav v bližnji okolici in v lastnem kraju največje priložnosti za razvoj turizma. V nasprotju z odgovori, pridobljenimi z anketiranjem v podeželskih naseljih Spodnjega Podravja, pa anketirani na Ptuj kot najbolj ustrezno obliko turizma navajajo zdraviliški in mestni turizem, kar ustreza realnim razvojnim potencialom mesta z okolico.

V obdobju po drugi svetovni vojni se ni spremenilo vsakdanje in praznično življenje le v mestih, temveč tudi na podeželju, preoblikovala pa so se tudi tradicionalna razmerja med mesti in vasm. Revitalizacija meščanstva v mestu in meščanski način življenja, simbolna sprava med »starim in novim« Ptujem, se kaže kot prednostna dolgoročna razvojna odločitev, ki pripomore k povrnitvi slovesa in historične identitete mestu z mednarodno pomembnimi družinami, ki so se morale po drugi svetovni vojni večinoma

izseliti iz mesta in njegove okolice. Revitalizacija meščanstva, kot etnološki in sociološki projekt, kot pomemben razvojni projekt mesta, predstavlja historično osnovo celostne revitalizacije Spodnjega Podravja. Posledično bo to vplivalo na nov razmah na področju kulturne dediščine in turizma v vsej celovitosti ter na revitalizacijo številnih pozabljenih blagovnih znamk, ki so nekoč že imele evropsko prepoznavnost, ceno in trg.

Regijska destinacijska organiziranost

Stanje na področju regijske organiziranosti turizma se je začelo opazneje spreminjati šele v zadnjih nekaj letih, zahvaljujoč programskim usmeritvam in delovanju Slovenske turistične organizacije.

Pomemben razvojni korak regijske povezanosti, skupnem delovanju in promociji turističnega in kulturnega sektorja, se kaže v zametkih oblikovanja regijske destinacijske organiziranosti, ki naj bi povezala turistično gospodarstvo, javne interese ter delovanje civilne družbe ter posledično vse glavne nosilce razvoja na področju turizma in kulturne dediščine. Osrednja vloga je namenjena mestu Ptuj, kot središču dediščinsko turistične destinacije. Cilj vseh vpetih akterjev je, da se Ptuj z okolico uvrsti med pet najpomembnejših regijskih destinacij v Sloveniji.

V ta namen so se povezali glavni ponudniki turističnih storitev v regiji ter izpeljali nekaj odmevnejših promocijskih akcij skozi različne komunikacijske kanale in medije. Ptuj se je kot širša turistična destinacija v letu 2009 aktivno predstavil na domačem in delno tujih tržiščih s posebno akcijo tržnega komuniciranja. Označevale so jo tri izhodiščne besede: odkrijte, uživajte, začutite ... Ptuj – zakladnica tisočletij.

Kljub temu, da je bila akcija odmevna in da je bilo izdelano novo promocijsko gradivo glavnih ponudnikov na ravni destinacije, moramo te aktivnost tudi kritično ovrednotiti. Kot največjo zamujeno priložnost izpostavljam dejstvo, da se ni izkoristilo te priložnosti za promocijo Ptuja – kot najstarejšega mesta v Sloveniji, saj ni nobene bolj prepoznavne in kakovostne krovne (blagovne) znamke, kot je prav ta. S pojmi, kot so odkrijte, uživajte, začutite ... označujemo globalna razpoloženja in neartikulirane lokacije, zato je njihova komunikacijska moč šibka in nerazpoznavna, četudi gre za Ptuj – zakladnico tisočletij oz. za mesto kulture, romantike, zdravja in dobrega počutja. Izpostavljena so naslednja tematska oz. programska področja, na katerih se gradijo temelji nove turistične destinacije: Mesto stoterih zakladov, Mesto stoterih vrat in romantike, Mesto stoterih pesmi in obrazov, Mesto zdravja in dobrega počutja, Mesto stoterih dobrot in žlahtnih kleti Mesto na vodi. S sloganom Zakladnica v objemu narave se izpostavlja tudi Dravsko in Ptujsko polje, Haloze in Slovenske gorice.

Med pomembne znanilce nove destinacijske organiziranosti izpostavimo tudi 1. Turistični forum mesta Ptuj, ki opozarja na pomen povezovanja in skupnega delovanja vseh glavnih akterjev, neposrednih in komplementarnih ponudnikov na področju turizma in s turizmom povezanih dejavnosti. Nakazuje na novo želeno prakso, na vsakoletno redno srečanje s posvetom turističnih ponudnikov s ciljem učinkovitejšega doseganja skupnih ciljev pri razvoju turizma v destinaciji, skozi sodelovalnost in sinergijo. Med glavnimi izhodišči za diskusijo so bile izpostavljene naslednje dileme in vprašanja: Turizem in kultura – glavni generator in sinergija za večjo prepoznavnosti, razvoj in kvaliteto življenja

na Ptuju? Kaj lahko naredimo, da izkoristimo kulturne danosti mesta v gospodarskem razvoju mesta – turizmu, še posebej v luči projekta Evropske prestolnice kulture 2012?

Strateške prioritete in potenciali na področju trajnostnega razvoja turizma in kulturne dediščine

Kulturni in socialni potencial Spodnjega Podravja merimo po bogati zgodovini delovanja kulturnih, dediščinskih in turističnih institucij ter podjetij, društev in posameznikov, kot tudi po stopnji raziskanosti lokalno regionalne zgodovine ter različnih materialnih pričevanjih v muzejih, arhivih, knjižnicah... Merimo ga tudi po mednarodno primerljivi strokovnosti s kulturo in dediščino povezanih prireditev in festivalov. Sicer pa moramo potenciala na področju turizma in kulturne dediščine v Spodnjem Podravju iskati tako na področju nepremične, premične in žive (nesnovne, nematerialne) dediščine, v različnih oblikah sodobne ustvarjalnosti, v invencijah in inovacijah na področju tradicij, kot tudi v vključevanju tradicionalnih znanj in modrosti v načrtovanje turističnega razvoja in sodobne turistične ponudbe (Gačnik: 2000b, 2003).

Med dokumenti, ki bodo na nacionalni ravni vplivali in pripomogli k trajnostnemu razvoju turizma in kulturne dediščine v regiji, predvsem ob vseh regionalnih in območnih razvojnih programih, izpostavimo tudi Strategijo razvoja in trženja kulturnega turizma (2009). Strateške prioritete in potenciala na področju trajnostnega razvoja turizma in kulturne dediščine v Spodnjem Podravju bo zaznamovalo:

1. strateško pozicioniranje Ptuja kot najstarejšega mesta v Slovenskem in mednarodnem prostoru,
2. strateške infrastrukturno programske usmeritve (kot npr. reanimacija objektov kulturne dediščine za potreba turistične in kulturne infrastrukture),
3. usmeritev v trajnostni, butični in zeleni turizem na ravni destinacije
4. usmeritev v kulturni turizem v kombinacijah z drugimi zvrstmi turizma na Ptuju (kot npr. s poslovnim, kongresnim, kreativnim turizmom, športom in rekreacijo...),
5. oblikovanje atraktivnih in inovativnih integralnih turističnih programov, produktov in storitev,
6. dvig turistične naravnosti v rednem delovanju kulturnih in dediščinskih institucij,
7. razvoj dediščinskih in kulturnih programov ter produktov v turističnem gospodarstvu (hotelirstvo, gostinstvo),
8. vzpostavitev ustrezne organiziranosti na lokalni in regionalni ravni (Lokalna turistična organizacija, Turistično informacijski center, Regijska destinacijska organizacija); z vidika temeljnega strateškega povezovanja turizma s kulturno dediščino bi kazalo spremeniti oz. nadgraditi TIC-e v TKIC-e (turistično – kulturne informativne centre),
9. izkoriščanje Evropske prestolnice kulture 2012 za mednarodno promocijo ter infrastrukturno in programsko prenovu mesta in regije.

Ptuj – najstarejše mesto v Sloveniji

Ptuj kot regijsko središče, kot središče dediščinsko turistične destinacije se mora v slovenskem in mednarodnem prostoru uveljaviti predvsem skozi paradigmo najstarejšega mesta v Sloveniji, kot glavne komunikacijske in trženjske znamke. Ptuj, s starim mestnim jedrom je zagotovo največji razvojni adut in glavni regijski destinacijski magnet ter generator razvoja na področju turizma in kulturne dediščine v Spodnjem Podravju. Usmeritve in ukrepi so naslednje:

1. pozicioniranje Ptuja v slovenski zavesti,
2. pozicioniranje Ptuja v mednarodnem prostoru skozi povezovanje najstarejših mest evropskih držav,
3. povečana skrb in podpora dejavnostim v starem mestnem jedru, ki je simbolni epicenter in glavni generator regionalnega turističnega razvoja,
4. ureditev osnovne turistične in kulturne infrastrukture v mestu ter izboljšanje dostopnosti in urejenosti starega mestnega jedra,
5. ureditev osnovne komunikacijske in informacijske infrastrukture (obcestne table na avtocestah, vpadnicah v mesto, usmerjevalne table do glavnih kulturnih in namestitvenih obratov v mestu,
6. razvoj inovativnih, integralnih turističnih programov, storitev in proizvodov.

Nepremična kulturna dediščina kot del strateške turistične infrastrukture

Na področju nepremične kulturne dediščine moramo izpostaviti izjemno veliko koncentracijo dragocenih objektov kulturne dediščine, ki po nekaterih ocenah sodijo v sam evropski vrh v navezavi na m² površin. Med objekti s statusom državnega spomenika izpostavimo predvsem gradove (Ptuj, Borl), dvorce (Dornava, Turnišče), sakralne objekte (Ptujška gora) in parke (Dornava, Turnišče).

Med največje potenciale na področju nepremične dediščine na ormoškem območju sodita gradova Velika Nedelja in Ormož ter farna cerkev sv. Jakoba v Ormožu. Ob njih

Slika 86:

Baročni dvorec Dornava je ob gradu Borl največkrat izpostavljen neizkoriščen biser, katerega namembnost še ni dorečena.

je še veliko zavarovanih objektov lokalnega pomena, z največjo koncentracijo v obeh urbanih središčih – Ptuj in Ormož z okolico. Veliko manj jih je na podeželju, še najmanj pa na območju Haloz. Večina zavarovanih objektov kulturne dediščine predstavlja še neizkoriščen turistični razvojni potencial.

Na področju infrastrukturno programskih usmeritev moramo prav zato izpostaviti pomen celostne regijske, infrastrukturno – programske, arhitekturne reanimacije objektov kulturne dediščine, tako v mestih kot na podeželju, v smeri sodobne kulturne in turistične infrastrukture (gradovi, dvorci, zaščiteni objekti kulturne dediščine, dvorišča v starih mestnih jedrih, parki ...). Ptuj z okolico potrebuje na področju turizma relativno malo novih investicij, znati pa bi morali na sodoben način osmišljati izjemno dragocen in atraktiven potencial na področju stavbne dediščine. Pot do takšnih rešitev bo enostavnejša in razvojno zanimivejša, ko bodo tudi objekti kulturne dediščine pridobili status strateške turistične infrastrukture, saj so z vidika turistične prepoznavnosti in razvoja gradovi, dvorci in drugi historični objekti nič manj pomembni kot lokalne sedežnice in žičnice.

Ob posebnemu statusu in pomenu zaščitene nepremične kulturne dediščine pri infrastrukturnem razvoju turistične destinacije moramo razvijati tudi druge, turistično infrastrukturne projekte, kot npr. vodne površine na reki Dravi in Ptujskem jezeru, kolesarske in pohodniške poti, kartodrom v Hajdošah ter raznovrstno športno - rekreacijsko infrastrukturo.

Mestni in kulturni turizem – od masovnega k butičnemu turizmu

Usmeritev v mestni in kulturni turizem se tiče predvsem Ptuja in manj Ormoža, ki kljub statusu mesta še nima vzpostavljenih pogojev za urban način življenja s pripadajočo kulturno infrastrukturo. Kljub vsemu ima mesto Ormož dobre potenciale za razvoj subregionalnega turističnega centra (vinskega, lovskega...), kot generatorja in usmerjevalca razvoja turizma na podeželju.

Prednostna usmeritev v mestni in kulturni turizem na Ptuj še ne pomeni, da mesto nima interesa po razvoju tudi drugih vrst turizma, kot so poslovni, kongresni, kreativni, športni in zeleni turizem, a glavni poudarki in usmeritve morajo biti jasne, poudarjati morajo naše največje mednarodno primerljive prednosti, ki zagotovo tičijo v večtisočletni ptujski zgodovini in kulturi. Usmeritev v kulturni turizem na Ptuj pomeni kakovostni premik od masovnega k butičnemu turizmu. Temeljne aktivnosti in ukrepi morajo biti usmerjeni na naslednja področja:

1. razmah družinskih in na družinski način vodenih hotelov s kavarnami v starem mestnem jedru,
2. revitalizacija meščanstva in meščanskega načina življenja,
3. tematska in programska reanimacija mestnih ulic, trgov in parkov,
4. prilagoditev mestne infrastrukture za organizacijo kulturnih dogodkov in festivalov na ulicah, trgih, dvoriščih, v objektih kulturne dediščine,
5. nova urbana oprema mesta (razsvetljava, klopi, fontane, informacijska ter usmerjevalna signalizacija ...).

Slika 87:

*Pomembna znanilca
butičnega in s kulturo
povezanega turizma v
starem mestnem središču
Ptuja predstavljata Park
hotel Ptuj (1513) ter Hotel
Mitra.*

Ptuj kot najstarejše mesto na Slovenskem mora svojo turistično in kulturno prepoznavnost graditi prav na izpostavljenih dejstvih. Zato je razvoj mestnega in kulturnega turizma na Ptujju strateškega pomena za razvoj celotne destinacije. Položaj mesta z izjemno kulturno dediščino nas nagovarja, da je prav usmeritev v kulturni turizem tista dolgoročna strateška odločitev in primerjalna prednost, ki ji moramo slediti tudi takrat, ko želimo sočasno razvijati tudi druge zvrsti turizma. Razvoj mestnega in kulturnega turizma mora prav zato potekati usklajeno z razvojem množičnega zdraviliškega/termalnega in športnega turizma na območju Term Ptuj, kot največjega ponudnika turističnih storitev v mestu.

Če je usmeritev v nenehno povečevanje kapacitet ter v razvoj množičnih turističnih produktov legitimna razvojna usmeritev velikega poslovnega sistema na obrobju mesta, potem zahtevajo turistične investicije v staro mestno jedro usmeritev k dopolnitvi turistične infrastrukture in programov, kjer se tudi v Strategiji razvoja in trženja kulturnega turizma (2009) izpostavlja pomen manjših, družinskih hotelov. Usmeritev v mestni turizem pomeni zagledanost v zgodovino mesta, v meščanski način življenja in kulturo, v medkulturni dialog in odprtost mesta do urbanega načina življenja in kulture. To pomeni, da kaže vzpodbujati predvsem tiste investicije in programe, ki lahko pripomorejo k revitalizaciji meščanstva in k multikulturni odprtosti mesta.

Zeleni turizem in turizem na podeželju

Med zvrstmi turizma na ravni celotne destinacije, se kaže potreba po sistematičnemu razvoju zelenega turizma in turizma na podeželju. Med glavnimi usmeritvami izpostavimo:

1. povezovanje naravne in kulturne dediščine (kulturna krajina),
2. povezovanje narave in kulture s športom in rekreacijo (kolesarstvo, pohodništvo, tematske poti),
3. gastronomija (vino in hrana) in programski razvoj vinskih cest,
4. ureditev prenočitvenih in gostinskih kapacitet na turističnih kmetijah, gradovih in dvorcih na podeželju,

5. vključevanje žive, nesnovne dediščine v turistične programe, produkte in storitve (lokalne šege in navade, prazniki in praznovanja,).

Živa dediščina in turizem

Na področju t.i. žive, nematerialne ali nesnovne dediščine, varovane s strani UNESCO-ve mednarodne konvencije za varovanje nesnovne kulturne dediščine, so izpostavljena naslednja področja: ustno izročilo, vključno z jezikom in narečji, odrske, scenske umetnosti, šege, obrede in praznovanja, znanja in prakse v zvezi z naravo in svetom, tradicionalne obrti in obrtniške veščine.

Te zvrsti dediščine so najbolj neaktiviran potencial prav na gričevnatem podeželju, na območju Haloz in Slovenskih goric, nekoliko manj pa tudi v ravninskih predelih območja, kar deloma sovпада z varovanimi območji Natura 2000. Številne nesnovne tradicije predstavljajo pomemben del lokalnih identitet ter vir za oblikovanje najrazličnejših turističnih programov, produktov in storitev, zato številni slovenski etnologi menimo, da je naša živa dediščina naša velika razvojna priložnost, tako za večjo mednarodno prepoznavnost Slovenije, kot za kakovostni razmah slovenskega turizma.

V obdobju po slovenski osamosvojitvi se je namreč močno povečalo zanimanje za lokalne tradicije, zato večina vasi v destinaciji vidi priložnost za širšo prepoznavnost prav v bogati lokalni kulturni dediščini, kot temelju turističnega razvoja vasi. Prav zato smo na podeželju priča številnim dogodkom, ki izpostavljajo lokalne šege in navade, lokalne nesnovne tradicije in posebnosti (plese, petje, gastronomske posebnosti ...), srečujemo pa se tudi s številnimi zlorabami in poenostavljanji dediščine v turizmu.

V Sp. Podravju se kaže potencial žive dediščine v tako velikem obsegu, da bi ga lahko izpostavili med najpomembnejše regionalne razvojne prioritete, s čemer bi omogočili povečano varovanje, raziskovanje in promocijo vseh teh tradicij ter njihovo vključevanje v izobraževalne in razvojne programe regije, za potrebe razvoja trajnostnega turizma. Tudi zato je izražena želja vseh lokalnih skupnosti v Spodnjem Podravju, da se sproži

Slika 88:

Živa dediščina se kaže kot izjemno pomembna sestavina na področju turizma in kulturne dediščine regije. V tem segmentu izpostavimo bogato kulturo mask in maskiranja.

postopek za vpis nekaterih sestavin žive dediščine, najprej v nacionalni, nato pa še v mednarodni UNESCO register žive dediščine.

Dediščina gastronomije in turizem

Pod okriljem Slovenske turistične organizacije je bila v letu 2006 izdelana Strategija razvoja gastronomije Slovenije, ki vzpostavi gastronomsko piramido nacionalnih, regionalnih in lokalnih posebnosti ter opozori na gastronomsko raznolikost Slovenije z več kot 23 gastronomskimi regijami. Območje Spodnjega Podravja je v gastronomskem pogledu razdeljeno na dve gastronomski regiji, na Haloze, svet pod Donačko goro in Bočem in Ptujsko polje ter na Prlekijo.

Na vinskem zemljevidu Slovenije je območje Spodnjega Podravja vključeno v vinorodno deželo Podravje (Podravski vinorodni rajon) ter na tri vinorodne okoliše: srednje Slovenske gorice, Haloze ter Ljutomersko – Ormoški okoliš. Na tem območju je aktivnih veliko številnih vinskih kleti, kar predstavlja izjemen, še precej neizkoriščen potencial za razvoj turizma v destinaciji. Izpostaviti moramo tudi Perutnino Ptuj s sedežem na Ptuj, ki s svojimi izdelki pomembno sooblikuje gastronomsko in enološko podobo regije. Med ne dovolj izkoriščenimi potenciali za prepoznavnost in promocijo gastronomije v Spodnjem Podravju kaže izpostaviti prireditev nacionalnega pomena – Dobrote slovenskih kmetij, ki kliče po vsebinski nadgradnji in povezavi s turizmom.

Na področju gastronomije v Spodnjem Podravju zaznamo velik korak v nenehnem dvigovanju kakovosti vin s številnimi mednarodnimi nagradami in priznanji. Za temi uspehi vinarjev močno zaostaja gastronomska ponudba, saj se le ena gostilna tradicionalno uvršča med najboljše slovenske gostilne, medtem ko je ponudba drugih precej pod slovenskim povprečjem.

Ustvarjalno povezovanja gastronomije in turizma prepoznamo kot velik neizkoriščen potencial, pa naj gre za ponudbo in podobo, predvsem pa za koncepte gostiln, restavracij, hotelov, turističnih kmetij, vinskih kleti itn. Zato prav temu segmentu pripisujemo zelo pomembno vlogo pri razvoju turizma v Spodnjem Podravju, kjer kaže izpostaviti naslednje razvojne usmeritve in ukrepe:

1. razvoj gastronomije v urbanih središčih (butični hoteli, kavarne, mestne gostilne),
2. razvoj gastronomije na podeželju (vaške gostilne, turistične kmetije, odlične sodobne gostilne in hoteli),
3. celostna arhitekturna in programska revitalizacija tradicionalnih mestnih in vaških gostiln s tradicionalno in sodobno gastronomijo,
4. povezava gostinstva in hotelirstva biološkim kmetijstvom, s tradicionalnimi agrarnimi panogami, ki so nekoč že imele pridelke z evropskim pedigrejem ...,
5. okrepitev mesta in vloge Ptuja kot regijskega vinskega središča,
6. nadgradnja obstoječih vinskih in gastronomskih prireditev v hotelih,
7. nadaljnji razvoj festivalov, ki so povezani s kulturo vina (Dnevi vina in poezije, Potovanje po vinorodni Sloveniji v kontekstu glasbenega in likovnega Art Ptuj festivala (Gačnik 2010b) v organizaciji Park hotela Ptuj).

Med celovitimi integralnimi razvojnimi projekti, ki bi pripomogli k pridobitvi statusa in ugleda Ptuja kot sedeža mednarodno primerljivega vinskega središča, lahko izpostavimo projekt Evropskega središča za raziskave in kulturo Saga – International Music, Wine & Fashion festival, ki želi v ptujskem prostoru razviti evropski vinski festival, v povezavi z glasbo, modo in oblikovanjem.

Festivali in prireditve v mestih in na podeželju

Festival kaže razumeti ne le kot posamično prireditev (npr. festival narodno zabavne glasbe), temveč kot skupek medsebojno povezanih prireditev, praviloma večdnevni in usklajenih z izhodiščno temo (npr. kurentovanje kot regionalni pustni festival; filmski festivali, ki obsegajo poleg projekcije filmov tudi okrogle mize, družabne dogodke, podelitve nagrad ipd.: Festival Lent kot skupek različnih aktivnosti in dogodkov v obdobju več dni ipd.). Koncept festivalov je usmerjen v prepletanje različnih »sfer«: gospodarstva, znanosti, kulture itn. To npr. pomeni, da se zjutraj ljudje izobražujejo, popoldan srečajo s predstavniki gospodarstva, zvečer pa zabavajo ... (Gačnik). Strategija razvoja in trženja kulturnega turizma 2009 – 2013, 2009:31-32.

V zadnjih dveh desetletjih je tako v Sloveniji kot v Spodnjem Podravju prišlo do velikega porasta prireditev in festivalov, ki so povezani z lokalnimi tradicijami in posebnostmi na podeželju (t.i. etnografske, folklorne, turistične, kulturne idr. prireditve) ter do vse večjega razmaha dediščinskih in še zlasti umetniških festivalov v mestu, katerega naravno kuliso predstavljajo prav staro mestno središče z izjemnim in neizkoriščenim fondom zaščitenih objektov kulturne dediščine, kot atraktivne festivalske in prireditvene infrastrukture. Zato sodi usmeritev v razvoj inovativnih festivalskih produkcij med najpomembnejše razvojne prioritete kulturnega turizma v Spodnjem Podravju, kot tudi na Slovenskem.

Evropska prestolnica kulture 2012 - infrastrukturni in programski razvojni projekt

Med velikimi priložnostmi za kakovostni razvoj turizma in kulturne dediščine moramo je projekt **Evropske prestolnice kulture 2012** (projekt EPK), kjer je mesto Ptuj partner. Omenjeni projekt sodi po mnenju številnih strokovnjakov za največjo razvojno priložnost mesta oziroma celotne regije v zadnjih 150 letih. Zato ga ne moremo vrednoti samo z vidika dediščine in umetnosti ali z vidika kulturnega turizma, ampak kot celostno strateško razvojno priložnost za gospodarsko, kulturno in družbeno preobrazbo regije. Zato ni naključje, da države članice EU pripisujejo projektu EPK tako velik pomen (European Capitals of Culture: the road to success, From 1985 to 2010, 2009), saj je že vrsto let jasno, da kultura in umetnost pripomoreta pri razvoju mest in regij ter da se gospodarstva ne okrepi le z ekonomskimi pristopi. Na Slovenskem lahko projekt EPK spodbudi razvoj mest in regij ter posledično k dvigovanju pomena dediščine in umetnosti pri celostnem gospodarskem razvoju mesta, regije in države, tudi z vidika izboljšanja kakovosti življenja. Kultura postaja glavna paradigma razvoja. Na Slovenskem bo potreben velik premik v glavah skozi »čisto energijo«, glavnim in nadvse povednim sloganom projekta, ki se ga med ptujskimi ustvarjalci razumeva in razlaga kot moto sprememb družbenih odnosov. Na Ptuj se krovnemu sloganu evropske prestolnice kulture dodaja še ptujski

motivacijski slogan - nov duh v mestu, ki naj bi nakazoval simbolično uravnoteženje starega in novega Ptuja. Po mnenju ptujskega koordinatorskega Franca Mlakarja v regiji živimo v sociološkem stanju postindustrijske revolucije, ki naj bi sledila organizacijski, informacijski in orientacijski revoluciji. Izpostavlja nujnost lastne preobrazbe (duhovne) in predstavljanja lastne kulture v Evropi (Lepa priložnost, 2010).

Razvojni interesi in razvojni potenciali na območju Ptuja in Spodnjega Podravja so med projekti EPK 2012 zajeti pod krovno znamko in projekti Art & Heritage Carnival, razvito s strani dr. Janeza Bogataja in dr. Aleša Gačnika. V njo se ob tradicionalnih pustnih in karnevalskih vsebinah kurentovanja in karnevala na Ptuj vključeni tudi številni drugi umetniški, znanstveni, strokovni in drugi projekti.

Projekte EPK 2012 razumimo kot veliko strateško priložnost za sistemske spremembe ter za mednarodno umestitev mesta oz. celotne regije v širšem mednarodnem prostoru in to skozi dediščino in umetnost.

Od dediščine, kulture in turizma do kulturnega turizma

Pot od dediščine, kulture in turizma nas vodi do kulturnega turizma, ki je po Lebejevi zvrst turizma (Lebe, 2006), pri kateri je osnovni motiv potovanja zavestno in aktivno spoznavanje ter doživljanje kulture obiskanih krajev ali/in pridobivanje znanja (Strategija razvoja in trženja kulturnega turizma 2009 – 2013, 2009). Med pojavne oblike kulturnega turizma sodijo: a) turizem v mestih, b) potovanja, c) izobraževalna (predvsem priljubljena so jezikovna) potovanja in d) tematska potovanja (sem sodi kot najmočnejša podzvrst verski turizem; priljubljena so tudi gastronomska, literarna, fotografska, umetnostnozgodovinska itd. ter tematske poti) (Strategija razvoja in trženja kulturnega turizma 2009 – 2013, 2009:33).

Ptuj, kot središče dediščinsko turistične destinacije, se mora v povečani meri razvijati prav v smeri butičnega in kulturnega turizma. Pri tem mora znati izkoristiti vlogo in pomen najstarejšega mesta v Sloveniji ter si zagotoviti poseben status na ravni države ter državnih virov financiranja. Tako se bo lažje vzpodbudilo splošno zanimanje za razvoj mesta in destinacije s privabljanjem novih investorjev. Na področju kulturnega turizma so to v prvi vrsti družinska podjetja oz. mala in srednja podjetja, ki bi morala predstavljati potrebno dopolnitev sicer potrebnemu razvoju masovnega termalnega turizma, podobno kot v številnih primerljivih zgodovinskih mestih v Franciji, Italiji, Španiji idr.. Takšne usmeritve so kot nacionalno pomembne prepoznane tako v Strategiji razvoja kulturnega turizma v Sloveniji (2009), kot v drugih strateških, že omenjenih razvojnih dokumentih države, regije in mesta.

Znotraj Spodnjega Podravja morata Ptuj in Ormož ponovno vzpostaviti še tesnejše sodelovanje z okolico in to skozi zgodovinsko funkcijo samih mest. Govoriti o mestnem in butičnem turizmu pomeni govoriti o kulturnem turizmu, še zlasti na Ptuj, zato je nadaljnji **celostni razvoj destinacije** odvisen prav od inovativne soodvisnosti in prepletenosti turizma in kulturne dediščine.

Pot do tega je povezana z revitalizacijo meščanstva in meščanskega načina življenja, z ustrežno turistično infrastrukturo, ki zagotavlja sodobni način bivanja v zgodovinskih objektih, tako v starih mestnih jedrih, kot v zaščitenej objektih kulturne dediščine

na podežlju. Ustvariti je potrebno takšne prostorske pogoje, ki bodo primerni za tiste, ki v mestu živijo, delajo ali vanj prihajajo kot obiskovalci in turisti. Programska in ne le arhitekturna reanimacija starega mestnega jedra Ptuja skozi razmah butičnega in kulturnega turizma, mora postati prioritetni interes lokalne skupnosti, regije in države, ki s posebnimi finančnimi in statusnimi ugodnostmi ter davčnimi olajšavami poskrbi za privabljanje kakovostnih investorjev z globalnega trga. Na ravni države je potrebno doseči, da tudi objekti kulturne dediščine pridobijo status pomembne turistične infrastrukture, s čemer se bistveno poveča dostopnost do različnih nacionalnih in evropskih finančnih virov. Hkrati pa se zmanjša in omejuje preveliko dosedanje podpiranje turističnih investicij na »zeleni travnik«, kar ni v skladu z načeli trajnostnega razvoja na področju turizma in kulturne dediščine.

Razmah množičnega turizma je pomembna razvojna faza v prepoznavnosti in pozicioniranju mest ali destinacij, saj se s tem vzbuja povečano zanimanje za posamezna mesta ali regije. Naravne priložnosti in potenciali Ptuja pa ne smejo biti usmerjeni le v množični turizem, ki je ekonomsko najbolj donosen, zanimiv, najlažje obvladljiv ..., ampak še zlasti v t.i. butični in kulturni turizmu, ki lahko edini pripomore k dolgoročni, kakovostni in celostni reanimaciji starega mestnega jedra ter destinacije v celoti. Načrtovanje in usmerjanje razvoja kulturne dediščine in turizma v Spodnjem Podravju mora temeljiti na naslednjih strateških besedah in platformi: tradicije, inovativnost, razvoj in partnerstvo.

Viri in literatura:

- Bogataj, J., 1992. Sto srečanj z dediščino na Slovenskem, Prešernova družba, Ljubljana.
- Bogataj, J., 2008. Strategija spominkov in organizacijsko poslovni model produkcije in distribucije spominkov pod tržno znamko slovenskega turizma, Slovenska turistična organizacija.
- Bogataj, J., 2010a. Kulinarčno leto Slovenije, zloženska, Urad vlade RS za komuniciranje.
- Bogataj, J., 2010b. Na ustvarjalnem stičišču evropskih Alp, Mediterana in Panonske nižine, str. 18. razstava domačih in umetnostnih obrti, Obrtno – podjetniška zbornica Slovenije.
- Cafuta, L., 2010. Strategija spominkarske ponudbe na Ptuj, diplomsko delo, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- European Capitals of Culture: the road to success, From 1985 to 2010, 2009, European Communities.
- Gačnik, A., 2008a. Dediščina rokodelcev – izziv za prihodnost razvoja kulturnega turizma, v: Po poteh rokodelcev ob slovensko hrvaški meji, Znanstvenoraziskovalno središče Bistra Ptuj, str. 9-10.
- Gačnik, A., 2000a. Moč tradicije / Kurentovanje in karneval na Ptuj, ZRS Bistra Ptuj, Lala, GIZ Poetovio Vivat.
- Gačnik, A., 2000b. Dediščina kot izziv za inoviranje na področju regionalnega razvoja, v: 21. Podim, Vloga inoviranja pri pospeševanju regionalnega razvoja, Zbornik povzetkov, Slovensko društvo za sistemsko raziskovanje, ZRS Bistra Ptuj, MO Maribor, str. 31-33.
- Gačnik, A., 2003. Etnologija regionalnega razvoja, v: Etnologija in regionalni razvoj, SED, ZRS Bistra Ptuj, str. 22-42.
- Gačnik, A., 2004. Dediščina kurentov v kulturi Evrope, etnološko muzeološki vidik, Disputationes Poetovienses, ZRS Bistra Ptuj.
- Gačnik, A., 2008b. Craftmen's legacy as a regional development link between cultural tradition and tourism, v: Traditional Crafts – a challenge for cultural tourism, Muzeji Hrvatskog zagorja, str. 6-11.
- Gačnik, A., 2008c. Nasljeđe obrtnika – izazov za budućnost kulturnog turizma, v: Proizvodi tradicijskih obrta kao suveniri, Muzeji Hrvatskog zagorja, str. 112-113.
- Gačnik, A., 2010a. Se turizem in kulturna dediščina ljubita ali sovražita?, GT, XVI, št. 78, str. 14-15.
- Gačnik, A., 2010b. Umetniška urgenca pri oživljanju starega mestnega jedra / Mednarodni festival sodobne umetnosti, v: KUD Art Stays, 7.
- Grafenauer Bratož, B., 2009. Turistična geografija in kulturna dediščina, elektronska knjiga, Zavod IRC.

- Integralni razvojni program Mestne občine Ptuj, 2005. ZRS Bistra Ptuj.
- Krese, M., 2010. Vonj po meščanskosti, *Adria Airways In-Flight Magazine*, 4, str. 68-71.
- Kužnik, L., 2009. Turistična geografija in kulturna dediščina, elektronska knjiga, Zavod IRC.
- Lebe, S. S., 2006. Kulturna dediščina kot osnova regionalnega turizma, doktorska disertacija, Ekonomsko – poslovna fakulteta, Univerza v Mariboru.
- Lepa priložnost, 2010. Omizje, TV SLO 1, 3.11.2010.
- Marsič, B., 2010. Dediščinski turizem – nova priložnost za razvoj kakovostnega turizma v Sloveniji, www.podpalmo.si/Novice/ (citirano 12.10.2010).
- Mesta kulture, 2010, Slovenska turistična organizacija.
- Mlakar, F., 2009a. EPK 2012 kot priložnost za naše mesto in regijo, Ptujčan, november 2009, str. 3.
- Mlakar, F., 2009b. Idejna zasnova organizacijskega smisla EPK 2012, Ptujčan, december 2009,
- Ptuj – zakladnica tisočletij / Kultura in narava, sprostitve in zabava, 2008. Mestna občina Ptuj.
- Ptuj – zakladnica tisočletij / Odkrijte, uživajte, začutite ..., 2009. Javno podjetje Javne službe, podjetje za izvajanje gospodarskih javnih služb in drugih dejavnosti.
- Regionalni razvojni program funkcionalno zaključene regije UE Ptuj in UE Lenart, 2003. ZRS Bistra Ptuj.
- Regionalni razvojni program statistične regije Podravje, 2004. Ekonomski inštitut Maribor, Mariborska razvojna agencija, ZRS Bistra Ptuj.
- Regionalni razvojni program za Podravsko razvojno regijo (2007-2013), 2007. Mariborska razvojna agencija.
- Revit katalog, 1993. Projekt Ptuj – Petovio (1993-1994).
- Sklepi, predlogi in usmeritve, oblikovani na mednarodni konferenci »Živeti s kulturno dediščino / Living with Cultural Heritage«, 13.-14.11.2009, Ptuj.
- Stanje, položaj in razvojne možnosti turizma, 2010. 1. Turistični forum mesta Ptuj, gradiva, Mestna občina Ptuj, 27.9.2010.
- Strategija razvoja gastronomije Slovenije, 2006. Slovenska turistična organizacija.
- Strategija razvoja in trženja kulturnega turizma 2009 – 2013 (Lebe, S. S., Milfelner B., Gačnik, A., Pestotnik, D., Zalokar, T., Blažič, P.), 2009. Slovenska turistična organizacija.
- Unesco in Ptuj / Art & Heritage Carnival, 2009. Dopis županu Mestne občine Ptuj s strani ZRS Bistra Ptuj, 23.11.2009.
- Vodnik po programu Kultura (2007-2013), 2010. Zavod SCCA – Ljubljana.

Podjetništvo in obrtno-poslovne cone

Irma Potočnik Slavič

Značilnosti podjetništva na slovenskem podeželju

Podjetništvo na podeželju ima v Sloveniji že dolgo tradicijo: razvilo se je iz raznovrstnih poklicev, potrebnih za delovanje lokalne skupnosti (kolar, mizar, tesar, šivilja ipd.) in drugih znanj, ki so jih pridobivali člani gospodinjstva. Intenzivna industrializacija, negativen odnos do kmetijstva, kapitalsko osiromašena kmečka posest in določena politična dejanja (zemljiški maksimum, neprostovoljne kmetijske operacije ipd.) so dodatno prispevali k temu, da je podjetniški duh na podeželju počasi zamiral, saj se je pogosto najbolj vitalen del prebivalstva, običajno nosilec podjetniških idej, odselil v neagrarna okolja. Po družbenogospodarskih premikih v 90-ih letih 20. stoletja sledimo počasnemu razvoju podjetništva na podeželju: tako drobnega in večinoma razpršenega (samostojni podjetniki in mikro podjetja na številnih lokacijah znotraj podeželskih naselij) kot tudi večjega in prostorsko zgoščenega (srednje velika podjetja, locirana v nekaterih obrtno-poslovnih conah). Temu vzorcu sledi tudi razvoj podjetništva na podeželju Spodnjega Podravja.

V Sloveniji zaenkrat še ne obstaja posebna **analiza podjetništva na podeželju**, zato v izhodiščih povzemamo nekatere splošne ugotovitve raziskave podjetniškega trga v Sloveniji (Žakelj, 2006). Podjetništvo v širšem smislu vključuje kakršen koli poizkus posameznika, skupine posameznikov ali že delujočega podjetja, da bi ustvarili novo podjetje ali poslovno dejavnost; sem sodijo samozaposlitev, ustanovitev novega podjetja in razširitev že obstoječega podjetja (Rebernik et al., 2006, cv. Žakelj, 2006).

Slovenija kljub izboljšanju stopnje vključenosti prebivalstva v podjetniške procese v letu 2005 (v primerjavi z letom 2000; Žakelj, 2006) ne sodi med podjetniško aktivnejše države. Motivi posameznikov za izbiro podjetniške kariere so različni, v več kot 90 % primerov pa se posamezniki za podjetništvo odločijo zaradi zaznane priložnosti ali pomanjkanja primernih delovnih mest na trgu dela. Kljub izboljšanju podjetniške aktivnosti v letu 2005 podjetniško okolje v Sloveniji potrebuje številne izboljšave (Žakelj, 2006). Dostop podjetnikov do alternativnega vira financiranja (tvegani in neformalni kapital) je v Sloveniji slabši kot v večini članic EU. Tudi administrativne ovire, s katerimi se srečujejo podjetniki, so v Sloveniji večje kot v večini drugih članic EU. Ukrepi za izboljšanje podjetniškega okolja, ki so načrtovani v Strategiji razvoja Slovenije (2005) ali pa jih država že izvaja, so med drugim usmerjeni v enostavnejše, cenejše in hitrejše ustanavljanje podjetij - to je v povečevanje števila novih podjetij, kar je s stališča (samo)zaposlovanja sicer pozitivno, vendar ni najpomembnejši kazalnik podjetniške uspešnosti neke države. Pomembnejše od števila novih podjetij je namreč, da se podjetja na trgu obdržijo in rastejo. V Sloveniji se srečujemo z **visoko stopnjo »smrtnosti« nastajajočih podjetij**, kar kaže na nizko

uspešnost zgodnjega podjetniškega procesa in je problematično z vidika izgubljenih denarnih sredstev in vloženga časa. Domnevamo lahko, da je eden od razlogov plačilna nedisciplina, pa tudi nerealne ali preveč ambiciozne ocene samih podjetnikov glede možnosti poslovanja, dragi finančni viri, visoki stroški ustanovitve podjetja, neprijazno regulatorno in administrativno okolje ter gospodarska kriza.

S podjetništvom se je v Sloveniji v letu 2007 ukvarjalo okrog 107.000 ljudi, pri čemer glavni problem ni le nizka podjetniška aktivnost, temveč kakovost. Le-ta se kaže v nizki izobrazbeni ravni podjetnikov (med podjetniki prevladuje srednješolska ali nižja izobrazbena raven, največ jih je starih od 25 do 34 let, medtem ko ima največ podjetnic od 35 do 44 let; Sajko, 2008), majhni inventivnosti novoustanovljenih podjetij, upadu ambicij ter podpovprečni učinkovitosti podjetniških okvirov (vladne politike, izobraževanja, prenosa raziskav in razvoja ter kulturnih in družbenih norm).

Enostavno in poceni ustanavljanje podjetij je ugodno s stališča povečevanja podjetniške aktivnosti, vendar se s tem odprejo tudi nove možnosti za podjetnike s špekulativnimi nameni oziroma s poslovnimi načrti, ki so v realnosti težko uresničljivi. Ob zelo razširjeni plačilni nedisciplini in neučinkovitih, dragih in dolgotrajnih postopkih izterjave dolgov lahko enostavno in poceni ustanavljanje podjetij povzroči tudi stranske stroške. Seveda se s tem odpira večna dilema, kakšno podjetništvo v Sloveniji pravzaprav želimo: množično in v vlogi samozaposlovanja ali v vlogi tehnološkega razvoja in povečevanja produktivnosti. Ker je učinkovitost podjetniškega procesa v Sloveniji predvsem v zgodnjih fazah nizka, zaostanek v dodani vrednosti na zaposlenega v obstoječih podjetjih za evropskim povprečjem pa velik, je za hitrejšo dohitevanje povprečne razvitosti EU potrebno več pozornosti nameniti podjetništvu v inovativnih in hitro rastočih panogah. Poleg uveljavljanja enostavnega, hitrega in poceni ustanavljanja podjetij je treba poskrbeti tudi za več poslovne etike ter z izboljšanjem delovanja sodnega sistema tudi za učinkovito izterjavo dolgov.

Pomen obrtno-poslovnih con in podjetništva za lokalni in regionalni razvoj

V zadnjem desetletju je bilo v Sloveniji zgrajenih več kot sto **poslovnih con** (Idejna zasnova modela razvoja..., 2005), izjemno veliko na podeželju. Polovica novozgrajenih poslovnih con je manjših od 5 ha (Dabo, 2003), v povprečju deluje v coni manj kot dvajset podjetij, v različnem obsegu so prisotna tuja podjetja. Prevladujoča dejavnost je proizvodna, v njenem okviru pa kovinskopredelovalna, elektrotehnična in lesna dejavnost. Proizvodni dejavnosti sledita trgovska in storitvena (predvsem računovodstvo in raznovrstni servisi; Potočnik Slavič, 2008).

Organizacija združenih narodov za industrijski razvoj (UNIDO) **opredeljuje poslovne cone** kot zemljišče, razvito in razdeljeno na poslovne enote v skladu z obsežnim načrtom, ki poleg osnovnih objektov nudi infrastrukturo (elektrika, voda, cestne povezave, telekomunikacije). Namenjene so nastanitvi najemnih podjetij in so zaradi tega instrumenti regionalne gospodarske politike ter orodje za prostorsko planiranje. Prvotno so namenjene proizvodnim, gradbenim, logističnim in storitvenim podjetjem. Lahko vključujejo tudi podjetja, ki se ukvarjajo z malo- ali veleprodajo, vendar omenjene

dejavnosti ne smejo prevladati (namenjene naj bi bile predvsem zaposlenim). Poslovne cone težijo k privabljanju predvsem novih vlaganj tako nacionalnega kot mednarodnega izvora.

Za Slovenijo bi si upali trditi, da je lokacij za razmestitev podjetij dovolj (Dabo, 2003). Problem je v majhnosti lokacij, visokih cenah, v nepovezanosti in razdrobljenosti zemljišč, namenjenim podjetniški dejavnosti, ter omejeni privlačnosti za tuja vlaganja. Na eni strani obstaja velik interes podjetnikov, ki bi radi vlagali in gradili poslovne obrate na ustreznem zemljišču, na drugi strani pa veliko število majhnih, nekonkurenčnih in slabo zasedenih zemljišč, namenjenih podjetniški dejavnosti, ki jih ustanovijo oziroma zgradijo največkrat na pobudo občine. Zato bi bilo smiselno raziskati, kateri motivi potemtakem ženejo slovenske občine, da kljub razmeroma nekonkurenčnim cenam, skromnim površinam, slabi opremljenosti, skromni dodatni ponudbi ustanavljajo lastne cone. Za številne občine je cilj lociranja novih podjetij na območju občine prednostno vezan na pridobitev novih delovnih mest za lokalne prebivalce in s tem izboljšanje socialne in gospodarske strukture občine.

Lokalna skupnost se mora zavedati, da z izgradnjo obrtno-poslovnih con (OPC) ne more pričakovati zgolj pozitivnih učinkov, temveč da se bo morala predvsem dolgoročno soočati tudi z negativnimi posledicami, ki jih OPC prinaša. Le-te izhajajo s področja komunalne ureditve, poselitve, strukturnih sprememb prebivalstva, okoljskih učinkov itd. Občine se velikokrat srečujejo tudi s težavami, kako pridobiti podjetja, ki so največkrat kljub velikemu interesu predvsem zaradi slabe infrastrukturne opremljenosti OPC in visokih cen zemljišča primorana zadovoljevati prostorsko stisko na drugih ugodnejših lokacijah. Seveda predstavlja nezasedenost OPC za občino velik finančni primanjkljaj, še posebej, če je občina majhna in če je v izgradnjo OPC vložila svoja finančna sredstva. V Sloveniji sploh primanjkuje ustrezno opremljenih OPC, kar morda nakazuje, da si v prvi vrsti občine želijo s čim nižjimi stroški in čim hitreje zagotoviti začetne prihodke, vedoč, da v času gospodarske rasti obstaja velika potreba podjetij po novih poslovnih prostorih in da je praktično vsak že minimalno opremljen prostor primeren za zadovoljitev prostorskih potreb podjetij. Občine se morajo pri zasnovi OPC zavedati, da so podjetja vedno bolj preračunljiva in da med občinami in posledično med OPC obstaja konkurenca, ki se odraža v ustrezni komunalni opremljenosti, ceni, lokaciji, dodatni ponudbi in viziji razvoja.

Ker je na demografsko ogroženih in gospodarsko manj razvitih območjih potencialna ponudba zemljišč običajno večja od povpraševanja podjetnikov, je potrebno poiskati lokacije, ki so zanimive za podjetniška vlaganja, jih usposobiti (opremiti) in nato tržiti. Obrnjena pa je situacija na gospodarsko razvitih območjih, kjer je močna podjetniška aktivnost in je zato ponudba zemljišč manjša od povpraševanja podjetnikov. V obeh primerih je smiselno, da država, lokalna skupnost in podjetniki tesno sodelujejo, česar se v Sloveniji do nedavna nismo lotili dovolj načrtno (Dabo, 2003).

Največji motiv, ki vpliva na odločitev za vzpostavitev OPC, je **razvoj podjetništva, pridobitev vlagateljev in odpiranje novih delovnih mest**; problemi prostorskega načrtovanja in okoljski problemi so zaenkrat večinoma v ozadju. Pri **ustanavljanju OPC** so v Sloveniji aktivne večinoma **podeželske občine**, ki želijo na svojem območju urediti prostor za podjetniške aktivnosti. Poslužujejo se različnih rešitev: velika večina se loteva priprave novih lokacij (na primer Novi Jork, Šenčur, Arclin itd.) ali širi že obstoječe (Trata,

Lenart, Vipava itd.), so pa tudi primeri, ko za te namene usposobijo objekte propadlih podjetij (Majšperk-Breg, Podskrajnik, Lesce-Veriga), bivših vojašnic (Tolmin, Vipava) ali rudarskih objektov (Kisovec, Črnomelj). Danes v Sloveniji skoraj ni občine, ki se ne bi ukvarjala z vprašanjem podpore razvoja podjetništva in tudi zagotavljala lokacij za gospodarske aktivnosti. Pri vlaganju v OPC srečujemo različne kombinacije sodelovanja podjetnikov in lokalnih skupnosti. Najpogostejše se projekta lotevajo občine same ali v povezavi s podjetniki.

Številne slovenske občine so že pristopile k načrtovanju in določile lokacije za bodoče OPC ter te lokacije zajele v svojih prostorskih dokumentih. Pri tem se občine ločijo tudi po tem, da nekatere že imajo znane vlagatelje, druge pa še ne. Občine potrebujejo finančno podporo (kot nepovratna sredstva in ugodni krediti). Država pa bi poleg načrtno finančne podpore tovrstnim prizadevanjem občin ogromno pripomogla s poenostavitvijo postopkov v fazi priprave in izvedbe vlaganj, kakor tudi pri prometu z nepremičninami. Ena večjih ovir so postopki pridobivanja vseh potrebnih dovoljenj za razvoj nove OPC, ki se v sedanjih razmerah v Sloveniji merijo v letih, po mnogih izkušnjah tudi do pet in več let. To je za učinkovit razvoj podjetništva odločno preveč. Podjetnik potrebuje prostor za vlaganje v infrastrukturo, ko svojo poslovno priložnost razvije do faze realizacije in ne, ko bo prostor slučajno na voljo. To je verjetno eden ključnih razlogov za nizko odzivnost podjetij na predhodne pozive občin k izrazu namere po gradnji poslovnih prostorov na njihovem območju v naslednjih petih ali desetih letih. Podjetnik se lahko relevantno odzove šele, ko ima realne potrebe po novih poslovnih kapacitetah, zato morajo občine imeti prostore za poslovno dejavnost pripravljene in urejene tudi na zalogo. Podjetnike bo privlačilo poslovno okolje, ki je čim bližje interesom podjetnikov in hkrati lokalnih oblasti.

Temeljne značilnosti podjetništva v Spodnjem Podravju

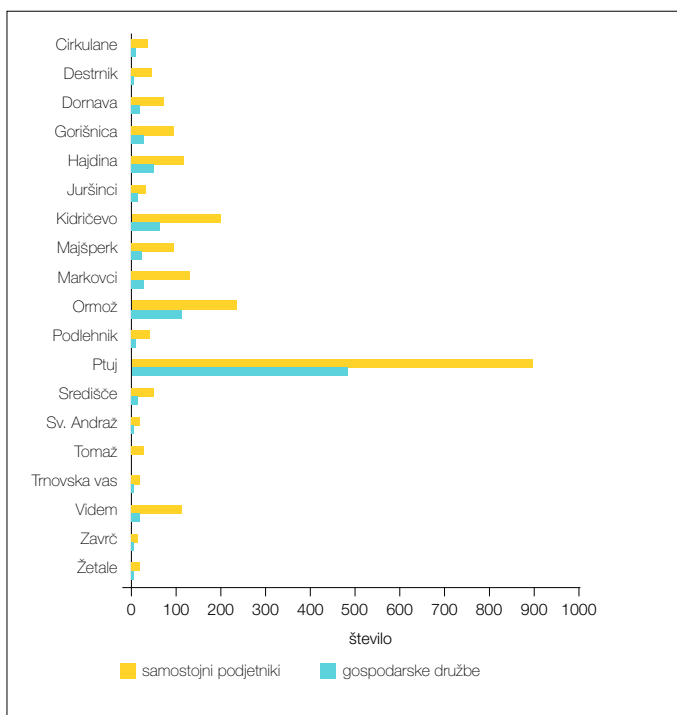
Na območju Spodnjega Podravja so **gospodarske dejavnosti zelo neenakomerno razporejene**. Podjetništvo ima v Spodnjem Podravju naslednje osnovne značilnosti.

- Prihaja do **točkovnih zgostitev** gospodarskih dejavnosti in obratov v tako imenovanih obrtno-poslovnih conah, trenutno jih deluje 12. Večje cone so predvsem na Ravnini ob Dravi: z okoljskega vidika lahko govorimo o vročih točkah Spodnjega Podravja (na primer Industrijska cona Kidričevo, Obrtno-poslovne cone na Ptuj, Industrijska cona Ormož in Obrtno-poslovna cona Ormož).
- Poleg omenjenih obstajajo tudi **industrijsko-obrtno-poslovne cone na robu Ravnine ob Dravi** (npr. Breg-Majšperk), ki so posledica politike policentričnega razvoja.
- V sedanjem času smo priča **nastajanju** (npr. Markovci) **ali načrtovanju** (v občinah Juršinci in Podlehnik) obrtno-poslovnih con po posameznih občinah Spodnjega Podravja.
- Čeprav je večina **drobnih podjetnikov** (do 10 zaposlenih ima kar 2270 podjetij; AJPEŠ, 2008) **zelo prostorsko razpršena** po posameznih naseljih Spodnjega Podravja, do večjih zgostitev prihaja na Ptuj in Ormož.

- Več kot polovica **gospodarskih družb** (skupaj 894 po podatkih AJPEŠa za poslovno leto 2007) ima svoj sedež na Ptuj, osmina (112 gospodarskih družb) pa v Ormožu. V Spodnjem Podravju je tudi okrog 100 pravnih oseb javnega prava (večinoma gre za šole, knjižnice, zdravstvene ustanove in občine), z največjo zgoštevijo na Ptuj in v Ormožu.

Slika 89:

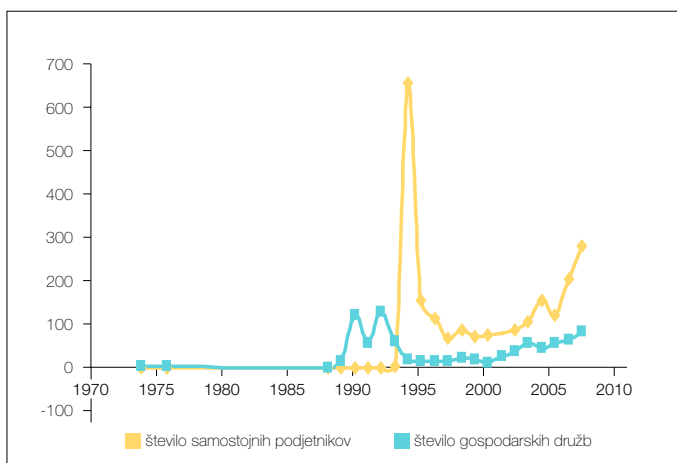
Število samostojnih podjetnikov in gospodarskih družb po občinah Spodnjega Podravja.

Vir: AJPEŠ, 2008.

Slika 90:

Leto ustanovitve podjetij v občinah Spodnjega Podravja.

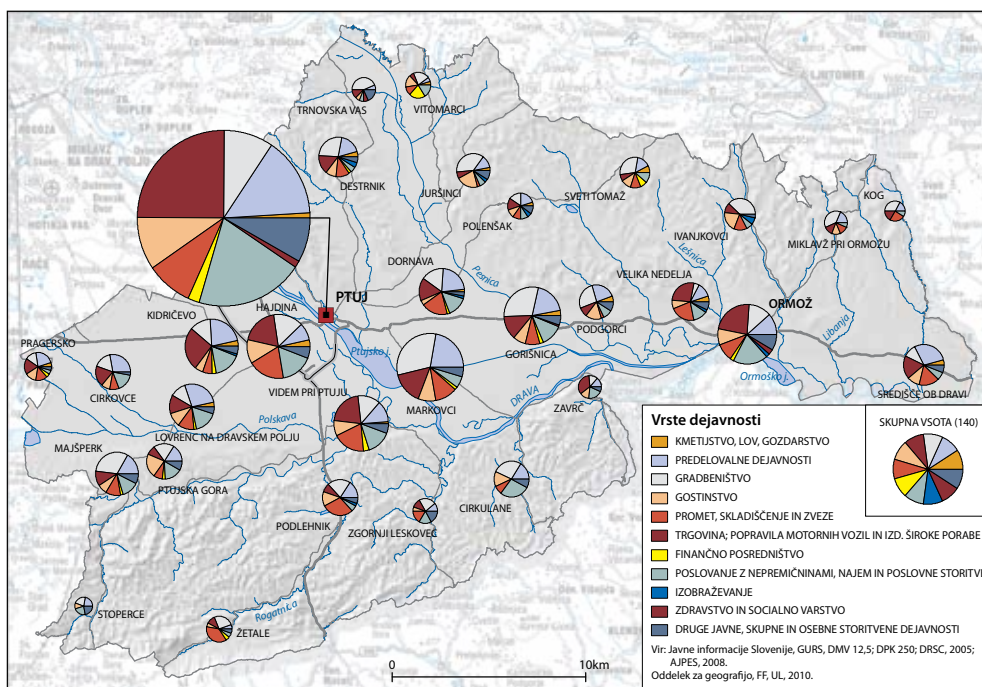

Vir: AJPEŠ, 2008.

S časovnega vidika je razvidno, da so po razpadu preteklega družbenopolitičnega in gospodarskega sistema že v začetku devetdesetih let 20. stoletja najprej nastajale gospodarske družbe (ponekod preurejena in prilagojena nekdanja velika podjetja, nekaj velikih podjetij je bilo ustanovljenih na novo), medtem ko je drobno podjetništvo v tem razvoju zaostajalo za pet let, kar je razumljivo zaradi slabše razvitega individualnega podjetništva in pomanjkanja podjetniške miselnosti. Podobno kot v ostali Sloveniji zasledimo postopen porast podjetniške dejavnosti (pri gospodarskih družbah in samostojnih podjetnikih) po letu 2005, to je v času konjunktura, z najnovejšimi podatki za 2009 pa še ne razpolagamo.

Gospodarska prevlada mestnih območij in posameznih zaposlitvenih središč je razvidna tako iz izvirnega območja dnevnih migrantov (kar je potrdila tudi anketa gospodinjstev na podeželju) kot tudi iz števila podjetij po posameznih naseljih.

Slika 91: Število in dejavnostna struktura samostojnih podjetnikov v Spodnjem Podravju.

Vir: AJPES, 2008.

Industrijske in obrtno-poslovne cone v Spodjem Podravju

Industrijska cona Talum Kidričevo

Poleg pozitivnih gospodarskih učinkov moramo biti pri obrtno-poslovnih conah pozorni tudi na njihove **okoljske učinke**: so velik porabnik prostora, povzročajo degradacijo prsti, uničenje ekosistemov in spremenijo fiziognomijo (fizični izgled) pokrajine. Obenem gospodarski obrati proizvajajo večje, zgoščene količine odpadkov in odpadnih vod, kar

predstavlja obremenitev za površinske vode. Zaradi zračnih emisij škodljivih plinov, ki so posledica industrijskih izpuhov v zrak in povečanega prometa, sta obremenjena zrak in posredno tudi podtalnica. V povezavi z negativnimi okoljskimi učinki velja izpostaviti zlasti Industrijsko cono Talum Kidričevo (na površini 10,73 km² ali kar 15 % ozemlja občine Kidričevo), ki je že desetletja pomembno zaposlitveno središče Spodnjega Podravja. Zaradi velikih okoljskih obremenitev v preteklosti, neugodnih naravnogeografskih dejavnikov in izjemne prometne lege (evropsko pomemben V. železniški koridor, neposredna bližina Phyrinske avtoceste in magistralna cesta Slovenska Bistrica-Ormož) predstavlja **okoljsko problematično vročo točko**. Okoljsko poročilo (2008) tako izpostavlja predvsem vpliv na podtalnico (pronicanje vode skozi opuščena odlagališča rdečega blata in pepela – zlasti od vzhodnega roba odlagališča, preko južnega dela industrijske cone in proti perutninski farmi), pa tudi na prst (kopičenje kovin, zato povečana alkalnost, aluminij, železo, cianidi, mineralna olja itd.). Industrijska cona je velik porabnik vode, vendar se z uporabo zaprtega hladilnega sistema (vzpostavitev v obdobju 2004-2006) poraba zmanjšuje. Zaradi dobre prevetrenosti so regeneracijske in nevtralizacijske sposobnosti pokrajine zmerno do zelo velike, zaradi izpusta škodljivih snovi v višje plasti ozračja, se le-te razredčijo in razpršijo. Z vidika reliefa območje cone ni ogroženo in je sposobno še zelo velike dodatne obremenitve. Regeneracijska sposobnost prsti (distrične rjave prsti) je nizka, zaradi nizkega pH je prst ranljiva predvsem zaradi kemičnega onesnaževanja. Njene samočistilne sposobnosti na območju so nizke predvsem zaradi velike količine odpadkov, ki so posledica obstoječe industrijske strukture. Industrijska cona večinoma porabi energijo, pridobljeno drugje, saj je tovarna največji porabnik električne energije v Sloveniji; poleg nje uporabljajo tudi zemeljski plin in toplotno energijo. Znotraj območja imajo 12 virov hrupa, uspešno je bil saniran prekomeren hrup iz transformatorjev (Ravnanje z okoljem..., 2006). V preteklosti je prebivalce okoliških naselij motila predvsem sežigalnica, na referendumu (2001) so se izrekli proti novi sežigalnici. Prostorska širitev je v dolgoročnem planu predvidena na jugozahodne in zahodne gozdne površine, kar ocenjujemo kot negativno zaradi možnosti povečanega obremenjevanja in tudi z vidika krčenja gozdnih površin. Obenem bi s širitvijo cona mejila neposredno na kmetijske površine, izginil bi tudi pas gozda, ki ugodno vpliva na zmanjševanje vplivov na okolje. Posledično se bo povečalo obremenjevanje in onesnaževanje vodotoka in podtalnice, potrebno je (tudi zaradi zraka) premišljeno načrtovanje novih posegov.

Obrtno-poslovne cone na Ptuju

OPC na Ptuju je ena največjih OPC v Sloveniji (118 ha, sodi med večja sklenjena industrijska območja v Sloveniji; Šimenko, 2006). Locirana je na levem bregu Drave na Ravnini ob Dravi; sega do nasipa reke Drave na jugu, na severu do železniške proge. V grobem se deli v tri sklope: osrednjo cono (več podjetij), objekte Perutnine Ptuj ter objekte Opekarne (40 % površin je namenjenih proizvodni dejavnosti). Severno od mesta (na območju nekdanje opekarne) se nahaja manjša cona Žabjak (6 ha). Trenutno se kaže trend zmanjšanja deleža proizvodnih (le še v osrednjem delu cone) in povečevanje deleža trgovinskih in storitvenih dejavnosti. Slabost je lega na območju stoletnih poplav in obremenjevanje podtalnice, cona se naj v prihodnje ne bi širila.

OPC so veliki porabniki prostora, z njihovo izgradnjo je bila močno zmanjšana biotska raznovrstnost, onesnažujejo zrak, prst, hrup in smrad. Cone imajo zgrajen komunalni

sistem z lastnimi čistilnimi napravami, ki pa ima določene pomanjkljivosti (nedograjenost itd.). Največji proizvajalec odpadnih vod in porabnik vode je Perutnina Ptuj, pritiski so se deloma zmanjšali z zaprtjem klavnice. Obremenjenost podtalnice je velika in presega njene regeneracijske in nevtralizacijske sposobnosti. Očitno je obremenjevanje zraka (hrup, industrijske emisije SO_2 in NO_x , prometne emisije). Prebivalce moti predvsem hrup in gostota prometa na cestah, ki peljejo do con, zlasti, ker so cone razporejene na več lokacijah. Vendar ima zelo veliko vlogo možnost zaposlitve, zato tudi nasploh prebivalci podpirajo njeno delovanje in celo njeno širitev (Šimenko, 2006), ki jo načrtuje tudi občina, zemljišča imajo tudi že spremenjeno namembnost (gre za neposredno območje ob coni na levem bregu Drave, razširitev v okolici Perutnine Ptuj). Predvsem je smiselno urediti kanalizacijo pred predvideno širitvijo, ki bi imela tudi vpliv na zrak (hrup, promet), vodonosnik in prebivalce, ob dejstvu, da je že obstoječa obremenjenost visoka, saj je območje gosto pozidano in gospodarsko intenzivno, s komaj povprečno stopnjo čiščenja odpadnih voda. Z vidika podtalnice širjenje OPC ni priporočljivo, saj je le-ta že zelo ogrožena.

Industrijska cona Ormož in OPC Ormož

Obe coni ležita v južnem predelu občine Ormož, kjer so zaradi ravnine, strnjene in zgostitve poselitve večji pritiski na okolje kot v severnem delu občine, coni na vodotoke nimata večjega vpliva (Rozman, 2008). Obe coni zaradi pozidave predstavljata obremenitev oziroma degradacijo prsti, bodoče širitve so mogoče južno od obstoječe cone (še 13 ha), ali pa med mestno obvoznico in podjetjem Jeruzalem. Na območju OPC je javno kanalizacijsko omrežje le delno izgrajeno (odpadne vode podjetja Carrera Optyl). Coni sta zaradi reliefne odprtosti (velika regeneracijska in nevtralizacijska sposobnost z vidika reliefa) dobro prevetreni. Prebivalci imajo večinoma do njih pozitiven odnos (razen dveh stanovanjskih hiš, ki sta znotraj cone in sta predvideni za rušenje), problem je individualno razdrobljeno lastništvo zemljišč. Predvideva se izgradnja večje industrijske cone, v sklopu katere bo zgrajena tudi regijska deponija komunalnih odpadkov (Gospodarsko središče Oreh - Podravje, 2009).

Analiza izbranih obrtno-poslovnih con na podeželju Spodnjega Podravja: Majšperk-Breg in Novi Jork

V analizo smo vključili dve OPC na podeželju Spodnjega Podravja, to je industrijsko cono Majšperk-Breg in Novi Jork, za kateri smo pripravili tristopenjski vprašalnik:

- vprašalnik za odgovorne osebe na občini, to je običajno za referenta za prostor ali gospodarske dejavnosti oziroma direktorja občinske uprave ali župana;
- vprašalnik za podjetnike, s katerim smo največkrat anketirali lastnike podjetij;
- vprašalnik za lokalno prebivalstvo, anketirano glede na oddaljenost njihovega bivališča od cone; anketirali smo starejše od 18 let ter poskušali dobiti čim bolj reprezentativno populacijo.

Tako se je intervju z občinskimi predstavniki (dva intervjuja) osredotočal na lokacijo in postopek ustanovitve, delovanje in prihodnji razvoj OPC. Podjetnike v OPC (skupaj deset podjetnikov) smo povpraševali glede:

- a. identifikacije podjetja (leto ustanovitve in namestitve, poreklo podjetnikov, vrsta registrirane dejavnosti, število zaposlenih, poreklo zaposlenih in klientov);
- b. odnosa podjetnikov do lokacije;
- c. razvoja njihovega podjetja v povezavi z obstoječo cono.

Anketa lokalnega prebivalstva (37 anket) je pridobivala podatke o:

- a. osebnih podatkih anketirancev;
- b. odnosu lokalnega prebivalstva do OPC (ali so ali bi se potencialno zaposlili v OPC, ali obiskujejo cono, kako so obveščeni o dogajanju v OPC, kakšen izgled ima OPC, ali je pomembna za naselje/občino, problemi, ki so nastopili zaradi OPC, kakšna je povezava OPC z naseljem);
- c. viziji razvoja OPC.

Industrijska cona Majšperk-Breg

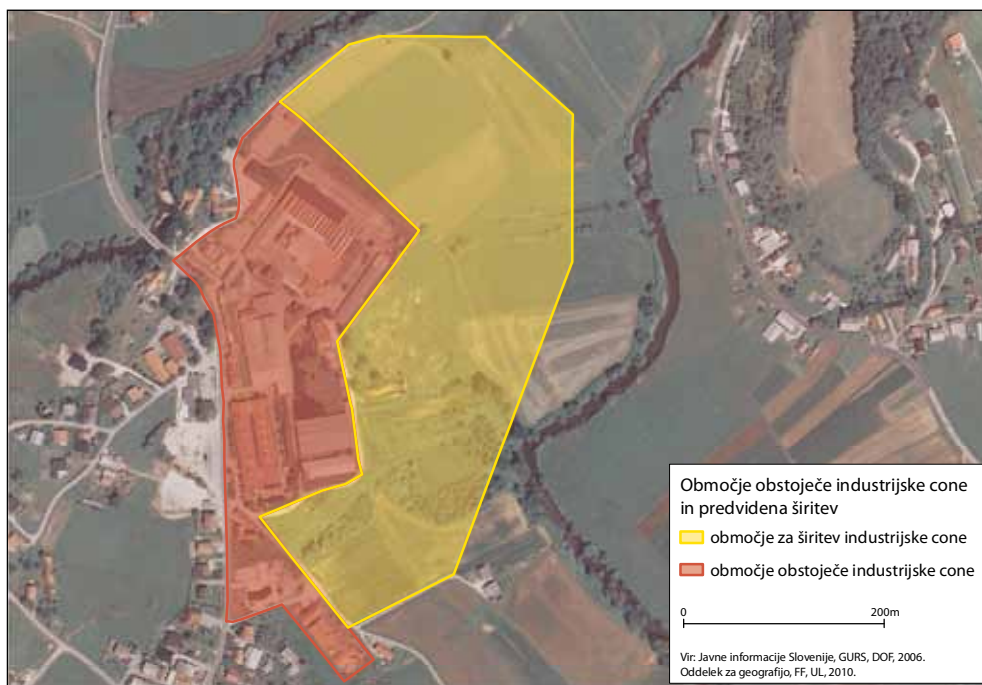
Cona je bila vključena v raziskavo, ker se nahaja na robu Haloz (kot tradicionalno demografsko ogroženega in gospodarsko zaostajajočega obmejnega območja) in je nastala v času policentričnega razvoja Slovenije. V industrijski coni Majšperk-Breg smo izvedli anketo s petimi podjetniki, z naključno izbranimi 20 prebivalci, ki živijo v bližini cone, in z odgovornim predstavnikom občine.

Industrijska cona Majšperk-Breg je bila z odlokom ustanovljena v osemdesetih letih 20. stoletja na območju, ker sta že bili predhodno locirani tovarni Planika (njen obrat je bil vzpostavljen v skladu z državnimi cilji politike policentričnega razvoja) in Tovarna volnenih izdelkov (TVI). S kasnejšimi odloki se je njeno ozemlje povečalo, nazadnje proti vzhodu, vse do meje poplavnega območja reke Dravinje. Danes cona obsega 10 ha, kar jo uvršča med manjše cone v Sloveniji. Navedeni podjetji sta predstavljali pomembno zaposlitveno središče za širše območje Haloz, ker pa se podjetji v času politično-gospodarske tranzicije nista uspeli uspešno in pravočasno prestrukturirati, so ju sredi 90-ih let 20. stoletja zaprli, znotraj cone pa se je naselilo več manjših in nekaj srednjevelikih podjetij. Pobudnik ustanovitve cone je bila takratna Krajevna skupnost Majšperk. V času nekdanje države Jugoslavije, to je ob gradnji prvih industrijskih površin, so zemljišča pridobili z odlokom o razlastitvi, danes pa jih občina odkupuje po ceni 4-6 EUR/m². Glavni problemi pri ustanovitvi cone so bili povezani s pridobivanjem dokumentacije (zapletena in nedorečena zakonodaja) ter z zapleti s sosedi, kar je podaljšalo postopek ustanavljanja cone in naselitve podjetij.

Mnenje občine

Občina Majšperk je zemljišča komunalno opremila (kanalizacija, voda, elektrika, čistilna naprava), podjetja so zgradila objekte. Razvojno in izvedbeno dokumentacijo za komunalno infrastrukturo je pripravila občina oziroma podizvajalci v skladu z javnimi naročili, za objekte pa podjetja sama. Po mnenju direktorja občinske uprave je njihova

Slika 92: Lokacija Industrijske cone Majšperk-Breg (obstoječe površine, potencialno območje širjenja).

cona namenjena dejavnostim, ki so ekološko sprejemljive. Občina namenja razvoju in delovanju cone vsaj 2/3 sredstev, namenjenih razvoju gospodarskih dejavnosti. Vlagateljem občina nudi komunalno opremljeno zemljišče, vzpodbude z nizkimi dajatvami, na razpolago je delovna sila in tudi poceni zemljišča (po približno 20 EUR/m², na Ptuj bi podjetniki odšteli 50-70 EUR/m²; 2007), zato na občini menijo, da je njihova cona konkurenčna v primerjavi s podobnimi v bližini. RRA Bistra Ptuj pomaga pri pripravi finančne perspektive, organizira izobraževanja za pridobivanje sredstev in pomaga iskati sofinancerje. Občinska uprava se zaveda, da lokalni prebivalci nasprotujejo, da se je v coni lociralo podjetje, ki predeluje pnevmatike (potencialni ekološki problemi).

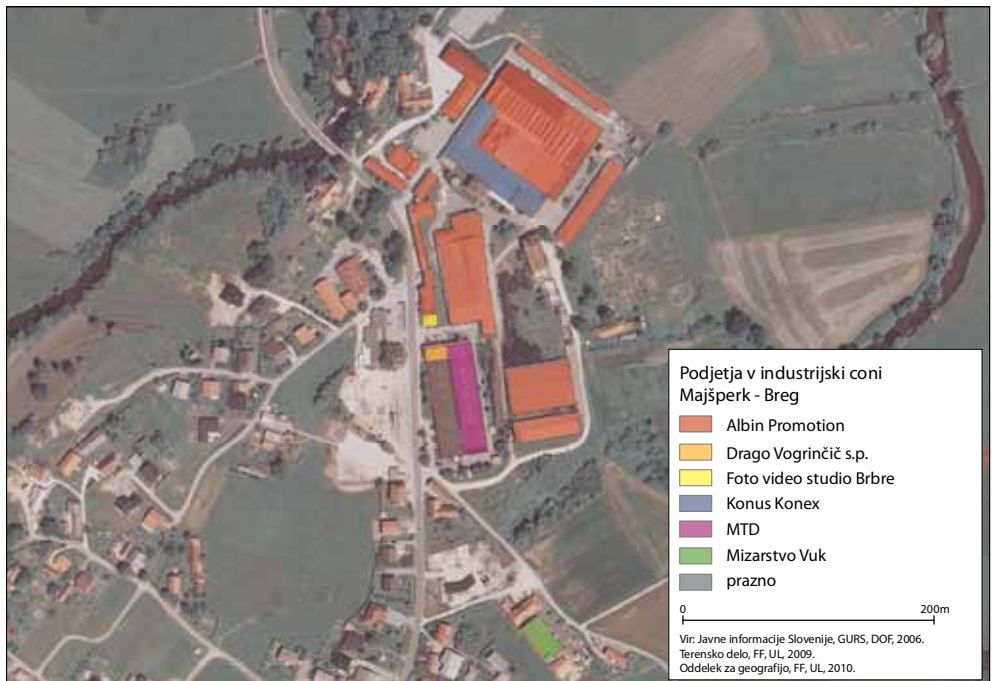
Podjetniki v cono prihajajo iz lokalnega okolja oziroma Spodnjega Podravja. Največji problem v coni z vidika občine je gospodarska oživetev cone in denacionalizacija (polovica zemljišč, predvidenih za širitev, je še v tem postopku). Občina želi s cono obdržati oziroma pridobiti delovna mesta (okrog 400 v letu 2007), saj bi se s tem povečala tudi gospodarska moč prebivalstva, za katerega občina želi, da na tem območju tudi ostane oziroma, da bi se prebivalstvo v občino doseljevalo in da bi se s kakovostnimi ter razvojno naravnanimi podjetji krepila prepoznavnost občine. Občina Majšperk se povezuje z ostalimi haloškimi občinami (predvsem z Zavrčem, kjer je del OPC že aktiven), z Vidmom, Žetalami, Podlehnikom in Gorišnico; z občino Zavrč sodelujejo tudi pri pridobivanju sredstev EU za ustanovitev regijske oziroma t. i. obmejne cone.

Mnenje podjetnikov v industrijski coni Majšperk-Breg

V času izvajanja ankete (novembra in decembra 2007) je bilo v coni 6 **podjetij** (eno podjetje je zavrnilo sodelovanje v anketi), večinoma proizvodno naravnanih (zato je tudi upravičeno ime cone, to je »industrijska«), ki imajo svoje poslovne parterje v Sloveniji, Evropski Uniji in državah bivše Jugoslavije. Od leta 1992 je v coni tudi največje podjetje MTD (d.o.o., 278 zaposlenih), ki ima registrirano proizvodno, storitveno in trgovsko dejavnost. Albin Promotion (d.o.o., 125 zaposlenih, v coni od leta 2005), se ukvarja s tekstilno, avtomobilsko, kovinsko in avdio dejavnostjo. Preostala štiri podjetja imajo manjše število zaposlenih (manj kot 10): mizarstvo (9 zaposlenih, v coni od 2001), proizvodnja transportnih in pogonskih elementov – netkanih materialov in filtrov (6 zaposlenih), foto video studio (podružnica z dvema zaposlenima, v coni od 2001) in trgovina z obutvijo (z dvema zaposlenima, v coni od 2006). Prostor, ki je znotraj cone namenjen trgovini in storitvam, je obrobnegega pomena.

V coni smo anketirali 5 podjetij, tri spadajo med mikro (do 10 zaposlenih) in dve med srednjevelika podjetja (do 250 zaposlenih). Zaposleni prihajajo iz občine Majšperk (večinoma lokalno prebivalstvo se dnevno vozi na delo iz naselij, ki so večinoma oddaljena do 20 km) in sosednjih občin, v podjetjih delajo tudi Romuni in Bolgari. Podjetja so se tu večinoma naselila po letu 2000, le podjetje MTD je prišlo že leta 1992. Podjetja so se v cono naselila, ker jim je nudila večji prostor za potrebe njihove dejavnosti oziroma ker nudi možnost širitve. Dve podjetji sta se v cono preselili iz stanovanjske soseske. Za lokacijo so izvedeli ali od občine ali iz javnega razpisa ali pa povsem slučajno. Trije podjetniki to lokacijo ocenjujejo kot enako ostalim, dva pa kot boljšo, ker je po njihovem mnenju boljše

Slika 93: Podjetja v industrijski coni Majšperk-Breg (stanje 2007).

dostopna, ima urejeno parkirišče, leži izven naselja oziroma nudi več prostora. Podjetja večinoma prihajajo iz domačega okolja. Večinoma v coni podjetniki ne vidijo problemov, če pa že, so povezani s slabo infrastrukturo v coni in dolgotrajno birokracijo. Podjetniki pogrešajo urejeno infrastrukturo in okolico cone. V coni jim je všeč prometna dostopnost, mirno okolje in odmaknjenost od naselja. Tri podjetja nameravajo svojo dejavnost še širiti, eno se namerava preseliti, eno pa ohraniti dejavnost v enakem obsegu. Do povezovanja s sorodnimi podjetji ali podjetji v regiji ne prihaja ali pa le občasno. Podjetniki podobo cone označujejo kot »zadovoljivo«, nekateri pravijo, da je cona sploh nima. Mnenje o sodelovanju z RRA in občino je zelo različno. Zlasti si želijo več nepovratnih sredstev in več podpore občine. Podjetniki ocenjujejo odnos s prebivalci bližnje stanovanjske soseske večinoma kot dober, eno podjetje zatrjuje, da je ta odnos zadovoljiv, eno pa, da je slab. Večina podjetij označuje odnos države do malih in srednjevelikih podjetij kot slab oziroma negativen. Tri podjetja menijo, da se bo cona širila in razvijala; dve podjetji pa, da bo stanje v prihodnosti ostalo nespremenjeno.

Mnenje lokalnega prebivalstva

Anketirali smo tudi 20 prebivalcev, ki živijo v neposredni bližini cone (polovica v naselju Breg, druga polovica pa v Majšperku: 60 % anketirancev je živel več kot 1 km proč od cone, eden je živel v coni), tri četrtine anketirancev je bilo domačinov, anketiranih je bilo 11 moških in 9 žensk. Približno tretjina anketiranih je imela osnovnošolsko, tretjina poklicno in tretjina srednješolsko izobrazbo; dva anketiranca sta dokončala tudi višjo ali visoko izobrazbo. 90 % anketirancev (18 anket) je pripadalo gospodarsko aktivnemu, dva sta se uvrščala med vzdrževano prebivalstvo. Anketirano prebivalstvo je izkazovalo relativno normalno starostno razporeditev (65 % jih je bilo v starosti od 26 do 50 let).

Vsi anketirani so bili mnenja, da je cona pomembna za razvoj naselja oziroma občine. Kot najpomembnejši razlog so navedli razpoložljiva delovna mesta, nekateri pa menijo, da cona pomembno prispeva k razvoju in večji prepoznavnosti kraja oziroma občine. Polovica anketirancev meni, da je cona konkurenčna glede na primerljive cone v sosesčini. Za več kot polovico anketiranih so z ustanovitvijo cone nastopili problemi (tretjina teh problemov ni zaznala): polovica le-teh je izpostavila povečano ekološko obremenitev območja, nekaj se jih je pritožilo zaradi povečanega prometa in posledične obremenjenosti cest ali pa so izpostavili problem lastništva zemlje. 80 % anketiranih (16 anketirancev) meni, da je cona na pogled neurejena.

Tretjina anketiranih lokalnih prebivalcev cono obiskuje redno, tretjina občasno, tretjina cone ne obiskuje. Polovica cono obiskuje zaradi opravljanja nakupov ali storitev ali pa so v coni zaposleni (trije anketiranci). Polovici anketiranih se zdi kakovost življenja v naselju zadovoljiva, 35 % jo označuje kot »visoko«. Za veliko večino anketiranih »visoka« kakovost življenja pomeni življenje v mirnem, urejenem in čistem okolju, v lastnem stanovanju oziroma hiši (polovica anketiranih), ob zagotavljeni zaposlitvi (tretjina zaposlenih), z dobrimi sosedskimi odnosi (5 odgovorov) in v naselju z razpoložljivimi storitvami (4 odgovori). Polovica anketiranih meni, da je neposredna navezava naselja na cono negativna (povzroča probleme, navzkrižje interesov), četrtina jih meni, da je zadovoljiva. Lokalno prebivalstvo (več kot polovica vseh odgovorov) v coni pogreša trgovino

oziroma trgovski center, oziroma so na to vprašanje odgovorili bolj subjektivno (»Kaj pogrešajo v občini?«). Tako številni pogrešajo dom starejših občanov, rekreacijski objekt ali pa nič. 60 % jih meni, da so zadovoljivo obveščeni o dogajanju v coni; informacije o dogajanju večinoma pridobivajo iz več virov, to je iz lokalnih medijev, od občine ali pa se pozanimajo sami. Dobra polovica anketiranih meni, da se je prepoznavnost občine zaradi cone povečala, petina jih meni, da se ni povečala, četrtnina pa o tem ničesar ne ve. Glede prihodnjega razvoja so anketirani domačini zelo različnega mnenja: tretjina jih meni, da se bo pozitivno razvijala (širila in da bo uspešna), tretjina meni, da bo v prihodnje stanje enako sedanjemu (stagnacija cone oziroma srednje uspešno poslovanje podjetij v coni), tretjina pa ima negativno mnenje glede prihodnjega razvoja cone (propad, cona bo v slabem stanju).

Sinteza ugotovitev in priporočila

Glavni problem industrijske cone Majšperk je njena oživitev po propadu večjih tovarn v času tranzicije (tudi obutveno podjetje Planika), vendar je v zadnjem času očitno povečano zanimanje za lociranje dejavnosti na območju obstoječe industrijske cone. Že v času postopne širitve cone se je pojavil problem, ko je občina želela odkupiti zemljišča, saj so bila nekatera še v procesu denacionalizacije, kar je celoten postopek prostorske širitve cone in naselitve podjetij še podaljšalo. Problematično je tudi dejstvo, da se je v industrijsko cono locirala domnevno okoljsko sporna predelava rabljenih avtomobilskih pnevmatik, s čimer se nekateri okoliški prebivalci niso strinjali. Očiten, viden že na prvi pogled, ter zlasti moteč za okoliške prebivalce (ne pa za podjetnike ali občino kot ustanovo), je tudi izgled cone, saj je okolica objektov zelo neurejena, zgradbe so dotrajane in potrebne obnove.

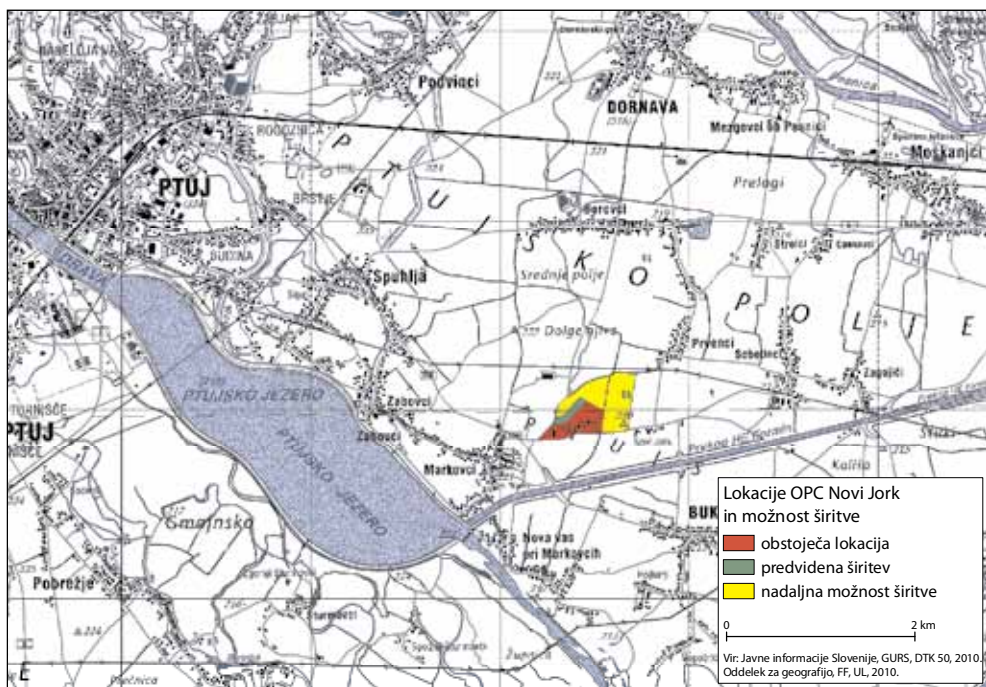
Trenutno se za vzpostavitev dejavnosti v coni zanimajo predvsem večja podjetja, ki iščejo nižje kvalificirano in cenejšo razpoložljivo delovno silo. Dolgoročno bi bilo za razvoj občine in okolice smotrnejše vzpodbujati prihod inovativnih in višje tehnološko razvitih podjetij. V starem obratu je predvidena izgradnja trgovskega središča, kar bi v cono privabilo več obiskovalcev in posledično verjetno vplivalo tudi na spremenjeni zunanji izgled cone. Obenem bi v cono prišle številne nove storitve in funkcije, kar pa bi lahko povečalo verjetnost nasprotujočih interesov in neusklajenega delovanja. Hkrati je vprašljiva tudi rentabilnost izgradnje novega trgovskega središča. Optimalna bi bila naselitev lokalnih podjetij, ki bi zaposlovala številčno (manj in bolj usposobljeno) delovno silo.

Obrtno-poslovna cona Novi Jork

OPC Novi Jork je bila vključena v podrobnejšo analizo, ker je novonastala (podobno kot cone v Šenčurju, Arclinu, Kokrici pri Kranju, Hrpeljah-Kozini, Slovenskih Konjicah, Ljutomeru, Benediktu v Slovenskih goricah itd.) in se ni razširila na obstoječih degradiranih industrijskih površinah. Na pobudo občine Markovci se je v letu 2002 začela gradnja cone, ki se zaenkrat razteza na 12 ha in ima tudi možnost širjenja.

Anketa je bila izvedena na občini, anketirali smo vseh 5 podjetij, ki so bila ob koncu leta 2007 nastanjena v coni, in 17 lokalnih prebivalcev.

Slika 94: Lokacija OPC Novi Jork na Dravskem polju.

Mnenje občine

Občina Markovci se je za ustanovitev OPC odločila, da bi lokalnemu prebivalstvu zagotovila delovna mesta in zmanjšala brezposelnost. Kot vlagateljica in izvajalka je celoten postopek ustanovitve OPC izpeljala sama: po nakupu zemljišč je bil izdelan zazidalni načrt, nato pa izdan razpis za zainteresirana podjetja. Glede na želje in potrebe podjetij je bila izvedena parcelacija; pred začetkom gradnje je bil izdelan tudi načrt izgradnje infrastrukture. OPC je bila odprta v predvidenem časovnem okviru, brez večjih problemov. Občina je bila lastnica približno polovice območja, predvidenega za izgradnjo OPC. Območje je neprimerno za kmetijsko rabo, saj je bila na tej lokaciji gramoznica; lokacija je bila izbrana tudi zaradi zadostne oddaljenosti od naselja Markovci. Preostalo območje so sestavljale pretežno gozdne površine, ki jih je občina odkupila od lastnikov po ceni 6,15 EUR/m². Občina je financirala nakup zemljišč ter izgradnjo komunalne infrastrukture, podjetja pa financirajo izgradnjo stavb. Dokumentacijo je pripravilo podjetje Arh glede na potrebe, ki jih posreduje strokovna služba na občini. Gradnja v OPC poteka v skladu z zazidalnim načrtom, ki predstavlja pogoje in omejitve za nove lastnike parcel; v primeru, da jim le-ta ne ustreza, lahko na lastne stroške predlagajo spremembe.

Gospodarska usmeritev cone je »mešana« (predvsem v smislu raznovrstnih dejavnosti): v coni je zaenkrat 5 podjetij, ki se ukvarjajo s predelavo kovin, trgovino in montažo, pridelavo naravnih ekstraktov ter gradbenimi deli. Občina si prizadeva za namestitev okolju prijaznih dejavnosti, kar je opredeljeno tudi v občinskem odloku. OPC v sedanjí fazi za občino ne predstavlja velikega finančnega bremena, saj se za gradnjo in delovanje namenijo sredstva, ki jih občina prejema od podjetij. Občina Markovci približno 30 %

Slika 95: Orientacijska karta OPC Novi Jork in možnosti njenega širjenja.

sredstev namenja za razvoj gospodarskih dejavnosti, 5 % občinskega proračuna pa za OPC. Delovanje OPC je za občino ekonomsko donosno: občini dohodek predstavlja dohodnina in nadomestilo za uporabo stavbnih zemljišč. Občina nudi vlagateljem nakup zemljišč po ugodni ceni (17 EUR/m²); nakup je mogoč z dvoletnim moratorijem in triletno odplačilno dobo brez obresti; v bodoče bo cena zemljišč tržna.

Zaenkrat zaradi OPC v občini ni večjih problemov; nekatera podjetja niso zaključila gradnje v dogovorjenem roku. Zaradi urejenosti OPC je povečana prepoznavnost občine. Z OPC v sosednjih občinah se zaenkrat zaradi pomanjkanja interesa še ne povezujejo, čeprav občine medsebojno dobro sodelujejo, skupaj pripravljajo programe in se prijavljajo na razpise. Župan meni, da OPC širšega območja ne predstavljajo konkurence; tudi odnos lokalnega prebivalstva do OPC se mu zdi zelo pozitiven, saj je OPC dovolj oddaljena od naselja in v njej ni posebej motečih dejavnosti. V načrtu je širitev proti severu (za 2 ha) ter zelo verjetna širitev proti vzhodu.

Ugotovitve anketiranja podjetnikov

V OPC Novi Jork prevladujejo mikro in majhna **podjetja** (dve podjetji imata do dvajset zaposlenih, tri pa nad 20, največje podjetje ima 42 zaposlenih), ki so se v OPC naselila od 2003 do 2005. Podjetniki prihajajo s širšega območja Slovenije (Ljubljana, Bled, Dornava, Maribor, Novo mesto), so tako domačini kot priseljenci; zaposleni pa večinoma prihajajo iz sosednjih občin. Podjetniki so izbrali to lokacijo zaradi ugodne cene, razpoložljivega prostora in možnosti za širitev (kar 4 podjetja so se v cono preselila iz stanovanjske

Slika 96: Skica podjetij v OPC Novi Jork.

soseske). Za lokacijo so izvedeli od občine ali pa so jim informacijo posredovali znanci. Večini podjetij se ta lokacija zdi boljša od primerljivih, ker leži izven naselja, nudi več prostora, je dobro dostopna in ima urejeno infrastrukturo ter je cenovno ugodna. Klienti prihajajo iz Slovenije in držav Evropske Unije.

Podjetniki večinoma v cono niso navedli problemov, le eden je izpostavil nezanimanje občine. V OPC pogrešajo gostinski oziroma lokal s hrano, večjo urejenost občine (delna neurejenost je razumljiva zaradi faze izgradnje). Podjetnikom je všeč, da je cona odmaknjena od naselja in odlično dostopna. Tri podjetja načrtujejo širitev dejavnosti, eno ohranitev v enakem obsegu, eno pa razmišlja o zaprtju (zaradi nejasne gospodarske situacije). Večina podjetij se povezuje s sorodnimi podjetji, predvsem na regijski ravni. Podjetniki so splošno podobo OPC Novi Jork ocenili kot »zadovoljivo«, bolj pozitivno kot negativno; imajo pa raznovrstne izkušnje s sodelovanjem z RRA in občino. Predlagajo več nepovratnih sredstev za podjetništvo in več podpore občine. Odnos s prebivalci Markovcev je dober. Vsi so kritizirali odnos države do mikro, majhnih in srednjevelikih podjetij. Vsa anketirana podjetja imajo pozitivno mnenje glede prihodnjega razvoja OPC Novi Jork, saj menijo, da se bo širila in razvijala.

Mnenje anketiranih lokalnih prebivalcev

Med **lokalnimi prebivalci** smo izvedli 17 anket, večinoma so anketiranci prihajali iz Markovcev in sosednjih naselij (Bukovci, Stojnci; 76 % anketirancev je živel več kot 1 km proč od OPC; 82 % anketirancev je bilo domačinov). V anketo so bile vključene vse

starostne skupine: največ anketirancev (8) je bilo v starosti od 26 do 50 let, nato v dobi od 51 do 70 let (6 anketirancev), medtem ko je bilo mlajše in še starejše prebivalstvo manj zastopano. Ta porazdelitev se je pokrivala s cilji naše raziskave, saj smo želeli vključiti predvsem delovno aktivno prebivalstvo. Anketa je enakovredno vključevala moško in žensko prebivalstvo. 41 % anketiranih je dokončalo srednjo šolo, 35 % anketirancev je doseglo več kot srednješolsko izobrazbo.

Polovica anketiranih meni, da je cona urejena, za drugo polovico je izgled »zadovoljiv«. 88 % anketiranih (15 anket) meni, da je OPC pomembna za razvoj naselja, pa tudi zaradi novih delovnih mest, ker omogoča razvoj kraja oziroma občine ter prispeva k povečanemu občinskemu proračunu. Glede konkurenčnosti s sosednjimi OPC so se pokazala zanimiva razmišljanja lokalnega prebivalstva: kar 7 (41 %) jih meni, da cona ni primerljiva z ostalimi, kar gre verjetno pripisati majhnosti cone v primerjavi z gospodarskimi conami na Ptuj ali Lenartu; 6 jih meni, da je srednje konkurenčna glede na OPC v sosednjih naseljih. 76 % (13 anketiranih) meni, da z izgradnjo in delovanjem OPC za njih in občino kot celoto, niso nastopili nikakršni problemi. 13 anketiranih občasno obiskuje OPC, 71 % (12 anketirancev) zaradi nakupov in storitev. Dva anketiranca sta v coni že zaposlena.

14 anketirancev (82 %) meni, da je kakovost življenja v njihovem naselju zadovoljiva, pri čemer je pomembno poudariti, da je za anketirance »visoka kakovost življenja« pretežno sestavljena iz posedovanja lastnega stanovanja oziroma hiše, mirnega, urejenega in čistega okolja, zagotovljene zaposlitve in občutka varnosti. 9 anketiranih meni, da je povezava OPC z naseljem dobra (fizična povezanost, sodelovanje poteka), 6 anketirancev pa je zatrnilo, da je povezava zadovoljiva (cona in naselje se počasi povezujeta, tudi preko opravljenih nakupov in drugih storitev). Lokalno prebivalstvo v OPC nič ne pogreša, ali pa pogrešajo kakšno trgovino oziroma trgovski center, banko in pošto, dom za starejše občane – ti odgovori so verjetno odraz tega, da so ob navajanju, kaj pogrešajo, enostavno tudi preslišali del vprašanja, to je kaj pogrešajo v OPC in ne kaj pogrešajo v občini nasploh (zato tudi odgovor »dom starejših občanov«). 65 % (11 odgovorov) jih meni, da so lokalni prebivalci dobro obveščeni o dogajanju v OPC (vrste dejavnosti, predvidene širitve itn.), 5 jih meni, da so obveščeni »zadovoljivo«. Največ anketiranih (53 %) informacije o OPC dobiva preko lokalnih medijev, nekaj tudi od občine ali sami pridejo do informacij. Tretjina anketiranih meni, da se je zaradi cone povečala prepoznavnost občine, tretjina zatrjuje, da se je prepoznavnost »malo« povečala, tretjina o tem nima mnenja. 94 % anketiranih (16 anketirancev) meni, da se bo cona v prihodnje razvijala, širila in bo uspešna.

Sinteza ugotovitev in priporočila

Prometno dostopna in od naselja Markovci fizično ločena novoustanovljena OPC Novi Jork, ki privablja predvsem mikro in mala lokalna podjetja, je v prvih letih obstoja pritrdila predvsem pozitivnim gospodarskim vidikom ustanavljanja manjših OPC na podeželju, saj omogoča preselitev podjetnikov z območij strnjene poselitve in prispeva k posledičnemu zmanjšanju nasprotujočih interesov. Hkrati je pomemben zaposlitveni dejavnik in vsaj v začetni fazi pomemben pozitiven signal, ki ga mala občina oddaja v regionalno okolje. Tovrstni pozitivni primeri tudi prispevajo k iskanju vzrokov, zakaj so OPC-jem bolj naklonjeni tudi lokalni prebivalci vzhodne Slovenije (medtem ko lokalno prebivalstvo v zahodni Sloveniji izgled cone večinoma moti, obenem se

bolj intenzivno in kritično odzivajo glede okoljskih in zlasti povečanih prometno-infrastrukturnih obremenitev). Odločilnega pomena bodo prihodnje razvojne usmeritve malih podeželskih OPC, povezane s širitvijo obstoječih površin in privabljanjem ter vsaj srednjeročnim »zadrževanjem« okoljsko sprejemljivih podjetij, saj za male občine predstavljajo potencialne nezapolnjene površine v OPC veliko gospodarsko škodo.

Viri in literatura

- Agencija Republike Slovenije za okolje, 2008. Poročilo o okolju v Republiki Sloveniji. <http://www.arso.gov.si/>. (citirano: 29.11.2008).
- AJPES, 2008. Podatki o gospodarskih družbah, samostojnih podjetnikih, zasebnem in javnem pravu za poslovno leto 2007.
- Dabo, P., 2003. Ustanavljanje in razvoj podjetniških con v Sloveniji. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta, 41 str.
- Gospodarsko središče Oreh - Podravje, 2008. <http://www.maribor.si/dokument.aspx>. (citirano: 10.1.2009)
- Idejna zasnova modela razvoja Mrežne obrtno poslovne cone občin Goriškega in Ravnjskega, 2005. Martjanci, 30 str.
- Pogačnik, A., 2005. Prispevek k integraciji prostorskega, socialnega, gospodarskega in okoljskega načrtovanja. Dela 24, str. 49-59.
- Potočnik Slavič, 2008. Endogeni razvojni potenciali podeželja. Doktorska disertacija, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana, 361 str.
- Potočnik Slavič, 2010. Geografski vidik lokacije obrtno-poslovnih con na slovenskem podeželju. IB rev., letn. 44, št. 1, Ljubljana, str. 43-55.
- Ravnanje z okoljem ter varnost in varstvo pri delu, 2006. Tallum Kidričevo. http://www.talum.si/pdf/Okolje_varnost_2007.pdf. (citirano: 11.3.2009)
- Rebernik, D., Lampič, B., Mrak, I., Potočnik Slavič, I., Pak, M., Repe, B., Špes, M., Zupančič, J., Gačnik, A., 2010. Značilnosti regionalnega razvoja in razvojni potenciali Spodnjega Podravja, aplikativni raziskovalni projekt, zaključno poročilo. Filozofska fakulteta, Znanstveno-raziskovalno središče Bistra, Ljubljana, 254 str.
- Rozman, R., 2008. Geografske zasnove za pripravo lokalnega programa varstva okolja občine Ormož – magistrsko delo. Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana, 209 str.
- Sajko, J., 2008. Podjetništvo še na nizki ravni. Delo (20. 5. 2008), str. 10.
- Šimenko, R., 2006. Geografsko vrednotenje industrijske cone na Ptuj. Diplomsko delo. Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana. 74 str.
- Terensko delo, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2009.
- Žakelj, L., 2006. Podjetniška aktivnost in podjetniško okolje v Sloveniji. Delovni zvezki UMAR, 4/2006, 38 str.

Izstopajoči okoljski problemi kot ovira »ekoregije«

Barbara Lampič, Metka Špes

Dinamičen gospodarski razvoj, večja selitvena dinamika in prebivalstveni razvoj se v zadnjih letih vse bolj odražajo tudi v prostoru; povečuje se obseg pozidanih površin, dolžina in število avtocest in hitrih cest, razvijajo se nove gospodarske cone, v katere se umeščajo raznovrstne gospodarske dejavnosti, povečujejo se okoljska bremena itd..

Pri zagotavljanju trajnostnega regionalnega razvoja pa še vedno temeljno izhodišče predstavljajo naravni potenciali regije, pri usmerjanju razvoja posameznih dejavnosti je ključnega pomena poznavanje in upoštevanje sposobnosti (naravnega) okolja, da nevtralizira oziroma zmanjša učinke človekovih posegov. Pred več kot desetletjem izvedena študija ranljivosti okolja za območje Spodnjega Podravja (Brečko et al., 1996) je zelo jasno opozorila, kako občutljivi so v regiji predvsem **vodni viri**, zlasti območja podtalnice in manjši vodotoki, ki jih vodnoekološko označujejo izjemno nizki poletni pretoki. Že vrsto let je stanje podzemne vode Dravskega polja eno najbolj zaskrbljujočih oziroma kar akutnih na državnem nivoju in kaže na njeno veliko in stalno obremenjenost predvsem z nitrati in pesticidi (ARSO, 2010).

Ustrezno stanje podzemnih voda, ki predstavljajo v Sloveniji najpomembnejši vir pitne vode (z njo se oskrbuje kar 95 % slovenskega prebivalstva), je velik nacionalen interes. Zato je s posebnimi uredbami zaščitenih osem vodonosnikov; Ljubljanskega polja, Ljubljanskega barja, okolice Ljubljane, Selniške dobrove, Limbuške dobrove, Dravskega polja, Dravsko-Ptujskega polja, Apaškega polja in Rižane. Na vseh glavnih vodovarstveni območjih v Sloveniji se na območju vseh treh režimov varovanja nahaja dobrih 57.049 ha kmetijskih zemljišč, od tega 1762 ha v najožjem, 8884 ha v ožjem in 46.402 ha v širšem vodovarstvenem območju. (Kranjc et al., 2008)

Na območju Dravskega in Ptujskega polja varovanje vodnih virov zagotavljata:

- Uredba o vodovarstvenem območju za vodno telo vodonosnikov Ruš, Vrbanskega platoja, Limbuške dobrove in Dravskega polja (Ur. l. RS, št. 24/07).
- Uredba o vodovarstvenem območju za vodno telo vodonosnikov Dravsko-ptujskega polja (Ur. l. RS, št. 59/07).

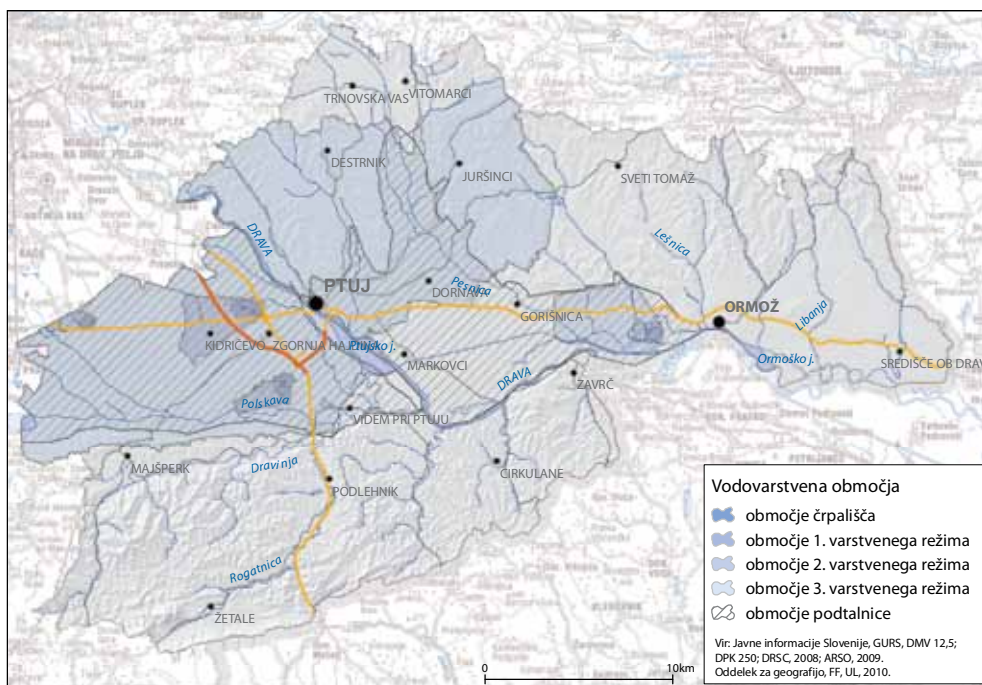
Obe uredbi določata vodovarstveni režim in čas, v katerem morajo lastniki zemljišč na tem območju svoje delovanje prilagoditi določbam. Za prebivalce Spodnjega Podravja je odločilnega pomena Uredba o vodovarstvenem območju za vodno telo vodonosnikov Dravsko-ptujskega polja, saj naj bi na podlagi predvidenih omejitev oziroma prilagoditev človekovih dejavnosti omogočila postopno izboljšanje kakovosti podtalnice in dolgoročno ustrezno oskrbo s kvalitetno pitno vodo.

Onesnaženost voda

Pri onesnaženosti vodotokov se najpogosteje srečujemo z nitrati in ostanki pesticidov. Dosedanje meritve kakovosti površinskih voda kažejo na Dravi izboljšanje njene kakovosti, po drugi strani pa se je po letu 2006 povečala koncentracija metaklora in pesticidov v Pesnici. Povečana koncentracija metaklora je tudi v Dravinji (Cvitanič, 2008). Realna je domneva, da so bolj onesnaženi še nekateri drugi manjši vodotoki (npr. Studenčnica - Hajdinska in Turniška, Grajena, Rogoznica), predvsem zaradi intenzivne kmetijske pridelave (velike porabe mineralnih gnojil in fitofarmacevtskih sredstev), neurejenih izpustov komunalnih odpadkov iz naselij in neprečiščenih tehnoloških odpadnih vod iz industrije, a meritve doslej še niso opravili (Rozman, 2008). Kmetijsko obremenjevanje se praviloma manj odraža pri površinskih, tekočih vodah, saj se te vode hitreje obnavljajo in imajo večje samočistilne sposobnosti (Lampič, 2002). V Dravinji je bilo na merilnem mestu Videm pri Ptujju določeno slabo kemijsko stanje zaradi preseženih vrednosti metolaklora. Letna povprečna vrednost je znašala 0,24 in je presegla mejno vrednost 0,1. Metolaklor je herbicid, ki se ga uporablja za zatiranje plevelov tako v kmetijstvu, kot ob cestah in pri vzgoji okrasnih rastlin. Pogosto se ga uporablja po setvi oziroma po vzniku koruze. Vzrok za slabo kemijsko stanje Dravinje je zelo verjetno v rabi herbicidov na kmetijskih površinah, ki predstavljajo velik delež rabe v zaledju (ARSO, Kakovost voda v Sloveniji, 2008).

V velikih **rečnih akumulacijah**, kot sta Ptujsko in Ormoško jezero, je proizvodnja fitoplanktona glede na stanje hranil, ki v obeh primerih kaže evtrofno stanje, manjša od pričakovane. Razlog je razmeroma velika pretočnost. Zlasti Ormoško jezero zaradi

Slika 97: Podtalnica in vodovarstvena območja obsegajo pomemben del Spodnjega Podravja.

stalnega pretoka težko uvrstimo med jezera, zato fitoplankton oziroma vsebnost klorofila ni povsem relevanten parameter za oceno trofičnosti (ARSO, Kakovost jezer v letu 2009).

Kmetijsko obremenjevanje se najbolj odraža v **podtalnici**, ki je posledično obremenjena predvsem z nitrati, ki so tudi prvi pokazatelj agrarnega onesnaževanja. Poleg nitratov velja podobno tudi za ostanke pesticidov. Podtalnica na območju Spodnjega Podravja obsega kar 25.188 ha, kar predstavlja skoraj 30 % celotnega območja, črpališč pitne vode pa je v regiji 13 (ARSO, Vodovarstvena območja, 2009).

Za razumevanje obremenjenosti vode je ključno poznavanje njenih samočistilnih in regeneracijskih sposobnosti. **Pokrajinsko občutljivost območij podtalnice** opredeljujemo z vrednotenjem naravnogeografskih lastnosti območja (njene izdatnosti, debeline vodonosnika, globine podtalnice, prepustnosti krovne plasti itd.). Največji vpliv na kakovost podtalnice ima kmetijstvo, ki predstavlja ploskovni vir onesnaževanja in je najpogostejši glavni krivec za naraščanje vsebnosti nitratov in škodljivih snovi v podtalnici (Brečko, 1998; Rejec Brancelj, 2001). Zato je vrednotenje intenzivnosti in obsega vplivov kmetijske dejavnosti v nadaljevanju še toliko pomembnejše, saj nakazuje nekatere ključne vidike in možnosti za postopno omilitev tega akutnega okoljskega bremena regije.

Pokrajinsko občutljivost območja podtalnice Ravnine ob Dravi je po mnenju Brečkove (1998) »zmerna«. Pri obnavljanju podtalnice je poleg padavin zelo pomembna infiltracija vode iz rek, ki na račun onesnaženosti površinskih voda povečuje tudi ranljivost podtalnice. Med občutljiva območja podtalnice z majhno dinamično izdatnostjo in plitvo gladino se uvršča Ptujsko polje. Za obnavljanje podtalnice in njeno kakovost je najbolj odločilno prenikanje padavin in to kljub temu, da so skupne količine majhne (800 do 1000 mm) in z viški v topli polovici leta. Prenikajoče padavine izpirajo presežke hranil in ostanke pesticidov.

Preglednica 37: Ocena pomembnejših kazalcev za vrednotenje samočistilnih sposobnosti podtalnice.

Kazalec vrednotenja	Dravsko polje	Ptujsko polje
Dinamična izdatnost podtalnice*	Zelo velika (1)	Srednja (3)
Debelina vodonosnika	12 – 20 m (2) Debel	4 – 12 m (3) Srednje debel
Globina (do) podtalnice**	11 – 14 m (2) Globoka	3 – 8 m (3) Podtalnica plitvo pod površjem
Prepustnost krovne plasti vodonosnikov	Prepustna (4) zahodni del slabo prepusten (2)	Prepustna (4) dolina Pesnice slabo prepustna (2)
Ocena regeneracijskih in nevtralizacijskih sposobnosti	Zmerna (2)	Nizka (3)

Vir: Brnot, 1998

Opomba:

***Dinamična izdatnost podtalnice:** Pretok podtalnice skozi vodonosne plasti.

****Globina podtalnice:** Globlje ko je podtalnica, bolj je zaščiten pred površinskim onesnaževanjem, saj jo krovna plast ščiti s filtrskimi značilnostmi. Pomembno je tudi nihanje talne vode preko leta.

Pri vsakem kazalcu podana tudi kvantitativna ocena od 1 (ugodno) do 4 (neugodno).

Po oceni Brnotove (1998) so regeneracijske in nevtralizacijske sposobnosti podtalnice Dravskega polja zmerne, predvsem zaradi njene velike količine. Zaradi prepustne krovne plasti in prsti pa je zelo izpostavljena vplivom s površja in na to bi morali biti usmerjevalci prostorskega razvoja in dejavnosti v prostoru še posebej pozorni. Regeneracijske sposobnosti podtalnice Ptujkega polja pa so nizke, saj je njena dinamična izdatnost nižja pa tudi podtalnica leži plitveje pod površjem. V ravninskih rečnih dolinah, kjer prevladujejo vodonosniki z medzrnsko poroznostjo, so hkrati najugodnejši pogoji za intenzivno kmetijstvo, vzporedno pa so razvite tudi druge dejavnosti (industrija, obrt, ...).

Vodonosnik Dravskega polja izkazuje visoke obremenitve podzemne vode z nitrati in pesticidi (predvsem atrazin in njegov razgradnji produkt desetil-atrazin, na merilnem

Preglednica 38: Kemijsko stanje podzemne vode na merilnih mestih Dravskega polja (na območju Spodnjega Podravja) v letu 2008.

Merilno mesto	Parameter	Koncentracija	Kemijsko stanje
Brunšvik	Nitrati	86,5 mg NO₃/l	Ne ustreza
	Atrazin	0,24 µg/l	
	Destil-atrazin	0,16 µg/l	
	Prometrin	0,33 µg/l	
	Vsota pesticidov	0,73 µg/L	
Šikole	Nitrati	70,5 mg NO₃/l	Ne ustreza
	Atrazin	0,25 µg/l	
	Destil-atrazin	0,13µg/l	
	Vsota pesticidov	0,38 µg/l	
Kidričevo	Nitrati	68,5 mg NO₃/l	Ne ustreza
	Atrazin	0,86 µg/l	
	Destil-atrazin	0,30µg/l	
	Vsota pesticidov	1,16 µg/l	
Skorba	Nitrati	46,5 mg NO₃/l	Ne ustreza
	Atrazin	0,17 µg/l	
	Destil-atrazin	0,15µg/l	
	Vsota pesticidov	0,32 µg/l	
Lancova vas	Nitrati	91,0 mg NO₃/l	Ne ustreza
	Atrazin	0,06 µg/l	
	Destil-atrazin	0,06µg/l	
	Vsota pesticidov	0,16 µg/l	
Dornava	Nitrati	39,0 mg NO₃/l	Ustreza
	Atrazin	0,06 µg/l	
	Destil-atrazin	0,07µg/l	
	Vsota pesticidov	0,13 µg/l	

Vir: Poročilo o kakovosti podzemne vode v letu 2008, ARSO, 2009.

Opomba: Z rdečo so označene koncentracije, ki presegajo mejne vrednosti.

mestu Brunšvik še prometnin), na posameznih merilnih mestih pa tudi s kromom, manganom in kalijem, kar kaže na to, da je podtalnica Dravsko-Ptujskega polja med najbolj onesnaženimi v Sloveniji (ARSO, Poročilo o kakovosti podzemne vode, 2009).

Slabo oziroma neustrezno kemijsko stanje je opredeljeno na osnovi rezultatov meritev vsebnosti nitratov in pesticidov. V letu 2008 je kakovost neustrezna na petih od šestih merilnih mest, samo na merilnem mestu Dornava niso presežene mejne vrednosti koncentracije nitratov in pesticidov (50 mg NO₃/l za nitrate in 0,10 µg/l za posamezen pesticid).

Statistično značilen trend naraščanja koncentracij nitratov je za obdobje od 1998 do 2008 ugotovljen kar na treh merilnih mestih in sicer na lokaciji Brunšvik, Kidričevo in Šikole. Ugotavljamo, da se kaže največja obremenjenost osrednjega dela vodnega telesa. Na vseh treh mestih sta vzrok onesnaženosti kmetijstvo, na kar poleg onesnaženosti z nitrati kažejo tudi visoke koncentracije atrazina (ARSO, Poročilo o kakovosti podzemne vode, 2009).

V predstavljenem stanju še ni ustreznih podatkov o obremenitvah podzemne vode in tudi površinskih voda z drugimi možnimi, sodobnimi onesnaževali, med katerimi je potrebno izpostaviti organske kositrne spojine, terciarni butilmetileter (MTBE – aditiv bencinskih pogonskih goriv) ter značilne predstavnike endokrinih motilcev (nonil- in oktil-fenole ter derivate ftalne kisline, naravnih hormonov in ostankov zdravil). Obremenitev vodnega prostora z onesnaževali te vrste predstavljajo zaradi širjenja urbaniziranih območij, prometne infrastrukture in še nadaljnje intenzifikacije kmetijske proizvodnje veliko resnejši problem od obstoječih (nitrati in pesticidi), predvsem pa pomenijo resno tveganje varne regionalne oskrbe s pitno vodo. (Kranjc et al., 2008)

Dejavnosti, ki onesnažujejo vode

Izpostavljeni so le tisti človekovi pritiski oziroma dejavnosti, ki neposredno ali posredno vplivajo na opisano slabo stanje voda Spodnjega Podravja. Celovita predstavitev problematike bi morala vključevati tudi podrobnejše analize pritiskov zaradi poselitve, industrije, prometne infrastrukture idr., opozarjamo pa na nekaj problemov, ki so lahko za bodočo oskrbo s pitno vodo odločilni.

Kmetijstvo kot odločilen dejavnik vplivov na vode

Ker ima **kmetijstvo** kot gospodarska dejavnost, kot pomemben dejavnik ohranjanja raznolike in kvalitetne kulturne pokrajine in kot socialni regulator na območju Spodnjega Podravja nadpovprečno pomembno vlogo, namenjamo več pozornosti še njegovim vplivom na okolje. Na podlagi predhodnih raziskav in obsežnega terenskega dela – anketiranja kmetov (v vzorec smo zajeli 131 kmetij) o intenzivnosti in usmeritvi kmetovanja, uporabi agrokemičnih sredstev idr., smo, ocenili tudi aktualno intenzivnost kmetijstva v regiji ter opredelili ključne kmetijske snovne vnose v okolje.

V primerjavi z evropskimi državami sodi Slovenija med tiste z največjim deležem gozda ter razmeroma majhnim deležem kmetijskih in obdelovalnih zemljišč. Kmetijstvo kot gospodarska panoga predstavlja 2,1 % bruto domačega proizvoda in zaposluje 4,6 %

aktivnega prebivalstva (Statistični letopis, 2008). Kljub temu je kmetijstvo zaradi svoje razširjenosti, intenzivnosti in ploskovnega obremenjevanja eden pomembnejših virov okoljskih obremenitev, kar dokazujejo tudi monitoringi kakovosti voda. O negativnih učinkih kmetijstva smo zadnja desetletja vedno bolj obveščeni, vedno bolj se jih zavedajo usmerjevalci nacionalne in evropske kmetijske politike, povečala se je tudi ozaveščenost samih kmetov pa tudi prebivalcev. Zaradi narave kmetijstva gre pri tej prostorsko najbolj razširjeni dejavnosti predvsem za ploskovno onesnaževanje, zato je obseg obremenjevanja težko merljiv, hkrati pa je težko omejiti in nadzirati tudi njegov obseg. V pokrajinsko pestri Sloveniji je nujno poudariti še dejstvo, da se različni pokrajinski tipi na kmetijsko obremenjevanje ne odzivajo enako (Lampič, 2002). Med najbolj občutljive se uvrščajo prodne ravnine, posebej tiste s plitvo podtalnico, kamor se uvršča tudi del Spodnjega Podravja.

Okoljsko najbolj negativne vplive povzročajo neustrezni kmetijski postopki, kot so časovno neustrezno in preobilno gnojenje, nestrokovna uporaba sredstev za varstvo rastlin, mehanizacija, ki je neprilagojena danim naravnim razmeram, pregloboko oranje, neustrezno vrstenje poljščin, neupoštevanje kolobarjenja idr. Najbolj sporni pa so okoljsko pereči neposredni agrarni vnosi; mednje uvrščamo organska in mineralna gnojila ter sredstva za varstvo rastlin. Kot nepogrešljiv vir energije v sodobnem kmetijstvu imajo lahko tudi naftni derivati negativen vpliv na okolje (Lampič, 2008).

Ključno za oceno kmetijskega obremenjevanja okolja je torej prepoznavanje vrste in obsega snovnih agrarnih vnosov ter poznavanje občutljivosti naravnega okolja – pokrajine, kjer se določena kmetijska praksa izvaja.

Zato smo analizirali kmetijsko obremenjevanje po **značilnih pokrajinskih tipih** regije. Tri pokrajinske enote Spodnjega Podravja, ki so hkrati tudi tri značilna pridelovalna območja, v primerjavi s splošno slovensko sliko uvrščamo med pridelovalno intenzivnejša območja, kar seveda pogojuje večje kmetijske vnose in s tem tudi obremenjevanje. Njive, vinogradi in sadovnjaki so pridelovalno najintenzivnejši, zato je agrarno obremenjevanje tu najizrazitejše. Okoljevarstveno ugodnejša oblika rabe zemljišč so travniki in pašniki, ki ne potrebujejo tolikšnih energetskih in snovnih vnosov (Rejec, Brancelj, 2001). Obsežna pridelava krme za živinorejo na ravninskih predelih pomeni večje obremenjevanje kot v hribovitem in kraškem svetu. Na območjih okopavinskih, žitnih in tako imenovanih posebnih (vinogradništvo, sadjarstvo) kmetijskih sistemov so snovno-energetski kmetijski vnosi veliki in okoljsko najbolj sporni (Lampič, 2005).

Na preučevanem območju Spodnjega Podravja glede prevladujočih pridelovalnih usmeritev v grobem lahko izdvojimo dve pokrajinski enoti; to sta prodna ravnina (Ravnina ob Dravi) in terciarno gričevje (Haloze, Dravinjske in Slovenske gorice).

Prodne ravnine odlikujejo tri poglobitve značilnosti: **najugodnejše naravne razmere za kmetijsko dejavnost** (primeren raven teren za obdelovanje, razmeroma rodovitne prsti, ugodne klimatske razmere idr.), **največje obremenjevanje okolja** (posledica intenzivnega kmetijstva pa tudi preostalih dejavnosti v prostoru) in **največje zaloge pitne vode**. Prav zaradi značilnosti podtalnice so v tem pokrajinskem tipu močno zmanjšane njene samočistilne sposobnosti. Prodne ravnine so najbolj izpostavljene sodobnim oblikam kmetijske degradacije, kamor uvrščamo mehaniziranost v kmetijstvu (sodobni postopki pridelovanja poljščin), intenzivno gnojenje in uporabo fitofarmaceutskih

sredstev. Poleg tega so pereč problem tudi živinorejske farme, ki danes ob upoštevanju predpisov predstavljajo predvsem potencialno nevarnost za okolje.

Terciarno gričevje je reliefno bolj razgibana pokrajinska enota, v kateri že tako rahlo naravno ravnotežje ogrožajo padavine, predvsem v obliki nalivov. Mehke in malo odporne kamnine je nekdanj utrjeval gozd, ki ga je nadomestila kmetijska raba, katere posledica je mehanska degradacija (erozija prsti, usadi, denudacija). Kmetijstvo (intenzivno vinogradništvo, ponekod živinoreja) v zadnjem času okolje dodatno obremenjuje še s kemičnimi vnosi.

Tako terciarna gričevja kot prodne ravnine veljajo za okoljsko najbolj občutljive pokrajinske tipe (Lampič, 2000), torej moramo pri obravnavanju Spodnjega Podravja ter načrtovanju razvoja kmetijstva v regiji izhajati iz dejstva, da se območje uvršča med okoljsko najbolj občutljive regije Slovenije.

Poleg naravne občutljivosti pa na okoljske učinke kmetijstva odločilno vpliva stopnja njegove intenzifikacija. Intenziviranje in optimiziranje postopka pridelave v kmetijstvu pomeni, da se zmanjšuje proizvodne stroške na enoto kmetijskega proizvoda. S povečevanjem snovno-energetskih vnosov dosežemo višji donos (na enoto), vendar je ta pozitiven gospodarski učinek pogosto povezan z okoljsko škodo. Intenzivnost kmetijske pridelave tako določa, kakšni so učinki v pokrajini.

Ker monitoringi kakovosti podtalnice kažejo, da so najbolj pereče prekoračene vsebnosti nitratov in ostankov pesticidov, je v nadaljevanju poudarek na teh snovnih kmetijskih vnosih. Ko govorimo o kmetijskem obremenjevanju okolja, se v laični javnosti najpogosteje izpostavljajo **problemi povezani z vnosi organskih in mineralnih gnojil**. Naravna rodovitnost prsti rastlinam ne more zagotoviti dovolj hranil za doseganje velikih hektarskih donosov, ki sicer ne dosegajo sodobnih standardov kakovosti gojenih rastlin. Tako lahko kmetje dosegajo visok pridelek le s stalnim izboljševanjem naravne rodovitnosti prsti z gnojili, bodisi organskimi ali mineralnimi. Poznavanje osnovnih lastnosti najpomembnejših hranil, njihovih reakcij in posledic, ki jih povzročijo pretirana in neustrezna raba v okolju, je pomembna za razumevanje problematike gnojenja (Lampič, 2002).

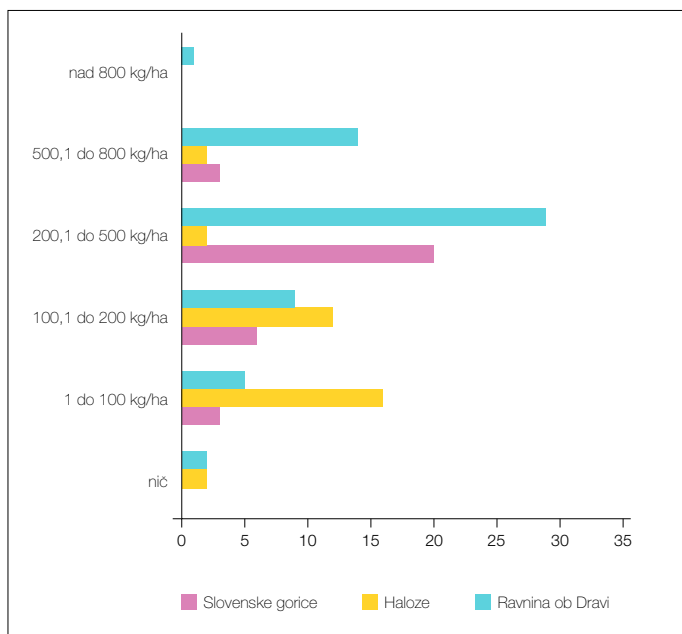
Ker je v Sloveniji **živinoreja kot pridelovalna usmeritev** prevladujoča, predstavljajo **organska gnojila** pomemben del gnojenja kulturnih rastlin. Obče mnenje pri nas je, da tradicionalno, ekstenzivno, polikulturno kmetijstvo z uporabo organskih gnojil ne onesnažuje okolja. Res je, da so količine porabljenih organskih gnojil v takem kmetijstvu majhne, večji problem pa lahko predstavlja neustrezno ravnanje z njimi. V preteklosti so velike probleme povzročala neustrezna in neurejena gnojišča in gnojne jame, zaradi zaostrene zakonodaje pa se je to področje uredilo.

Terenski rezultati anketiranja v vseh treh pokrajinskih enotah so pokazali, da večina kmetov (kar 82 %) v okviru dejavnosti svoje kmetije porabi domači gnoj (oz. gnojevko). Zaradi intenzivnosti pridelave pa tudi ponudbe je na Ravnini ob Dravi kar 14 % takih, ki organska gnojila celo dokupujejo. Velika poraba organskih gnojil je značilna tudi za druga območja Slovenije.

Anketiranje kmetov je tudi pokazalo, da kmetovalci večinoma gnojijo kombinirano, torej organsko gnojenje dopolnjujejo z uporabo mineralnih gnojil. Ob dobrem poznavanju

vsebnosti in količine v organskih in mineralnih gnojilih je to ustrezno in tudi gospodarno. Uporaba domačega gnoja in gnojevke zmanjšuje potrebo po uporabi mineralnih gnojil, kar je z vidika okolja ugodno. Okoljevarstveni problem pa nastopi ob neustreznem gnojenju, slabem poznavanju vsebnosti hranil, značilnosti hranil (kopičenje oz. spiranje), neustrezno urejenih gnojnih jamah in neprimerni uporabi samega gnoja in gnojevke na vodovarstvenih območjih. Omeniti velja ključno vlogo pospeševalnih služb, ki o tem že več let organizirajo izobraževalne seminarje. Rezultati boljše izobraženosti kmetov so vidni, vendar še niso doseženi zeleni cilji.

Poudariti pa je potrebno precejšnje zmanjšanje nevarnosti točkovnih onesnaženj. Zakonske zahteve po urejenosti gnojišč in gnojnih jam se že odražajo tudi na terenu. Tako smo dodatno pozornost namenili tudi urejenosti gnojišč, ki so lahko v primeru puščanja, premajhni kapaciteti shranjevanja ali slabo zgrajeni gnojni jami, vir stalnega onesnaževanja podtalnice ali tekočih voda. Med vsemi 131 obiskanimi kmetijami smo zasledili le pet povsem neurejenih gnojišč in 14 pomanjkljivo urejenih.

Slika 98:

Porabljena mineralna gnojila na hektar obdelovalnih površin na anketiranih kmetijah.

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

Kako pomembno vlogo za vzdrževanje rodovitnosti prsti in ustrezne količine pridelka imajo **mineralna gnojila** kaže njihova razširjena uporaba, saj jih, z izjemo dveh kmetov uporabljajo vsi anketiranci. Mineralna gnojila večinoma predstavljajo dodatek hranilnih snovi in kmetje v večini primerov kombinirajo njihovo uporabo z uporabo organskih gnojil.

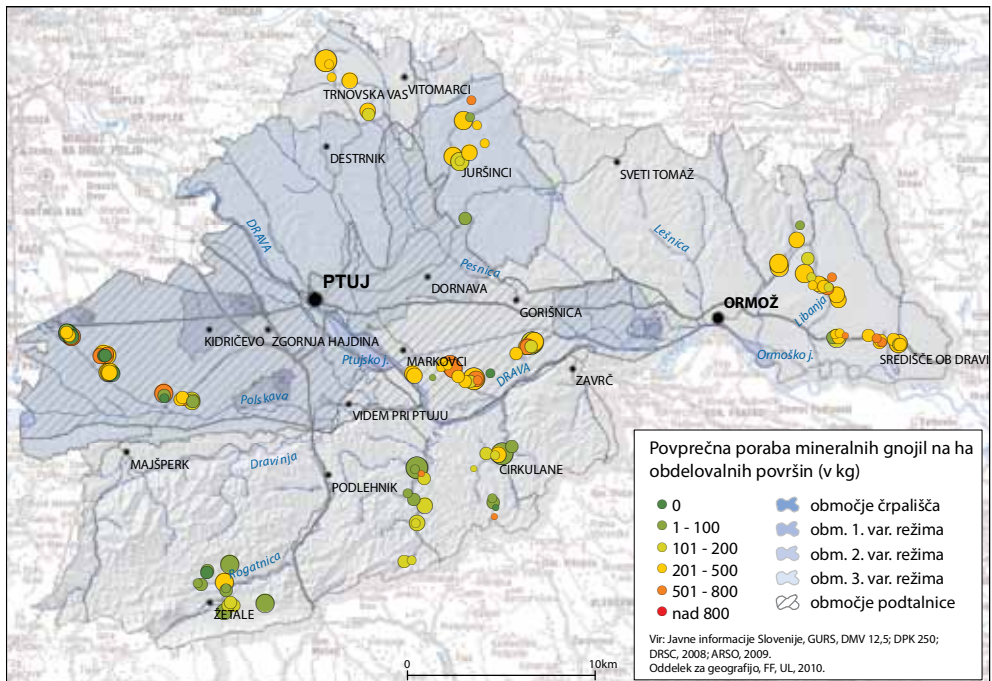
Poraba mineralnih gnojil se je v Sloveniji v letih 1992 do 2008 zmanjšala za skoraj tretjino (28,9 %). Povprečna poraba mineralnih gnojil je tako leta 2008 znašala 274 kg/ha obdelovalnih površin, skupaj pa je bilo porabljenih 135.011 t različnih mineralnih gnojil.

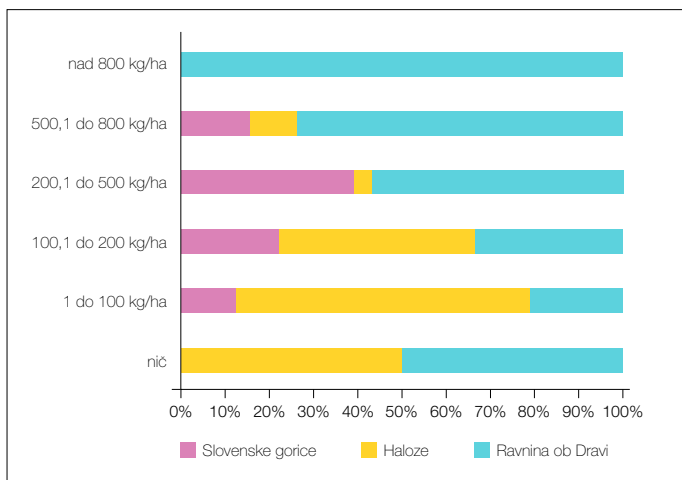
Zmanjšala se je tudi poraba rastlinskih hranil na hektar kmetijske zemlje v uporabi in sicer od 135 kg/ha na 105 kg/ha. Na hektar kmetijskih zemljišč v uporabi smo v Sloveniji povprečno porabili 64 kg dušika (N), 31 kg fosforja (P_2O_5) ter 39 kg kalija (K_2O). (ARSO, Kazalci okolja, 2010)

Rezultati anketiranja na kmetijah Spodnjega Podravja so pokazali, da se absolutno gledano največ mineralnih gnojil pričakovano porabi na Ravnini ob Dravi, kjer 20 kmetovalcev porabi od 1000 do 3000 kg, 10 je takih, ki porabijo med 3000 in 5000 kg in prav toliko jih porabi celo med 5000 in 10.000 kg. Pet kmetijskih gospodarstev porabi med 10.000 in 15.000 kg, prav toliko pa nad 15.000 kg. Pri večjih porabnikih gre seveda za velike kmetijske obrate, sem pa se uvrščata tudi dve kmetijski gospodarstvi v Slovenskih goricah. Struktura kmetij v Halozah je takšna, da je poraba bistveno nižja (do največ 5000 kg), kar je posledica manjših kmetij in ekstenzivnejše pridelave. V povprečju 121 kmetij, kjer smo dobili zadovoljive podatke o porabi mineralnih gnojil, letno porabi dobrih 5300 kg mineralni gnojil.

Pravo sliko pa dobimo šele po analizi **hektarske porabe**. Ocenjujemo, da je povprečna poraba mineralnih gnojil dobrih 350 kg/ha obdelovalnih kmetijskih zemljišč, kar je krepko nad slovenskim povprečjem (270 kg/ha). So pa take vrednosti pričakovane, saj obravnavamo kmetijsko eno najbolj intenzivnih regij v Sloveniji. Večina anketiranih kmetij porabi med 200 in 500 kg/ha. Večji delež kmetij z visoko hektarsko porabo mineralnih gnojil v Slovenskih goricah je posledica dejstva, da smo v vzorec vključili tudi kmete iz doline Pesnice, kjer je kmetijstvo zelo intenzivno usmerjeno v živinorejo.

Slika 99: Povprečna hektarska poraba mineralnih gnojil na anketiranih kmetijah.

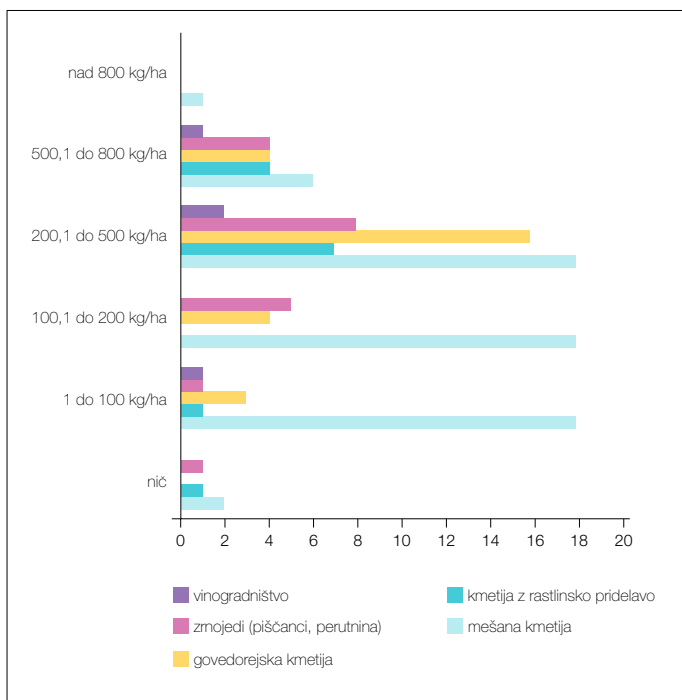

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

Slika 100:

Struktura kmetij po hektarski porabi mineralnih gnojil.

Prostorska razporeditev anketiranih kmetij glede na njihovo hektarsko porabo mineralnih gnojil nakazuje, da pri intenziviranju kmetovanja kmetje žal še ne upoštevajo občutljivosti naravnega okolja; odločilni so pridelovalni pogoji in možnosti dobrih hektarskih donosov. Na območjih podtalnice prevladujejo kmetje, katerih poraba mineralnih gnojil je vsaj 200 kg na ha, številni pa porabijo celo preko 800 kg/ha.

Slika 101:

Poraba mineralnih gnojil v odvisnosti od pridelovalne usmeritve kmetij.

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

Znotraj pridelovalnih območij se pokažejo pomembne regionalne razlike. Po najvišji hektarski porabi odstopajo kmetije na Ravnini ob Dravi, kjer je intenzivnost kmetijske pridelave največja in izrazito izstopajo kmetije v razredih porabe nad 200 kg/ha. Hektarska poraba mineralnih gnojil v Halozah pa je skromna, saj večina kmetov porabi celo manj kot 100 kg/ha.

Glede na večjo intenzivnost velikih usmerjenih kmetij, smo predpostavljali večjo soodvisnost porabe mineralnih gnojil z velikostjo posesti. Pokazalo pa se je, da velikost kmetije ne pogojuje tudi večje hektarske porabe mineralnih gnojil. Pogosto lahko celo ugotovimo, da večji kmetje bolj načrtno in smotrno ravnaajo z mineralnimi gnojili, saj jim neracionalna poraba lahko predstavlja tudi pomemben strošek. Hektarsko porabo mineralnih gnojil smo ugotavljali tudi v povezavi s pridelovalno usmeritvijo kmetije. Količina porabljenih mineralnih gnojil je nadpovprečna pri kmetijah, ki so usmerjene v rastlinsko pridelavo, rejo perutnine in prašičev (zrnojadi) ter rejo govedi.

Splošno zmanjšanje porabe mineralnih gnojil na hektar kmetijskih zemljišč v Sloveniji gre pripisati predvsem zahtevam t.i. nitratne direktive (Direktiva sveta ..., 1991) in Pravilniku za izvajanje dobre kmetijske prakse pri gnojenju (2004), h katerim so zavezana kmetijska gospodarstva v zadnjih letih, še posebej pa po pristopu Slovenije v EU po letu 2004. Oba dokumenta posvečata večjo pozornost uporabi živinskih gnojil ter upoštevanju rastlinskih hranil v živinskih gnojilih pri načrtovanju gnojenja z mineralnimi gnojili. Ker morajo imeti kmetijska gospodarstva izdelane gnojilne načrte, v katerih so ovrednotena tudi uporabljena rastlinska hranila iz živinskih gnojil, se poraba mineralnih gnojil temu ustrezno zmanjšuje. (ARSO, Kazalci okolja, 2010)

Poraba **sredstev za varstvo rastlin** je v Sloveniji v zadnjih desetih letih dokaj konstantna z manjšimi nihanji. V letu 2008 je bila s 5,9 kg aktivnih snovi na hektar najmanjša po letu 2000. Poraba fitofarmaceutskih sredstev na hektar obdelovalnih površin je v Sloveniji nad povprečjem držav EU-15, na kar vplivajo tudi premalo natančni podatki o obdelovalnih zemljiščih. Kljub temu pa je povsem primerljiva s porabo v državah s podobno strukturo gojenih rastlin in podobnimi pridelovalnimi razmerami. (ARSO, Kazalci okolja 2010)

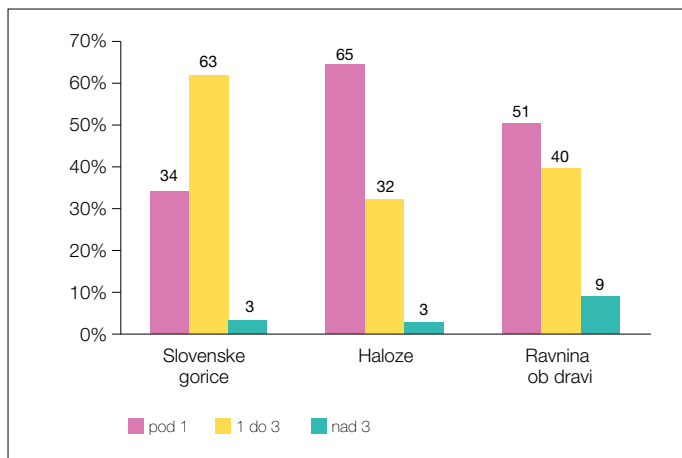
Sredstva za varstvo rastlin vsebujejo različne aktivne snovi, ki zatirajo nekatere organizme kot so plevel, žuželke, plesni in podobno, hkrati pa negativno vplivajo na okolje. Ostanki sredstev za varstvo rastlin v okolju (podtalnici, tleh) in pridelkih predstavljajo nevarnost za človekovo zdravje. In čeprav lahko s pravilno uporabo zmanjšamo stranske vplive, razsežnosti vplivanja teh snovi na človeka in okolje še zdaleč niso raziskana v celoti (Rejec, Brancelj, 2001; Lampič, 2002).

Raziskava med kmeti Spodnjega Podravja je pokazala, da fitofarmaceutska sredstva uporablja večina in sicer 95,4 % oziroma 125 anketiranih kmetovalcev. V Halozah je bil delež uporabe fitofarmaceutskih sredstev med kmeti nekoliko manjši kot v preostalih dveh pokrajinah. Terensko delo je pokazalo, da prav podatke o vrstah in količinah uporabljenih sredstev za varstvo rastlin kmetje zelo težko navajajo. Tudi sami so pogosto negotovi o vrstah sredstev in ustrezni oziroma potrebni količini uporabe, kar kaže na določeno pomanjkanje ustreznih znanj. Pogosto izpostavljajo, da sledijo navodilom kmetijske svetovalne službe, navodilom po radiu ipd. Tovrstno odgovarjanje anketiranih nakazuje, da je področje uporabe fitofarmaceutskih pripravkov kljub ostri zakonodaji še vedno preslabo urejeno in premalo nadzorovano.

Intenzivnost živinoreje je prav tako dober pokazatelj potencialnega vpliva kmetovanja na okolje. Na območju Spodnjega Podravja je bilo po podatkih MKGP v letu 2008 skupno 120.803 glav živine (drobnica, prašiči, govedo). Živinorejska gostota je ena od agrarnih gostot, ki prikazuje obremenjenost kmetijskih zemljišč z živino. V slovenskih razmerah se vrednosti do 1 GVŽ/ha opredeljujejo za nizke, vrednosti med 1 in 3 GVŽ/ha za zmerne in nad 3 GVŽ/ha za visoke. Za vodovarstvena območja so vrednosti opredeljene strožje.

Živinorejska gostota posredno prikazuje okoljsko breme kmetijstva, izhaja pa iz prekomernih vnosov organskih gnojil v različnih oblikah, ki lahko v okolju sprožijo negativne posledice. Vendar je razširjena živinoreja lahko okoljsko tudi pozitivna, saj se na račun organskih gnojil manjša poraba mineralnih gnojil (Lampič, 2000). Najvišja dopustna obremenitev na hektar kmetijskih zemljišč je količina hranil iz živalskih gnojil, in sicer: 3 GVŽ goveda ali 2 GVŽ prašičev ali 2 GVŽ perutnine in 2,5 GVŽ v primeru reje govedi in prašičev. Na vodovarstvenih območjih je taka obremenitev izražena z: 2 GVŽ govedi ali 1,5 GVŽ prašičev ali 1,5 GVŽ perutnine (Lampič, 2002).

Povprečna živinorejska gostota na anketiranih kmetijah znaša 1,4 GVŽ na hektar obdelovalnih površin. Ta vrednost je po naših ocenah nekoliko višja od dejanske povprečne slike v regiji, saj smo v vzorec zajeli žive aktivne kmetije, ki so tudi v gospodarskem smislu bolj tržno naravnane.

Slika 102:

Živinorejska gostota na anketiranih kmetijah.

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

Po rezultatih anketiranja v posameznih pokrajinskih enotah je intenzivnost reje glede na opredeljene dopustne vrednosti v šestih primerih krepko presežena, saj je v štirih primerih na Ravnini ob Dravi živinorejska gostota nad 4 GVŽ/ha, dva taka primera najdemo tudi v Halozah in v Slovenskih goricah. Sicer pa je največji delež kmetij, ki presegajo dopustno mejo 3 GVŽ/ha kmetijskih površin na Ravnini ob Dravi. Zmerno živinorejsko intenzivnost izkazujejo Slovenske gorice, kjer izrazito prevladujejo kmetije z živinorejsko gostoto od 1 do 3 GVŽ/ha.

V Spodnjem Podravju velja opozoriti na velik konflikt med kmeti in zahtevami nacionalne in evropske zakonodaje. Za območja kmetijskih zemljišč na ožjih vodovarstvenih pasovih je v skladu z Uredbo o vodovarstvenem območju za vodno telo vodonosnikov Dravsko-

ptujskega polja (Ur.l. RS, št. 59/2007) potrebno omejiti stopnjo intenzivnosti agrarnih vnosov, posledično pa ponekod tudi usmeritev kmetovanja, kar pa kmetom ne ustreza. Vendar bodo nekatere spremembe tudi zaradi omejitev v okolju potrebne. Ne moremo namreč oporekati rezultatom meritev kakovosti voda, ki že leta kažejo in opozarjajo na slabo stanje podtalnice.

Z anketo smo želeli tudi izvedeti, koliko se kmetje danes dejansko vključujejo v ukrepe Programa razvoja podeželja (skupni ukrep 214, ki predstavlja kmetijsko okoljska plačila), katerega cilj je prispevati k zmanjševanju negativnih okoljskih učinkov kmetijstva oziroma vzpostaviti ravnotežje med kmetijsko pridelavo ter varovanjem narave in okolja.

Preglednica 39: Vključenost kmetije v ukrepe kmetijskega okoljskega programa v letu 2009.

Vključenost kmetij v ukrepe SKOP, KOP	Skupaj		Slovenske gorice		Haloze		Ravnina ob Dravi	
	Število	%	Število	%	Število	%	Število	%
Da	69	52,7	21	65,6	11	32,4	37	56,9
Ne	62	47,3	11	34,4	23	67,6	28	43,1
Skupaj	131	100,0	32	100,0	34	100,0	65	100,0

Vir: Terensko delo, FF UL, 2009.

Že na terenu se je pokazalo, da številni kmetje niso povsem seznanjeni s strukturo ukrepov Programa razvoja podeželja in tudi rezultati anketiranja kažejo, da je vključenost v ta ukrep razmeroma skromna. Predvsem vključenost v podukrep Zmanjšanje negativnih vplivov kmetijstva na okolje (kamor sodijo izrazito okoljsko naravnani ukrepi), kjer se spodbuja ohranjanje kolobarja, ozelenitev njivskih površin, integrirane in ekološke oblike kmetovanja ipd. je razmeroma skromno zastopana. Tudi po posameznih območjih je očitno, da se kmetje povsod premalo vključujejo v programe dodatnega financiranja, saj za marsikoga to predstavlja prevelike prilagoditve in spremembe v načinu kmetovanja. Rezultati pa ne kažejo zgolj odnosa do okoljskih vprašanj, temveč tudi na nepripravljenost kmetov za uvajanje sprememb, ki zahtevajo inovativnost, znanje in podjetniški pristop (npr. uvajanje ekološkega kmetovanja, dopolnilnih dejavnosti na kmetiji ipd.).

Gospodarjenje z odpadki

Z varovanjem podtalnice in zagotavljanjem neoporečne pitne vode je povezano tudi gospodarjenje z odpadki. Po zgledu delovanja naravnih ekosistemov, kjer se »odpadki« vgradijo v proizvodnjo biomase, bi morali uporabljati čim več biorazgradljivih snovi. Tako bi se z odmikom od dosedanjih linearnih procesov, ki na koncu proizvajajo neuporabne odpadke v vseh treh agregatnih stanjih, začeli počasi približevati snovno-energetskemu krogotoku z zmanjšanimi količinami emisij. Danes se velike količine komunalnih odpadkov, ki so pretežno organski, odlagajo na odlagališča, iz katerih se po gnitju sprošča tudi toplogredni metan. Primerneje je kompostiranje in odlaganje na kmetijske površine. Pri dosedanjem linearnem človekovem delovanju se večina neobnovljivih naravnih virov uporabi kot surovina za proizvode, ki se na koncu zavržejo v obliki odpadka. Zato količine odpadkov naraščajo. Trajnostno ravnanje z odpadki bi pomenilo premik od linearnega

načina razmišljanja k cikličnemu, zato bi se morali odpadki kot surovine vrniti na začetek snovnega toka – reciklirati. S stališča snovnih in energetskih bilanc ima preprečevanje, vnovična uporaba, predelava, reciklaža neprimerno boljši snovni izkoristek. V svetu se

Slika 103:

Odlagališče Gajke velja za eno bolj urejenih na nacionalnem nivoju. Delež recikliranih odpadkov pa je še daleč od ciljev, ki jih predvideva integralno gospodarjenje z odpadki.

Preglednica 40: Količina z javnim odvozom zbranih odpadkov po občinah Spodnjega Podravja.

Občina	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	št. preb. 2009	kg/preb. 2009
Cirkulane	-	-	-	-	-	369	468	377	2.296	164,2
Destrnik	383	389	432	581	539	566	507	504	2.691	187,3
Dornava	536	571	637	779	579	775	600	647	2.945	219,7
Gorišnica	1.073	1.145	1.274	1.103	1.085	863	1.066	1.007	3.991	252,3
Hajdina	1.050	1.120	1.229	856	962	981	952	734	3.738	196,4
Juršinci	360	369	410	511	388	482	394	444	2.331	190,5
Kidričevo	2.050	2.189	2.480	2.486	2.392	1.992	2.237	2.204	6.670	330,4
Majšperk	676	717	796	926	598	965	786	812	4.113	197,4
Markovci	984	1.044	1.160	1.263	866	960	964	935	3.974	235,3
Ormož	4.607	3.487	3.955	2.645	3.928	3.092	2.850	2.864	12.638	226,6
Podlehnik	165	174	182	200	324	398	325	288	1.884	152,9
Ptuj	8.546	9.215	9.238	10.087	11.817	9.066	13.095	17.473	23.741	736,0
Središče	-	-	-	-	-	452	475	537	2.151	249,7
Sv. Andraž	188	199	205	226	257	233	228	220	1.210	181,8
Sv. Tomaž	-	-	-	-	-	250	475	404	2.110	191,5
Trnovska vas	293	307	341	204	200	291	258	287	1.311	218,9
Videm	1.006	1.073	793	891	883	898	1.004	1.032	5.592	184,5
Zavrč	139	147	159	309	321	294	202	237	1.529	155,0
Žetale	38	39	46	196	230	236	220	213	1.337	159,3
Skupaj	22.094	22.185	23.337	23.263	25.369	22.794	26.638	30.842	86.252	357,6

SURS, Javni odvoz in odlagališča odpadkov, 2010.

danes pojavljata dve strategiji ravnanja z odpadki: t.i. integralno gospodarjenje predvideva le okoli 40 % reciklaže in s tem dopušča v veliki meri tudi ohranjanje dosedanjih vzorcev odnosa do odpadkov. Boljše, a v praksi težko dosegljivo je priporočilo »zero waste«, po katerem se spremlja cel življenjski cikel proizvoda do odpadka, ki vključuje reciklažo po načelu: dober odpadek je tisti, ki ga je mogoče reciklirati. Vendar je pot do tega cilja še dolga.

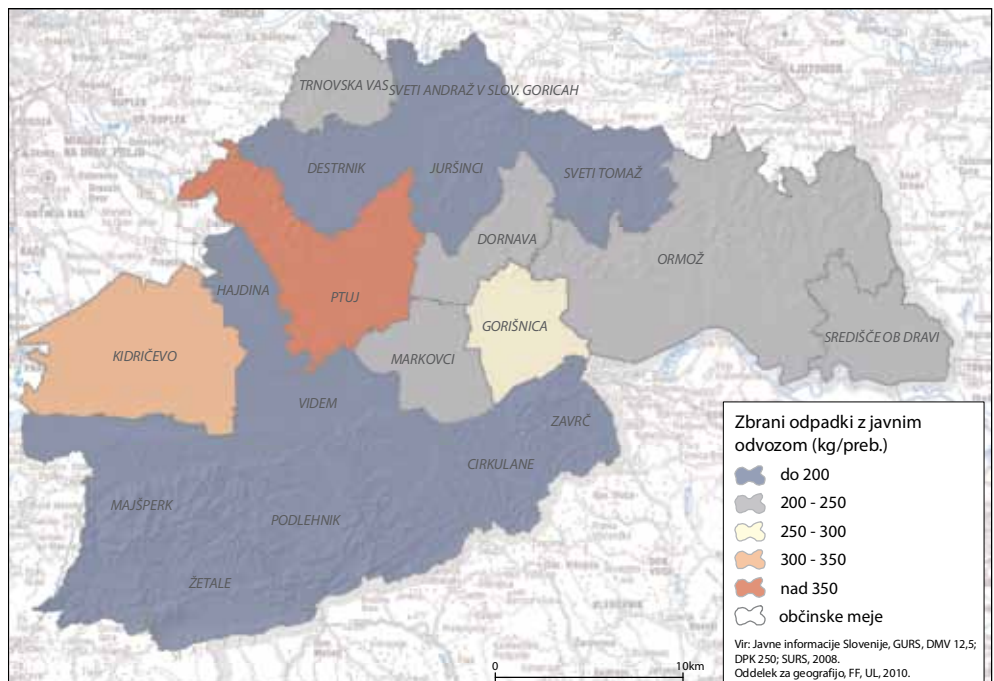
Prvi premiki v smeri zmanjševanja količin odpadkov zbranih z javnim odvozom so vidni tudi v Sloveniji, saj podatki SURS za leto 2009 kažejo, da je bilo na odlagališča za nenevarne odpadke odloženih v povprečju 309 kg na prebivalca, torej za 9 % manj kot v letu 2008.

Na območju Spodnjega Podravja sta dva centra za ravnanje z odpadki in sicer Dobrava Ormož ter regijski center Gajke Ptuj, ki veljata za relativno urejena in okoljsko manj sporna, čeprav je predvsem slednji še moteč za sosednja naselja. Odvoz odpadkov je organiziran iz vseh občin obravnavane regije. V prihodnje bo več pozornosti zahtevalo zajemanje deponijskega plina, s čemer bi se zmanjšali izpusti toplogrednih plinov in čiščenje izcednih voda, ki bi lahko zaradi dobro prepustnih peščeno prodnih nanosov stekale v podtalnico.

Količina z javnim odvozom zbranih in odloženih odpadkov na območju vseh 19-ih občin za razliko od splošnih slovenskih razmer še vedno narašča in je v letu 2009 znašala 358 kg/preb. (SURS, Javni odvoz in odlagališča odpadkov, 2010).

Število in pokritost območja z zbiralnicami ločenih odpadkov se iz leta v leto izboljšuje.

Slika 104: Z javnim odvozom zbrani odpadki na prebivalca po občinah Spodnjega Podravja v letu 2009.

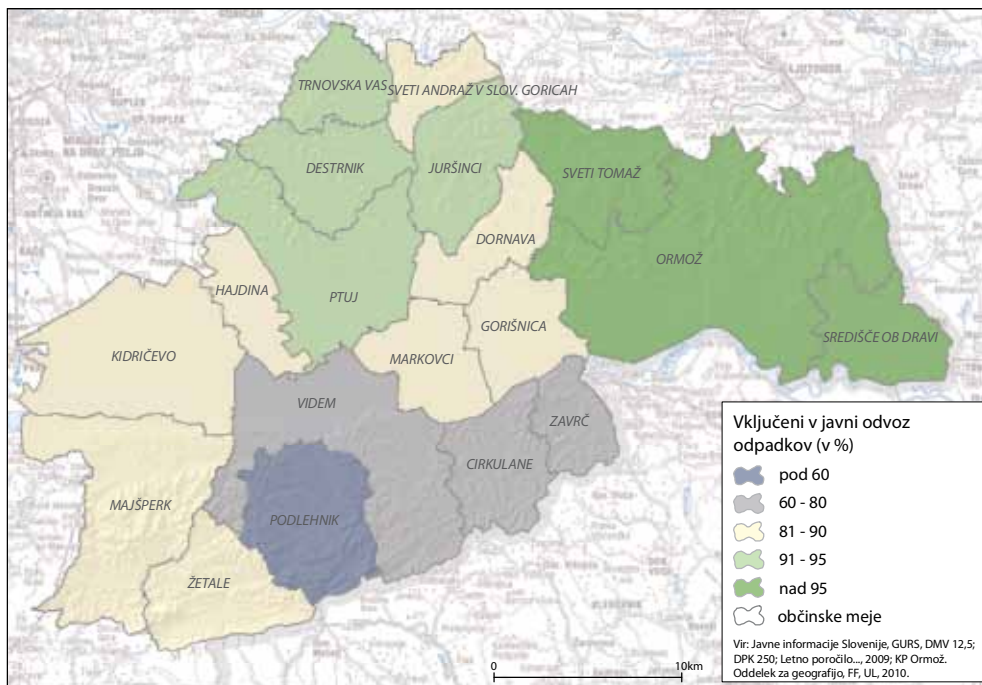

Do leta 2008 je bilo na območju 525 lokacij za ločeno zbiranje odpadkov. Glede na število prebivalcev sta slabše opremljeni občini Videm in Destrnik, predvsem pa celotno območje Haloz. Vključenost gospodinjstev v sistem javnega odvoza odpadkov je do leta 2008 dosegla že zelo visoko stopnjo, kar 87 %, razmere so nekoliko slabše na območju Haloz tudi zaradi razpršene poselitve.

Zaradi poudarjene pokrajinske občutljivosti voda, predvsem pa podtalnice, ki je ob prepustni krovnii plasti zelo izpostavljena vplivom s površja, zaslužijo posebno pozornost in sprotno inventarizacijo predvsem neurejena odlagališča odpadkov, kamor se v glavnem odlaga gradbeni material, nenevarni komunalni odpadki, kmetijski material, včasih pa so prisotni tudi nevarni odpadki. Divja odlagališča se nahajajo tako na ravnini, kot tudi v gramoznih jamah, na ježah teras, bregovih rek, v izkopanih jarkih ipd. Njihovo število se sicer zaradi boljše vključenosti v javni odvoz in občasni sanaciji z leti zmanjšuje, a območja z visoko podtalnico zahtevajo nenehen nadzor in sprotno odstranjevanje vseh potencialno nevarnih odpadkov. Posebej problematična so tudi nelegalna odlagališča v opuščeni gramozni jamah, saj so le-te pogosto izkopane do nivoja podtalnice (Zorec, 2007).

Veliko potencialno nevarnost za vode Dravskega polja predstavlja še **opušeno odlagališče rdečega blata in pepela** na območju industrijske cone Kidričevo. Že sedaj zaradi pronicanja padavinskih in izcejanja akumuliranih vod z obeh odlagališč prihaja do onesnaženja podtalnice. Onesnažen pa je sorazmerno ozek, največ 500 m širok pas podtalnice, ki sega od vzhodnega roba odlagališča preko južnega dela industrijske

Slika 105: Delež vključenih gospodinjstev v javni odvoz odpadkov po občinah Spodnjega Podravja leta 2008.

cone in od tam proti perutninski farmi. V podtalnici so ugotovljeni izlučki rdečega blata ter pepela in kot ostanki nekdanje proizvodnje tudi povišana alkalnost, aluminij, železo, cianidi, fluoridi, vanadij in mineralna olja. Zaradi relativno dobrih nevtralizacijskih sposobnosti (količina vode) prihaja do hitrega redčenja. Prav tako ugodna geološka struktura vodonosnega sloja dodatno preprečuje, da bi se onesnaženje razširilo po celotnem območju vodonosnika. (ARSO, Poročilo o kakovosti podzemne vode, 2009).

Bodoča oskrba s pitno vodo pa je predvsem odvisna od njene kvalitete. **Vodovodni sistem** celotnega območja se oskrbuje z vodo iz črpališča v Skorbi in iz globinskih vodnjakov v Novi vasi pri Ptuj, Desencih in Lancovi vasi. Letne količine odvzetih virov pitne vode so 4,7 milijona m³, kar predstavlja 2,8 % letno dobavljene vode iz javnega vodovoda v Sloveniji. Čeprav je pitna voda zdravstveno ustrezna, saj vsebnosti nitratov nikjer na omrežju ne presegajo dovoljene vrednosti (50 mg/l), obstaja zaradi neusklajene rabe prostora, neurejene zaščite podzemnih voda ter dokaj slabo razvejanega kanalizacijskega omrežja potencialna nevarnost za bodočo oskrbo z zdravstveno ustrezno pitno vodo (Občinski program ..., 2007). Pomemben porabnik vode so še Terme Ptuj, ki letno porabijo 40.000 m³ pitne vode in 410.000 m³ termalne vode. Odpadne vode odvajajo v lokalno čistilno napravo (Kremžar, 2009). Ob tem je potrebno računati na povečano porabo vode nasploh, predvsem v primeru načrtovane prostorske širitve.

Okoljevarstvena analiza Spodnjega Podravja je pokazala, da je še vedno najslabše stanje voda. Zaskrbljujoči so predvsem podatki analiz podtalnice, ki je za regijo in tudi širše najpomembnejši vir pitne vode. Sestava onesnaževal v podtalnici, predvsem Dravskega polja, jasno kaže na vpliv kmetijstva pri onesnaževanju okolja. Najbolj problematični so prekomerni vnosi gnojil in fitofarmacevtskih sredstev na vodovarstvenih območjih. Pri načrtovanju razvoja posameznih dejavnosti na območje s podtalnico je zato potrebna poudarjena previdnost, dobra strokovna presoja in predvsem upoštevanje naravnih regeneracijskih sposobnosti vod. Ob tem pa seveda ne smemo zanemariti še aktualnih in potencialnih bremen, ki jih za vode pomenijo tudi industrijske in komunalne odplake. Očitno je pomanjkanje ustreznega čiščenja industrijskih odplak na Ptuj, kjer so industrijska območja priključena na kanalizacijo, vendar sistem še ni urejen po predpisih. Podobno je tudi v ormoški obrtni coni, kjer je samo delno izgrajeno javno kanalizacijsko omrežje.

Za manjša naselja in območja z redkejšo poselitvijo, kjer centralni kanalizacijski sistem ni racionalna rešitev, obstaja možnost gradnje rastlinskih čistilnih naprav kot najbolj sonaravne oblika čiščenja manjših količin komunalnih odplak, izcednih (iz deponij) in tehnoloških voda (npr. iz farm). Učinkovito zmanjšujejo onesnaženost, namenjene pa so zmanjševanju dušikovih in fosforjevih spojin, težkih kovin in drugih strupenih snovi. Njihova prednost je še v tem, da za delovanje ne potrebujejo energije, so pa tudi krajinsko privlačne. Večina med delujočimi čistilnimi napravami ima zmožnost čiščenja do nekaj sto populacijskih enot (PE).

S pričakovano oziroma načrtovano gospodarsko rastjo se bo povečala tudi poraba vode in obenem količina odplak, zato bo potrebno dograjevati ustrezen kanalizacijski sistem, predvsem pa na koncu zagotoviti optimalno stopnjo čiščenja odplak. Primer povsem neustreznega preteklega ravnanja z odplakami, ki pa še vedno ni saniran, je onesnažena voda v mrtvem kanalu Šturmovci oziroma laguna, ki je ostanek začasne struge reke Drave ob gradnji HE Formin oziroma Ptujskega jezera. Ker ni bila sočasno zgrajena čistilna

naprava na Ptuj, se je v laguni usedel fekalni mulj, ki v manjšem obsegu še vedno polni laguno preko drenažnega jarka na desnem bregu Ptujskega jezera.

Na koncu velja še enkrat poudariti, da je Spodnje Podravje okoljsko občutljivo območje, zato je potrebno objektivno in strokovno vrednotiti aktualne in načrtovane posege v prostor (npr. poslovne in industrijsko-obrtne cone, zabavišni park Hajdina, termalni park Janežovci) in prebivalstveni razvoj.

Viri in literatura

- Agencija Republike Slovenije za okolje. Kakovost jezer v letu 2009. http://www.arso.gov.si/vode/jezera/PORORO%C4%8Cilo%20JEZERA%202009_splet.pdf (citirano: 14.9.2009).
- Agencija Republike Slovenije za okolje. Kakovost voda v Sloveniji 2008. <http://www.arso.gov.si/vode/poro%C4%8Dila%20in%20publikacije/kakovost%20voda/Kakovost%20voda-SLO.pdf> (citirano: 10.6.2009).
- Agencija Republike Slovenije za okolje. Kazalci okolja. <http://kazalci.arso.gov.si/> (citirano: 2.5. 2010).
- Agencija Republike Slovenije za okolje. Poročilo o kakovosti podzemne vode, 2009. <http://www.arso.gov.si/vode/podzemne%20vode/publikacije%20in%20poro%C4%8Dila/podzemne09.html> (citirano: 24.5.2009)
- Agencija Republike Slovenije za okolje. Program spremljanja ekološkega in kemijskega stanja jezer. 2008. http://www.arso.gov.si/vode/jezera/programi/program_jezera_2008.pdf (citirano: 4.5.2009).
- Agencija Republike Slovenije za okolje. Vodovarstvena območja, 2009.
- Brečko Grubar, V., 1998. Pokrajinska občutljivost območij podtalnic v Sloveniji z vidika kmetijstva. V: Kmetijstvo in okolje, Ljubljana, Kmetijski inštitut Slovenije, str. 49-55.
- Brnot, M., 1998. Pokrajinska občutljivost območij podtalnice v Sloveniji, diplomska naloga, Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 72 str.
- Direktiva sveta o varstvu voda pred onesnaževanjem z nitrati iz kmetijskih virov, 1991. 91/676/EGS <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:15:02:31991L0676:SL:PDF>
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:15:02:31991L0676:SL:PDF> (citirano: 12.6.2010).
- Krajnc, M., Lapajne, M., Smaka Kincl, V., 2008. Stanje in trendi kakovosti podzemnih voda. 12. Alpe Jadran biosimpozij, Univerza v Mariboru, Fakulteta za kmetijstvo in biosistemske vede, Maribor.
- Lampič, B., 2000. Izbrani razvojni in okoljevarstveni problemi slovenskega podeželja z vidika sonaravnega razvoja. V: Pokrajinsko ranljiva območja v Sloveniji, Ljubljana, Inštitut za geografijo, str. 157-202.
- Lampič, B., 2002. Agrarno obremenjevanje okolja na Slovenskem v energetski osvetlitvi (na izbranih primerih), doktorska disertacija. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 208 str.
- Lampič, B., 2005. Kmetijstvo kot priložnost sonaravnega razvoja podeželja v Sloveniji, Dela 23 - Geografski pogledi na regionalni razvoj, Ljubljana, str. 167-221.
- Lampič, B., 2008. Kmetijstvo v Mestni občini Ljubljana: relik ali razvojni potencial. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Oddelek za geografijo, 125 str.
- Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Program razvoja podeželja 2007 – 2013. http://www.mkgp.gov.si/si/delovna_podrocja/program_razvoja_podezelja_2007_2013/ (citirano: 2.4.2010).
- Občinski program varstva okolja za mestno občino Ptuj – stanje okolja, 2007. http://www.ptuj.si/_pdf/okolja_%20za_javno_razgrnitev.pdf (citirano: 26.11.2008).
- Pravilnik za izvajanje dobre kmetijske prakse pri gnojenju, 2004. Ur. l. RS, št. 130/2004.
- Rebernik, D., Lampič, B., Mrak, I., Potočnik Slavič, I., Pak, M., Repe, B., Špes, M., Zupančič, J., Gačnik, A., 2010. Značilnosti regionalnega razvoja in razvojni potenciali Spodnjega Podravja, aplikativni raziskovalni projekt, zaključno poročilo. Filozofska fakulteta, Znanstveno-raziskovalno središče Bistra, Ljubljana, 254 str.
- Rejec, Brancelj, I., 2001. Kmetijsko obremenjevanje okolja v Sloveniji: pokrajinski vidiki obremenjevanja iz razpršenih virov, Ljubljana, Inštitut za geografijo, 104 str.
- Rozman, R., 2008. Geografske zasnove za pripravo lokalnega programa varstva okolja občine Ormož – magistrsko delo. Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana, 209 str.
- Stanje okolja in okoljska presoja poselitve, prometa, izbranih gospodarskih dejavnosti in turizma v Spodnjem Podravju, 2009. Študentski raziskovalni projekt, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana, 187 str.
- Statistični urad Republike Slovenije. Javni odvoz in odlagališča odpadkov. http://www.stat.si/pxweb/Database/Okolje/27_okolje/02_Odpadki/01_27061_odvoz_odpadkov/01_27061_odvoz_odpadkov.asp

(citirano: 18. 10. 2010).

- Terensko delo, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2009.
- Uredba o vodovarstvenem območju za vodno telo vodonosnikov Dravsko-ptujskega polja, 2007. Ur. l. RS, št. 59/2007.
- Uredba o vodovarstvenem območju za vodno telo vodonosnikov Ruš, Vrbanskega platoja, Limbuške dobave in Dravskega polja, 2007. Ur. l. RS, št. 24/2007.
- Zorec, D., 2007. Pokrajinsko ekološki vidik ravnanja z odpadki na območju Ptuja, magistrsko delo, Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 132 str.

Spodnje Podravje na poti trajnostnega razvoja

Barbara Lampič, Metka Špes

Trajnost je »proces sprememb, kjer je raba naravnih virov, usmerjanje investicij, tehnološkega napredka in institucionalnih sprememb skladno tako s sedanjimi kot prihodnjimi potrebami« (Our Common Future, 1987). Pri tem je pomembno spoznanje, da doseganje trajnosti ni končni cilj, ampak je uravnotežen in prilagodljiv proces iskanja ravnovesja med materialnim blagostanjem, socialno varnostjo in zdravim okoljem. Trajnosten razvoj dopušča razvoj na vseh področjih človekovega življenja, le da je ta skladen z naravnim potencialom regije, da posledično ne sproža negativnih okoljskih, socialnih ali gospodarskih posledic oziroma da se en segment ne razvija na račun izčrpavanja drugega.

Takšna usmeritev vsekakor ni zavora razvoju in povsem odveč je bojazen, da približevanje načelom trajnosti omejuje razvoj ali da naj bi »trajnostno življenje« pomenilo vračanje v preteklost. Trdimo lahko, da imajo prav regije, ki se bodo pri načrtovanju svojega gospodarskega, socialnega, prostorskega in drugega razvoja uspele približati izhodiščem trajnosti, dolgoročno najboljše razvojne možnosti, predvsem pa bodo lahko zagotavljale višjo kakovostno raven življenja svojim prebivalcem.

Načrtovanje **trajnostnega regionalnega razvoja** torej ne pomeni le varovanje okolja, naravnih virov in ohranjanja značilnosti pokrajine, temveč okolju (in prostoru) prilagojeno umeščanje in razvoj naselij, dejavnosti in infrastrukture, rabe zemljišč in drugih okoljskih virov. Želeni trajnosten razvoj v prostoru opredeljujemo kot postopno približevanje tisti pokrajini, ki v danih razmerah izkazuje kar najbolj uravnoteženo stanje z vidika funkcionalnih, ekoloških in kulturnih vrednot. Temeljni cilj je kakovostna in vitalna pokrajina, ki bo funkcionalno, ekološko in oblikovno uravnotežena (Plut, 2002). Trajnost namreč ne pomeni zgolj »preživetje«, ampak nadaljevati kakovostno in z naravo skladno življenje v spremenjenih razmerah.

Aktualni ekološki, gospodarski, socialni in razvojni problemi nas vedno bolj utrujejo v prepričanju, da človeška družba na globalni, regionalni in predvsem lokalni ravni pravzaprav nima alternative trajnostnemu razvoju. Če ta ne bo upoštevana, bodo regije najprej začele izgubljati privlačnost, demografsko bodo stagnirale ali celo nazadovale, izgubljale bodo delovna mesta, nadaljeval se bo neuravnotežen pretok energije in snovi (s povečevanjem okoljskih bremen), gospodarske in storitvene dejavnosti se bodo selile v privlačnejša in bolj stimulaturna okolja, stopnjevala se bo neuravnotežena socialna varnost, stopnjevali se bodo negativni okoljski učinki (Nijkamp, Perrels, 1994).

Spodnje Podravje, ki si je v preteklem razvoju zagotovilo precejšnjo stopnjo regionalne identitete, sodi med tiste slovenske regije, ki jih odlikuje veliko primerjalnih prednosti, da bi lahko svoj nadaljnji razvoj močnejše gradila na trajnostni paradigmi. Vzporedno

z razvijanjem trajnostne strategije pa bi regija morala prednostno omejevati ali preprečevati prostorske posege in dejavnosti, ki so prinesli tudi negativne okoljske učinke ali pa so pokazali neracionalno rabo naravnih virov. V prejšnjem poglavju so predstavljeni izstopajoči okoljski problemi, s katerimi se sooča Spodnje Podravje, katerih skupna značilnost je v prekomernem obremenjevanju voda. Za zagotavljanje kakovostnega in predvsem zdravega življenjskega okolja je najbolj problematična onesnaženost podtalnice kot najpomembnejšega vira pitne vode. Ker ima Spodnje Podravje dokazano zelo dober naravni potencial za pridelavo hrane, bo moralo prav kmetijstvo iskati svoje razvojne možnosti v ekološki pridelavi z zelo omejeno uporabo snovi, ki negativno vplivajo na kakovost voda. Kot netrajnostno moramo oceniti tudi prekomerno gradnjo stanovanjskih in drugih, tudi infrastrukturnih objektov na kmetijskih površinah. Ta proces bi lahko omilili z zgoščevanjem znotraj že pozidanih površin, izrabo degradiranih površin, obnovo in uporabo objektov, ki so opuščeni ali niso v celoti uporabljeni itd. Za dolgoročno uspešnost in trajnost regije, ki bo tudi svojim prebivalcem zagotavljala kakovostno življenje, bi lahko več znanja, sredstev ter naporov vlagali v približevanje Spodnjega Podravja prepoznavni **»ekoregiji«**. Zgledi razvojno uspešnih evropskih regij so pri tem lahko zelo privlačni, čeprav niso neposredno prenosljivi. Vsaka od njih mora namreč razvoj graditi na svojih specifičnih naravnih in družbenih potencialih in predvsem na »unikatnosti«. Iz uspešnih in širše prepoznavnih ekoregij velja prevzeti le posamezne vzorce in primere dobre prakse, sicer pa je potrebno graditi na lastnih potencialih in iskati prepoznavnost ter razvojni model z izkoriščanjem lastnega znanja in preteklih pozitivnih izkušenj.

Za zagotavljanje dolgoročne okoljske ekonomske in socialne stabilnosti ter višje kakovosti življenja, morajo regije dosegati kompleksno trajnost, ki jo ustvarjajo sodelovanje in komplementarnost različnih dejavnosti, prav tako pa ta načela veljajo pri oblikovanju in udejanjanju razvojnih načrtov vsake izmed njih.

Eno izmed pomembnih izhodišč trajnostnega razvoja regije je torej usklajeno in uravnoteženo delovanje vseh podsistemov (proizvodnja, bivanje, oskrba, promet, socialni, zdravstveni in izobraževalni sistem). To pomeni premišljeno načrtovanje tako, da z medsebojnim dopolnjevanjem ustvarjajo kakovostno življenjsko okolje, da med njimi ne prihaja do prostorskih konfliktov. Za njegovo doseganje je bistveno spoznanje, da so vse sestavine v nekem kompleksnem sistemu med seboj posredno ali neposredno povezane. Celosten pristop pri načrtovanju zagotavlja, da ne postane rešitev enega problema na določenem področju vir novega, obenem pa se ustvarja harmonija in enakomernost razvoja enotnega sistema, ki ga predstavljajo mestna naselja in podeželje, torej njuno »partnersko razmerje«. Podeželje ne sme še naprej izgubljati svoje identitete, ostajati zgolj prostor za »proizvodnjo« hrane ali pa prostor za odlaganje (najpogosteje tujih) bremen.

Da bi regija ponudila svojemu prebivalstvu kar najboljše pogoje za bivanje in zagotovila tudi kakovostno vsakdanje življenje, bo potrebno zelo premišljeno slediti številnim že omenjenim načelom trajnostnega razvoja, ki jih v nadaljevanju v nekaterih ključnih segmentih tudi podrobneje predstavljamo. Poseben poudarek smo tako namenili temeljnim trajnostnim načelom pri razvoju poselitve, prometa, kmetijstva in turizma.

Razvoj poselitve in prometa

Z upoštevanjem »trajnostnega načela« bi se **omejil nadaljnji proces razpršene gradnje** (ki tudi ni v skladu z novo slovensko prostorsko strategijo in zakonodajo) in širjenje ter rast mestnih in ostalih naselij (navzven). Načrti prostorske širitve naselij zato, ob dokazani demografski stagnaciji, zaslužijo ponovne strokovne presoje. Priložnost za upoštevanje tega načela ponuja tudi priprava novih občinskih prostorskih načrtov (OPN-jev). Z omejevanjem prostorskega širjenja naselij bi se, poleg nadaljevanja posegov na kmetijska zemljišča, izognili še neracionalni rabi urbanega prostora, energije, vode, odvisnosti od prometnih sredstev itd. Občinska središča oziroma večja naselja (kar na območju Spodnjega Podravja velja predvsem za Ptuj) bi zato morala težiti k mešani rabi in čim manjšem prostorskem oddaljevanju različnih sfer človekovega delovanja. V tej luči je gradnja nakupovalnih središč, ki so oddaljena od bivalnega okolja, neskladna s principi trajnosti, ker je na eni strani oskrba prebivalcev odvisna od uporabe prometnih sredstev (izguba energije, časa, onesnaževanje okolja), na drugi strani pa središča naselij izgubljajo na privlačnosti in raznovrstnosti. Po zgledu iz narave, kjer večja biotska pestrost povečuje njeno stabilnost, je podobno tudi v naseljih, predvsem mestnih. Večja pestrost pri rabi mestnega prostora pomeni njeno hitrejše prilaganje ekonomskim, socialnim, vrednostnim idr. spremembam, zato bi ta morala težiti k mešani rabi in že omenjenem čim manjšem oddaljevanju različnih sfer človekovega delovanja. Tudi evropska komisija za okoljsko urbano politiko (Environment in the EU ..., 1999) izpostavlja, da so sklenjena mesta energetske najbolj primerna oblika bivanja, ker je poraba energije za promet najmanjša, obenem pa je največ možnosti za učinkovito organiziranje javnega prometa. Kompaktna naselja nudijo tudi večjo kakovost življenja. Glede na ta izhodišča, je tudi suburbanizacija v bistvu netrajnostna oblika nove poselitve, še posebej tam, kjer se vzporedno v tem okolju ne odpirajo nova delovna mesta, možnosti dnevne oskrbe, izobraževanja itd. Če je zagotavljanje vsakodnevnih potreb povezano z migracijo do bolj ali manj oddaljenega središča, se zmanjša kakovost življenja, povečana je izguba energije in časa, pritiskov na okolje, uporabe prometnih sredstev itd.

S prejšnjimi ugotovitvami je povezan tudi način gradnje. Pri novogradnjah in adaptacijah starejših zgradb je potrebno težiti k zagotavljanju optimalne **energetske varčnosti**, kjer je pomembno tudi, da graditelji uporabljajo lokalne in naravnim značilnostim prilagojene gradbene materiale, oblike, stile in tehnike gradnje. Žal smo v Sloveniji prav v času zadnje ekspanzije novogradenj to načelo zelo zapostavili. Vendar to ne pomeni »vračanja nazaj«, ampak izkoriščanje znanja in dobrih izkušenj starejših graditeljev s prilagoditvijo sodobnim zahtevam (in dostopnim materialom) po kakovostnem bivalnem okolju. **Ohranjanje lokalnih oblik in načinov gradnje** ali obnove ima poleg vsega zelo pozitiven učinek na krajinsko podobo, ki bi povečala še turistično atraktivnost regije. Dober zgled skladnosti novogradenj s tradicijo in pokrajinsko strukturo lahko najdemo v nekaterih evropskih regijah, ki so uspele »obdržati« prepoznavno, značilno pokrajinsko sliko. Tudi naši predniki so pri oblikovanju svojih hiš in naselij izkustveno znali dobro upoštevati to načelo. Zanimive in še danes zelo privlačne so vasi, kjer so z gradnjo hiš sledile reliefnim oblikam, kjer so velika okna obračali na prisojno stran (kot rastline svoje cvetove in liste proti soncu), manjša pa v osojo ali slemenska naselja, ki z razporeditvijo hiš in gospodarskih poslopij povsem sledijo širini slemena. Drozg (1995) je pri svojem proučevanju morfologije slovenskih naselij našel veliko skladnost med

Slika 106:

Izgradnja avtoceste je bistveno pripomogla k pretočnosti prometa v tem delu regije, kar posledično prispeva tudi k manjšim prometnim emisijam. Še vedno pa cestno infrastrukturo označuje velika poraba prostora.

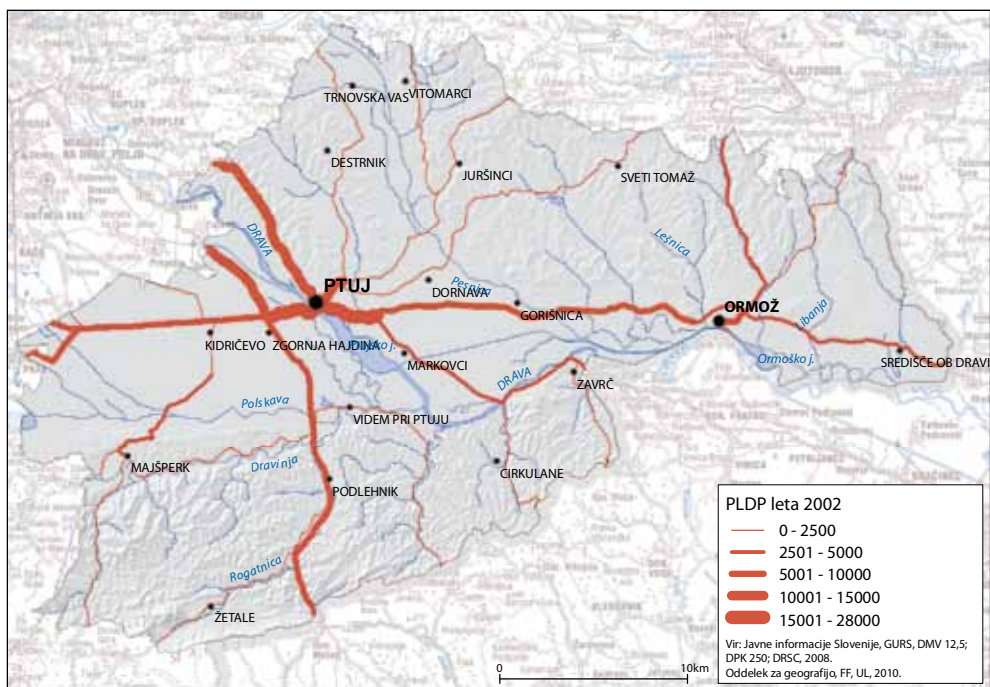
tradicionalnim načinom gradnje in naravnogeografskimi značilnostmi posameznih slovenskih pokrajin oziroma domiselne načine premagovanja »naravnih neugodnosti« kot so veter, temperature, relief. Pri sodobnih graditeljih pa je veliko bolj izražena želja po kljubovanju in upiranju naravnim pogojem. Vzdrževanje oz. posnemanje regionalne krajinsko - arhitekturne tradicije je, bolj kot zaradi vizualnih učinkov, pomembno za zmanjševanje porabe energije in za postopen prehod k obnovljivim virom energije oziroma za bistveno zmanjšanje uporabe okoljsko najbolj spornih fosilnih goriv. Kljub temu pa ne smemo zanemariti vloge regionalne krajinsko - arhitekturne tradicije pri razvoju turizma, kjer so ključnega pomena med drugim tudi vizualni učinki pokrajine. Prav Spodnje Podravje odlikuje kulturna pokrajina (npr. Ormoške gorice), hkrati pa tudi tipična arhitektura, ki bi jo veljalo čimbolj varovati. Pri preverjanju načrtov za novogradnje ali večjih obnovitvenih posegov bi zato morali nameniti vidnejšo vlogo tudi kriterijem krajinske skladnosti, regionalne identitete, posnemanju stavbne dediščine, skratka skrbni strokovni presoji. Z izobraževanjem in ozaveščanjem širše javnosti, predvsem pa arhitektov – načrtovalcev in potencialnih graditeljev o pomenu ohranjanja graditeljske tradicije in okolju prilagojenih gradbenih materialov ter o dolgoročno pozitivnih učinkih gradnje energijsko varčnejših objektov, bi se postopoma začel spreminjati tudi odnos do kakovostnega bivalnega okolja in njegovo prepoznavanje.

Hitro rastoč **promet** in z njim povezano okoljsko obremenjevanje predstavlja eno večjih preprek trajnostnemu razvoju, v veliki meri pa je pogojen s širšimi nadregionalnimi prometnimi tokovi in od kakovosti ter pretočnosti prometnih poti. Bolj kot za druge dejavnosti prav pri prometu velja, da je lahko »netrajnost« tudi »uvožena«.

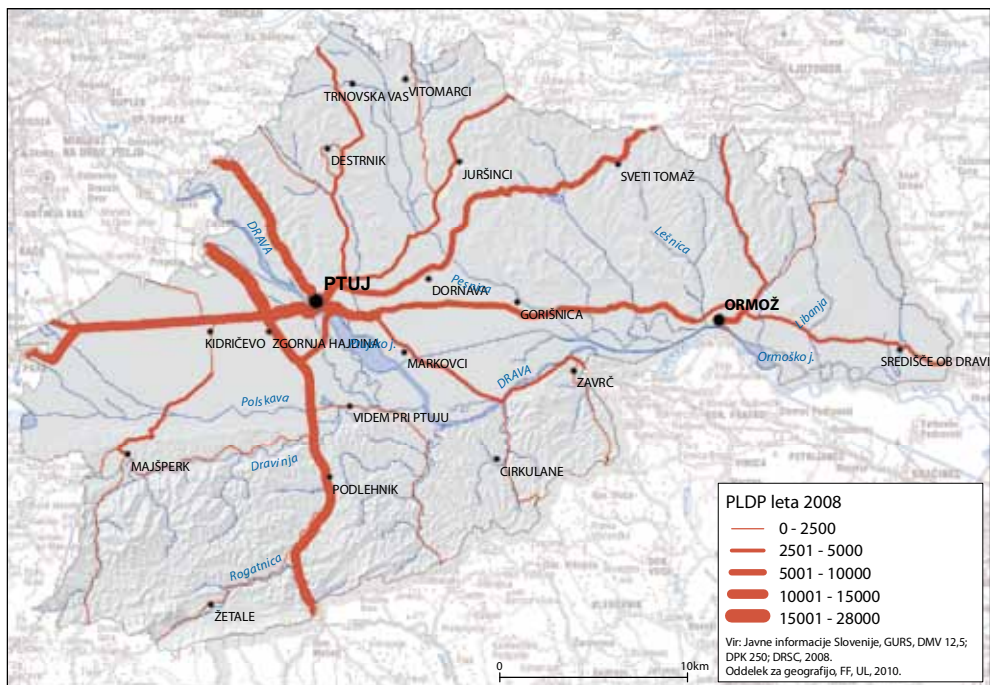
Z dograjevanjem avtoceste, mestnih obvoznic in izboljševanje kakovosti državnih in regionalnih cest, se okoljevarstvene razmere na področju prometa sicer izboljšujejo, še vedno pa promet ostaja pomemben onesnaževalec zraka, prometna infrastruktura pa velik porabnik prostora.

Za Spodnje Podravje je značilna zelo različna dostopnost do javne infrastrukture in storitev. Razlike so najbolj očitne zlasti med mesti, obmestjem in prostorsko prevladujočim

Slika 107: Prometna obremenjenost Spodnjega Podravja leta 2002.

Slika 108: Prometna obremenjenost Spodnjega Podravja leta 2008.

podeželskim zaledjem. Neuravnotežen razvoj prometnega sistema z neenakomerno razvitimi (prevlada motoriziranega cestnega prometa) in nepovezanimi prometnimi podsistemi močno vpliva na izbiro prevoznega sredstva. Posledično zato regijo označujejo in obenem obremenjujejo prevladujoče netrajnostne oblike mobilnosti.

Karta prometne obremenjenosti iz leta 2002 kaže že velikokrat omenjeno dvojnost obravnavane regije; močna medregionalna povezanost regije (Ptuja, Ormoža) proti Mariboru in Osrednji Sloveniji, bistveno slabša pa je, glede na število prikazanega dnevnega prometa, notranja povezanost celotne regije.

Podatki o prometu za leto 2008 (Direkcija RS za ceste, 2009) pa že kažejo pomembno povečanje števila vozil (PLDP) na celotnem območju regije. Predvsem je okrepljen pretok vozil na območju Slovenskih goric, manj na območju Haloz. K povečanju prometa je prispevala tudi gradnja avtoceste (A4), ki se še ni zaključila. Pri prometnem obremenjevanju okolja gre za pomemben vpliv tranzitnega osebnega in tovornega prometa. S splošnim oživiljanjem gospodarske rasti moramo računati še na povečan obseg prevoza blaga, obenem pa tudi na povečan obseg in intenzivnost negativnih učinkov na okolje in kakovost življenja. Zato je pomembno, da se v prihodnje čim več tranzitnega tovornega prometa preusmeri na železnico.

Preglednica 41: Prometna obremenitev nekaterih pomembnejših cestnih odsekov na območju Spodnjega Podravja leta 2002 in 2008 ter delež tovornih vozil.

Cestni odsek	PLDP 2002	% tovornih vozil	PLDP 2008	% tovornih vozil	PLDP 2009
Miklavž - Hajdina	14.975	12,8	18.137	16,2	7.000*
Slovenska Bistrica - Pragersko	7.561	20,3	10.774	19,1	9.368
Pragersko - Kidričevo	6.889	18,9	9.000	24,7	8.500
Kidričevo - Hajdina	8.445	16,2	13.767	19,0	12.500
Hajdina - Ptuj	22.500	12,5	18.770	10,8	17.379
Ptuj	28.500	12,5	20.000	9,2	-
Ptuj - Spuhlja	15.200	12,5	14.550	15,1	14.008
Spuhlja - Ormož	6.171	17,0	7.900	17,9	7.000
Ormož Z - Ormož V	4.800	17,8	4.400	21,6	3.675
Ormož - Središče ob Dravi	2.910	16,0	2.959	15,7	2.745
Središče ob Dravi – mejni prehod	1.084	32,6	1.139	26,6	940

Vir: Direkcija RS za ceste, 2010.

Opomba: *Takšen upad prometa zaradi dograjenega avtocestnega odseka Hajdina – Draženci.

Primerjava prometnih obremenitev med letoma 2002 in 2008 kaže pomembne spremembe prometnih tokov, ki so posledica dograjevanja avtoceste pa tudi vsesplošnega povečanja osebnega in tovornega prometa. Očitno pa se je promet krepil predvsem na širšem območju Ptuja, tudi na račun že omenjene širitve obmestja in suburbanizacije, medtem ko vzhodni del obravnavane regije v tem pogledu ni doživel večjih sprememb. Posebej velja izpostaviti tudi povečan delež tovornih vozil, ki npr. na odseku Kidričevo –

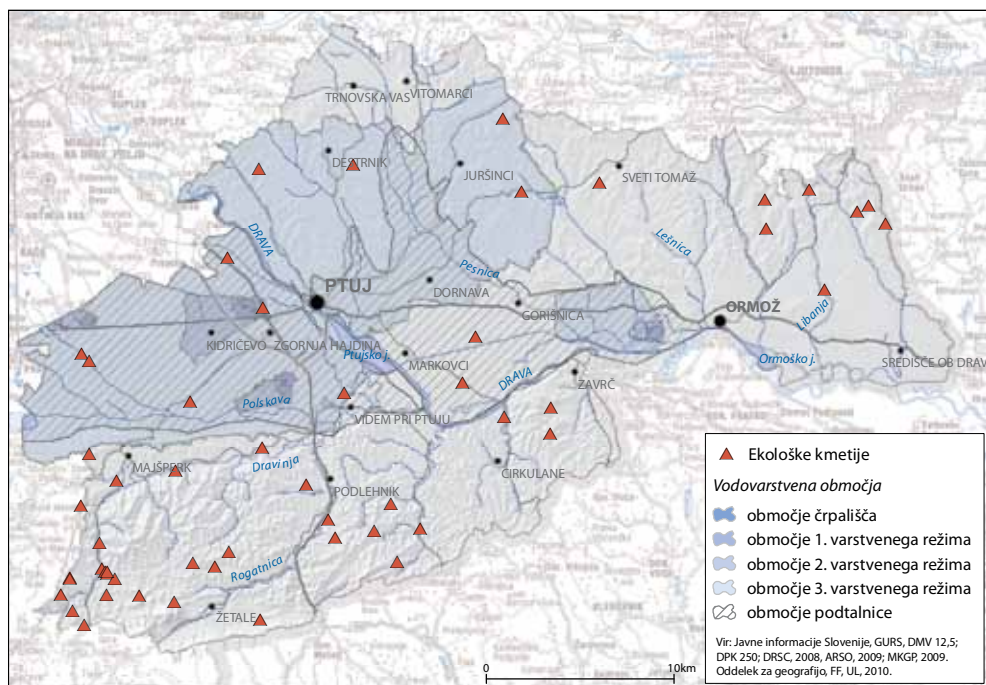
Hajdina predstavlja kar četrtno vsega prometa. Najnovejši podatki Direkcije RS za ceste o dnevnem prometu za leto 2009 pa že kažejo na postopen upad prometa na prav vseh cestnih odsekih, ki je deloma posledica novozgrajene avtoceste, posredno pa ima gotovo vpliv tudi gospodarska kriza. Na novem odseku avtoceste A4 Hajdina – Draženci je bilo v letu 2009 preštetih 14.400 vozil. Prav za prostorske načrtovalce je to pomemben signal zaradi včasih preveč izpostavljenih »lokalnih« potreb po novih prometnih povezavah

V prihodnje bi bilo potrebno izboljšati dostopnost bolj odročnih območij (Haloze) kot tudi v celoti izboljšati kakovost javnih oblik prometa. Glede na razpršeno poselitev in velikost naselij je sicer vprašljiva gospodarnost in učinkovitost javnega prometa, se pa zato kažejo možnosti inovativnih in tudi kombiniranih oblik javnega prevoza. Nekatere evropske regije s primerljivim tipom poselitve in reliefno razgibanostjo (gričevje, hribovje, ravnina) so poiskale rešitve v zamenjavi večjih avtobusov z manjšimi in energijsko varčnimi, z možnostjo dodatne opreme za prevoz koles, ki se uporabijo na ravnini ali pa v mestu. Na sploh bi k razbremenitvi lahko veliko prispevala dodatna gradnja kolesarskih stez in pločnikov, predvsem ob najbolj obremenjenih mestnih cestnih odsekih (Ptuj), povečanje kolesarske dostopnosti šol, delovnih mest in raznih storitev ter s tem zmanjšanje uporabe osebnih avtomobilov. Zasedenost prostora, ki jo v mestnih središčih (predvsem na Ptuj) povzroča mirujoči promet, bi se lahko odpravilo z večjim številom parkirišč izven mestnega jedra ali pa parkirnih hiš. Nasploš bi staro zgodovinsko jedro Ptuja pridobilo na privlačnosti in kakovosti, če bi ga namenili zgolj pešcem. Z ureditvijo prometa bi se posledično zmanjšale še prometne emisije, med katerimi največji problem predstavljajo dušikovi oksidi, ogljikov monoksid in pa delci PM10 .

Razvoj kmetijstva

Doseženo stopnjo trajnostnega razvoja Spodnjega Podravja lahko še posebej ocenjujemo tudi po uravnoteženosti pridelave, proizvodnje in predelave (kmetijstvo, industrija idr.) z nosilnostjo oziroma naravnim potencialom okolja ter kakovostjo življenja. Glede na ugodne naravnogeografske razmere za proizvodnjo hrane, se Spodnjemu Podravju kot ekoregiji ponujajo zelo dobre možnosti, da svoje razvojne načrte dolgoročno gradi tudi na **kmetijstvu**, ki v primerjavi z večjim delom Slovenije ostaja pomembna gospodarska panoga. Dosedanji razvojni vzorci kmetijstva so bolj kot na kakovosti temeljili na količini, ki so zahtevali velike snovno-energetske vnose in so na koncu, poleg pridelane hrane, žal povzročili (in še povzročajo) tudi onesnaževanje okolja. Med okoljevarstvenimi problemi Spodnjega Podravja so namreč že leta najpogostejše izpostavljeni onesnaženost podtalnice in manjših vodotokov, ki so v pretežni meri posledica »kmetijskega onesnaževanja«. Z onesnaženo podtalnico so povezani še problemi oskrbe prebivalstva z neoporečno pitno vodo. Proizvodnja hrane na konvencionalen način z uporabo velikih količin mineralnih gnojil in fitofarmacevtskih pripravkov ni le okoljsko temveč tudi zdravstveno vprašljiva, pa tudi finančno zelo potratna. Izračuni energijske učinkovitosti namreč kažejo, da s povečevanjem vnosov ne povečujemo skladno tudi produktivnosti, ampak ta raste počasneje, povečujejo pa se okoljska bremena. V luči evropske kmetijske politike in predvsem vedno bolj izraženih zahtev potrošnikov po bolj zdravi, ekološko pridelani hrani, je tudi za Spodnje Podravje pomembno, da se **zaveda svojih potencialov za pridelavo zdrave hrane**. Kmetijstvo bo, kljub številnim preprekam, potrebno načrtno

Slika 109: Prostorska zastopanost ekoloških kmetij v Spodnjem Podravju leta 2008.

vedno bolj preusmerjati predvsem v smeri ekološke pridelave, kar zagotavlja dolgoročno varovanje okolja, ohranjanje kulturne pokrajine pa tudi njeno poseljenost. Obstoječe število in predvsem razporeditev ekoloških kmetij kaže na trenutno slabo vodeno usmerjanje in razvoj tega najbolj sonaravnega načina kmetovanja v regiji.

Ekološko kmetovanje je namreč najbolj priporočljivo in okoljsko upravičeno na območjih, kjer je okolje najbolj občutljivo (npr. vodni viri) oziroma tam, kjer so pritiski kmetijske dejavnosti intenzivni ter dolgotrajni in so že sprožili negativne pokrajinske učinke. Trenutna (glej sliko 109) prostorska razporeditev ekoloških kmetij odraža nenačrtno in predvsem pomanjkljivo kmetijsko in okoljsko politiko na področju varovanja okolja v obravnavani regiji. Ekološke kmetije prevladujejo v Halozah, posamezne se nahajajo še na območju Slovenskih goric, na pridelovalno najbolj zanimivem ravninskem delu, ki ga zaznamuje velika vodnoekološka občutljivost, pa so ekološke kmetije skorajda le izjema.

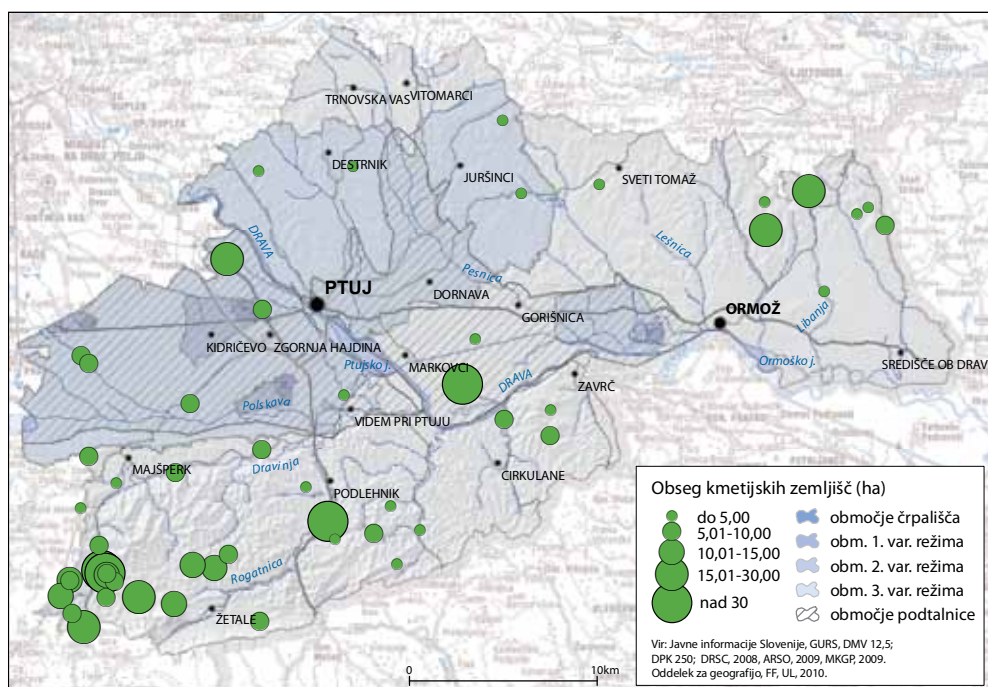
Predvsem Ravnina ob Dravi velja v Sloveniji za intenzivno kmetijsko pokrajino z zelo velikim kmetijskim obremenjevanjem ter posledično izrazitimi negativnimi okoljskimi učinki, ki so bili podrobneje predstavljeni že v predhodnem poglavju. Ti so v celotni regiji prisotni že desetletja, onesnaženost podtalnice pa je eden najbolj poznanih okoljskih problemov v Sloveniji. Povsem drugačen pristop predstavlja ekološko kmetovanje, ki poizkuša številne negativne lastnosti velikopoteznega energetskega in snovno intenzivnega kmetovanja zmanjšati in omiliti na različne načine (vračanje k metodam in oblikam tradicionalne pridelave, uveljavljanjem novih pridelovalnih praks, ki temeljijo na najnovejših spoznanjih in postopkih, lastnostih pasem, sort, prsti idr.).

Poudariti velja, da **kmetijstvo ostaja zelo perspektivna in gospodarsko ter okoljsko smiselna usmeritev regije** in jo kot najprimernejšo dejavnost v regiji prepoznavata tudi prebivalstvo (Terensko delo, FF UL, 2009) vendar so potrebni temeljiti premiki v sami kmetijski proizvodnji. Potrebno je razmišljati o uvajanju sonaravnih oblik kmetijske pridelave v vseh kmetijskih panogah. Med t.i. sonaravne oblike kmetijstva sicer štejemo tako ekološko kot integrirano kmetijsko pridelavo, slednja pa predstavlja predvsem vmesni člen med ekološkim in konvencionalnim kmetijstvom. Značilnost integrirane pridelave hrane je, da se približa naravnemu kroženju hranil z uravnoteženo rabo naravnih virov in upoštevanjem naravnih razmer in bioloških ciklov in tako pomembno prispeva k ohranjanju rodovitnosti zemljišč. Za razliko od ekološke pridelave pa je dopustna omejena in predpisana uporaba mineralnih gnojil, zaščitnih sredstev in težje kmetijske mehanizacije, kljub temu pa lahko pridelki pridobijo zaščitni znak in s tem višjo ceno na tržišču. Tak način je z vidika okolja in potrošnikov hrane sicer sprejemljivejši, ni pa v celoti usmerjen k ciljem trajnostnega razvoja. Tem se najbolj približa **ekološko kmetijstvo** kot najbolj sonaravna oblika kmetovanja, ki predstavlja tisti del kmetijskega sektorja, ki v Sloveniji v zadnjem desetletju beleži vsakoletno rast tako v številu kmetij, obsegu ekološko obdelanih kmetijskih zemljišč, pridelave in predelave ter obsegu trženja ekoloških pridelkov (Klemenčič, Lampič, Potočnik Slavič, 2008). Ekološki način pridelave zahteva predvsem dvoje in sicer veliko dela ter ogromno strokovnega znanja (Breg, 2007). V kmetijsko najbolj ugodni severovzhodni Sloveniji je ekoloških kmetij razmeroma malo. Drugod po Sloveniji so najbolj razširjene predvsem v hribovitih predelih z redko poselitvijo in ohranjenim naravnim okoljem, območjih s slabšimi pridelovalnimi pogoji brez ekoloških problemov in navzkrižji v rabi tal. Na prodnih ravninah, ki jih zaznamujejo konflikti interesov, je zato potrebno sistemsko uvajanje sonaravnega kmetovanja. To je ključnega pomena zaradi prioritarnega varstva vodnih virov (Breg, 2007). Sintezno je mogoče predstaviti prednosti ekološkega načina kmetovanja tudi po energetski porabi v kmetijstvu, in sicer po porabi energije na hektar ali porabi energije na enoto pridelka. Raziskave ugotavljajo, da je energetska poraba na ekoloških kmetijah od 30 do 50 % manjša kot na konvencionalnih. V energetskem in okoljskem smislu so bistvene prednosti ekološkega kmetijstva v odsotnosti energetskih in snovnih vnosov v obliki mineralnega dušika in sintetičnih sredstev za varstvo rastlin (Klemenčič, Lampič, Potočnik Slavič, 2008).

Na območju Spodnjega Podravja (vseh 19 občin) je bilo po podatkih MKGP leta 2008 v **kontroli 53 ekoloških kmetij**. Skupna površina ekološko obdelanih kmetijskih zemljišč tako v regiji znaša 584,73 ha, kar pa predstavlja zelo majhen delež vseh kmetijskih zemljišč, le 1,2 %. Največ ekoloških kmetij, kar 18, je v občini Majšperk, sledi Ormož s šestimi, Žetale s petimi, po štiri ekološke kmetije imata občini Videm pri Ptuj in Kidričevo, v občinah Zavrč, Ptuj, Podlehnik in Hajdina najdemo po dve ekološki kmetiji, medtem ko se posamezno le-te pojavljajo še v občinah Sveti Tomaž, Središče ob Dravi, Markovci, Juršinci, Gorišnica, Dornava, Destrnik in Cirkulane. (Rebernik et al., 2010)

Bolj kot na število pa velja opozoriti na razporeditev ekoloških kmetij v regiji. Če je ena od glavnih prednosti ekološkega, sonaravnega načina kmetovanja, predvsem omejenost snovnih vnosov v kmetijstvu (sredstva za varstvo rastlin, mineralna gnojila), torej je poudarjena predvsem njihova okoljska funkcija, pa razporeditev obstoječih kmetij kaže na popolno odsotnost tega vidika pri načrtovanju oziroma usmerjanju razvoja ekološkega kmetovanja. Na občutljivih območjih podtalnice in vodnih virov regije se nahajajo le posamezne in, z izjemo dveh, samo majhne ekološke kmetije.

Slika 110: Velikost zemljišč na ekoloških kmetijah Spodnjega Podravja leta 2008.

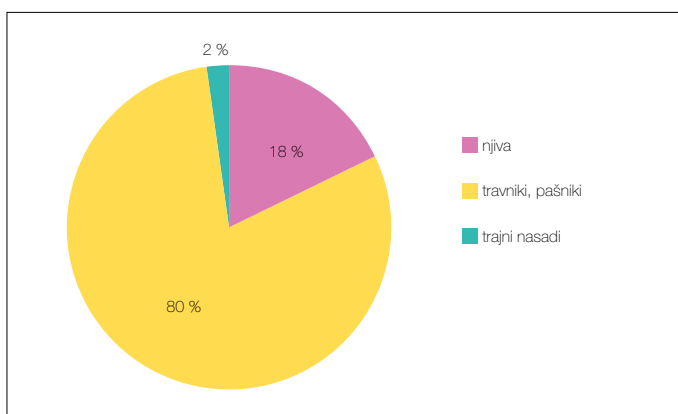

Seveda je poleg deleža ekološko obdelanih zemljišč z vidika pridelave in okolja pomembna predvsem struktura rabe kmetijskih zemljišč. Če v Sloveniji s skoraj 90 % med ekološko obdelanimi kmetijskimi zemljišči prevladuje travinje, pa je delež travnikov na območju Spodnjega Podravja predvsem na račun njiv in trajnih nasadov nekoliko manjši, 80 %. Njiv je v celotni strukturi kar 18 %, presenetljivo nizek in podpovprečen (glede na razmere v Sloveniji) pa je delež ekološko obdelanih sadovnjakov in vinogradov.

V izrazito vinogradniški regiji je takšna slika presenetljiva. Obstoječe stanje kaže na razmere oziroma razvojno stopnjo kmetijstva v regiji, ki je sicer kmetijsko intenzivna (tako na

Slika 111:

Struktura ekološko obdelanih kmetijskih zemljišč Spodnjega Podravja.

Vir: MKGP, 2008.

ravninskem, poljedelskem območju, kot v gričevju, kje prevladuje usmeritev kmetijstva v vinogradništvo). Kljub številnim novim možnostim v kmetovanju, dodatnemu financirajo sonaravnih oblik kmetovanja, resnično velikih okoljskih problemov (podtalnica), v regiji še ni prišlo do preobrata v pristopu pri usmerjanju kmetovanja ter spodbujanju drugačne oblike in intenzivnosti pridelave. Če upoštevamo tudi sliko stopnje razvitosti in obsega dopolnilnih dejavnosti na kmetiji v regiji postane zelo očitno, da je kmetijstvo v zadnjih letih »zaostalo« pri sledenju načelom trajnostnega razvoja.

Seveda dajejo drugačen zgled sicer redke ekološke kmetije. Med njimi so le štiri, katerih velikost kmetijskih površin presega 30 ha, skupaj pa obdelujejo dobrih 35 % ekološko obdelanih kmetijskih zemljišč v regiji.

Preglednica 42: Ekološke kmetije Spodnjega Podravja glede na velikost kmetijskih zemljišč.

Velikost ekoloških kmetij	Število kmetij	Obseg kmetijskih zemljišč (ha)	Delež kmetijskih zemljišč (%)
Nad 30 ha	4	207,3	35,5
15,01 do 30,00	5	109,1	18,7
10,01 do 15,00	6	73,7	12,6
5,01 do 10,00	19	144,2	24,7
Do 5 ha	19	50,4	8,6
Skupaj	53	584,7	100

Vir: MKGP, 2008.

Največja ekološka kmetija na tem območju se nahaja v občini Markovci in obdeluje skupaj preko 58 ha. Po velikosti sta primerljivi še ekološki kmetiji v Majšperku in kmetija v Podlehniku (obe preko 40 ha). Večina preostalih ekoloških kmetijskih gospodarstev je manjša od 10 ha. 19 kmetij, ki obdeluje manj kot 5 ha ekoloških kmetijskih površin, skupaj v regiji obdela komaj 50 ha. Poudariti pa velja, da je povprečna velikost ekoloških kmetij v regiji visoko nad slovenskim in regijskim povprečjem, saj so velike dobrih 11 ha. Danes sicer še maloštevilne ekološke kmetije pa nakazujejo nove možnosti in tudi bodočo težnjo razvoja kmetijske dejavnosti, ki v času krize postopoma zopet pridobiva na pomenu, predvsem pa v ospredje ponovno prihaja pomen stopnje prehranske samooskrbe regij.

Trenutno Kmetijska svetovalna služba Ptuj v ekološkem kmetijstvu, predvsem na ravninskem delu, še ne vidi perspektivne oblike in usmeritve. Kot glavno oviro vidijo v pomembno nižjem pridelku ter slabšem gospodarskem donosu tako orientirane kmetijske dejavnosti. Zaradi občutljivega in marsikje že preobremenjenega naravnega okolja ter obstoječe zakonodaje lahko razmišljamo tudi drugače; Ali bo ekološko kmetijstvo postalo izhod v sili oziroma edina možnost pridelave v regiji? Ali pa predstavlja trajnostno gospodarsko priložnost regije?

Razvoj turizma

Med razvojnimi prioritetami regije se gotovo najpogosteje omenja **turizem**, kjer bi si Spodnje Podravje, zaradi svojih okoljskih, kulturnih in socialnih potencialov, nedvomno

lahko bolj smelo pa tudi bolj trajnostno gradilo svojo prihodnost. Podobno priporočilom o ustvarjanju partnerstva in harmonije med mestnimi naselji in podeželjem, bi tudi razvoj turizma in rekreacije morali usmerjati v dopolnjevanje ponudbe, ki jo omogoča enkratna kulturno-zgodovinska dediščina Ptuja, Ptujske gore, pokrajinsko vizualna ter etnografska in kulinarčna pestrost Slovenskih goric, Haloz in Ravnine ob Dravi in seveda tudi termalna voda.

Skladno z izhodišči trajnosti velja posebej poudariti zahtevo po optimalni omejitvi in racionalizaciji gradnje novih turističnih objektov in infrastrukture (predvsem na podeželju) in spodbujanju ustrezne obnove obstoječih zgradb ter turizmu namenjenih objektov. Z vidika trajnosti je torej nesprejemljivo, da se uspešnost turizma in njegov razvoj ocenjuje in načrtuje zgolj z rastjo novih objektov, povečevanjem števila postelj v hotelih ali povečevanju števil turistov in od tega odvisne rasti dohodka (z običajno neugodnim razmerjem med stroški in dohodki). Pomembnejši so pokazatelji ohranjanja naravnih virov in pokrajinske pestrosti, čistega okolja, uspešnosti čiščenja odpadkov iz turističnih objektov ali zmanjševanja količin odpadkov itd. Prav tako so za sodobnega in bolj zahtevnega turista privlačnejši manjši objekti z zaposlenimi domačini (oziroma lokalnim prebivalstvom) z več pristnosti in stika z naravnim okoljem in domačini. Takšni turistični objekti bodo preživeli tudi ob morebitnih spremembah in se jim bodo lažje prilagajali oziroma ustrežnejše reagirali na spremembe trga, njegove nove zahteve idr. kot novonastali turistični obrati, ki delujejo nepovezano z okoljem, z »uvoženimi« upravljavci in zaposlenimi. Tudi tako imenovani mestni hoteli z vsebino (po vzoru že dveh obstoječih na Ptuj) so korak k ekoregiji, manj pa velike hotelske zgradbe, ki se navezujejo zgolj na enostransko ponudbo (npr. termalne vode) in v tem pogledu so vprašljivi tudi načrti za širitev hotelskih zmogljivosti v Termah Ptuj. Proučiti kaže možnosti uporabe manjših in že obstoječih objektov v širšem zaledju, tudi ekoloških kmetij v turistične namene in povezave zdraviliškega kompleksa z razvejano mrežo varnih kolesarskih in pešpoti za spodbujanja nemotoriziranih oblik turizma in rekreacije ter na koncu še pospeševanju ponudbe lokalno zanimivih produktov na podeželju.

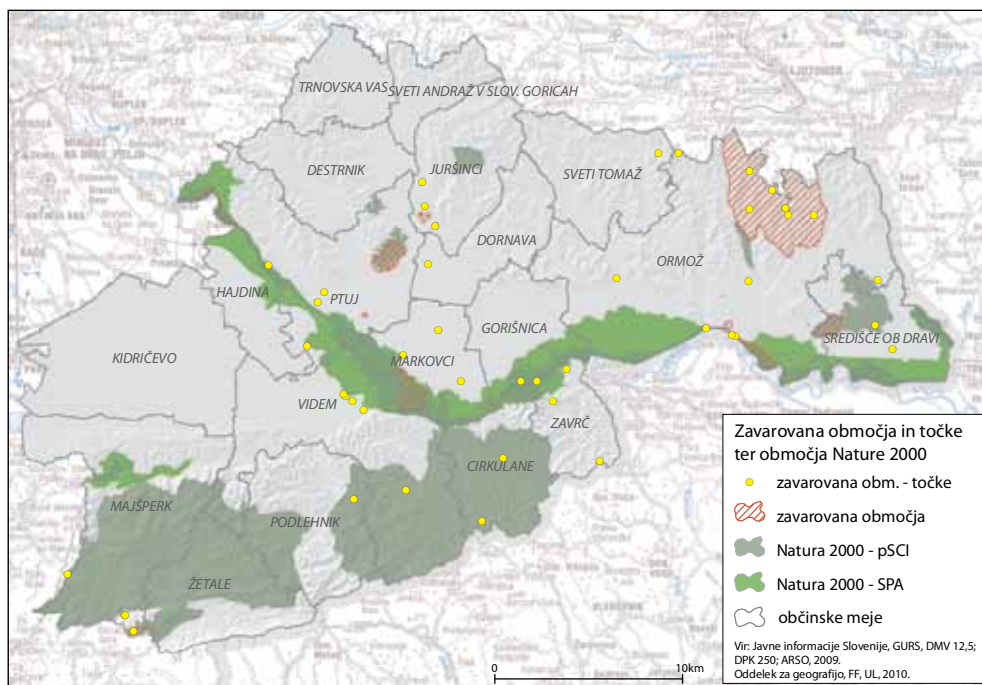
Za ekoregijo imajo poseben pomen tudi **zavarovana in varovana območja (območja Natura 2000 in ekološko pomembna območja)**, ki jih je potrebno v primeru razvoja

Slika 112:

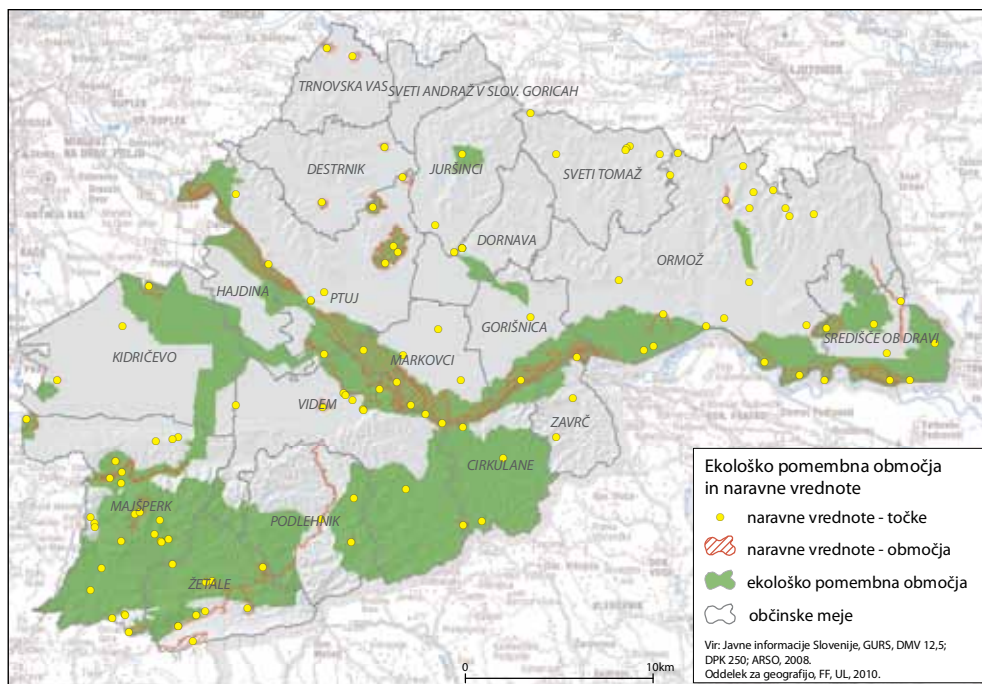
*Varstvena območja
Nature 2000 so v
Spodnjem Podravju
praviloma prepoznana
na širšem območju reke
Drave.*

Slika 113: Zavarovana območja in območja Natura 2000 v Spodnjem Podravju.

Slika 114: Ekološko pomembna območja in naravne vrednote.

turizma obravnavati bolj kot razvojno prednost in priložnost, ne pa kot zavoro. Na območju Spodnjega Podravja je zavarovan Krajinski park Šturmovci, Krajinski park Središče ob Dravi, Krajinski park Boč – Donačka gora, Plešivec in Krajinski park Jeruzalemsko-Ormoške gorice (Hrabar, 2007) in štiri posebna varstvena območja Nature 2000, katere glavni cilj je ohraniti biotsko raznovrstnost za prihodnje rodove. Na varovanih območjih se naj ohranijo živalske in rastlinske vrste ter habitati, ki so redki ali pa so v Evropi že ogroženi (habitatna direktiva in direktiva o pticah). Na varstvenih območjih Natura 2000 direktivi ne izključujeta človekove dejavnosti, kot se pogosto razume, ampak je potrebno zagotoviti, da te dejavnosti ne bodo ogrozile narave, temveč bodo njeno ohranjanje podpirale.

Ekološko pomembna območja v Spodnjem Podravju večinoma sovpadajo z območji Natura 2000, obe vrsti območij varovanja pa v razvoju turizma zaenkrat še nista našli prave vloge, čeprav bi se prav na teh izhodiščih lahko lotili uvajanja najbolj trajnostnih oblik turizma, ki bi prvenstveno temeljile na okolju prijaznih aktivnostih in bi bile tudi vsebinsko tesno povezane s cilji varovanja. (Rebernik et al., 2010)

Spodnje Podravje - ekoregija?

Zaključimo lahko, da ima Spodnje Podravje med slovenskimi regijami veliko primerjalnih prednosti v vseh segmentih trajnostnega razvoja, zato je prav, da jih upošteva in predvsem izkoristi tudi pri iskanju nadaljnjih razvojnih rešitev. Vendar razvoja ne smemo vedno in samoumevno povezovati le s količinsko rastjo (širjenje naselij, gradnja novih turističnih objektov, prometnic, količinsko povečevanjem proizvodnje hrane itd.), ampak je pomembneje težiti h kakovosti, inovativnosti, sprejemati nova znanja, ohranяти čisto okolje in naravno ter družbeno raznovrstnost – skratka, zagotavljati uravnoteženost med gospodarskim, socialnim in okoljskim razvojem oziroma zagotoviti neodvisnost njihovega delovanja od količinske rasti.

V luči teh priporočil je primerneje spodbujati obnove, sanacije oziroma revitalizacijo obstoječih zgradb in degradiranih površin namesto graditi nove in za pozidavo izrabljati kmetijska in gozdna zemljišča. Razvoj naselij (novogradenj) naj se usmerja navznoter,

Slika 115:

Trajnostna usmeritev regije se odraža v številnih elementih razvoja.

pomembna je torej omejena prostorska širitev obstoječih naselij. Pri tem je zelo pomembno ohraniti pa tudi obupati krajinsko-arhitekturno tradicijo oziroma ohraniti okolju prilagojene materiale in obenem slediti priporočilom energijske varčnosti in predvsem pospeševati uporabo obnovljivih virov energije (biomasa, Sončeva energija, geotermalna itd.).

Mesta in večja naselja ostajajo ali postajajo privlačna, če se spodbuja mešana raba in funkcijska raznovrstnost, k čemer sodi tudi privabljanje mlajših družin, ki s svojimi potrebami oživijo mesta. S tem se zaustavi neugodno oddaljevanje stanovanjskih območij od oskrbnih, izobraževalnih, rekreacijskih itd. ter zmanjša potreba po uporabi osebnih avtomobilov, ki bi jih morale v večjem obsegu nadomestiti trajne oblike mobilnosti (kolo, javni promet).

Za dolgoročen trajnostni razvoj regije je pomembno tudi, da se načrtno spodbuja ekološka pridelave kakovostne hrane ob poudarjeni skrbi za pokrajinsko občutljiv vodonosnik. Širjenju kroga ozaveščenih kupcev zdrave hrane bi pripomogla tudi uveljavitev lokalne blagovne znamke, organizirano delovanje ekološke tržnice v regiji, kjer bi imeli lokalni in regionalni pridelovalci možnost prodaje svojih pridelkov in proizvodov, ali pa ponudba lokalnih ekološko pridelanih in predelanih produktov v specializiranih trgovinah v turističnih centrih. Pozitivno bi bilo tudi postopno uvajanje ekološko pridelane hrane v šolah, vrtcih ter v dnevno prehrano turističnih ponudnikov. Prav v turistični ponudbi je vse bolj cenjena regionalno pridelana hrana z upoštevanjem tradicionalnih receptov in seveda priznani regionalni kakovosti.

Nasploh bi se gospodarski razvoj najbolj približal trajnostnim priporočilom, če bi uspel poiskati tržne niše s povpraševanjem po regionalno prepoznavnih izdelkih (oblikovanje regionalne ekonomije!), predvsem pa tistih, ki bodo pomagali pri prehodu v »brezogljčno družbo«. Slednje pa zahteva veliko znanja in inovativnosti in za regijo zelo pomembno ohranjene in krepitve domačega intelektualnega potenciala.

Viri in literatura

- Breg, M., 2007. Izzivi in ovire sonaravnega kmetijstva na Dravskem polju. Geografski vestnik, 79, 1, str. 25-37.
- Direkcija RS za ceste, 2010. Prometne obremenitve 2008 in 2009. http://www.dc.gov.si/si/delovna_podrocja/promet/ (citirano 12.3.2010).
- Drozg, V., 1995. Morfologija vaških naselij v Sloveniji, Geographica Slovenica, Ljubljana, str. 40 – 45.
- Environment in the European Union at the Turn of the Century, 1999. European Environmental Agency, Copenhagen.
- Environmental Policies for Cities in the 1990s, 1990, OECD, Pariz.
- Hrabar, M., 2007. Občinski program varstva okolja za Mestno občino Ptuj 2008 – 2013 (Stanje okolja). Internet: http://www.ptuj.si/_pdf/okolja_%20za_javno_razgrnitev.pdf (26.11.2008).
- Klemenčič, M. M., Lampič, B., Potočnik Slavič, I. 2008. Življenjska (ne)moč obrobnihi podeželskih območij v Sloveniji. GeograFF 3, Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 149 str.
- Lampič, B., 2005. Kmetijstvo kot priložnost sonaravnega razvoja podeželja v Sloveniji, Dela 23 - Geografski pogledi na regionalni razvoj, Ljubljana, str. 167-221.
- Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Register ekoloških kmetij, Podatkovne zbirke za leto 2008.
- Nijkamp, P., Perrels, A., 1994: Urban Sustainability as a New Paradigm, Sustainable Cities in Europa, Earthscan Publication, London, str. 4.
- Our Common Future, 1987. WCED, Oxford University Press, Oxford, str. 46.
- Plut, D., 2002. Okoljevarstveni vidiki prostorskega razvoja Slovenije, Razprave, Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, str. 17.

- Pogačnik, A., 2005. Prispevek k integraciji prostorskega, socialnega, gospodarskega in okoljskega načrtovanja. Dela 24, str. 49-59.
- Rebernik, D., Lampič, B., Mrak, I., Potočnik Slavič, I., Pak, M., Repe, B., Špes, M., Zupančič, J., Gačnik, A., 2010. Značilnosti regionalnega razvoja in razvojni potenciali Spodnjega Podravja, aplikativni raziskovalni projekt, zaključno poročilo. Filozofska fakulteta, Znanstveno-raziskovalno središče Bistra, Ljubljana, 254 str.
- Terensko delo, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2009.

Povzetek vsebine

Spodnje Podravje, ki si je v preteklem razvoju zagotovilo precejšnjo stopnjo regionalne identitete, sodi med tiste slovenske regije, ki jih odlikuje veliko primerjalnih prednosti, da bi lahko svoj nadaljnji razvoj močnejše gradile na trajnostni paradigmi ter jo učinkovito prenašale v prakso in razvojno strategijo.

Eno izmed pomembnih izhodišč trajnostnega razvoja regije je **usklajeno in uravnoteženo delovanje vseh podsistemov** (proizvodnja, bivanje, oskrba, promet, socialni, zdravstveni in izobraževalni sistem). Z medsebojnim dopolnjevanjem se tako ustvarja kakovostno življenjsko okolje, med dejavnostmi pa ne prihaja do prostorskih konfliktov. Za njegovo doseganje je bistveno spoznanje, da so vse sestavine v nekem kompleksnem sistemu med seboj posredno ali neposredno povezane. **Celosten pristop pri načrtovanju** zagotavlja, da ne postane rešitev enega problema na določenem področju vir novega, hkrati pa omogoča ustvarjanje harmonije in enakomernega razvoja enotnega sistema, ki ga predstavljajo mestna naselja, podeželje in njuno »partnersko razmerje«.

Spodnje Podravje na področju demografskih značilnosti in **demografskega razvoja** na odstopa bistveno od slovenskega povprečja. Zaznati je **rahlo naraščanje števila prebivalstva**, indeks staranja je v okvirih povprečja za celotno Slovenijo. Nadaljuje se proces **suburbanizacije**, ki se je prostorsko razširil na širše zaledje Ptuja in Ormoža. V območju Haloz in Slovenskih goric se je upadanje števila prebivalstva zaustavilo, prihaja do koncentracije prebivalstva v večjih centralnih naseljih, zlasti v občinskih središčih.

Z vidika **regionalnega razvoja** ima območje povprečno ugoden demografski potencial, večji razvojni problem predstavlja le relativno nizek delež višje izobraženega prebivalstva. Demografsko ogrožena so manjša, najslabše dostopna naselja v Halozah in Slovenskih goricah. Na teh območjih je potrebno zagotoviti primerne življenjske možnosti, ki bodo preprečile nadaljnje odseljevanje prebivalstva: izboljšanje prometne dostopnosti in infrastrukturne opremljenosti, mobilni sistemi oskrbe, možnost obnove in širitve naselij.

Za Spodnje Podravje je značilno **zmerno naraščanje območij poselitve**. Največ jih je v naseljih v širšem pasu suburbanizacije okoli Ptuja in Ormoža. Na Ravnini ob Dravi je v zadnjem obdobju večina novih poselitvenih površin v obliki strnjene zazidave v ali na robu obstoječih naselij. Tudi z novimi občinskimi načrti je potrebno zagotoviti površine za širitev naselij v obliki **strnjene poselitve**. V razloženih naseljih v Halozah in Slovenskih goricah (zlasti v bližini Ptuja) je ponekod prišlo do pojava razpršene gradnje, zato bo potrebno izvajati njihovo sanacijo. V večjih centralnih naseljih v Halozah in Slovenskih goricah, v katerih je zaznati trend naraščanja števila prebivalstva, je potrebno z občinskimi prostorskimi načrti **določiti površine za stanovanja ter storitvene in proizvodne dejavnosti**. V manjših razloženih naseljih predlagamo, da ima prednost prenova, zlasti v obliki nadomestnih gradenj. Za ohranitev prebivalstva bo potrebno tudi v teh naseljih določiti nekaj površin za stanovanja. Zaradi tradicionalne razložene poselitve v teh naseljih ni mogoče doseči strnjene poselitve, zato predlagamo da se **manjša območja za stanovanjsko gradnjo umestijo ob prometnice in obstoječo komunalno infrastrukturo**. Na ta način bo zagotovljeno zgoščevanje poselitve v pasovih ob glavnih prometnicah.

Omrežje **centralnih naselij** sestavlja eno središče nacionalnega pomena (Ptuj), eno središče regionalnega pomena (Ormož) in 35 lokalnih središč 1. in 2. stopnje centralnosti. V primerjavi z letom 1996 se je ob ustanovitvi novih občin okrepilo omrežje središč 1. in 2. stopnje, kar je ugodno vplivalo na izboljšano dostopnost do oskrbe in storitev, zlasti v območju Halož in Slovenskih goric.

Ptuj je v zadnjem desetletju okrepil svojo vlogo največjega oskrbnega in storitvenega središča v Spodnjem Podravju. Prostorski in funkcijski razvoj mesta označuje razvoj velikega oskrbno-storitvenega in proizvodnega območja med Ormoško in Puhovo cesto. Mestna občina Ptuj je namenila širitvi omenjenega območja veliko novih površin, kar je ugodno z vidika privabljanja investicij v proizvodne in storitvene dejavnosti. Ob tem pa bi morala občina večji poudarek nameniti celoviti prenovi ter gospodarski **revitalizaciji starega mestnega središča**.

Na območju Spodnjega Podravja so **gospodarske dejavnosti zelo neenakomerno razporejene**.

(1) Prihaja do **točkovnih zgostitev** gospodarskih dejavnosti in obratov v t.i. obrtno-poslovnih conah. Večje cone so predvsem na Ravnini ob Dravi, obstajajo tudi industrijsko-obrtno-poslovne cone na robu Ravnine ob Dravi (npr. Breg-Majšperk), ki so posledica politike policentričnega razvoja. V sedanjem času smo priča nastajanju (npr. Markovci) ali načrtovanju (v občinah Juršinci in Podlehnik) obrtno-poslovnih con po posameznih občinah Spodnjega Podravja. Odločilnega pomena bodo prihodnje razvojne usmeritve malih podeželskih OPC, povezane s širitvijo obstoječih površin in privabljanjem ter vsaj srednjeročnim »zadrževanjem« okoljsko sprejemljivih podjetij, saj za male občine predstavljajo potencialne nezapolnjene površine v OPC veliko gospodarsko škodo.

(2) Čeprav je večina **drobnih podjetnikov zelo prostorsko razpršena** po posameznih naseljih Spodnjega Podravja, do večjih zgostitev prihaja na Ptuj in Ormožu. Več kot polovica gospodarskih družb ima svoj sedež na Ptuj, osmina pa v Ormožu. S časovnega vidika je razvidno, da so po razpadu preteklega družbenopolitičnega in gospodarskega sistema že v začetku 90-ih let 20. stoletja najprej nastajale gospodarske družbe, medtem ko je drobno podjetništvo v tem razvoju zaostajalo za pet let, kar je razumljivo zaradi podrazvitega individualnega podjetništva in pomanjkanja podjetniške miselnosti.

Sedanja **oskrba** (s hrano, nekaterimi izdelki, storitvami, zdravstvena ipd.) je v podeželskih naseljih proučevanega območja veliko boljša kot pred ustanovitvijo občin. Večinoma so v občinskih središčih na voljo **temeljne oskrbne storitve**, medtem ko so storitve, ki jih potrebujemo občasno, javne storitve višjega reda (srednje šole) ali specializirane storitve (zdravnik specialist, specializirani nakupi ipd.) na voljo v večjih središčih. Obstoječi oskrbni sistem tako od prebivalcev na območjih z razpršeno poselitvijo (Slovenske gorice, Haloze) zahteva dnevno migracijo, za kar večinoma uporabljajo netrajnostne oblike mobilnosti, tj. osebni avtomobil. Ker se prebivalstvo proučevanega območja hitro stara, postaja manj mobilno, obstoječi sistem zlasti javne oskrbe (vrtci, šole, lekarne it.) pa je finančno zahteven, je potrebno intenzivno razmišljati o razvoju razvejanih (prostorsko, glede oblik mobilnosti in dejavnosti/storitev, ki bi jih nudili v »mobilni obliki«) **mobilnih oskrbnih sistemov**.

V nacionalnem in mednarodnem oziru je Spodnje Podravje **premalo prepoznavno**, k spreminjanju le tega pa bo pripomoglo pospešeno delovanje na področju skupne

regijske promocije glavnih akterjev tudi na področju **turizma in kulturne dediščine**.

Bistveno vlogo tako v obstoječi turistični ponudbi kot tudi pri razvoju turizma v Spodnjem Podravju ima prav **kulturna dediščina v najširšem smislu**, njeno intenzivnejše vključevanje v razvojne strategije turizma kot tudi v konkretno ponudbo pa v večji meri zavira pomanjkanje razvojnega mišljenja v dediščinskih in kulturnih institucijah in društvih, kot tudi pomanjkanje znanja o kulturni dediščini in kulturi med zaposlenimi v turizmu.

Poleg kulturne dediščine predstavljajo eno ključnih vrednosti tudi **zavarovana območja, območja Natura 2000, ekološko pomembna območja in naravne vrednote** v Spodnjem Podravju, ki vsebujejo tako varovalno kot tudi potencialno razvojno komponento, slednja pa z vidika trajnostnega razvoja območja ne sme postati prevladujoča. **Skladnejši razvoj turizma** v Spodnjem Podravju zahteva večjo razpršenost prenočitvenih zmogljivosti, večjo heterogenost kakovostne turistične ponudbe in njeno stalnost, kar bo posledično ključno vplivalo na pomen in vlogo turizma v gospodarski sliki območja in posameznih občin.

Kmetijstvo ostaja zelo perspektivna in gospodarsko ter okoljsko smiselna usmeritev regije, vendar so potrebni temeljiti premiki v sami kmetijski proizvodnji. Potrebno je predvsem razmišljati o načrtnem uvajanju sonaravnih oblik kmetijske pridelave, predvsem ekološkemu načinu kmetovanja. Spremembe so potrebne tudi v sami strukturi pridelave ter obsegu in načinu trženja kmetijskih pridelkov.

Glede **prihodnosti kmetijstva** na območju Spodnjega Podravja bo, po ocenah kmetov, dobra polovica kmetij ostala po usmeritvi in obsegu kmetije nespremenjena, slaba petina vidi nove možnosti za razvoj svoje kmetije, kar četrtnina v analizo vključenih kmetov pa za svojo kmetijo ne vidi več prave prihodnosti in načrtujejo postopno opustitev kmetovanja.

V **rabi zemljišč** se odražajo razmere v kulturni pokrajini in gospodarjenju s tlemi kot naravnim virom. Naravne danosti, družbenogospodarski dejavniki in upravno-administrativno ukrepi se tako odražajo tudi v prostorskem razvoju. Na območju Slovenije in Spodnjega Podravja se povečuje **urbanizacija zemljišč** in s tem nepovratno uničenje tega naravnega vira. Prav tako se povečuje **zaraščanje kmetijskih zemljišč** in s tem zmanjševanje funkcije zemljišč za pridelavo hrane. Ob tem je moč zaznati tudi spremembe v **kulturni pokrajini**: značilna pestrost rabe (preplet njivske, travniške rabe in gozda) se z zaraščanjem in intenzivno pozidavo (ki je tako posledica suburbanizacije kot razpršene gradnje) izjemno hitro izgublja. Govorimo lahko že o **degradaciji kulturne pokrajine**.

S proučevanjem **čezmejnih odnosov** smo ugotavljali realne stike, informiranost in poznavanje sosednjih območij ter percepcijo prednosti in slabosti (problemov), ki nastopajo kot posledica obmejne lege in vzpostavljenega mejnega režima. Z anketiranjem prebivalcev smo ugotovili, da ima petina obmejnega prebivalstva relativno dobre čezmejne stike, vendar Hrvaška ne nudi zaposlitvenih možnosti za slovensko prebivalstvo. Med probleme obmejnosti so vprašani najpogosteje navajali poostren policijski nadzor, obrobni značaj območja in probleme dvolastnikov.

Prebivalci na celotnem območju podpirajo oblikovanje Spodnjega Podravja kot **samostojne pokrajine**. Ta podpora je največja v predelu Slovenskih goric in najmanjša

v najgostejše naseljenem in urbaniziranem območju s Ptujem in Ormožem vred. Stališča so razmeroma trdno zasidrana pri različnih skupinah prebivalstva, kar lahko ocenimo kot ugodno okoliščino, saj ni izrazitih nasprotnikov ideje. Pri ugotavljanju podpore za **poimenovanje pokrajine** pa nobena izmed ponujenih možnosti (Ptujsko-Ormoška pokrajina, Vzhodna Štajerska, Spodnje Podravje) ni dobila večinske podpore. Razlike med primerjanimi naravnimi območji so večje kot pa pri načelnem strinjanju, da bi posebno pokrajino na tem območju sploh ustanovili.

Summary

Spodnje Podravje (The Lower Drava Valley) is one of several Slovenian regions distinguished by a large comparative advantage in applying the sustainable paradigm to further development, and transferring it effectively into a development strategy and practice. A high degree of regional identity has been cultivated here in the course of past development.

One of the most important starting points for the sustainable development of regions is the **coordinated and balanced functioning of all subsystems** (production, residence, supply, transport, and social, health, and educational systems). Through mutual complementarity, an environment providing a high quality of life can be created, and a space in which activities do not come into conflict with one another. In order to achieve this, it is essential to realize that all components are directly or indirectly interconnected in a complex system. **An integrated approach in planning** ensures that solving one problem in a specific area does not become the source of a new one, and also makes possible the creation of the harmonious and even development of a unified system composed of urban settlements, rural areas, and their “partnership”.

The Lower Drava Valley does not diverge in any significant way from the average for Slovenian rural areas with respect to demographic characteristics and **demographic development**. It has **slight growth in population**, and the index of aging is within the average for the whole of Slovenia. The process of **suburbanization** is continuing, and is expanding spatially to the environs of Ptuj and Ormož. In the region of Haloze and Slovenske Gorice the decline in population has been halted, and there has been a concentration of population in the larger central settlements, especially municipal centers.

From the standpoint of **regional development** the area has averagely favorable demographic potential: the only problem for development is represented by the relatively low proportion of the population with higher education. Small and less accessible settlements in the Haloze and Slovenske Gorice regions are demographically threatened. In these areas it is necessary to ensure suitable living conditions which would prevent the further emigration of the population: improvement of road connections and infrastructure, mobile systems of supply, possibilities for the renovation and expansion of settlements.

The Lower Drava Valley is characterized by **moderate growth in areas of settlement**. This is greatest in settlements in the broader zone of suburbanization around Ptuj and Ormož. In recent times the majority of new settlement areas in the Drava Plain have been in the form of compact building in or on the edge of existing settlements. New municipal planning documents also require that areas for expansion of settlement be in the form of **compact settlement**. In the dispersed settlements of the Haloze and Slovenske Gorice regions there has been new construction in some places which is more sprawling in form, and it will therefore be necessary to correct this. In the larger central settlements of Haloze and Slovenske Gorice, in which there is a perceptible trend of population growth, municipal spatial planning documents **should define the areas for housing as well as for service and manufacturing activities**. In smaller more scattered settlements, we

propose that renovation take priority, particularly in the form of building replacement. In order to maintain population it will be necessary to designate areas for housing in these settlements as well. As a result of the traditional pattern of dispersed settlement in these places it is not possible to achieve compactness, so we propose that **small areas for construction of housing be located along main transportation routes and existing municipal infrastructure**. In this way there will be a concentration of settlement in zones along main traffic routes.

The network of **central settlements** consists of one center of national significance (Ptuj), one of regional significance (Ormož) and 35 local centers with level 1 and 2 classifications of centrality. In comparison with the situation in 1996, the establishment of new municipalities strengthened the network of level 1 and 2 centers, which had a favorable influence on improving accessibility to goods and services, especially in the Haloze and Slovenskih Gorice regions.

Ptuj over the last decade has strengthened its role as the largest supply and services center in the Lower Drava Valley. The spatial and functional development of the city has been characterized by the development of a large zone of services and manufacturing activities between Ormoška and Puhova streets. The Urban Municipality of Ptuj has designated a number of new areas for the expansion of this zone, which is favorable from the standpoint of attracting investment in service and manufacturing activities. However, along with this the municipality should give greater emphasis to comprehensive renewal and the economic **revitalization of the old city center**.

Economic activities are very unevenly distributed in the region of the Lower Drava Valley.

(1) There are **points of concentration** of economic activities and plants in so-called business-industrial zones. Larger zones are located mainly in the Drava Plain, but there are also some business and industrial zones at the edge of the Drava Plain (for example, Breg-Majšperk), a consequence of the policy of polycentric development. Nowadays we can see the creation (e.g. Markovci) or the planning (e.g. in the municipalities of Juršinci and Podlehnik) of business-industrial zones in particular municipalities in the Lower Drava Valley. Future development which is oriented towards small rural business-industrial zones associated with the expansion of existing areas, and the attraction and at least in the medium term the retaining of environmentally acceptable businesses, will be of great significance, since for small municipalities a high vacancy rate in the area of business-industrial zones represents a serious economic loss.

(2) Although the majority of **small business owners are spatially widely dispersed** throughout the various individual settlements of the Lower Drava Valley, there are greater concentrations in Ptuj and Ormož. More than half of the companies are headquartered in Ptuj, and one-eighth of them are located in Ormož. Regarding the chronology of their establishment, it is clear that after the collapse of the previous socio-political and economic system at the beginning of the 1990s, large companies were the first to be established, while small businesses lagged behind in development by about five years, which is understandable in view of the weak development of individual entrepreneurship and a lack of entrepreneurial thinking.

Current **supply** (of food, certain products, services, health care, etc.) is much better in

the rural settlements of the area studied than it was before the new municipalities were established. For the most part **basic supply services** were available in municipal centers while services which people require occasionally, and higher order public services (secondary schools) or specialized services (medical specialists, special purchases, etc.), were available in larger centers. The existing supply system thus required daily traveling for residents in areas with dispersed settlement (Slovenske Gorice, Haloze), as a result of which the majority use non-sustainable forms of transport such as private automobiles. Since the population of the area studied is aging rapidly and becoming less mobile, and the existing system of public supply (kindergartens, schools, pharmacies, etc.) is financially demanding, we should give serious thought to the development of a widely branched network of **mobile supply systems** (offered in a mobile form spatially).

Nationally and internationally the Lower Drava Valley is **not well enough known**; this can be changed by concerted effort towards a common regional promotion by the main actors, including in the field of **tourism and cultural heritage**.

An essential role in the field of tourism in the Lower Drava Valley in its current state as well as in its future development is played by **cultural heritage as broadly defined**, but its more intensive inclusion in development strategies for tourism as well as in specific forms is impeded in large part due to a lack of development thinking in heritage and cultural institutions and societies as well as in a lack of knowledge about cultural heritage and culture among those employed in the tourism sector.

In addition to cultural heritage, **protected areas in the Natura 2000 network, ecologically significant areas, and natural values** are of great importance in the region of the Lower Drava Valley. These have a protective as well as potentially a developmental component, but from the standpoint of sustainable development the latter must not predominate. **Better coordinated development of tourism** in the Lower Drava Valley requires greater dispersion of overnight capacities, and greater heterogeneity and constancy in amenities offered to tourists. This will have a crucial influence on the importance and role of tourism in the economic situation of the region as a whole as well as in its constituent municipalities.

Agriculture continues to have good prospects and is an economically and environmentally appropriate orientation for the region, but fundamental shifts in agricultural production itself are needed. It is necessary to think about the planned introduction of environmentally friendly forms of agricultural production, above all ecological farming methods. Changes are also required in the structure of production and the extent and manner of marketing of agricultural products.

With respect to the **future of agriculture in the Lower Drava Valley**, based on the assessments of farmers, more than half of farms will remain unchanged in their orientation and extent of production, fewer than a fifth of respondents see new opportunities for development of their farms, and a fourth of the farmers included in the analysis no longer see any future for themselves and are planning to gradually abandon farming and their farms.

Land use reflects conditions in the cultural landscape and management of the soil as a natural resource. Natural features and socio-economic factors as well as administrative measures are thus also reflected in spatial development. **Urbanization of land** and

with this the irreversible destruction of this natural resource is increasing in Slovenia and the Lower Drava Valley. There is also an increase in the **overgrowth of agricultural lands**, reducing the function of land for the production of food. Along with this can be perceived changes in the cultural landscape: the characteristic diversity of use (a mixture of cultivated fields, grassland, and woodland) is being rapidly lost with overgrowth and intensive building (a consequence of suburbanization and sprawl). There is already **degradation of the cultural landscape**.

Through a study of **cross-border relations** we found that people had real connections and were well-informed about and familiar with neighboring areas. There was also a perception of the advantages and disadvantages (problems) which arise as a consequence of a border location and established border regime. Through a survey of the residents we found that a fifth of the population living along the border had relatively good cross-border ties, but Croatia does not represent an employment destination for the Slovenian population. Among the problems of a border location, the ones most frequently cited by survey respondents were the increased police surveillance, the peripheral character of the area, and the problem of ownership of lands located on both sides of the border.

Residents throughout the entire region support the formation of the Lower Drava Valley as **an independent region**. Support for this idea was strongest in the Slovenske Gorice area and weakest in the most densely settled and urbanized area that includes Ptuj and Ormož. Viewpoints were relatively strongly entrenched in different population groups, which we can evaluate as a favorable circumstance, since there are no strong opponents of the idea. In determining the degree of support for the **naming of the region**, none of the possibilities suggested (the Ptuj-Ormož region, Eastern Styria, Lower Drava Valley) received majority support. There were some differences among the areas compared, but there was a general consensus that a special region in this area should be established.

Seznam preglednic

Preglednica 1: Pogostost pojavljanja identitet v proučevanem območju.	17
Preglednica 2: Osnovne demografske značilnosti občin Spodnjega Podravja leta 2009.	24
Preglednica 3: Skupni letni prirast v Sloveniji in v občinah Spodnjega Podravja na 1000 prebivalcev.	25
Preglednica 4: Indeks staranja v Sloveniji in po občinah Spodnjega Podravja (2008).	26
Preglednica 5: Značilnosti centralnih naselij v Spodnjem Podravju po občinah.	46
Preglednica 6: Delovno aktivno prebivalstvo po kraju dela in bivanja po občinah (2008).	48
Preglednica 7: Delovno aktivno prebivalstvo in medobčinski delovni migranti (2008).	49
Preglednica 8: Seznam centralnih naselij kjer so anketirana gospodinjstva opravljala svoje nakupe oziroma storitve.	55
Preglednica 9: Zastopanost anketiranih dejavnosti na Ptuju in Ormožu.	64
Preglednica 10: Področja možnega sodelovanja s Hrvaško.	85
Preglednica 11: Obdelovalna in kmetijska zemljišča na prebivalca v Sloveniji in v Spodnjem Podravju leta 2009.	89
Preglednica 12: Pregled rabe tal po pokrajinskih enotah Spodnjega Podravja leta 2008.	91
Preglednica 13: Sprememba rabe tal v Spodnjem Podravju med letoma 2000 in 2008.	94
Preglednica 14: Obravnavane spremembe kmetijske rabe tal (v ha) v Spodnjem Podravju od leta 2000 do 2008.	97
Preglednica 15: Obravnavane spremembe kmetijske rabe tal v spodnjem Podravju po pridelovalnih območjih in posameznih kategorijah rabe tal.	98
Preglednica 16: Površina posameznih pridelovalnih območij Spodnjega Podravja (v ha).	103
Preglednica 17: Izvedene ankete po značilnih pridelovalnih območjih.	105
Preglednica 18: Velikostna struktura kmetij Spodnjega Podravja leta 2000.	106
Preglednica 19: Kmetijska gospodarstva po velikostnih razredih kmetijskih zemljišč v uporabi leta 2007.	107
Preglednica 20: Anketirane kmetije po številu parcel po pridelovalnih območjih Spodnjega Podravja.	110
Preglednica 21: Družinske kmetije po občinah Spodnjega Podravja po tipu kmetovanja leta 2000.	113
Preglednica 22: Kmetijska gospodarstva po tipu kmetovanja v letu 2007.	114
Preglednica 23: Socioekonomski tipi anketiranih kmetij po značilnih pridelovalnih območjih.	117
Preglednica 24: Število in delež samozaposlenih kmetov po občinah Spodnjega P od ravja decembra 2010.	119
Preglednica 25: Aktivnost gospodarjev na anketiranih kmetijah po pridelovalnih območjih.	120

Preglednica 26: Izobrazba gospodarjev na anketiranih kmetijah po pridelovalni območjih.	120
Preglednica 27: Demografska vitalnost kmetij v Spodnjem Podravju (rezultati anket) in Sloveniji.	124
Preglednica 28: Ocena dohodka iz kmetijstva po pridelovalnih območjih.	128
Preglednica 29: Prodaja pridelkov in njihova predelava na anketiranih kmetijah Spodnjega Podravja.	130
Preglednica 30: Kmetije Spodnjega Podravja po številu prijavljenih dopolnilnih dejavnosti na kmetiji leta 2008.	133
Preglednica 31: Prenositvene zmogljivosti in prenočitve leta 2003 in 2008 po občinah na območju Spodnjega Podravja.	137
Preglednica 32: Prihodi turistov leta 2003 in 2008 po občinah na območju Spodnjega Podravja.	138
Preglednica 33: Struktura kulturnega potenciala in njegova vrednost.	142
Preglednica 34: Struktura socialnega in človeškega potenciala ter njune vrednosti.	144
Preglednica 35: Okoljski potencial in njegove vrednosti.	147
Preglednica 36: Zavarovana območja, območja Natura 2000 in ekološko pomembna območja v občinah Spodnjega Podravja.	148
Preglednica 37: Ocena pomembnejših kazalcev za vrednotenje samočistilnih sposobnosti podtalnice.	195
Preglednica 38: Kemijsko stanje podzemne vode na merilnih mestih Dravskega polja (na območju Spodnjega Podravja) v letu 2008.	196
Preglednica 39: Vključenost kmetije v ukrepe kmetijskega okoljskega programa v letu 2009.	205
Preglednica 40: Količina z javnim odvozom zbranih odpadkov po občinah Spodnjega Podravja.	206
Preglednica 41: Prometna obremenitev nekaterih pomembnejših cestnih odsekov na območju Spodnjega Podravja leta 2002 in 2008 ter delež tovornih vozil.	217
Preglednica 42: Ekološke kmetije Spodnjega Podravja glede na velikost kmetijskih zemljišč.	222

Seznam slik

Slika 1: Obravnavano območje Spodnjega Podravja	10
Slika 2: Značilna kmečka hiša v Halozah. Tradicionalna arhitektura je poleg rabe zemljišč med najbolj vidnimi elementi kulturne pokrajine in zato njen ključni identifikator	11
Slika 3: Izkazano stališče prebivalcev glede imena pokrajine po pokrajinskih enotah.	16
Slika 4: Rangiranje slovenske identitete po pokrajinskih enotah	18
Slika 5: Rangiranje štajerske identitete po pokrajinskih enotah.	19
Slika 6: Klopotec je prepoznaven element in zato simbol vinorodnih slovenskih pokrajin.	19
Slika 7: Razložena slemenska naselja so značilna za vinorodne Haloze in Slovenske gorice.. . . .	23
Slika 8: Tipi demografskih območij v Spodjem Podravju leta 1991.	27
Slika 9: Razvoj števila prebivalstva po naseljih med letoma 1991 in 2002.	29
Slika 10: Razvoj števila prebivalstva po naseljih med letoma 1991 in 2008.	29
Slika 11: Razvoj števila prebivalstva po naseljih med letoma 2002 in 2008.	30
Slika 12: Tipi demografskih območij v Spodnjem Podravju leta 2008.. . . .	30
Slika 13: Število prebivalcev po naseljih Spodnjega Podravja leta 2008.	32
Slika 14: Gostota prebivalstva po naseljih leta 2008.	33
Slika 15: Stavbe zgrajene pred letom 2003 ter med letoma 2003 in 2009 v delu občine Destrnik.. . . .	34
Slika 16: Površine, kjer po letu 2000 beležimo spremembo rabe tal v kategorijo pozidane površine v delu občine Destrnik.	35
Slika 17: Število stavb zgrajenih med letoma 2003 in 2009.	35
Slika 18: Posledica tradicionalne razložene poselitve so visoki stroški izgradnje komunalne, prometne in ostale infrastrukture.. . . .	36
Slika 19: Ptuj je osrednje regionalno središče Spodnjega Podravja.	41
Slika 20: Nova občinska središča so okrepila svojo vlogo lokalnih oskrbnih središč.	43
Slika 21: Centralna naselja v Spodnjem Podravju leta 1996.. . . .	44
Slika 22: Centralna naselja v Spodnjem Podravju leta 2008.. . . .	45
Slika 23: Oddaljenost med krajem bivanja in zaposlitve (izbrana naselja Spodnjega Podravja).. . . .	51
Slika 24: Oddaljenost med krajem bivanja in šolanja (izbrana naselja Spodnjega Podravja).. . . .	52
Slika 25: Način potovanja na delovno mesto v preučevanih naseljih Spodnjega Podravja.	53
Slika 26: Ptujška Gora – primer manjšega lokalnega oskrbnega središča oziroma centralnega naselja 1. stopnje.. . . .	56
Slika 27: Srednjeveško jedro Ptuja z dominantnim gradom na grajskem hribu je najstarejše slovensko mesto z bogato zgodovinsko dediščino.. . . .	61
Slika 28: Lastništvo anketiranih oskrbnih obratov na območju Ptuja in Ormoža.. . . .	63

Slika 29: Dejavnosti anketiranih oskrbnih obratov na območju Ptuja..	64
Slika 30: Odločilni dejavniki za izbor lokacije dejavnosti v treh predelih Ptuja in v Ormožu.	65
Slika 31: Poglavitne slabosti lokacije dejavnosti po mnenju anketirancev..	66
Slika 32: Prednost lokacije oskrbne dejavnosti po mnenju lastnika..	66
Slika 33: Poglavitne prednosti lokacije po mnenju lastnika..	67
Slika 34: Prisotnost oskrbnega obrata na obstoječi lokaciji..	68
Slika 35: Enonadstropne hiše ob slovenskem trgu zaključujejo staro mestno jedro..	68
Slika 36: Razlogi za izbor lokacije po mnenju lastnikov..	69
Slika 37: Ocena lokacije oskrbne dejavnosti (lastniki)..	69
Slika 38: Ob Ormoški cesti na vzhodnem robu mesta se je številnim novim trgovskim obratom pridružilo veliko Intersparovo nakupovalno središče..	72
Slika 39: Izgradnja kanala HE Formin je pretok vode v naravni strugi zmanjšala ter odločilno vplivala na obliko rečne struge in obrečni prostor.	77
Slika 40: Stare karte so dober dokaz, kako hitre so lahko geomorfološke spremembe. Izsek kaže kartografski prikaz iz obdobja 1563 do 1787.	79
Slika 41: Vzpostavljene osebne vezi anketirancev s Hrvaško.	81
Slika 42: Težave, ki jih navajajo anketiranci v zvezi z obmejno lego.	83
Slika 43: Poglavitne ovire pri sodelovanju s Hrvaško.	86
Slika 44: Raba tal na območju Spodnjega Podravja leta 2008.	89
Slika 45: Struktura rabe kmetijskih zemljišč Spodnjega Podravja.	90
Slika 46: Vinogradniška pokrajina zaznamuje večji del Spodnjega Podravja in daje regiji značilno prostorsko identiteto..	90
Slika 47: Prikaz strukture rabe tal po pokrajinskih enotah Spodnjega Podravja..	92
Slika 48: Primer obnove vinogradov v Slovenskih goricah (Jeruzalem)..	93
Slika 49: Spremembe rabe (v ha) po pokrajinskih enotah Spodnjega Podravja med leti 2000 in 2008.	95
Slika 50: Območja z omejenimi dejavniki za kmetijstvo (OMD) v Spodnjem Podravju.	96
Slika 51: Pogled s Haloz na kmetijsko in poselitveno najbolj primeren ravninski del S podnjega Podravja..	102
Slika 52: Velikost in razporeditev kmetij Spodnjega Podravja leta 2007.	107
Slika 53: Struktura kmetijskih gospodarstev Spodnjega Podravja po velikosti kmetijskih zemljišč..	108
Slika 54: Anketirane kmetije posameznih pridelovalnih območjih po velikosti posesti..	108
Slika 55: Anketirane kmetije po številu parcel.	109
Slika 56: Interes anketiranih kmetij po najemanju/oddajanju ter nakupu/prodaji kmetijskih zemljišč po pridelovalnih območjih.	111
Slika 57: Interes anketiranih kmetij po najemanju oz. oddajanju kmetijskih zemljišč v najem.	112

Slika 58: Pridelovalna usmeritev kmetij po posameznih pridelovalnih območjih.	114
Slika 59: Pridelovalna usmeritev kmetij glede na velikost posesti.	116
Slika 60: Starost gospodarjev na anketiranih kmetijah po pridelovalnih območjih.	118
Slika 61: Starost vseh članov gospodinjstva anketiranih kmetij.	122
Slika 62: Člani anketiranih kmetij glede na doseženo stopnjo izobrazbe.	123
Slika 63: Demografska vitalnost anketiranih kmetij po pridelovalnih območjih.	124
Slika 64: Nasledstvo na anketiranih kmetijah.. . . .	125
Slika 65: Prihodnost anketiranih kmetij.	127
Slika 66: Dohodek iz kmetijske dejavnosti na anketiranih kmetijah.. . . .	129
Slika 67: Dopolnilne dejavnosti na kmetijah Spodnjega Podravja leta 2008.	131
Slika 68: Zastopanost dopolnilnih dejavnosti na kmetiji po vrstah.	132
Slika 69: Število prenočitvenih zmogljivosti, prihodov in nočitev v letih 2003 in 2008 na območju Spodnjega Podravja.. . . .	139
Slika 70: Prihodi in nočitve turistov v občini Ptuj v letu 2008.	139
Slika 71: Prihodi in nočitve domačih in tujih turistov v občini Ptuj v letu 2008.	140
Slika 72: Turistične dopolnilne dejavnosti na kmetijah.. . . .	141
Slika 73: Kulturna dediščina na območju Spodnjega Podravja.. . . .	142
Slika 74: Število kulturnih spomenikov po občinah Spodnjega Podravja.	143
Slika 75: Obnovljena in ustrezno predstavljena kulturna dediščina predstavlja enega ključnih turističnih potencialov Spodnjega Podravja.. . . .	143
Slika 76: Prostočasne aktivnosti vprašanih - območje Spodnjega Podravja.. . . .	145
Slika 77: Kraj preživljanja letnega dopusta.	146
Slika 78: Deleži zavarovanih območij, območij Natura 2000 in EPO po občinah (glede na površino posamezne občine)..	149
Slika 79: Občutljivost Haloz z vidika kamnin, reliefa, prsti in rabe tal.	151
Slika 80: Razvojne priložnosti Spodnjega Podravja, kot jih vidijo predstavniki anketiranih gospodinjstev.	152
Slika 81: Prepoznane potencialne razvojne oblike turizma v Spodnjem Podravju.. . . .	153
Slika 82: Terme Ptuj je za uspešen razvoj turizma potrebno tesneje povezati s ponudbo zaledja.	153
Slika 83: Na kaj so ponosni anketirani v svojem kraju in na območju Spodnjega Podravja. . . .	154
Slika 84: Dopolnjen Bogatajev model odnosov do dediščine z razvojnim odnosom (invencije in inovacije) ter s sinergijsko soodvisnostjo vseh.. . . .	157
Slika 85: Park hotel Ptuj kot vzorčen primer prenove zaščenega objekta kulturne dediščine v sodobno hotelsko infrastrukturo kaže na potrebne razvojne usmeritve hotelirstva in butičnega turizma v starem mestnem jedru Ptuja.	161
Slika 86: Baročni dvorec Dornava je ob gradu Borl največkrat izpostavljen neizkoriščen biser, katerega namembnost še ni dorečena.	166

Slika 87: Pomembna znanilca butičnega in s kulturo povezanega turizma v starem mestnem središču Ptuj predstavljata Park hotel Ptuj (1513) ter Hotel Mitra.	168
Slika 88: Živa dediščina se kaže kot izjemno pomembna sestavina na področju turizma in kulturne dediščine regije. V tem segmentu izpostavimo bogato kulturo mask in maskiranja.	169
Slika 89: Število samostojnih podjetnikov in gospodarskih družb po občinah Spodnjega Podravja.	179
Slika 90: Leto ustanovitve podjetij v občinah Spodnjega Podravja.	179
Slika 91: Število in dejavnostna struktura samostojnih podjetnikov v Spodnjem Podravju.	180
Slika 92: Lokacija Industrijske cone Majšperk-Breg (obstoječe površine, potencialno območje širjenja).	184
Slika 93: Podjetja v industrijski coni Majšperk-Breg (stanje 2007).	185
Slika 94: Lokacija OPC Novi Jork na Dravskem polju.	188
Slika 95: Orientacijska karta OPC Novi Jork in možnosti njenega širjenja.	189
Slika 96: Skica podjetij v OPC Novi Jork.	190
Slika 97: Podtalnica in vodovarstvena območja obsegajo pomemben del Spodnjega Podravja.	194
Slika 98: Porabljena mineralna gnojila na hektar obdelovalnih površin na anketiranih kmetijah.	200
Slika 99: Povprečna hektarska poraba mineralnih gnojil na anketiranih kmetijah.	201
Slika 100: Struktura kmetij po hektarski porabi mineralnih gnojil.	202
Slika 101: Poraba mineralnih gnojil v odvisnosti od pridelovalne usmeritve kmetij.	202
Slika 102: Živinorejska gostota na anketiranih kmetijah.	204
Slika 103: Odlagališče Gajke velja za eno bolje urejenih na nacionalnem nivoju. Delež recikliranih odpadkov pa je še daleč od ciljev, ki jih predvideva integralno gospodarjenje z odpadki.	206
Slika 104: Z javnim odvozom zbrani odpadki na prebivalca po občinah Spodnjega Podravja v letu 2009.	207
Slika 105: Delež vključenih gospodinjstev v javni odvoz odpadkov po občinah Spodnjega Podravja leta 2008.	208
Slika 106: Izgradnja avtoceste je bistveno pripomogla k pretočnosti prometa v tem delu regije, kar posledično prispeva tudi k manjšim prometnim emisijam. Še vedno pa cestno infrastrukturo označuje velika poraba prostora.	215
Slika 107: Prometna obremenjenost Spodnjega Podravja leta 2002.	216
Slika 108: Prometna obremenjenost Spodnjega Podravja leta 2008.	216
Slika 109: Prostorska zastopanost ekoloških kmetij v Spodnjem Podravju leta 2008.	219
Slika 110: Velikost zemljišč na ekoloških kmetijah Spodnjega Podravja leta 2008.	221
Slika 111: Struktura ekološko obdelanih kmetijskih zemljišč Spodnjega Podravja.	221
Slika 112: Varstvena območja Nature 2000 so v Spodnjem Podravju praviloma prepoznana na širšem območju reke Drave.	223

Slika 113: Zavarovana območja in območja Natura 2000 v Spodnjem Podravju.	224
Slika 114: Ekološko pomembna območja in naravne vrednote.	224
Slika 115: Trajnostna usmeritev regije se odraža v številnih elementih razvoja.	225

Stvarno kazalo

anketiranje prebivalstva	8, 51, 63, 104, 151, 163
centralno naselje	12, 26, 40, 42, 46, 47, 59
Cirkulane	24, 25, 26, 46, 48, 49, 113, 119, 137, 148, 206
čezmejni stiki	80, 81
človeški potencial	53, 55
dejavnostna struktura prebivalstva	48
delovno aktivno prebivalstvo	49, 119
demografska vitalnost	123
demografske značilnosti	24, 27, 116, 122
tipi demografskih območij	27, 28
depopulacija	26
Destrnik	24, 25, 26, 46, 48, 49, 113, 119, 137, 148, 206
dnevne selitve	51
dopolnilne dejavnosti na kmetiji	130, 138, 140
Dornava	24, 25, 26, 46, 48, 49, 113, 119, 137, 148, 206
Drava	77, 87
Dravsko polje	34, 115, 188
Dubrova Križovljanska	77
dvolaščniki	84
ekološko kmetijstvo	131, 220
ekološko pomembna območja	148, 224
ekoregija	193, 213, 225
energetska varčnost	214
Gorišnica	24, 25, 26, 46, 48, 49, 113, 119, 137, 148, 206
gospodar na kmetiji	117
gostota poselitve	31, 33
gozd	91, 94, 109
gričevnata območja	91, 199
Hajdina	24, 25, 26, 46, 48, 49, 113, 119, 137, 148, 206
Haloze	11, 23, 37, 99, 128, 150
identiteta	17, 18, 90
indeks staranja	26
industrija	49, 60
infrastruktura opremljenost	87, 167
Juršinci	24, 25, 26, 46, 48, 49, 113, 119, 137, 148, 206
Kidričevo	24, 25, 26, 46, 48, 49, 113, 119, 137, 148, 206
kmetijsko zemljišče	88, 92, 102
kmetijstvo	101, 121, 128, 152, 197, 218
kulturna dediščina	142, 156
kulturni potencial	141, 165
letni prirastek prebivalstva	25
lokacija dejavnosti	65, 66, 69
lokalna identiteta	10
lokalno oskrbno središče	40, 43, 44, 46
Majšperk	24, 25, 26, 46, 48, 49, 113, 119, 137, 148, 183, 206
Majšperk-Breg	182, 183
maloobmejni prehod	79

Markovci	24, 25, 26, 46, 48, 49, 113, 119, 137, 148, 188, 206
mednarodni mejni prehod	79, 80
mejna črta	76, 79, 86
mestni turizem	167
mesto	31, 61, 62, 171
mezoregionalno središče	41, 46
mikroregionalno središče	41, 46
mineralna gnojila	199, 202
mirujoči promet	62, 218
najem zemljišč	110, 112
nakup živil in mešanega blaga	54
nakupovalno središče	65, 72
nakupovalno-oskrbovalni vzorci	54
naselbinski sistem	31
nepremična kulturna dediščina	142, 166
njive	89, 91, 94
nočitve turistov	136, 137
notranji razvoj naselij	36
Novi Jork	182, 187, 191
občinski prostorski načrt	37, 38
območja Natura 2000	148, 149, 223
območja z omejenimi dejavniki za kmetijstvo	95, 96
obrtno-poslovna cona (OPC)	175, 180
odpadki	205, 206
ogozdovanje	94, 98
okoljski potencial	146
okoljski učinki	132, 180, 208, 218
onesnaženost voda	194, 197, 208
Ormož (mesto)	59, 60, 62, 73, 182
Ormož (občina)	24, 25, 26, 46, 48, 49, 113, 119, 137, 148, 206
oskrba z vodo	193, 198, 209
oskrbno središče	59, 70, 73
oskrbno-storitveno območje	62
podeželsko naselje	31, 38, 51
podjetništvo na podeželju	175, 178
Podlehnik	24, 25, 26, 46, 48, 49, 113, 119, 137, 148, 206
podtalnica	193, 195, 196
pokrajinska identiteta	9, 13, 17
policentrični razvoj	41, 50
poselitev	22, 34, 38, 214
pozidane površine	35, 91, 93, 94, 97, 98
prebivalstvo	22, 29, 30, 32
prenočitvene zmogljivosti	136, 138
pridelovalna usmeritev	105, 113
prihodi turistov	138
prihodnost kmetijstva	126, 218
Prlekija	12
prleška identiteta	17
promet	214, 215
prostorski razvoj	32, 36, 89

Ptuj (mesto)	41, 59, 60, 61, 70, 139, 140, 158, 160, 166, 181
Ptuj (občina)	24, 25, 26, 46, 48, 49, 113, 119, 137, 138, 139, 148, 206
Ptujska Gora	56
raba zemljišč	35, 88, 89, 94, 221
Ravnina ob Dravi	11, 23, 99, 128
ravnina	91, 115, 198
razložena naselja	23
razpršena gradnja	37
razvoj poselitve	22, 31
razvoj turizma	134, 151, 156, 165, 222
regionalno središče	41
rekreacijsko-izletniški turizem	140
revitalizacija	158, 167
rodnost	25
samooskrbnost	88, 101, 134
selitve šolajočih otrok	53
Slovenske gorice	12, 23, 37, 99, 128
socialni potencial	144, 165
socioekonomski tipi kmetij	116
Spodnje Podravje	16, 22, 42, 76, 88, 158, 178, 212
Središče	24, 25, 26, 46, 48, 49, 113, 119, 137, 148, 206
staro mestno jedro	62, 67, 162
starostna struktura prebivalstva	26, 122
storitve	54, 56
suburbanizacija	26
Sveti Andraž v Slovenskih goricah	24, 25, 26, 46, 48, 49, 113, 119, 137, 148, 206
Sveti Tomaž	24, 25, 26, 46, 48, 49, 113, 119, 137, 148, 206
štajerska identiteta	12, 17, 19
tradicije	157, 161
trajni nasadi	89, 91, 94
trajnostni razvoj	102, 131, 134, 165, 212
travinje	89, 91, 94
Trnovska vas	24, 25, 26, 46, 48, 49, 113, 119, 137, 148, 206
turistična destinacija	164, 172
turizem na kmetiji	133, 141, 152, 153
turizem na podeželju	168
Videm	24, 25, 26, 46, 48, 49, 113, 119, 137, 148, 206
zaposlitveno središče	24, 47
zaraščanje	93, 97, 98
zavarovana območja	147, 148, 149, 223
Zavrč	24, 25, 26, 46, 48, 49, 113, 119, 137, 148, 206
Žetale	24, 25, 26, 46, 48, 49, 113, 119, 137, 148, 206
živa dediščina	142, 169
živinoreja	113, 115, 199, 204

Doslej izdane publikacije iz zbirke GeograFF

GeograFF 1 - 2008

Matej Ogrin: Prometno onesnaževanje ozračja z dušikovim dioksidom v Ljubljani

GeograFF 2 - 2008

Barbara Lampič: Kmetijstvo v Mestni občini Ljubljana: relikv ali razvojni potencial

GeograFF 3 - 2008

Marijan M. Klemenčič, Barbara Lampič, Irma Potočnik Slavič: Življenska (ne)moč obrobnihi podeželskih območij v Sloveniji

GeograFF 4 - 2009

Katja Vintar Mally: Države v razvoju - med okoljevarstvom in razvojnimi težnjami

GeograFF 5 - 2008

Okoljski učinki prometa in turizma v Sloveniji

GeograFF 6 - 2008

Andrej Černe, Simon Kušar: The System of Indicators for Regional Development, Structure and Potentials

GeograFF 7 - 2009

Irma Potočnik Slavič: Endogeni razvojni potenciali slovenskega podeželja

GeograFF 8 - 2008

Challenges of spatial development of Ljubljana and Belgrade

O avtorjih

Knjiga »Spodnje Podravje pred izzivi trajnostnega razvoja« je delo osmih avtorjev: Dejana Rebernika, Barbare Lampič, Irene Mrak, Mirka Paka, Irme Potočnik Slavič, Metke Špes in Jerneja Zupančiča, sodelavcev Oddelka za geografijo ljubljanske Filozofske fakultete, katerih raziskovalno, strokovno in pedagoško delo je neposredno in posredno povezano s proučevanjem demografskih, političnih in prostorskih procesov ter urejanjem in razvojem prostora. Zunanji avtor Aleš Gačnik je dolgoletni sodelavec Znanstveno-raziskovalnega središča Bistra Ptuj, kjer deluje predvsem na področju razvoja kulturne dediščine v povezavi s celovitim razvojem turizma.

Poudarki iz recenzije

Geografska monografija Spodnje Podravje pred izzivi trajnostnega razvoja je kompleksna študija, ki je teoretično in metodološko zasnovana tako, da na eni strani sledimo sodobnim procesom preobrazbe kulturne pokrajine, na drugi strani pa poglobljeni analizi potencialnih možnosti za nadaljnji razvoj.

Pričujoče delo, ki je rezultat dveletnega celostnega terenskega raziskovanja razvoja prebivalcev, naselij, kmetijstva, obrti in podjetništva, turizma, okoljske problematike in drugih dejavnikov, je nadaljevanje dosedanjega preučevanja regije, predvsem študije iz leta 1996. Predstavlja celovito zasnovano znanstveno delo, v katerem avtorji odgovarjajo na najbolj pereča vprašanja prihodnjega razvoja regije, zato bo nedvomno uporaben pripomoček stroki pri načrtovanju in izvajanju razvojnih ukrepov.

Vladimir Klemenčič in Vladimir Korošec

GeograFF

Monografije iz serije GeograFF predstavljajo izvirne raziskovalne dosežke in rezultate znanstvenega ter strokovnega dela sodelavcev Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Namenjene so strokovni javnosti, študentom, učiteljem geografije in vsem, ki jih zanimajo poglobljene razlage aktualnih prostorskih procesov, problemov in izzivov.